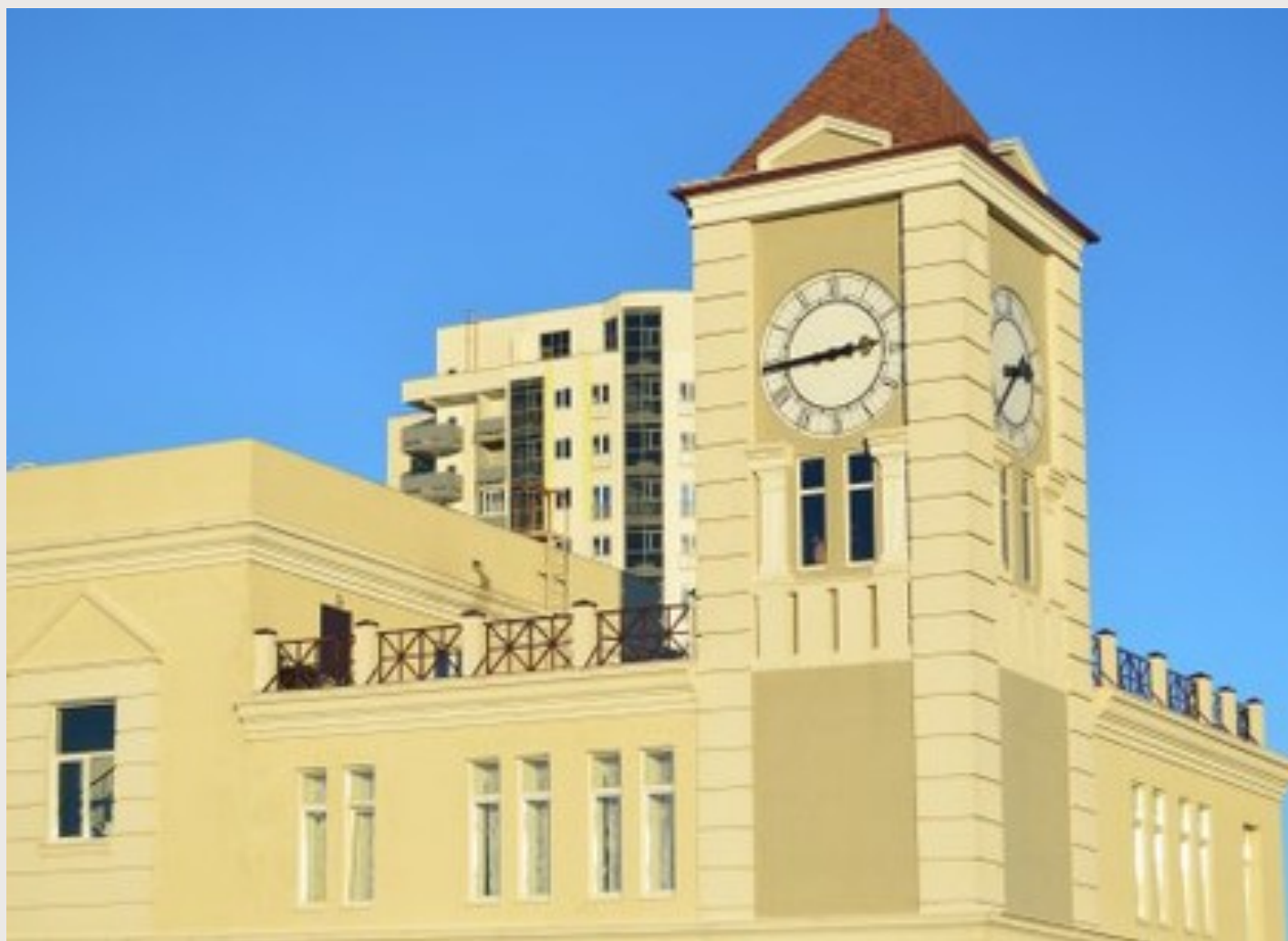

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
(ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

МАТЕРІАЛИ І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«Право та економіка України»

11-12 грудня 2024 року

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця
(ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

МАТЕРІАЛИ
I Міжнародної науково-практичної
конференції
«Право та економіка України»

11-12 грудня 2024 року

м. Харків

«Право та економіка України»: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 грудня 2024 р.). Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2024 – с.292

Із надісланих матеріалів оргкомітетом до друку рекомендовано 69 тез доповідей та наукових статей від 73 авторів із 20 установ, організацій і закладів вищої освіти України та світу.

ОГРАНИЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова оргкомітету:	ПОНОМАРЕНКО Володимир Степанович - ректор Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця доктор економічних наук, професор заслужений діяч науки і техніки України, Кавалер орденів “За заслуги” III II ступенів, “Орден Князя Ярослава Мудрого” V ступеня, член-кореспондент НАПН України
Члени оргкомітету:	БРІЛЬ Михайло Сергійович - директор Навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, доцент ШИНКАРЬОВ Юрій Вікторович - завідувач кафедри правового регулювання економіки Навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат юридичних наук, доцент КАРЛІНСЬКА Світлана Ігорівна - доцент кафедри правового регулювання економіки Навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, адвокат СТАЦАК Анжела Юріївна - доцент кафедри правового регулювання економіки навчально наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, доктор юридичних наук, доцент ЧУПРИНА Яніна Олександрівна - викладач кафедри правового регулювання економіки Навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, Член Харківської обласної організації Союзу юристів України

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Наведено результати наукових досліджень провідних учених України, у яких висвітлено актуальні проблеми в площині права та економіки.

Розраховано на наукових працівників, викладачів, аспірантів і здобувачів економічних та правових спеціальностей.

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ,
СПІВРОБІТНИКИ ЯКИХ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КОНФЕРЕНЦІЇ:

- Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
- Державний університет «Житомирська політехніка»
- Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України
- Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
- Харківський національний університет внутрішніх справ
- Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
- Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
- Vilnius University
- Національний фармацевтичний університет
- Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
- Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»
- Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
- Рівненський фаховий коледж інформаційних технологій
- Київський університет туризму
- Одеський національний економічний університет
- University of Helsinki
- Білоцерківський національний аграрний університет
- Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України
- Харківське регіональне відділення Національної школи суддів України

ЗМІСТ

1	БОГАТИРЬОВ Іван ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ	10
2	ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ: ПОШУК УЗГОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО ОБУМОВЛЕНИХ ПРИПИСІВ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СВІТОВИХ ПРАКТИК	13
3	ДУНАЄВА Тетяна РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ТА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ	16
4	ЖИТНИЙ Олександр, БЕРГУНЦЬ Армен ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ІМУНІТЕТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	20
5	КРИЧЕНКО Юлія ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН МІЖ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	22
6	КОВАЛЕНКО Олена ПРАВОВА КОНСТРУКЦІЯ ЗАБОРОНИ МОБІНГУ: АРГУМЕНТИ «ЗА» ЩОДО ЇЇ ВІДНЕСЕННЯ ДО ІНСТИТУТУ ОХОРОНИ ПРАЦІ	30
7	ОВЧАРЕНКО Олена СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В КОНТЕКСТІ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄС	35
8	ОРЛОВ Юрій СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 201-2 КК УКРАЇНИ: СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ	41
9	ЮРОВСЬКА Вікторія ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ ПІД ЧАС ВИДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ПРАЦІВНИКУ	47
10	Indrė ISOKAITĖ-VALUŽĖ MEASURING THE UNMEASURABLE: IN THE LABYRINTHS TOWARDS RUSSIA'S ACCOUNTABILITY FOR ITS WOR IN UKRAINE	51
11	ELLIS Іryna RENT REGULATION IN CALIFORNIA: A SOCIOECONOMIC EXPERIMENT IN PROGRESS	57
12	БЕЛОУСОВА Олеся ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЗАПОБІГАННІ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ	59
13	БЕСКЛЕТКІНА Марина ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	64

14	БИЧКОВ Дмитро РЕКЛАМА ТА ЇЇ СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ЯК ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА	68
15	БОЛДАРЬ Галина ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ, ПРЕДМЕТОМ ЯКИХ Є ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ	71
16	БОРЩ Ярослав ЕКОЦИД У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	75
17	БРУСІЛЬЦЕВА Ганна ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ УКРАЇНИ В СФЕРІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	78
18	ВАГАНОВА Ірина СПІВВІДНОШЕННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОГОВОРУ ТА ДОГОВОРУ ПРО НАМІР	82
19	ВИШНЕВСЬКА Юлія АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕПАТРІАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ПОВЕРНУЛИСЯ ІЗ-ЗА КОРДОНУ В УКРАЇНУ	87
20	ГОЛОВАНЬ Тетяна ПРЕЗУМПЦІЯ ПРАВОМІРНОСТІ РІШЕНЬ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ: БАЛАНС МІЖ ІНТЕРЕСАМИ ДЕРЖАВИ І ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ	92
21	ГОЛУБОВ Артем ПОСИЛЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД З АКЦЕНТОМ НА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЮ	96
22	ГОРСЛОВА Вероніка БІОМЕТРІЯ: ВИКЛИКИ ЕТИКИ ТА ПРИВАТНОСТІ В ЕПОХУ ТЕХНОЛОГІЙ	100
23	ГРЕЦЬКИХ Антон ПРАВО НА ПРАЦЮ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	103
24	ГЬЮНГОР Сінем Хаджер ОСНОВНІ ВИКЛИКИ РЕФОРМ У ПРАВОВІЙ ТА ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРАХ. ЯК ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОЖУТЬ ЗМІНИТИ ПРАВОВУ ТА ЕКОНОМІЧНУ СФЕРИ	109
25	ДАНИЛОВ Валерій ПРАВОВА ОСВІТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ	116
26	ЄРОФЄЄНКО Лариса, КОЧЕРЕЩЕНКО Таміла ЗЛОВЖИВАННЯ ГУМАНІТАРНОЮ ДОПОМОГОЮ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	118
27	ЙОСИПЕНКО Надія ПРОБЛЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ	121
28	КАЛІНІНА Аліна ТИПОВІ РОЛІ ОСОБИ У МЕХАНІЗМІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО	124

	ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТАТТЕЮ 286 КК УКРАЇНИ	
29	КАРЛІНСЬКА Світлана ІНВЕСТУВАННЯ У КОРПОРАТИВНІ ПРАВА – ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ	127
30	КАШУТА Софія ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ	131
31	КІКТЬОВА Дар'я КОРУПЦІЯ В ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЛЯХ У ВОЄННИЙ СТАН	134
32	КОЛОБОВ Владислав ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ	138
33	КОРАБЕЛЬ Марія ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	142
34	КОЦ Поліна ВИКОРИСТАННЯ ЗОБРАЖЕНЬ БЕЗ ЛЦЕНЗІЇ: ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ТА НАСЛІДКИ	145
35	КРІЦАК Іван ДУХОВНИЙ ТА ДЕРЖАВНИЙ ПАТРІОТИЗМ З ПОЗИЦІЙ КРИМІНОТЕОЛОГІЇ: ЯКИМ ЙОМУ НАЛЕЖИТЬ БУТИ?	148
36	КУНЕНКО Ірина ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЮСТИЦІЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	158
37	КУРЦЕВ Денис СУЧАСНА ПОДАТКОВА СИСТЕМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	161
38	КУТОВИЙ Сергій УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ У КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	164
39	ЛИСЕНКО Тарас СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	167
40	ЛИХОЛІТ Анна СУДОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ	172
41	МАЛЬЧЕНКО Владислав ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВА І ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	177
42	МАХОНІНА Анастасія ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	180
43	МИРОСЬ Катерина ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	184
44	ОЛЄЙНІКОВ Денис	187

	ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ НОРМИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛОЖЕННЯМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТРАНОГО ПРАВА	
45	ОСАДЧИЙ Максим МОРСЬКІ ПОРТИ ЯК ЦЕНТРИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА СТАБІЛЬНОСТІ	191
46	ОСТАПЕНКО Олена РОЛЬ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОТВОРЕННЯ	196
47	ОСТАПКО Ксенія КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	200
48	П'ЯНОВ Сергій РОЛЬ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КІНЦЕВИХ БЕНЕФІЦІАРНИХ ВЛАСНИКІВ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ	203
49	ПАВЛЕНКО Тетяна ПОРТРЕТ ЖЕРТВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ДЕЯКІ АСПЕКТИ	207
50	ПОЛТАВЕЦЬ Михайло ЮРИДИЧНІ ФІКЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: РАДЯНСЬКА СПАДЩИНА ТА СУЧАСНІСТЬ	210
51	ПОНОМАРЕНКО Оксана ВИЗНАННЯ СІМЕЙНИХ ДОГОВОРІВ НЕДІЙСНИМИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	213
52	САВЧЕНКО Олена ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕННОСТІ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПОНОВЛЕННЯ ПРОРПУЩЕНОГО СТРОКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ	218
53	СЕРДЮК Софія ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 270 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	223
54	СОЙКА Марія ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ НЕНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ	227
55	СТАХОВСЬКИЙ Тарас ОСОБА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШНИКА ТА ЖЕРТВИ ВТЯГНЕННЯ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ОСНОВНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ	232
56	СТОРОЖЕНКО Діана МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ У ВИПАДКАХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	235
57	SUSHCH Olena RELEVANT ISSUES OF DETERMINING THE SOURCES OF PRIVATE INTERNATIONAL LAW OF UKRAINE	239
58	ТЕРЕЩУК Микола ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРИКЛАД	246

	УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ В ЄС	
59	ТРИГУБЕНКО Анна РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ДОТРИМАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ	250
60	УДОВІЧЕНКО Каріна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ	254
61	ФУРСА Вікторія АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОЇ ВІЙНИ	258
62	ХОМУТЕЦЬКИЙ Даниїл “RATIO DECIDENTI” ПОСТАНОВИ ВЕРХОВНОГО СУДУ: ЧИ НЕОБХІДНІ ЗМІНИ?	261
63	ШАМСУТДІНОВ Олександр ПОШИРЕННЯ ІНФЕКЦІЙНИХ ТА МАСОВИХ НЕІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ ЯК КОНСТРУКТИВНА ОЗНАКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ (СТ. 325 КК УКРАЇНИ)	264
64	ШЕВЦОВА Яна ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ: ВІДКРИТІСТЬ, ДОСТУПНІСТЬ, ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ	271
65	ШИНКАРЬОВ Юрій ОКРЕМІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКРАННЯ	274
66	ШРАМКО Сабріє ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИЙ ТРАВМАТИЗМ І СМЕРТНІСТЬ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)	277
	ЩЕКУН Олексій ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: САМОВИЗНАЧЕННЯ КОРИННИХ НАРОДІВ ЧЕРЕЗ АВТОНОМІЮ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ	280
67		
68	ЩЕРБИНІНА Єлизавета ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ	284
69	ЮСУПОВА Ельміра РОЛЬ І ЗМІСТ ОБТЯЖУЮЧИХ І ПОМ'ЯКШУЮЧИХ ОБСТАВИН У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	288

БОГАТИРЬОВ Іван

професор кафедри права та правоохоронної діяльності Державного
університету «Житомирська політехніка»
доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Організована злочинність упродовж всієї історії українського суспільства була актуальною і малодослідженою проблемою. Особливо це простежувалося в дев'яності роки ХХ століття, коли відбувалася боротьба правоохоронних органів і громадянського суспільства з кримінальними організованими злочинними організаціями і організованими групами, які просто тероризували всю країну. Більше усього страдали тих, хто забажав відкрити власну справу.

Що змінилося в структурі організованої злочинності за роки незалежності. Практично нічого, за виключенням, що лідери організованих злочинних груп нажитий на крові капітал, вивели із тіні, стали бізнесменами, поважними людьми, багато з них пішли в політику. У монографії Російсько-Українська війна: погляд кримінолога я провів цікаве дослідження у якому довів, що жоден мер міст України не є бідною людиною. Всі вони мільйонери і до влади їх спонукало не добробут людей, а захист власного бізнесу[1, с].

Щодо організованої злочинності в умовах правового режиму воєнного стану українськими ученими уже доведено, що вона є основною загрозою для українського суспільства. Ми в нашому дослідженні ведемо мову про те, що організовані злочинні групи, на жаль, фінансуються, управляються різноманітними розвідувальними, адміністративними та іншими публічними суб'єктами країни-агресорки росії.

Особливо це виявляється на тимчасово окупованих ворогом територіях, де завдяки російськими військам відбулися значні зміни у правопорядку та кримінальній ситуації на цих територіях. Згідно ст.1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» під організованою злочинністю розуміється сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку із створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань[2]. Види та ознаки цих кримінальних правопорушень, а також

кримінально-правові заходи щодо осіб, які їх вчинили, передбачені нормами КК України.

У вересні 2020 року Україна прийняла Національну стратегію боротьби з організованою злочинністю, в якій чітко визнано, що вона становить «пряму загрозу національній безпеці», і що з нею потрібно боротися як із системною проблемою[3].

Отже, уже ні хто не зможе заперечити, що організована злочинність в Україні у XXI столітті являє собою найпотужнішу злочинну систему. І не просто злочинну систему? З одного боку, вона контролює прибуткові транснаціональні шляхи, якими вивозиться із України золото, деревина, тютюн, вугілля, наркотики і найнебезпечніше - це люди. З іншого боку, корумповані чиновники ввійшли у склад кримінальних структур і спільно викачують з України мільйонів доларів, і водночас міцно тримають під своїм контролем економічну, політичну та інформаційну сфери країни.

Отже, дотримуючись вищенаведеного закону і стратегії, боротьба з організованою злочинністю є постійним і невід'ємним процесом, заснованим на засадах боротьби за право, оскільки вона охоплює одну з найнебезпечніших сфер протиправної поведінки. Більше того дана боротьба, забезпечується правоохоронними органами завдяки кримінологічним заходам запобігання, зокрема: на загально соціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуально-профілактичному та регіональному рівнях.

Завдання кожного рівня виявити та припинити вчинення організованими групами кримінального правопорушення, шляхом проведення оперативно-розшукових та досудових слідчих дій, створення умов для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень у складі організованих злочинних угруповань, а також захист постраждалих від діяльності організованих злочинних угруповань.

Варто зауважити, що у програмних документах ООН організована злочинність визначається як відносно масова сукупність стійких і керованих спільнот злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення у виді промислу і створюють систему захисту від соціального контролю з використанням таких протизаконних засобів, як насильство, залякування, корупція і великомасштабні розкрадання.

Не варто забувати про те, що сучасній організованій злочинності її злочинної діяльності сприяють глобальні соціально-економічні процеси:

урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування єдиного світового інформаційно-культурного простору, воєнні конфлікти між державами тощо.

Оскільки в умовах правового режиму воєнного стану організована злочинність використовується в політичних та воєнних цілях, ми в процесі проведеного дослідження дійшли висновку, що це дозволяє їй поширити на територіях де ведеться війна, нові форми тероризму, наркоторговлі, торгівлі людьми, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження тощо.

Війна завжди має складний та багатогранний вплив на суспільство, включаючи його кримінальний сегмент. Війна часто стає причиною зростання злочинності у зоні конфлікту. Зокрема, вона стимулює формування збройних груп, контрабандних мереж та інших організацій, які займаються нелегальною діяльністю. Війна р.ф. проти України також призвела до збільшення числа кримінальних правопорушень, як військовослужбовцями держави – агресора так і самими українцями.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І. Г. Російсько-Українська війна: погляд кримінолога: монографія. Київ: АДЕФ-Україна, 2023. 244 с.

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3341-12>.

3. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>

ВОРОЖБИТ - ГОРБАТЮК Вікторія

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН
України

**ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ В
УКРАЇНІ: ПОШУК УЗГОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО ОБУМОВЛЕНИХ
ПРИПИСІВ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СВІТОВИХ ПРАКТИК**

Розширення сфери дії Закону України «Про пробацію», низка законодавчих новел у цьому ключі обумовлює дискурс про ефективність реалізації пробаційних програм в Україні. Особливо значуще вивчення цього аспекту питання у межах реалізації теми фундаментального дослідження «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні», що реалізується фахівцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Неабиякої пильності потребує питання кореляції національних приписів, обумовлених історичними, ментальними, географічними, соціокультурними, економічними та іншими особливостями та чинниками впливу, з об'єктивною вимогою імплементаційних практик позитивного світового досвіду.

Ця публікація передбачає опору на попередньо здійснене дослідження [4], методологічні концепти В. Голіни [5], критичні міркування науковиці І. Яковець [10], компаративні узагальнення, які оприлюднені на ресурсах блогу Д. Ягунова [9], інші матеріал, розміщені у відкритому мережевому доступі, дотичні заявленій темі [1; 2; 6; 8 та ін.].

Метою цієї публікації передбачено актуалізацію потреби пошуку способів узгодження національно обумовлених приписів та імплементації кращих світових практик для забезпечення ефективності реалізації пробаційних програм в Україні на системному рівні.

Не заглиблюючись у засадничі аспекти самої суті вивчення ефективності, бо це доволі детально презентовано у розділі колективної монографії, що готується фахівцями відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, зазначимо тут, наразі розроблено і уведено в дію методичні

рекомендації щодо ефективності проходження пробаційних програм відповідним наказом Міністерства юстиції України [7]. Проходження пробаційної програми передбачає долучення до самооцінки суб'єкта пробації, заповнення відповідних форм. Водночас, ефективність дещо ширше поняття, ніж факт проходження такої програми. Априорно ефективність передбачає визначення міри узгоджуваності мети пробаційної програми, витрачених ресурсів на організацію і реалізацію пробаційної програми у конкретний момент дійсності (матеріальних, технічних, людських, часових тощо) з очікуваними і одержаними результатами, які можна моніторити, аналізувати, перевірити. Власне такі результати передбачені кожною пробаційною програмою, чинною в Україні. Така узгоджуваність передбачає науковий і методологічний супровід. Цей супровід, на наш погляд, має розкрити, яким чином, наприклад, доктринальні засади кримінально-виконавчої політики впливають на ефективність, яким чином узгоджено зміст і методики впливу під час реалізації пробаційних програм з усталеними і об'єктивованими гуманітарними науками науковими підходами, теоріями, що спираються на особливості ментального, історичного, соціокультурного буття українців. Відповідно ефективність реалізації пробаційних програм має передбачати і оцінку рекомендованих методик, технологій, інструментів, заходів і засобів досягнення цілей проходження пробаційних програм суб'єктами пробації різного віку, рівня освіченості, соціалізації тощо. Прикладом такого базису якраз і є успішні світові практики країн, де пробація випробувана часом.

Наприклад, у Канаді діє одна з найвідоміших моделей оцінки ефективності Risk-Need-Responsivity (RNR) model. В її основі – фокусування уваги на індивідуальному ризику рецидиву, потребах учасника та відповідності пробаційної програми цим потребам. Для забезпечення відповідності такому складному критерію реалізація пробаційних програм здійснюється фахівцями-практиками у тісній, прозорій щодо звітності співпраці з науковцями. Ціла низка науково-дослідних інституцій спрямовує свою роботу на вирішення проблем конкретних суб'єктів пробації і розширення практик застосування успішних кейсів. Науковий супровід як базис ефективності відрізняє модель Evidence-Based Practices (EBP), якою передбачено застосування тільки науково обґрунтованих і доказових методик, технологій і технік впливу в реалізації пробаційних програм у США [3]. Перспективою розроблення проблеми ефективності реалізації пробаційних програм у США є персоналізація таких програм і використання аналітичних систем для вивчення і прогнозування ризиків. У Великій Британії

центр What Works Centre for Crime and Justice ініціює проведення на системному рівні наукових досліджень щодо визначення міри ефективності пробаційних програм. А модель Focus on reducing reoffending: основну увагу зосереджує на вивченні і популяризації програм, які допомогли зменшити кількість повторних правопорушень серед суб'єктів пробації. Так само, як і в Україні, у Великій Британії перспективним напрямом розроблення ефективності пробаційних програм є створення і запуск онлайн-платформ, просвітницьких хабів і можливості надання пробаційних послуг для покращення і полегшення роботи фахівців пробації [6].

У контексті заявленої теми публікації доволі цінним є практика оцінки ефективності пробаційних програм в Австралії, де саме на врахування особливостей культури і традицій соціокультурних відносин є визначальним для досягнення успішного використання пробаційних програм як ресурсу подолання агентів злочинності, наприклад, моделі: Strong emphasis on Indigenous programs, Collaborative approach: Австралія відома своїм співробітництвом між різними організаціями (уряд, громадські організації) для розробки та оцінки пробаційних програм [8].

В Україні є потреба більш системної взаємодії між науково-дослідними інституціями і центрами пробації на різних рівнях. Така взаємодія сприятиме досягненню цілей реформування пенітенціарної системи і високої мети – безпеки суспільства, а також позитивно відобразиться на розвитку і суспільному прийняттю ідеї пробації як такої.

Список використаних джерел:

1. Probation and Pretrial Services. URL :<https://www.uscourts.gov/services-forms/probation-and-pretrial-services>
2. Probation period in Australia explained. 2024. URL :<https://www.seek.com.au/career-advice/article/probation-period>
3. Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation 2007-06. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/rsk-nd-rspnsvty/index-en.aspx>
4. Ворожбіт-Горбатюк В.В. Гуманістичні концепти пробаційних програм у вирішенні завдань запобігання кримінальним правопорушенням. Питання боротьби зі злочинністю, №47, 2024. С. 168–176. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-168 URL : <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/310778>

5. Голіна В.В. (ред.) Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід : монографія. Харків : Право, 2020. 287 с.
6. Досвід діяльності служби пробації Великої Британії. URL: <https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D1%96%D1%8F-2012.03.-19-24.pdf>
7. Методичні рекомендації щодо оцінки ефективності проходження пробаційних програм. Наказ Міністерства юстиції України №4098/5 від 20 грудня 2019 р. URL : <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Methodichni-rekomendacii-shhodo-ocinki-efektivnosti-prohodzhennja-probacijnih-program.pdf>
8. Пробація України: офіційний веб-сайт. Пробаційні програми. URL : <https://www.probation.gov.ua>
9. Ягунов Дмитро. Персональний блог (2024). URL: <https://www.yagunov.in.ua/encyclopedia/yagunov/>
10. Яковець І.С. Національні реалії реалізації та проблемні аспекти наглядової пробації. *Наукові записки. Серія: Право*. Випуск 16. 2024. С. 177-183. DOI: 10.36550/2522-9230-2024-16-177-183

ДУНАЄВА Тетяна

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України

РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ТА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ

Питання цифровізації кримінального процесу набули особливого значення під час збройної агресії РФ, а також у зв'язку з глобальною інформатизацією суспільства, вчиненням злочинів у кіберпросторі та використання цифрових технологій. Кіберзлочинність є однією з найсерйозніших проблем сучасного кіберпростору, особливо в контексті постійних кібератак. Значних масштабів набули і кіберзлочини, створюючи загрозу не лише

економічній безпеці багатьох країн світу. Використання технологій у сучасному суспільстві має значне значення при розслідуванні кіберзлочинів. Глобалізація та цифровізація світу породжує нові виклики, нові види кіберзлочинності, вимагає запровадження нових технологій.

У глобальному секторі кібербезпеки дві основні сфери, які постійно зазнають нападів – фінансова та державна. Про негативний вплив на економіку, свідчать кількість кібератак. У всьому світі злочини у кіберпросторі щороку завдають збитків на десятки мільярдів доларів США як державам, так і приватним компаніям [1].

Щодо статистичних даних про кількість кібератак, збільшення нападів під час воєнного стану збільшилась у понад 3 рази. Статистичні дані свідчать, що у 2020 році було зафіксовано майже 800 кібератак, у 2021 р. - 1400, то у 2022 р. – кількість кібернападів зросла у понад 3 рази. За даними журналу Cybercrime Magazine, до 2025 р. прогнозована вартість кіберзлочинності для світової економіки становитиме 10,5 трильйонів доларів США щорічно. Кіберзлочинна діяльність також може поставити під загрозу життя.

Раніше хакери загрожували водопостачанню невеликого міста, що викликало занепокоєння щодо впливу кіберзлочинців на здоров'я та безпеку всього населення. Ці загрози підкреслюють важливість розслідувань кіберзлочинів та їх роль у тому, щоб зробити Інтернет безпечнішим місцем для суспільства та бізнесу [2]. Так, збільшення нападів (кібератак) під час воєнного стану збільшилась у понад 3 рази. Статистичні дані свідчать, що у 2020 році було зафіксовано майже 800 кібератак, у 2021 р. - 1400, то у 2022 р. - кількість кібернападів зросла у понад 3 рази. Наразі країна-агресор завдає в середньому понад 10 кібератак на добу, здебільшого по об'єктах критичної інфраструктури, зокрема енергетичному комплексу, логістиці, зв'язку, військовим об'єктам, а також в його зоні уваги реєстри і бази даних органів влади [3]. Так, кількість кібератак у 2023 році зросла на 16%.

За даними урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA, 347 кібератак було зафіксовано на уряд та урядові організації, 276 – на місцеві органи влади, 175 – на організації у секторі безпеки та оборони, 127 – комерційні організації. Ще 92 рази було атаковано енергетичний сектор, 81 – телеком, 38 – освітні установи. 32 – транспортну галузь, 30 – фінансовий сектор, 25 – IT-сектор, 15 – ЗМІ, 12 – медичні установи [4].

Кількість російських кібератак в Україні зросла на 19% у першому півріччі

2024 року. Згідно з даними, зібраними Урядовою командою реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA, у першому півріччі 2024 року зафіксовано 1739 кібератак, порівняно з 1463 у другому півріччі 2023 року. Попри зменшення інцидентів критичного та високого рівнів на 85%, число атак з розповсюдженням шкідливого програмного забезпечення зросло на 40% [5].

Так, Лаура Нейва (Laura Neiva) (2023) [6] у своїй праці під назвою «Великі дані в кримінальному розслідуванні: виклики та очікування в Європейському Союзі» («Big Data na investigação crime: desafios e expectativas na União Europeia», Editora Númus) зазначає, що великі дані все частіше впроваджуються в поліцейських департаментах. Збитки зосереджені на відсутності нормативних документів, загрозах правам людини та ймовірності отримання помилкових висновків. Як зазначають науковці у своїй праці під назвою “Information and communication technology, cybercrime and the administration of criminal justice system in Nigeria”(2016) кіберзлочини включають правопорушення, які вчиняються проти окремих осіб або груп осіб зі злочинним мотивом навмисно завдати шкоди репутації жертви або завдати фізичної чи моральної шкоди або збитків жертві, прямо чи опосередковано, з використанням модерних телекомунікаційних мереж [7].

Кіберзлочинність продовжує стрімко зростати і для ефективної боротьби з цим явищем потрібно більше слідчих, які спеціалізуються на розслідуваннях кіберзлочинів із будь-яким професійним рівнем, які працюють у кожному секторі (органах кримінальної юстиції, регуляторних органах, приватних компаніях), щоб проводити ефективні розслідування з використанням новітніх технологій. [8, с. 505]. Здебільшого технологія блокчейн асоціюється з криптовалютами, проте ця технологія пропонує унікальні можливості, які можуть підвищити цілісність і безпеку даних.

Разом з тим, використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій під час розслідування кіберзлочинів є доцільним та вкрай важливим, а регламентація застосування таких технологій повинна здійснюватися з дотриманням прав людини, захисту персональної інформації забезпечити, сприяючи зміцненню довіри і підзвітності в судово-слідчих процесах тощо. Успішне вирішення цих питань дозволить зацікавленим сторонам підвищити ефективність розслідувань кіберзлочинів у все більш цифровому суспільстві та дозволить зменшити збитки, від яких потерпає економіка України.

Список використаних джерел:

1. Кривенко К. Кіберзлочинність: актуальна судова практика. *Лігазакон*. 22.02.2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/209283_kberzlochinnst-aktualna-sudova-praktika.
2. Cyber crime investigation: making a safer Internet space. *Maryville univercity*. URL: <https://online.maryville.edu/blog/cyber-crime-investigation/>.
3. Зарембо Т. Щодоби Росія завдає Україні понад 10 кібератак - СБУ. *РБК-Україна*. 26.12.2022. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/shchodobi-rosiya-zavdae-ukrayini-ponad-10-1672081715.html>.
4. Жарикова А. Кількість кібератак у 2023 році зросла на 16% - Держспецзв'язку. Економічна правда. 31.01.2023. URL: <https://pravda.com.ua/news/2024/01/31/709355/>.
5. Кількість російських кібератак в Україні зросла на 19% у першому півріччі 2024 року. Вісті. 23.09.2024. URL: <https://vsviti.com.ua/news/161954>.
6. Neiva, L. (2023). Big Data technologies in criminal investigations: The frames of the members of Judiciary Police in Portugal. *Criminology & Criminal Justice*, Vol. 0(0). URL: <https://doi.org/10.1177/17488958231192767>.
7. Alhaji, B.K., Hassan, A.S. and Mohammed, J.I. (2016) Information and communication technology, cybercrime and the administration of criminal justice system in Nigeria. In Yusuf, Y.M. (ed.) *Current themes on Nigerian law and practice*. Maiduguri: University of Maiduguri, Chapter 25, 2016, P. 416-431.
8. Дунаєва Т.Є. Окремі аспекти використання технологій у розслідуванні кіберзлочинів. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 12(18) 2023. С. 502.-512.

ЖИТНИЙ Олександр

Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
заслужений юрист України

БЕРГУНЦЬ Армен

доктор філософії (PhD),
Голова Другого апеляційного адміністративного суду

**ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ
ІМУНІТЕТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ**

Кримінальне право України не є автономною й ізольованою від інших галузей права системою. Воно перебуває у постійній взаємодії із конституційним, судовим, кримінальним процесуальним, цивільним процесуальним, військовим, дипломатичним та іншими. Багатьма галузями національного права, а також права міжнародного певним особам надаються правові імунітети – дипломатичний, депутатський, лікарський, бойовий імунітет, імунітет свідка тощо. Своєрідний парадокс існування правових імунітетів полягає в тому, що всі вони регламентуються іншими галузями (не кримінальним правом), але їх більшість (принаймні, значна кількість) поширюється й на кримінально-правові наслідки вчинення особою діяння, яке передбачене кримінальним законодавством. Зокрема, певна їх частина виключають кримінальну відповідальність відповідної особи.

Наразі у Кримінальному кодексі України феномен імунітетів не врегульовано. Фактично їхні підстави передбачені різними правовими джерелами. Але вимоги щодо забезпечення системності дії кримінального права, оптимізації його міжгалузевих зв'язків вимагають і нормативного забезпечення, і теоретичного обґрунтування впливу імунітетів у кримінально-правових відносинах.

Окрім того звернемо увагу, що кримінальне право – галузь, безперечно, найбільш сувора з точки зору застосовуваних нею обмежень прав і свобод особи. При цьому метод цієї галузі – імперативний. При пряmlinійному підході це означає: будь-яка особа, яка вчинила кримінально значиме діяння, яка внесла видозміни у об'єкти, які охороняються кримінальним законом, має зазнавати обмежень прав і свобод. Але у імперативності застосування кримінального права

мають бути забезпечені чітко визначені винятки. Якщо цього не робити, воно може перетворитися, як це не парадоксально, на негативний чинник у розвитку суспільних відносин. Так, об'єктивні умови, в яких існує й буде існувати людство, характеризуються високою імовірністю виникнення небезпечних, екстремальних, критичних ситуацій, в яких певні особи змушені робити вибір між різними варіантами їх розвитку, нерідко обираючи між поганим, гіршим та найгіршим. При цьому для представників низки професій (зокрема, правоохоронців, рятувальників, лікарів, військових) виконання професійних обов'язків в подібних умовах є чи не повсякденною практикою. Безперечно, це вимагає належного нормативно-правового забезпечення такої діяльності. І кримінальне право не повинне, образно кажучи, відлякувати таких фахівців від виконання обов'язків в умовах ризику (наприклад, загрожувати кримінальною відповідальністю хірургу, який видалив заражену тканину від тіла людини, військового, котрий знищив у бою ворожого солдата, поліцейського, який обмежив особисту волю затриманого правопорушника тощо).

Отже, для оптимізації реалізації охоронної й регулятивної функцій кримінального права, в цій галузі слід пояснювати на теоретичному рівні та відображати в галузевому законодавстві імунітети від застосування заходів кримінально-правового характеру за поведінку, вчинену при виконанні особою свого обов'язку чи реалізації нею свого права.

Нарешті, у сучасному українському суспільстві як ніколи загострений запит на рівність перед законом, справедливість, неприпустимість створення кола осіб з привілейованими статусами. Правові імунітети, якими держава наділяє певних осіб, з точки зору «пересічної особи» можуть сприйматися саме як відступ від рівності усіх перед законом, незрозумілими і необґрунтованими привілеями. Тому є важливим завдання узагальнення й пояснення кримінально-правового значення існуючого наразі в праві України надання деяким службовим та посадовим особам певних гарантій незастосування кримінальної відповідальності за діяння, вчинені при реалізації своїх повноважень (суддівський імунітет, депутатський імунітет, президентський імунітет тощо).

Сфера дії норм кримінального права сьогодні охоплює, поряд з іншим, й правовідносини, породжені передбаченими КК України некараними актами поведінки особи, безкарність яких забезпечується саме наявністю імунітету. Ці правовідносини потребують кримінально-правового регулювання, а юридичні факти, які їх породжують – опрацювання, систематизації, оцінки та належного

пояснення кримінально-правовою доктриною.

Окремої уваги заслуговує те, що вже багато років Україна веде визвольну війну за суверенітет й відновлення територіальної цілісності. Сотні тисяч її громадян перебувають у лавах Сил Оборони. Держава має гарантувати своїм оборонцям соціальний та правовий захист, зокрема, максимально ретельно визначаючи підстави, межі і правові наслідки дії статусу бойового імунітету. Водночас, й цивільні особи, які залучаються до дій із супротиву ворогу, повинні мати гарантії того, що згодом до них не буде жодних претензій з приводу зумовленого виконанням обов'язку захисту Батьківщини вимушеного заподіяння шкоди.

Тому для кримінального права сучасної України регулювання дії імунітету, зокрема бойового, стає завданням, яке входить у комплекс заходів щодо забезпечення обороноздатності країни.

Перелік наведених чинників, які детермінують потреби кримінально-правового регулювання імунітетів, не є вичерпним. В цілому вони вказують, що у сучасному кримінальному праві України існують, потребують обговорення й вирішення низка загальних і спеціальних питань, які стосуються розуміння імунітетів, що тим чи іншим чином діють у царині кримінально-правових відносин.

КИРИЧЕНКО Юлія

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки ННІ №5,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН МІЖ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Для кожного органу місцевого самоврядування формування та виконання бюджету полягає у залученні дохідних джерел, які були б достатніми для фінансування своїх видаткових зобов'язань. Відповідно, відносини між органами місцевого самоврядування перш за все спрямовані на розмежування видаткових повноважень і дохідних джерел, а також на визначення обсягів міжбюджетних трансфертів.

Міжбюджетні відносини між органами місцевого самоврядування можуть формуватися вертикально (наприклад, відносини між міською та районною у цьому місті радою) та горизонтально (наприклад, між сільськими бюджетами, між міськими бюджетами). Найчастіше об'єктом цих відносин є міжбюджетні трансферти, а також видатки (тобто розмежування різних видів видатків між бюджетами).

Бюджетна система України є дворівневою. Другий рівень цієї системи становлять місцеві бюджети, які мають певну ієрархію побудови: обласний, районний, міський, районний у місті (у разі створення), селищний і сільський бюджети. Зі статусом бюджетів базового рівня (бюджетами місцевого самоврядування) особливих питань не виникає, на відміну від статусу районних і обласних бюджетів: є проблеми із правом власності на доходи цих бюджетів, а також з'ясуванням того, що є спільним інтересом територіальних громад, для забезпечення яких створюються обласні та районні бюджети. Природно, що існування подібних проблем негативно впливає на стан міжбюджетних відносин на місцевому рівні. Імовірно, що адміністративно-територіальна реформа, яка відбувається в Україні, буде мати позитивний вплив на розв'язання цих питань.

Формування системи міжбюджетних відносин між областю і районом належить значною мірою до компетенції обласних органів влади. Тобто обласний рівень місцевої влади є першим контролюючим центром розподілу, у першу чергу, доходів між відповідними місцевими бюджетами. Область повинна бути наділена правом визначати: 1) як розподілятимуться бюджетні ресурси на її території; 2) яким буде ступінь вирівнювання районних бюджетів; 3) як буде здійснюватися допомога економічно більш розвиненим районам для підтримки їхньої інфраструктури; 4) як зацікавити райони підвищувати мобілізацію коштів на своїх територіях тощо. На жаль, чинне конституційне та бюджетне законодавство України не забезпечує належним чином необхідних умов для ефективного та справедливого розподілу коштів, який здійснюється на обласному та районному рівнях.

Питання міжбюджетних відносин між міською радою та районною у місті радою регулюється здебільшого на місцевому рівні. У ст. 68 Бюджетного кодексу України [1] записано лише те, що склад доходів та видатків бюджетів районів у містах (у разі їх створення) визначається міською радою відповідно до повноважень, переданих районним у містах радам. Розподіл обсягу міжбюджетних трансфертів між міським бюджетом та бюджетами районів у місті

(у разі їх створення) здійснюється у порядку, затвердженому міською радою.

Відповідно до ч. 2 ст. 63 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] доходи місцевих бюджетів районних у містах рад (у разі їхнього створення) формуються відповідно до обсягу повноважень, що визначаються відповідними міськими радами. Відповідно до ч. 2 ст. 64 цього самого Закону Сільські, селищні, міські, районні в містах (у разі їх створення) ради та їх виконавчі органи самостійно розпоряджаються коштами відповідних місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання.

Засади міжбюджетних відносин між районними бюджетами та іншими місцевими бюджетами, трансферти до яких визначаються щорічними законами про Державний бюджет України, регулюються Бюджетним кодексом України.

Під час визначення міжбюджетних трансфертів обов'язково враховується прогностичний показник обсягу доходів загального фонду відповідного бюджету місцевого самоврядування, який формується з надходжень податків і зборів (обов'язкових платежів), закріплених за цим бюджетом відповідно до ст. 64–66 Бюджетного кодексу України.

Процедура визначення обсягів міжбюджетних трансфертів, що передаються із одного місцевого бюджету до іншого, є дуже складною. Це, відповідно, пояснює і складність міжбюджетних відносин на місцевому рівні. При цьому зазначені відносини не можна розглядати у відриві від державного бюджету, оскільки їм, як правило, передують інші міжбюджетні відносини – «центр-місто». Прийняття місцевих бюджетів залежить від офіційного опублікування держбюджету. Процес ухвалення бюджетів місцевого самоврядування залежить від своєчасності затвердження районного бюджету. Непоодинокими є випадки несвоечасного ухвалення закону, а це вже закономірно тягне за собою і несвоечасне затвердження місцевих бюджетів – тобто порушується весь бюджетний процес, не виконуються належним чином районні та обласні бюджети.

Також одним із важливих факторів, що визначають міжбюджетні відносини між органами місцевого самоврядування, є щорічна зміна законами про державний бюджет нормативів закріпленої за місцевими бюджетами частки загальнодержавних податків і зборів. До негативних проявів таких змін потрібно віднести відсутність стабільності у формуванні доходів місцевих бюджетів, а також певне дестимулювання податкових зусиль органів місцевого самоврядування. Хоча за сучасних умов бюджетної і податкової політики держави, коли податковий потенціал того чи іншого регіону може змінюватися,

навіть чи можна однозначно стверджувати про потребу у законодавчому закріпленні нормативів розподілу податкових надходжень на тривалий строк, а не змінювати їх щороку. Безумовно, на структуру податкових надходжень впливає не лише зміна нормативів, а й те, як збираються ці надходження, динаміка податкової бази та об'єктів оподаткування.

Модель міжбюджетних відносин на місцевому рівні, закладена у Бюджетному кодексі України, передбачає фіскальне розмежування бюджетів міст республіканського та обласного значення, а також бюджетів районів. Названі бюджети певною мірою зберігають незалежні відносини з державним бюджетом, а обласні – не повинні бути формально пов'язаними з бюджетами міст і районів. До речі, модель подібного типу реалізована в деяких унітарних країнах (наприклад, у Великобританії та Польщі).

Міжбюджетні відносини на місцевому рівні одночасно стосуються як дохідної, так і видаткової частини місцевих бюджетів. Наприклад, для бюджетів – отримувачів дотацій чи субвенцій – ці міжбюджетні трансферти є доходами, а для тих, хто їх надає – видатками. Крім того, бюджетні доходи і видатки є взаємозалежними категоріями, окремі з них ураховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. Розглянемо детальніше ці відносини.

Видатки місцевих бюджетів поділяються на ті, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, і ті, які не враховуються (такий поділ зустрічається і у бюджетних доходах). Тобто органи місцевого самоврядування при встановленні розмірів деяких видатків одразу можуть розраховувати на їхнє часткове фінансування за рахунок міжбюджетних трансфертів. Саме під час такого фінансування і виявляється зв'язок державного і місцевих бюджетів. Інші видатки місцевих бюджетів (а саме: видатки, які не враховуються під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів (ст. 91 Бюджетного кодексу України), і відносини з їхнього приводу навіть чи можна назвати міжбюджетними, оскільки вони стосуються лише того чи іншого бюджету і не залежать від інших бюджетів. Тобто, коли йдеться про відносини між місцевими бюджетами у процесі здійснення бюджетних видатків потрібно зауважити, що об'єктом цих відносин є видатки, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Бюджетний кодекс України розглядає питання розмежування видаткових повноважень і, відповідно, міжбюджетних відносин як наділення відповідною компетенцією тих чи інших місцевих рад, так і щодо фінансування конкретних

видів видатків із різних місцевих бюджетів. Отже, проблема розмежування видатків крізь призму міжбюджетних відносин є частиною іншої проблеми, пов'язаної із розмежуванням повноважень та предметів відання між органами місцевого самоврядування. При розмежуванні видів видатків між місцевими бюджетами необхідно брати до уваги такі критерії, як повнота надання послуги та наближення її до безпосереднього споживача. Ці критерії забезпечують більш раціональний розподіл коштів між бюджетами та їхнє більш ефективне використання. У зв'язку із цим особливе значення має ст. 86 Бюджетного кодексу України, відповідно до якої розмежування видів видатків між місцевими бюджетами здійснюється на основі принципу субсидіарності (цей принцип закріплено і у ст. 7 Бюджетного кодексу України). Відповідно до цього принципу надавачі будь-яких соціальних послуг повинні бути максимально наближені до безпосереднього споживача цих послуг. Соціальні послуги – це комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою покращання або відтворення їхньої життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя. З урахуванням цього ті чи інші видатки потрібно відносити (і, відповідно, фінансувати) саме до тих місцевих бюджетів, з яких можливим є більш ефективно здійснення фінансування діяльності надавача послуг місцевому населенню.

Також принцип субсидіарності передбачає надання соціальних послуг, які повинні бути максимально наближені до безпосереднього споживача цих послуг. Якщо певна соціальна послуга може бути надана органами місцевого самоврядування як міста, так і району, то необхідно віддати повноваження на надання такої послуги тим органам, які можуть надавати її самостійно у більш повному обсязі і, відповідно, віднести до бюджету цього органу видатки на її фінансування. Найближчими до споживачів соціальних послуг є органи місцевого самоврядування (територіальні громади і ради різних рівнів). Зважаючи на це, здійснення видатків на виконання соціальних програм і надання соціальних послуг, які потребують максимального наближення до безпосередніх споживачів, віднесено саме до бюджетів сіл, селищ, міст і їхніх об'єднань (тобто до бюджетів місцевого самоврядування).

Отже, виходячи із зазначеного принципу, види видатків можна поділити на такі групи [3]:

1) видатки на фінансування бюджетних установ і заходів, що забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, гарантованих державою, та які розташовані найближче до споживачів (здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст і їхніх об'єднань);

2) видатки на фінансування бюджетних установ і заходів, які забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих державою для усіх громадян України (здійснюються з бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення, а також районних бюджетів);

3) видатки на фінансування бюджетних установ і заходів, що забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для деяких категорій громадян або фінансування програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України (здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим і обласних бюджетів).

Так само, як розмежування видатків, розмежування видаткових повноважень між бюджетами також здійснюється з урахуванням принципу субсидіарності. У свою чергу, чітке розмежування повноважень дозволяє не лише більш ефективно фінансувати видатки, а й краще контролювати цей процес.

Порушення, пов'язані з розмежуванням видаткових повноважень, зумовлені, зокрема, недосконалим розподілом цих повноважень. На думку А.А. Максюті, ця недосконалість пояснюється певними стереотипами щодо традиційних повноважень, що сформувалися в попередній системі і залишилися незмінними, а також практичною відсутністю наукових розробок цього питання в українських наукових дослідженнях. Наявний розподіл видатків зумовлений більше фінансовими міркуваннями, а не врахуванням особливостей відповідних послуг і прагненням до покращання способу їхнього надання [4, с. 118]. Необхідно погодитися із наведеним твердженням, але частково. Частина видатків на соціально-культурні заходи потрібно передати бюджетам місцевого самоврядування, які більш наближені до потреб населення.

Є чимало функцій, виконання яких (і теоретично відповідальність за які) покладається саме на органи місцевого самоврядування. На думку С.В. Слухая, якщо відповідальність, наприклад, за функцію охорони здоров'я покладається на місцеві органи влади, то у законодавстві потрібно вирішити ряд питань стосовно її фінансування. По-перше, потрібно визначити, звідки місцеві органи влади отримують кошти на фінансування даної функції – за рахунок власних доходів, розщеплених податків, державних трансфертів. По-друге, необхідно визначити, у якій пропорції ці джерела сполучатимуться, якщо одного з них недостатньо для

покриття видатків. По-третє, повинні бути зафіксовані принципи розподілу наданих державою трансфертних коштів [5, с. 12].

На нашу думку, запропоновані шляхи вирішення відповідальності органів місцевої влади (у контексті розмежування видаткових повноважень) досить проблематично сприйняти в цілому. Так, на законодавчому рівні (зокрема, у Бюджетному кодексі України) навряд чи можна визначити джерела фінансування тієї чи іншої функції. Якщо, наприклад, записати, що охорона здоров'я фінансується за рахунок податків, то це порушуватиме принцип нецільового призначення податків; якщо джерелом фінансування визначити лише власні доходи, то це буде втручанням у право органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати, на що спрямовувати бюджетні кошти (тобто є певне порушення принципу самостійності бюджетної системи, відповідно до якого всі органи влади мають право визначати напрями використання коштів відповідних бюджетів). А фінансування наведеної функції за рахунок винятково державних трансфертів призведе фактично до того, що вона відійде до відання держави.

Отже, залишається відкритою проблема відповідальності органів місцевого самоврядування (а також й інших органів влади) за порушення у сфері розподілу видаткових повноважень.

З метою підвищення рівня фінансової основи місцевого самоврядування і, відповідно, міжбюджетних відносин у галузі бюджетних видатків необхідно дотримуватися, як мінімум, таких принципів:

1) видаткові повноваження органів місцевого самоврядування повинні бути забезпечені відповідними доходами (від цього залежать фінансові можливості і реальний статус місцевого самоврядування);

2) видатки на фінансування різноманітних питань місцевого значення необхідно забезпечувати переважно доходами від місцевих податків і зборів, а також неподаткових доходів, які закріплені за місцевими бюджетами на постійній (або тривалій) основі і надходять саме до цих бюджетів (це забезпечить зацікавленість органів місцевого самоврядування саме у цих надходженнях і дещо послабить залежність від державного бюджету).

Безумовно, значне місце у міжбюджетних відносинах між органами місцевого самоврядування відведено тим відносинам, що виникають щодо перерахування та отримання міжбюджетних трансфертів. Ухвалення у 2001 році, а потім у 2010 році нового кодифікованого акта бюджетного законодавства стало певним зрушенням у розвитку міжбюджетних відносин на місцевому рівні.

Перелік видів міжбюджетних трансфертів, що можуть передбачати у власних відповідних бюджетах Верховна Рада Автономної Республіки Крим та відповідні органи місцевого самоврядування, міститься у ч. 2 статті 101 Бюджетного кодексу України. До таких міжбюджетних трансфертів належать:

- 1) субвенції на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування;
- 2) субвенції на виконання інвестиційних програм (проектів), у тому числі на будівництво або реконструкцію об'єктів спільного користування;
- 3) додаткові дотації та інші субвенції.

За допомогою субвенцій фінансуються ті видатки, на які частково не вистачає коштів одного бюджету або які повинні бути профінансовані саме з цього бюджету (відповідно до Бюджетного кодексу України не можуть бути передані до інших бюджетів), але відповідні органи місцевого самоврядування просто не в змозі їх цього року запланувати.

Безумовно, міжбюджетні відносини в Україні, що формуються на місцевому рівні, є важливим аспектом самостійності місцевих бюджетів. За допомогою цих відносин повинен забезпечуватися розподіл доходів і видатків між різними органами місцевого самоврядування, що, у свою чергу, гарантує відповідним територіальним громадам належне отримання соціальних та інших послуг.

Аналіз стану фінансування видатків та недостатній рівень наповнення бюджетів усіх рівнів у сучасних умовах виявляє негативні тенденції в Україні. Місцеві бюджети України недостатньою мірою забезпечують можливості реалізації функцій і завдань, які покладаються на місцеві органи влади. Зокрема, головною метою місцевого самоврядування є поліпшення якості життя місцевого співтовариства.

Розгляд практики реформаційних процесів в Україні дозволяє зробити висновки, що для становлення місцевих бюджетів значення мають такі категорії, як поточні бюджети; бюджети розвитку; видатки; власні та закріплені доходи; місцеві податки і збори. Саме місцеві податки і збори мають забезпечити фіскальні передумови самостійності місцевих бюджетів у частині формування їх доходів. А реформування в цілому міжбюджетних відносин повинно відбуватися в умовах фінансової децентралізації, тобто в напрямі зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів. Місцеві органи влади повинні володіти фінансовими джерелами, які будуть достатніми для організації управління економікою своєї території, а також володіти відносною самостійністю в управлінні податками та

іншими обов'язковими платежами, що надходять до відповідного бюджету.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 № 2456-VI // *Відомості Верховної Ради України*. – 2010. - № 50 (№ 50-51). - Ст. 572.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. - 1997. - № 24. - Ст. 170.
3. Міхеєнко Т.В. Формування доходів місцевих бюджетів: теоретичні і практичні аспекти / Т.В. Міхеєнко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2012. – № 12(66). – С. 39–44.
4. Максюта А. А., Чугунов І. Я. Бюджетна складова суспільного розвитку. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 3.
5. Слухай С.В. Міжбюджетні трансферти у постсоціалістичних країнах: від теорії до реалій: Монографія. – К.: АртЕк, 2012. – 288 с.

КОВАЛЕНКО Олена

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

ПРАВОВА КОНСТРУКЦІЯ ЗАБОРОНИ МОБІНГУ: АРГУМЕНТИ «ЗА» ЩОДО ЇЇ ВІДНЕСЕННЯ ДО ІНСТИТУТУ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Безальтернативний рух України у напрямі європейської інтеграції зумовлює реалізацію нею стратегічного зобов'язання відповідно до Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода): «посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод» [1]. Саме на досягнення цієї мети і мають бути спрямовані новели українського законодавства. Зокрема мова йде про площину гідності людини у середовищі, в якому проходить більша частина життя, тобто про середовище реалізації права на працю.

Варто констатувати, що в мас-медіа дуже часто лунає інформація про таке

порушення трудових прав як мобінг. Так, за 2023 рік Державна служба з питань праці та її територіальні органи отримали 553 звернення щодо ознак мобінгу (цькування) [2]. Такі дані є тривожними показниками, адже мова йде про те, що замість виконання роботи працівники вимушені займатися захистом свого внутрішнього спокою, своєї честі, гідності. І наслідки таких душевних хвилювань очевидно є ще гострішими та негативними, враховуючи ще й те, що українці, що залишаються в Україні, і так перебувають у постійній напрузі, стресовому стані внаслідок повномасштабної збройної агресії.

Відповідно, проблема попередження мобінгу є актуальною і потребує свого вирішення, адже трудовий потенціал є важливим ресурсом, що забезпечує дієвість української економіки.

Поширення випадків мобінгу, що набуває в Україні загрозливих масштабів, актуалізувало питання перегляду заборони перевірок підприємств, установ, організацій на період діє режиму воєнного стану Державною служби з питань праці. Зокрема у Верховній Раді України зареєстровано проєкт закону про внесення змін до ст. 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо проведення перевірок в частині вчинення мобінгу (№ 11044 від 28.02.2024), який дозволить проводити такі перевірки щодо скарг громадян стосовно виявів мобінгу [3]. 19 червня 2024 р. Верховна Рада України прийняла його за основу та постановила «комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів доопрацювати зазначений законопроект з урахуванням поправок і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи та внести його на розгляд Верховної Ради України у другому читанні» [3].

Дані дії, вочевидь, є необхідними у механізмі правового захисту від мобінгу (цькування), оскільки дозволяють безпосередньо виявляти та перевіряти скарги працівників на прояви систематичної негідної поведінки щодо них з боку як роботодавця, так і колег по роботі. Адже наявність у чинному трудовому законодавстві норми щодо протидії мобінгу без визначення конкретних кроків у практичній площині з боку компетентних органів є явно недостатнім.

Наявність окремої правової норми є, безперечно, важливим відправним кроком, що формує належну правову базу попередження і протидії мобінгу (цькуванню). І у КЗпП України у 2022 р. з'явилася така спеціальна норма - ст.2-2, яка визначила поняття мобінгу. А саме: «мобінг (цькування) - систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих

працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність» [4].

З визначення мобінгу в цій дефініції вбачається, що законодавець ідентифікує цькування працівника з розрізненням, оцінкою діяльності цього працівника, його якостей чи власне, його самого як меншовартісного, що виражається у певних систематичних негативних висловлюваннях чи діях відносно нього. Тобто вбачається зв'язок мобінгу і дискримінації. Однак, видається, тут залишається поза увагою досить важливий фактор: створення умов праці, які негативно впливають на психічне здоров'я працівника. А це вже стосується посягань на право працівника на здорові та безпечні умови праці.

Безумовно, варто погодитись із Т. Михайліною та Л. Амелічевою, що мобінг є порушенням права працівника на здорові та безпечні умови праці [5]. Довгий час під створенням безпечних та здорових умов праці розумілося створення такого середовища, в якому б було максимально знижено ризик впливу негативних виробничих факторів, таких як шум, вібрація, вплив шкідливих речовин тощо на організм працівника, де б діяла система запобігання виробничим аваріям. І в цій площині переважна більшість заходів зосереджувалася саме на збереженні та запобіганні погіршення стану фізичного здоров'я працівника.

Але європейські стандарти праці, практика їх застосування у окремих європейських державах змінили погляди українського законодавця, змусивши поглянути на цю проблему ширше і опікуватися вже і психічним здоров'ям працівника. Рух нашої країни у європейському напрямі прискорив зміну правового регулювання української трудо-правової реальності, в якій з'явилися норми, спрямовані на захист працівників від дискримінації та такого її прояву як мобінг.

Тут варто підкреслити, як наголошують Т. Михайліна та Л. Амелічева, теорія трудового права відносить норми протидії мобінгу до інституту охорони праці [5, с.229], але в законодавстві цього зараз не простежується. Чинний Закон України «Про охорону праці» регламентує все ще за старими поглядами процес забезпечення безпеки працівника на підприємстві і всі його норми спрямовані на

охорону фізичного здоров'я, його захист від фізичних негативних факторів. І це є істотним недоліком чинного законодавства, адже психічне здоров'я є не менш важливим ніж фізичне і різні стреси, що є наслідками негативних дій щодо працівника з боку як роботодавця, так і трудового колективу, є не менш негативними факторами, що знижують працездатність працівника і призводять до неможливості працювати, бо людина – то не робот.

Для будь-якої операції як частини виробничого процесу є важливим настрої людини, її налаштованість на роботу, які дозволяють бачити ціль, визначати засоби її досягнення. Тобто саме психологічна площина є базовою для виконання трудової функції, для досягнення якісних показників роботи.

Відповідно різні негативні висловлювання, образи, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, які вчиняються систематично, руйнують нормальну робочу атмосферу, а тому погіршують умови роботи, роблять їх непридатними для виконання трудової функції саме через заподіяння шкоди психічному здоров'ю працівника. А тому важливо дбати не тільки про охорону та захист фізичного, але й психічного здоров'я також. І тому необхідно, щоб Закон «Про охорону праці» чи його правонаступник, приділили увагу даному питанню, змінивши концептуально підхід від однобокого сприйняття здоров'я працівника до комплексного. Зміна концепції є принципово важливою для ефективності практичних дій, що дозволять попереджати випадки мобінгу (цькування), адже комплекс таких заходів має бути значно ширшим, ніж зараз пропонується в законодавстві і охоплювати і систему охорони праці.

Варто наголосити на наступному позитивному кроці наших законодавців, як доповнення ст.5-1 КЗпП України державною гарантією забезпечення права громадян на працю наступного змісту: «правовий захист від мобінгу (цькування), дискримінації, упередженого ставлення у сфері праці, захист честі та гідності працівника під час здійснення ним трудової діяльності, а також забезпечення особам, які зазнали таких дій та/або бездіяльності, права на звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та до суду щодо визнання таких фактів та їх усунення (без припинення працівником трудової діяльності на період розгляду скарги, провадження у справі), а також відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок таких дій та/або бездіяльності, на підставі судового рішення, що набрало законної сили» [4].

Дана юридична гарантія закріпила суб'єктивний обов'язок для

компетентних державних органів забезпечити право працівників на захист від мобінгу і визначила перелік таких заходів: звернення до Держпраці зі скаргою, звернення до суду і можливість відновлення свого порушеного права через відшкодування шкоди.

Також КЗпП України було доповнено ч.3 ст.38, яка передбачає можливість у визначений працівником строк розірвати трудовий договір за власним бажанням, «якщо роботодавець... чинив мобінг (цькування) стосовно працівника або не вживав заходів щодо його припинення, що підтверджено судовим рішенням, що набрало законної сили», а також п.12 ст.40 «вчинення працівником мобінгу (цькування), встановленого судовим рішенням, що набрало законної сили»

А Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 1 грудня 2022 р. № 2806-IX правова доктрина України поповнилась також новим складом правопорушення, за яке встановлено адміністративну відповідальність, бо КУпАП було доповнено ст.173-5 «Мобінг (цькування) працівника», що у якості санкції передбачає штраф або громадські роботи.

Таким чином, законодавчо створено схему відновлення порушених прав працівника, де вбачаються основними результатами виведення останнього з під дії негативних факторів у вигляді мобінгу через звільнення з роботи та відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок таких дій та/або бездіяльності. Видається, на фоні минулої відсутності взагалі можливості працівника захиститися від мобінгу, такі заходи вже є вагомим результатом на шляху відновлення справедливості. Вагомим, але недостатнім.

На мою думку, потрібно розпочати, все ж таки, з концепції: треба закласти інакший підхід у розуміння протидії мобінгу на законодавчому рівні. Протидія мобінгу має розумітися саме як частина обов'язку роботодавця створити безпечні і здорові умови праці, як елемент системи охорони праці. Саме тоді можна буде сформулювати систему запобігання та протидії цьому негативному явищу і створити ефективний комплекс заходів боротьби з ним.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-

членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27.06.2014 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Українцям дозволять офіційно «скаржитись» на роботодавців: про що йдеться. РБК-Україна. 21 червня 2021 р. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayintsyam-dozvoliyat-ofitsiyno-skarzhitis-1718983182.html>.

3. Проект Закону про внесення змін до статті 16 Закону України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" щодо проведення перевірок в частині вчинення мобінгу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-statti-16-zakonu-ukraini-pro-organizatsiyu-trudovikh-vidnosin-v-umovakh-voennogo-stanu-shchodo-provedennya-perevirok-v-chastini-vchinennya-mobingu>.

4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

5. Михайліна Т.В., Амелічева Л.П. Новели юридичної відповідальності за мобінг у контексті прав людини на особисте життя та належні безпечні і здорові умови праці. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Випуск 36. С. 225-223.

ОВЧАРЕНКО Олена

докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В КОНТЕКСТІ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄС

В контексті європейської інтеграції України актуальним є вироблення стратегічних напрямків розвитку адвокатури як основного правозахисного інституту. Відповідно до ст. 132-² Конституції України виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Надання громадянам якісної та вчасної правничої допомоги – основне призначення адвокатури, що служить гарантією забезпечення права на справедливий суд. Через запровадження в Україні правового режиму воєнного стану у лютому 2022 року багато представників адвокатської спільноти долучились до лав Збройних сил

України, а решта продовжує виконувати свої конституційно-правові обов'язки щодо захисту прав осіб, що обвинувачуються у вчиненні військових та міжнародних злочинів, а також щодо представництва інтересів громадян, які зазнали матеріальних і моральних збитків внаслідок бойових дій. Традиційні судові провадження та позасудові консультації є частиною щоденної роботи адвокатів під час повномасштабної агресії РФ, хоча їх кількість істотно зменшилась в порівнянні з довоєнним періодом.

Незважаючи на складі обставини, важливо визначити пріоритетні напрямки розвитку інституту адвокатури на наступні періоди. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року, № 231/2021 [1], станом на кінець 2024 року втратила свою актуальність, а новий стратегічний документ так і не був ухвалений. До визначення стратегічних пріоритетів спонукають як потреби європейської інтеграції, так і перспективи повоєнного відновлення правової системи України.

8 листопада 2023 року Європейська комісія представила Звіт стосовно прогресу України в сфері європейської інтеграції, в його розділі «Верховенство права та фундаментальні права» містяться важливі рекомендації для адвокатури. На думку європейських чиновників, Україні першочергово необхідно: (а) вдосконалити систему самоврядування та управління ресурсами адвокатури та зробити її більш прозорою та підзвітною; (б) реформувати кваліфікаційні та дисциплінарні процедури; (в) викоринити корупційні ризики в процесі допуску до професії, які заважають утвердженню її незалежності та авторитетності; (г) привести чинне законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність у відповідність з існуючими європейськими стандартами і Конституцією України; (д) змінити систему підвищення кваліфікації адвокатів [2].

30 жовтня 2024 р. Європейська Комісія представила Звіт в межах Пакету розширення Європейського Союзу 2024 року, де зауважила, що прогрес у сфері реформи адвокатури відсутній. Окремо наголошено на необхідності перезавантажити органи Національної асоціації адвокатів України на основі прозорості процедури й розробити нові підходи щодо фінансування органів адвокатського самоврядування [3].

Схожі рекомендації містяться у проекті Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024-2029 роки, яка розроблена Офісом Президента, але станом на грудень 2024 року ще не затверджена.

Примітно, що проект Стратегії містить рекомендації щодо удосконалення професійних прав адвокатів та перегляду Правил адвокатської етики [4].

Враховуючи викладене, можемо висловити власне бачення стратегічних пріоритетів розвитку інституту адвокатури.

1. *Оптимізація механізму доступу до професії адвоката.* Нинішня система складання кваліфікаційного іспиту для майбутніх адвокатів є децентралізованою, адже передбачає їх складання в регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісіях адвокатури. Сам іспит не транслюється он-лайн і не фіксується технічними засобами. Білети і завдання для іспиту затверджуються вищими органами адвокатського самоврядування і зберігаються в паперовій формі. В порівнянні з процедурою складання іспитів в межах доборів суддів, прокурорів, представників інших правничих професій (нотаріусів, приватних виконавців, арбітражних керуючих) такий підхід є застарілим, не відповідає сучасному стану розвитку технологій, не забезпечує прозорість процесу та його повну об'єктивність. Тому важливо змінити процедуру складання кваліфікаційного іспиту, який має проводитися централізовано, в єдиному тестовому центрі (створеному при Вищій кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури), з можливістю відео-фіксації та трансляції на офіційному ютуб каналі. Завдання для іспиту мають складатися із двох частин: тестові питання з різних галузей права й вирішення практичних задач (кейсів). Досвід організації подібних іспитів є у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, у Міністерства юстиції України, а також у Українського центру оцінювання якості освіти. Національна асоціація адвокатів України може сприйняти цей досвід, використавши власні напрацювання, зокрема, взявши за основу існуючу програму кваліфікаційного іспиту, а також досвід регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури з оцінювання знань і навичок майбутніх адвокатів. Важливим напрямом удосконалення законодавства про доступ до професії адвокатів є підвищення вимог до морально-етичних якостей майбутніх адвокатів, які існують в більшості країн ЄС. Дотримання кандидатами в адвокати стандартів професійної етики в їх попередній правничій діяльності має перевірятися кваліфікаційно-дисциплінарною комісією паралельно зі складанням кваліфікаційного іспиту, а виявлення грубих порушень відповідних правил має бути підставою для відмови в допуску до адвокатської професії.

2. *Розширення професійних прав адвоката.* Професійні права адвоката передбачені статтею 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність», проте їх перелік є доволі стислим. Адвокати не мають спеціальних доступів до жодних державних реєстрів, окрім тих, які знаходяться в публічному доступі; адвокати не вправі здійснювати повноцінного адвокатського розслідування; інститут адвокатського запиту не є дієвим, особливо в умовах правового режиму воєнного стану. Це ускладнює адвокатам доступ до інформації, необхідної для захисту прав та законних інтересів клієнтів, робить їх вразливими до дій органів правопорядку, а також істотно зменшує модель змагальності судового процесу. Для більш ефективної діяльності перелік професійних прав адвокатів варто розширити, надавши адвокатам доступ до майнових реєстрів, до Єдиного демографічного реєстру, до низки інших державних реєстрів, інформація з яких необхідна для захисту прав і представництва інтересів громадян адвокатами. Також доцільно посилити відповідальність за ненадання відповіді на запит адвоката й спростити процедуру оформлення протоколу про таке адміністративне правопорушення.

3. *Забезпечення гарантій незалежності адвоката.* Гарантії адвокатської діяльності викладені в статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а їх перелік є доволі широким. Однак, практична реалізація наданих адвокатам гарантій є досить проблематичною. З одного боку, правовий статус органів досудового розслідування, які мають безумовний процесуальний пріоритет у кримінальному провадженні, дозволяє слідчим та прокурорам нехтувати передбаченими законодавством гарантіями адвокатської діяльності, проводячи свавільні обшуки в офісах адвокатів, порушуючи адвокатську таємницю, вимагаючи від адвокатів негласної співпраці з органами досудового розслідування. З іншого боку, органи адвокатського самоврядування позбавлені дієвих та ефективних інструментів реагування на факти свавільного порушення прав адвокатів. Кримінальні провадження, ініційовані за фактами порушення гарантій адвокатської діяльності, у переважній більшості випадків не завершуються обвинувальними вироками, а звернення НААУ щодо таких фактів не отримують належної реакції з боку органів правопорядку. Таким чином, забезпечення гарантій адвокатської діяльності потребує широкої дискусії та комплексних рішень на рівні внесення змін до законодавства.

4. *Удосконалення системи дисциплінарної відповідальності адвокатів.* Підстави і процедура притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності передбачена Розділом VI Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і побудова за принципом: адвокат відповідає за свої порушення перед

адвокатською спільнотою як рівний перед рівними. Такий підхід застосовується в більшості країн ЄС, адже спрямований на забезпечення незалежності адвоката. Серед зауважень національних і європейських експертів до інституту дисциплінарної відповідальності адвоката можна побачити наступні: (а) процедура дисциплінарної відповідальності адвоката не є публічною і прозорою (на відміну від дисциплінарної відповідальності судді, хід якої транслюється в прямому ефірі на ютуб каналі Вищої ради правосуддя); (б) підстави дисциплінарної відповідальності адвоката не є чіткими та вичерпними, що дозволяє їх довільне тлумачення та застосування кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури; (в) перелік дисциплінарних стягнень, що можуть бути застосовані до адвоката, є занадто вузьким і не дозволяє повною мірою реалізувати принцип пропорційності.

Вирішити названі проблеми можливо шляхом внесення змін до законодавства, зокрема варто: (а) доповнити і роз'яснити перелік підстав відповідальності адвоката; (б) зобов'язати кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури здійснювати он-лайн трансляцію своїх засідань в режимі реального часу, надавати належні мотивацію своїх рішень, на регулярній основі здійснювати узагальнення дисциплінарної практики й оприлюднювати їх; (в) розширити перелік дисциплінарних стягнень, включивши до їх переліку штраф, відшкодування матеріальної шкоди, завданої клієнту тощо.

5. Забезпечення прозорості в діяльності органів адвокатського самоврядування. Відповідно до ст. 43 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката. Європейські експерти висловлюють такі зауваження до роботи органів адвокатського самоврядування: непрозорість, відсутність регулярної ротації, неконкурентний добір членів органів адвокатського самоврядування, тривалий термін повноважень (на відміну від вітчизняних п'яти років строку перебування на посадах, органи адвокатського самоврядування в країнах ЄС мають менш тривалі строки каденції). Окрім того, з початку повномасштабного вторгнення рф до України НААУ фактично блокує проведення з'їздів адвокатів на регіональному і всеукраїнському рівнях, що унеможливорює оновлення складів рад адвокатів, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій та ревізійних комісій адвокатури. Строки перебування на

посадах всіх членів органів адвокатського самоврядування сплили ще у 2022 р., тому відсутність їх ротації створює загрозу легітимності, яку складно виправдати небезпеками воєнного часу. Отже, вітчизняне законодавство про адвокатуру потребує змін, які забезпечать прямі й безпосередні вибори адвокатами членів органів адвокатського самоврядування, їх підзвітність адвокатській спільноті, обов'язок регулярного звітування, прозорість роботи всіх адвокатських комісій і рад, а також добір до їх складу адвокатів на конкурентних засадах, з урахуванням професійного досвіду, високих морально-етичних якостей і досягнень претендентів.

б. *Оптимізація оподаткування адвокатської діяльності.* Відповідно до чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність адвокат може обрати одну з трьох організаційно-правових форм: індивідуальна адвокатська діяльність, адвокатське бюро або адвокатське об'єднання. Якщо адвокатські бюро і адвокатські об'єднання є юридичними особами, які згідно податкового законодавства мають право на ведення своєї діяльності на основі спрощених систем оподаткування, то індивідуальна адвокатська діяльність такої опції не передбачає. Це створює соціальну несправедливість, адже особа, яка займається роздрібною торгівлею, має право на податкові преференції, а адвокат, який є професіоналом високого рівня та здійснює державно значущі функції, такого права позбавлений. Адвокат, який веде індивідуальну адвокатську діяльність, має податковий статус самозайнятої особи, й знаходиться на загальній системі оподаткування, яка передбачає доволі високе податкове навантаження (сплата податку на прибуток за ставкою 18 %, військового збору за ставкою 5 % і ЄСВ у повному обсязі). Як наслідок, чинна система призводить до масового ухилення від сплати податків особами, які здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність. Такі адвокати намагаються зареєструвати ФОПи, через які проводять значну частину своїх прибутків, обліковуючи їх як інформаційні або інші послуги, або роками не сплачують податки. Позиція НААУ та Державної фіскальної служби України з цього приводу є незмінною: адвокат, який здійснює індивідуальну адвокатську діяльність, не має права на спрощену систему оподаткування. Така несправедливість, на нашу думку, має бути виправлена, а надання всім адвокатам права на ведення своєї діяльності в спрощеній системі оподаткування сприятиме легалізації значної частки прибутків від адвокатської діяльності, що буде безперечним плюсом для держави.

Список використаних джерел:

1. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року, № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>
2. Commission staff working document, Ukraine 2023, Report Accompanying the document, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023, Communication on EU Enlargement policy. 8.11.2023. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a0f3eaa6-7eee-11ee-99ba-01aa75ed71a1/language-en>
3. Звіт Європейської Комісії в межах Пакету розширення Європейського Союзу 2024 року від 30 жовтня 2024 р. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf
4. Проект Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024-2029 роки. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/310626-novaya-strategiya-sudebnoy-reformy-что-vlast-planiruet-sdelat-s-pravosudiem-do-2029-goda#google_vignette

ОРЛОВ Юрій

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

**СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 201-2 КК УКРАЇНИ: СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ ТА ЇХ
ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ**

Не дивлячись на те, що у науковій літературі нерідко можна зустріти позицію, згідно з якою суб'єкт незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК України) є загальним, визначення юридично значущих його ознак виявляє свою залежність від положень Закону України «Про гуманітарну допомогу» та вимагає більш детальної уваги. Виходячи з положень цього Закону у

їх системно-правовому тлумаченні із КК України, слід дійти висновку, що не будь-яка особа, яка відповідає ознакам загального суб'єкту кримінального правопорушення, може бути суб'єктом цього кримінального правопорушення.

Можливо виділити три категорії суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України:

1) *донор* – юридичні та фізичні особи які надають допомогу (в тому числі представники, працівники юридичних осіб, які мають повноваження у сфері отримання, зберігання, розподілу, збуту предметів відповідної категорії);

2) *отримувач* (його представники, працівники юридичних осіб, які мають повноваження у сфері отримання, зберігання, розподілу, збуту предметів відповідної категорії) – юридичні особи, які зареєстровано в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги (за загальним правилом, від якого в умовах воєнного стану формується законодавчий відступ – ч. 3-1 ст. 15 Закону України «Про гуманітарну допомогу»);

3) *набувачі гуманітарної допомоги* – фізичні та юридичні особи, які потребують допомоги і яким вона безпосередньо надається [1].

Отже, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, є *спеціальним*. Окрім ознак загального суб'єкта, додатковими для нього є такі альтернативні:

а) він має правовий статус донора, набувача або отримувача гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги;

б) є особою, якій майно (предмет гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги) ввірено або перебуває у її віданні. Мета ввірення – вчинення дій у сфері законного обігу вказаних предметів. Це ж стосується й набувача, якому відповідне майно безоплатно передається з єдиною метою – для безпосереднього використання, кінцевого споживання.

При цьому дії службової особи юридичної особи, яка має статус донора, набувача або отримувача гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, щодо продажу або використання цих предметів у великих розмірах слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 201-2 КК України.

Додатковим аргументом на користь позиції щодо спеціального суб'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України є думка М. І. Хавронюка, який підкреслює, що якби статті 201-2 КК не було, то продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних

пожертв, або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, вчинені з метою отримання прибутку, кваліфікувалися б, виходячи з розміру, з урахуванням пункту 3 примітки до ст. 185 КК, *за частинами 4 або 5 ст. 191 КК як розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні, або як розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем* [2]. При цьому відомо, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України (навіть в межах основного складу – ч. 1 ст. 191 КК України) є спеціальним: особа, якій майно ввірено або перебуває у її віданні; службова особа (ч. 2 ст. 191 КК України). Таким чином, норми ст. 191 та ст. 201-2 КК України можна розглядати у співвідношенні загальної та спеціальної. Відтак й суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, є спеціальним.

Доречно виділити дві ситуації кримінально-правової кваліфікації, вирішення яких прямо залежить від ознак спеціального суб'єкту аналізованого кримінального правопорушення.

Ситуація 1. Отримувач гуманітарної допомоги – юридична особа, орган державної влади, що має організувати передачу, розподілити отримане як гуманітарну допомогу майно серед її набувачів. Службові особи частину такого майна передають за цільовим призначенням, а частину розподіляють між собою для виконання службових обов'язків. Наприклад, Департамент освіти та науки однієї з обласних військових адміністрацій отримує від іноземного донора комп'ютерну техніку (ноутбуки) для їх подальшої передачі набувачам гуманітарної допомоги – вчителям загальноосвітніх шкіл області для організації належного дистанційного освітнього процесу. Натомість набувачам передається лише частина такого майна, а решта, у значних розмірах, ставиться на баланс самого департаменту та розподіляється серед працівників для виконання ними своїх посадових обов'язків у більш комфортних умовах. Такі дії, за наявності до того підстав, мають кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 364 КК України, тобто як зловживання владою або службовим становищем. Про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України в цій ситуації не йдеться через відсутність мети отримання прибутку. Натомість має місце отримання неправомірної вигоди для юридичної особи як ознака складу злочину, передбаченого ст. 364 КК України.

Ситуація 2. Той самий отримувач гуманітарної допомоги – юридична особа, орган державної влади, що має організувати передачу, розподілити

отримане як гуманітарну допомогу майно серед її набувачів. Однак її службові особи передають відповідне майно не набувачам гуманітарної допомоги, а приватним особам за пряму чи опосередковану вигоду. Подібні дії вимагають кваліфікації виключно за ст. 201-2 КК України. Фактично йдеться про дії, що можуть бути описані як розтрата ввіреного майна (у категоріях ст. 191 КК України). Проте, з огляду на співвідношення складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 191 та 201-2 КК України як загального та спеціального відповідно, кваліфікувати ці дії необхідно тільки за ст. 201-2 КК України. При тому варто мати на увазі, що в цій ситуації йтиметься про *співучасть за попередньою змовою групою осіб*: а) виконавець – збувач гуманітарної допомоги, представник юридичної особи – отримувача відповідного майна. Він вчиняє продаж або інший правочин щодо розпорядження (обмін, дарування, передачу з в рахунок сплати майнового зобов'язання тощо) предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, з метою отримання прибутку; б) пособник – особа, якій це майно, всупереч цільовому призначенню, збувається; покупець чи інший набувач (в рахунок сплати боргу, чи іншої вигоди для збувача). Юридично значущим видом пособництва в цьому випадку слід визнати кон'юнкцію таких дій як «усунення перешкод» та «іншим чином сприяння приховуванню злочину» (ч. 5 ст. 27 КК України). Таким чином, дії збувача гуманітарної допомоги кваліфікуються за ч. 2 ст. 201-2 КК України як виконавця, а дії покупця – з посиланням на ч. 5 ст. 27 КК України, тобто як пособника.

Виходячи з цього неправильним слід визнати підхід до кваліфікації дій осіб за ст. 201-2 КК України, які здійснили продаж майна, що є гуманітарною допомогою, в таких умовах. *При невстановлених досудовим розслідуванням обставинах, у невстановлений досудовим розслідуванням час та місці ввезені на територію України транспортні засоби потрапили у користування ОСОБА_5 та ОСОБА_6, які усвідомлюючи, що ці транспортні засоби є гуманітарною допомогою, за попередньою змовою між собою, вирішили здійснити продаж транспортних засобів марки LandRoverFreelander, 2008 року виробництва, іноземної реєстрації, марки JeepPatriot, 2008 року виробництва, іноземної реєстрації та марки MercedesBenzML, 2004 року виробництва, іноземної реєстрації, з метою отримання прибутку.*

В подальшому, 22.03.2023 близько о 10:50 год. на закритій місцевості – території торговельного майданчика в м. Вознесенськ Миколаївської області,

достеменно розуміючи, що вищевказані транспортні засоби ввезені на територію України як гуманітарна допомога, цільового надходження для потреб Збройних сил України, продали вказані транспортні засоби на загальну суму 15000 доларів США. Суд кваліфікував дії ОСОБА_5, ОСОБА_6 за ч. 3 ст. 201-2 КК України як продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги, з метою отримання прибутку, вчинене у значному розмірі під час воєнного стану [3].

Ключовим у цьому судовому «кейсі» якраз є те питання, на яке досудове розслідування і суд відповіді не дали: яким чином транспортні засоби як гуманітарна допомога потрапили в користування вказаним особам? Чи мали вони статус набувачів гуманітарної допомоги, яким остання передана за цільовим призначенням? В аналізованій ситуації, з огляду на призначення авто для потреб ЗСУ, вказані особи, аби мати статус легального розпорядника гуманітарної допомоги, повинні бути військовослужбовцями. Лише в такому разі вони можуть вважатися набувачами гуманітарної допомоги. І якщо так – то надана судом кваліфікація їх дій правильна – ч. 3 ст. 201-2 КК України. Якщо ж ні – то кваліфікація буде мати більш складний вигляд та потребуватиме розрізнення двох імовірних епізодів:

1) епізод 1 – пособництво невстановленому досудовим слідством суб'єкту у вчиненні незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, тобто ч. 5 ст. 27 та ч. 3 ст. 201-2 КК України. Така кваліфікація, підкреслимо, матиме місце тоді, коли обидві ці особи є загальними суб'єктами, тобто не мають жодних спеціальних повноважень щодо майна як суб'єкти обігу гуманітарної допомоги. Крім того, всередині цього епізоду варто розрізнити дві можливі й в рівній мірі не встановлені слідством ситуації, які впливають на кримінально-правову кваліфікацію:

а) ОСОБИ 5 та 6 не здійснювали придбання у невстановленої особи автомобілів як предметів гуманітарної допомоги з метою подальшого перепродажу. Такі автомобілі, припускаємо, були передані безоплатно невстановленою особою саме з метою їх продажу з подальшим розподілом отриманої матеріальної вигоди. В цьому випадку йдеться виключно про пособництво невстановленому досудовим слідством суб'єкту у вчиненні незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, тобто ч. 5 ст. 27 та ч. 3 ст. 201-2 КК України. Додаткова кваліфікація не потрібна;

б) *ОСОБИ 5 та 6*, не будучи військовослужбовцями як набувачами гуманітарної допомоги здійснили предикатне придбання у невстановленої особи вказаних автомобілів і в подальшому їх продали. Як було обґрунтовано вище, первинну, предикатну купівлю авто слід розглядати як пособництво невстановленому досудовим слідством суб'єкту у вчиненні незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, тобто ч. 5 ст. 27 та ч. 3 ст. 201-2 КК України. Відтак, подальше вчинення правочинів з таким майном слід вважати легалізацією у кримінально-правовому значенні;

2) *епізод 2* – легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом – ч. 2 ст. 209 КК України (кваліфікований склад за ознакою вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб). Предикатний злочин – ч. 5 ст. 27 та ч. 3 ст. 201-2 КК України.

Отже, в залежності від того, на яких підставах *ОСОБИ 5 та 6* отримали автомобільні засоби від невстановленої особи, істотним чином буде залежати кваліфікація їх дій.

Підсумовуючи, зауважимо, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, є спеціальним. Його юридичні ознаки мають враховуватись при кваліфікації як безпосередньо дій, пов'язаних з незаконним використанням з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, так і дотичних до них кримінальних правопорушень, зокрема дій загального суб'єкту, який у співучасті зі спеціальним долучається до вчинення аналізованого кримінального правопорушення, а також легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК України).

Список використаних джерел:

1. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>.
2. Хавронюк М. І. За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність / Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorystannya-gumanitarnoyi-dopomogy-kryminalna-vidpovidalnist/>

3. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 22 червня 2023 р. № 473/2914/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111705053>.

ЮРОВСЬКА Вікторія

Доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ ПІД ЧАС ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ПРАЦІВНИКУ

Одним із показників рівня розвитку правової системи держави є практична можливість відшкодування особою моральної шкоди на рівні із матеріальною. Стосується це й сфери трудових відносин, які мають свій специфічний суб'єктний склад та обсяг прав та обов'язків учасників цих правовідносин.

Складність відшкодування моральної шкоди пов'язана, перш за все, із тим, що на відміну від шкоди матеріальної, моральна шкода не завжди є очевидною та є досить суб'єктивною в сприйнятті й оцінці. У зв'язку із чим, в контексті трудових правовідносин проблемним питанням є забезпечення балансу інтересів працівника та роботодавця у разі відшкодування працівнику моральної шкоди. Це обумовлено ще й тим, що трудова функція, яка виконується працівниками, пов'язана із необхідністю дотримання вимог охорони праці, правил техніки безпеки тощо саме зі сторони працівника. Отже, під час вирішення питання відшкодування моральної шкоди працівнику мають бути як враховані його інтереси та забезпечена можливість отримання ним гідної компенсації моральних страждань, так й інтереси роботодавця, який не завжди зобов'язаний такі страждання відшкодувати матеріально саме через неналежну поведінку працівника.

Слід відзначити, що інститут відшкодування моральної шкоди в Україні отримав свого розвитку вже за часів незалежності. Так, уперше в сучасній українській історії у Цивільному кодексі Української РСР 1963 року Законом України «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій» від 06.05.1993 № 3188-XII було визначено право особи отримати відшкодування

моральної (немайнової) шкоди незалежно від відшкодування майнової шкоди у розмірі не менше п'яти мінімальних заробітних плат [1].

У цей період також було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 23.06.1993 № 472 «Про затвердження Правил відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків», якою були врегульовані, у тому числі, й питання відшкодування моральної шкоди, заподіяної у межах трудових правовідносин [2]. Зокрема, було визначено, що розмір відшкодування моральної шкоди не міг перевищувати двохсот мінімальних розмірів заробітної плати незалежно від інших будь-яких виплат. Крім того, було закладено й іншу складову механізму забезпечення справедливого балансу інтересів роботодавця та працівника під час відшкодування моральної шкоди, а саме визначено, що власник звільнявся від відшкодування шкоди, якщо міг довести, що шкода заподіяна не з його вини, а умови праці не були причиною моральної шкоди.

На сьогодні, питання відшкодування моральної шкоди працівнику врегульовані загальними приписами цивільного законодавства щодо відшкодування моральної шкоди, а також єдиною спеціальною нормою трудового законодавства, закріпленою в статті 237-1 Кодексу законів про працю України, яка передбачає, що відшкодування роботодавцем моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав, у тому числі внаслідок дискримінації, мобінгу (цькування), факт якого підтверджено судовим рішенням, що набрало законної сили, призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя [3].

Із змісту статті 237-1 Кодексу законів про працю України можна зробити висновок, що відшкодування моральної шкоди працівнику може відбуватися у тому випадку, коли:

по-перше, має місце порушення його законних прав;

по-друге, порушення таких прав відбулося у межах трудових відносин, тобто має бути обумовлено певною поведінкою (діями або бездіяльністю) роботодавця;

по-третє, порушення прав має призвести до моральних страждань працівника.

При цьому, судовою практикою досить однозначно сформульовані умови

відшкодування моральної шкоди, у тому числі, й у сфері трудових правовідносин. Так, Верховним Судом неодноразово наголошувалось, що зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов:

- наявність моральної шкоди;
- протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди;
- наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою;
- вина особи, яка завдала моральної шкоди.

Такий висновок визначений, зокрема, в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.05.2022 у справі № 487/6970/20 [4], постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05.12.2022 у справі № 214/7462/20 [5], постанові Верховного Суду у складі суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24.07.2024 у справі № 214/9094/19 [6].

Отже, Верховним Судом досить чітко структуровано елементи складу цивільного правопорушення, за яке настає відповідальність у вигляді відшкодування моральної шкоди.

Вказана позиція Верховного Суду підтримується й теорією трудового права, зокрема, В. В. Гончарук зауважує, що першою умовою настання такої відповідальності є вина роботодавця, другою – факт порушення роботодавцем законних трудових прав особи, третьою умовою є протиправність дій роботодавця, а четвертою – причинний зв'язок протиправної поведінки роботодавця і моральної шкоди, що настала, де протиправність виступає причиною, а моральна шкода – наслідком [7].

При цьому, Верховним Судом також визначено один із напрямків забезпечення справедливого балансу інтересів під час відшкодування моральної шкоди, зокрема, й у трудових правовідносинах, а саме визначений розподіл тягара доказування наведених умов компенсації моральної шкоди. Так, на особу, якій, на її думку, завдано моральну шкоду, покладено обов'язок довести наявність моральної шкоди, а також причинний зв'язок, у той час, як особа, з якої стягується моральна шкода, має довести відсутність протиправності та відсутність вини [4; 5; 6].

Проте, чинним законодавством України на сьогодні прямо не передбачено звільнення роботодавця від обов'язку відшкодування моральної шкоди у тому випадку, коли порушення його прав, що спричинили працівнику моральних

страждань, відбулося через неналежну поведінку самого працівника, наприклад, через порушення ним правил техніки безпеки. В умовах існуючого правового регулювання уникнути відповідальності в такому випадку роботодавець може лише, якщо ним буде доведено або відсутність протиправності, або відсутність вини в його діях. Однак, поведінка самого робітника в цьому контексті не є предметом доказування у справах про відшкодування моральної шкоди. На нашу думку, така ситуація є суттєвим порушенням справедливого балансу інтересів під час відшкодування моральної шкоди працівнику, та є негативною для роботодавця.

У той саме час, 01.11.2024 у Верховній Раді України зареєстрований законопроект, спрямований на вирішення цієї правової прогалини.

Так, проектом Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відшкодування моральної шкоди № 12176 пропонується доповнити статтю 237-1 Кодексу законів про працю України частиною третьою наступного змісту: наявність встановленої належним чином вини працівника виключає стягнення моральної шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю працівника, на його користь або на користь осіб, визначених цивільним законодавством [8].

У разі прийняття вказаного проекту Закону та набуття ним чинності, справедливий баланс інтересів роботодавця та працівника буде певним чином стабілізований, оскільки роботодавець буде позбавлений обов'язку відшкодувати моральну шкоду тим працівникам, права яких були порушені з їх вини, а довести йому буде достатньо наявності такої вини в поведінці (діях або бездіяльності) працівника.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій : Закон України від 06.05.1993 № 3188-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3188-12/ed19930506#Text> (дата звернення: 08.12.2024).

2. Про затвердження Правил відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків: постанова Кабінету Міністрів України від 23.06.1993 № 472. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/472-93-п/ed19930623#Text> (дата звернення: 08.12.2024).

3. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 08.12.2024).

4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.05.2022 у справі № 487/6970/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104539336> (дата звернення: 08.12.2024).

5. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05.12.2022 у справі № 214/7462/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968> (дата звернення: 08.12.2024).

6. Постанова Верховного Суду у складі суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24.07.2024 у справі № 214/9094/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120626108> (дата звернення: 08.12.2024).

7. Гончарук В. В. Відшкодування роботодавцем моральної шкоди працівникові. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 30 листопада 2018 р. Харків, 2018. С. 43-44. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/16.pdf (дата звернення: 08.12.2024).

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відшкодування моральної шкоди : проект Закону України від 01.11.2024 № 12176. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/45134> (дата звернення: 08.12.2024).

Indrė ISOKAITĖ-VALUŽĖ

Associate professor, doctor of law

Adviser to the Dean for International Development

Head of the Ukrainian Law Centre

Law Faculty of Vilnius University

MEASURING THE UNMEASURABLE: IN THE LABYRINTHS TOWARDS RUSSIA'S ACCOUNTABILITY FOR ITS WOR IN UKRAINE

State sovereignty and accountability for violations of international law are among the key features forming international legal order. Created and sometimes misapplied or

even abused by States international law has been guided by a common understanding that the adherence is for the benefit of all and noncompliance means that a State would face countermeasures, which may include sanctions, suspension or even termination of treaty participation or organisation membership or a court judgment to pay damages. This rationale more or less functioned for decades until it faced crises which usually highlighted the need of transformation of international law. Historically, emergence of individual criminal liability for international crimes before international tribunals or international community's responsibility to protect citizens put at risk by their State's authoritarian regimes are just a few examples. However, most harmful for the functioning of and trust in international law were the gaps of impunity left such as Russia's escape from accountability for international crimes committed by Soviet, now continued by Russian, regimes. This injustice has at least partly been tried to be fixed by some States instituting processes at national level for international crimes (genocide, etc.). On the one hand, lasting Russia's aggression in and against Ukraine is related with before mentioned shadows from the past. On the other hand, this is an historic moment to restore and adapt international law filling in these gaps by applying novel measures and demonstrating unity and political will in demanding accountability.

One thousand days of Russia's war in Ukraine is what we can calculate and what we acknowledged just recently in November, but hardly we can calculate the damage, measure the atrocities, hardly there exists any form of compensation which would heal the sorrow for the ones loved and lost in this war. Not only the reparation itself is incapable to fully restore justice, but the forums for demanding Russia's accountability are limited as well, even smaller is the possibility of a voluntary compensation of damage being aware of Russia's attitude towards international law. But still, even if labyrinths, there are paths forward.

The aim of this presentation (abstract) is to address the limitedness of international forums (courts and tribunals) invoked by Ukraine to seek for reparation from Russia and basic novel measures instituted for addressing that limitedness as a duty of the international community to retain the functioning of international legal order.

Law-abiding States are able to settle reparation claims themselves, but in case of a dispute an injured party turns to an international court or tribunal. There have been significant developments before the International Court of Justice. In the judgement of 2018 in the *Case Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)* [1] which was related with the construction of a canal from the San Juan River to Laguna los Portillos and related works of dredging on the river,

the Court first time calculated the damage to environment in such a detailed manner. The total amount of compensation to be paid by Nicaragua to Costa Rica was awarded in the amount of US\$378,890.59 and it represented a comprehensive concept of the damage to the environment, encompassing the consequent impairment or loss of the ability of the environment to provide goods and services, and the cost of the restoration of the damaged environment. Another judgment was adopted by the Court in 2005 in the *Case Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)* [2] on the consequences of a high scale war in Congo invaded by Uganda, where both, non-material and material responsibility of Uganda was established for a huge damage made to Congo's property, environment, human casualties and the States were called to determine the amount of reparation by negotiations. After negotiations failed, States have filed pleadings on reparation. An expert opinion asking for a report was arranged by the Court on the issue of the loss of human life, the loss of natural resources and property damage. In its judgment in 2022 [3] the Court awarded reparations (US\$225,000,000 for damage to persons, US\$40,000,000 for damage to property and US\$60,000,000 for damage related to natural resources, the total amount to be paid in five annual instalments).

Turning to Ukraine, the State has demonstrated mastery finding international forums to seek for reparations from Russia in the labyrinths of jurisdiction of international courts and tribunals. Two international conventions which best resembled the type of Russia's conduct then in 2014 annexing Crimea, namely, supporting terrorist groups and discriminating Ukrainians and Tatar minority, paved way to the International Court of Justice and the judgement was adopted only this year. On the 31 January 2024 in the *Case Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation)* [4] the Court ruled that Russia had violated certain obligations as regards the duty to investigate facts related to persons involved in terrorist activities and by its policy of educational system in Crimea after 2014 (with regard to school education in the Ukrainian language), also by imposing limitations on the *Mejlis*, however, part of Ukraine's claims were rejected. Although full reparation for the damage caused, including restitution, financial compensation and moral damages was claimed by Ukraine, no material compensation has been awarded.

The events related with the Crimea's occupation also ended in the proceedings instituted by Ukraine under the 1982 Law of the Sea Convention before the Permanent Court of Arbitration and International Tribunal for the Law of the Sea.

Case regarding the dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait originated from Ukraine's claims as regards the coastal states rights in the Black Sea and the Sea of Azov and it represents Ukraine's attempts to use each and every possibility to find an available forum for its claims. In its award of 21 February 2020 [5] Permanent Court of Arbitration ruled that part of Ukraine's claims were related with sovereignty which was outside the arbitral tribunal's jurisdiction, however, upheld jurisdiction for other claims of Ukraine as regards its exclusive rights to engage in, authorize, and regulate exploration and exploitation of natural resources, the right to authorize and regulate fishing, prohibition to Russia to hinder passage through the Kerch Strait and lay any cables or construct bridges from Russia's territory to the Crimean Peninsula without Ukraine's consent and the duty to cooperate for the preservation of the marine environment. Ukraine claims that for all the wrongful acts Russia bears international responsibility and demands a complete accounting of the non-living resources extracted from Ukraine's territorial sea, exclusive economic zone and continental shelf, the living resources taken from Ukraine's maritime zones and has to pay a financial compensation of US\$ 1.94 billion as well as pre-and post-award interest (reflecting the value of Russia's publicly announced hydrocarbon extraction), also to pay moral damages to Ukraine in an amount deemed appropriate by the arbitral tribunal. So far the arbitral tribunal rejected Ukraine's argument as regards the sovereignty over Crimea claims, but upheld other claims and hears the case on the merits.

Order of 25 May 2019 of the International Tribunal for the Law of the Sea in the *Case concerning the detention of three Ukrainian naval vessels (Ukraine v. Russian Federation), Provisional Measures* [6] was perhaps the only in principle complied with by Russia although the vessel and servicemen on-board were finally released due to other than the order circumstances.

The basic case Ukraine seeks reparation for the damage suffered after a full scale aggression is well known proceedings before the International Court of Justice – *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)*. In this case Ukraine asks for a full reparation for all damage caused by the Russian Federation as a consequence of any actions taken on the basis of Russia's false claim of genocide. In its judgment of 2 February 2024 [7] the Court established jurisdiction regarding part of Ukraine's submissions – to declare that there was no credible evidence that Ukraine was responsible for committing genocide in violation of the 1948 Genocide Convention in the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine (however, rejected the jurisdiction for the

claims asking to declare Russia's violations due to the use of force and recognition of Donetsk and Luhansk republics).

The limitedness of the allowed scope of claims in the above presented cases before international courts and tribunals has fostered the development of novel measures seeking to make at least some amount of reparation a reality. The scale of atrocities and damage caused by Russia to Ukraine is immense and has already united many States to take unprecedented measures needed to respond to grave violations of international law and to seek for the aggressor state's accountability, such as using frozen Russia's assets for funding Ukraine's victory and reconstruction or establishment of Special Tribunal for the crime of aggression against Ukraine.

All circumstances will be relevant in further processes as regards the implementation of the novel measures proposed, but the need of unity of international community is definitely among them. States have demonstrated their cooperation voting at the UN General Assembly, which acting under 'Uniting for Peace', for example, addressed humanitarian consequences of Russia's aggression in Ukraine [8] and the need for the establishment of an international mechanism for reparation for damage, loss or injury, arising from the internationally wrongful acts of Russia in or against Ukraine and recommended the creation of an international register of damage [9]. The Register of Damage caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine was established by the Council of Europe in Reykjavik, 16-17 May 2023, at the 4th Summit of Heads of State and Government, and in April has started accepting the claims [10]. Just recently, in December, USA transferred the \$20 billion USA portion of a \$50 billion G7 loan for Ukraine to a World Bank intermediary fund for economic and financial aid [11]. The European Union has also established the Ukraine Facility providing up to EUR 50 billion for the support for Ukraine in 2024-2027, which entered into force on 1 March 2024 [12]. This demonstrates the need of a coordinated effort of all stakeholders. What is more, a human factor should not be forgotten – support is mostly needed for the people of Ukraine.

The war in Ukraine is a historical moment for the need to restore international law and develop mechanisms to seek for reparations. The scale and amount of the atrocities caused by Russia in Ukraine which are violation of *jus cogens* rules (prohibition of the use of force) stipulate obligations *erga omnes* of all States to take measures to stop the aggression and make Russia accountable. Invocation against the aggressor state also novel measures such as using frozen assets for Ukraine's reconstruction demands both,

courage and political will, but international law is flexible to adapt and needs to evolve in order to retain its vitality. Precedents we create today will guide us tomorrow.

List of used sources:

1. Judgment of the International Court of Justice in the Case Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica), Judgment, I.C.J. Reports 2015, p. 665.

2. Judgment of the International Court of Justice in the Case Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168.

3. Judgment of the International Court of Justice in the Case Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Reparations, Judgment, I.C.J. Reports 2022, p. 13.

4. Judgment of the International Court of Justice of 31 January 2024 in the Case Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation).

5. Award of 21 February 2020 of a Permanent Court of Arbitration in Case 2017-06 Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait, preliminary objections.

6. Order of 25 May 2019 of the International Tribunal for the Law of the Sea in the Case concerning the detention of three Ukrainian naval vessels (Ukraine v. Russian Federation), Provisional Measures, Case No 26.

7. Judgment of the International Court of Justice of 2 February 2024 in the Case Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation).

8. UN General Assembly Resolution of March 24, 2022, A/RES/ES-11/2, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es-11_2.pdf.

9. UN General Assembly Resolution of November 14, 2022, A/RES/ES-11/5, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es_11_5.pdf.

10. Council of Europe. Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine, <https://www.rd4u.coe.int/en/home>.

ELLIS Iryna

PhD, Property Manager at Eddy Redondo,

California

iryna.ellis@gmail.com

RENT REGULATION IN CALIFORNIA: A SOCIOECONOMIC EXPERIMENT IN PROGRESS

California's approach to rent regulation serves as a large-scale socioeconomic experiment, reflecting the state's ongoing battle against escalating housing costs and displacement. With a population of over 39 million and a housing supply that struggles to meet demand, California has implemented policies to stabilize rents while attempting to incentivize development. The results of these interventions provide a complex narrative of successes, unintended consequences, and ongoing debates.

The introduction of the California Tenant Protection Act of 2019 (AB 1482) marked a turning point in rent regulation. This legislation caps annual rent increases at 5% plus inflation (up to 10%). It also establishes just-cause eviction protections, ensuring that tenants cannot be evicted without legitimate reasons. While the law aims to protect tenants, it intentionally excludes newly constructed units and owner-occupied duplexes to encourage housing supply.

Certain properties are exempt from AB 1482 and local ordinances:

Newly constructed units (typically within the last 15 years).

Owner-occupied duplexes.

Single-family homes and condominiums, unless owned by a corporation or REIT (Real Estate Investment Trust).

These exemptions aim to encourage new housing construction while balancing tenant protections.

The impact of AB 1482 is nuanced. On one hand, it provides a safety net for millions of renters, offering predictable rent increases and shielding them from arbitrary evictions. On the other hand, landlords argue that the cap may disincentivize property maintenance and investment, particularly in older housing stock.

California's rent regulation landscape is a patchwork of state and local policies. Cities like Los Angeles, San Francisco, and Oakland have had rent control laws in place for decades, often with stricter limits than AB 1482. These local ordinances typically tie rent increases to the Consumer Price Index (CPI), with annual hikes often below 3%.

Such measures, while protecting tenants, have led to debates about their role in reducing the availability of rental housing.

A cornerstone of California's housing policy is the legal framework allowing landlords to exit the rental market, known as the Ellis Act. The Ellis Act is a California law that allows landlords to remove their rental properties from the market, effectively evicting tenants. Intended to protect small landlords who wish to exit the rental business, it has faced criticism for being exploited by real estate speculators to displace tenants, particularly in rent-controlled properties. Cities like San Francisco and Los Angeles have implemented measures such as relocation payments and restrictions on re-renting to mitigate its impact. While it safeguards landlord rights, the Ellis Act remains controversial for contributing to housing instability and gentrification.

Economic and Behavioral Impacts of Rent Control

Economically, rent control creates a dual market: tenants in regulated units enjoy below-market rents, while new renters face higher costs as landlords attempt to compensate for capped increases elsewhere. This creates disparities within the rental market, with newer tenants shouldering the financial burden of regulation.

Behavioral changes among landlords are also notable. Faced with restrictions, some landlords choose to sell rental properties or convert them into owner-occupied units, further tightening the rental market. Additionally, exemptions for newer buildings under AB 1482 raise questions about the long-term sustainability of the policy. As the 15-year exemption period expires for newer developments, these properties will transition into regulated status, potentially altering investment patterns.

Critics of rent regulation argue that it addresses symptoms rather than causes of California's housing crisis. By focusing on controlling prices rather than increasing supply, these policies may exacerbate the problem over time. Conversely, proponents assert that tenant protections are essential in a state where housing costs are among the highest in the nation. They emphasize the social benefits of stability, particularly for low-income and vulnerable populations.

The sociopolitical dimension is equally significant. Rent control laws are a response to growing inequality and displacement in urban areas. However, these policies often face resistance from property owners and developers, creating a polarized landscape of housing policy debates.

Future Directions

California's rent regulation experiment is far from complete. As the state grapples with the dual imperatives of affordability and supply, policymakers are exploring new

avenues. Proposals to expand tenant protections, coupled with efforts to streamline housing development, reflect a recognition of the multifaceted nature of the crisis.

Empirical data will play a crucial role in shaping the future of rent regulation. Studies on the long-term effects of policies like AB 1482, both on tenant outcomes and housing supply, are essential for informed decision-making. Additionally, California's experience offers lessons for other states considering similar measures.

Conclusion

Rent regulation in California operates at the intersection of economics, sociology, and politics. While the policies provide immediate relief for renters, their broader implications continue to unfold. As the state refines its approach, the tension between protecting tenants and fostering housing development remains a central challenge. California's journey underscores the complexity of addressing housing crises in an era of rising inequality and limited resources.

БЕЛОУСОВА Олеся

аспірантка відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення

проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України

Науковий керівник: **КАЛІНІНА Аліна**

кандидат юридичних наук, старший дослідник,

старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту

вивчення проблем злочинності

ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЗАПОБІГАННІ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Уряди країн світу докладають зусилля щодо запобігання злочинності та підвищення забезпечення почуття безпеки у населення. Триває запекла «війна» держави з правопорушниками, і хоча рівень злочинності у всьому світі поступово знижується, казати про ефективність боротьби зі злочинністю зарано. У розвинених країнах все більш поширеними стають сучасні технології, що допомагають поліції контролювати злочинність і забезпечувати громадську безпеку: від штучного інтелекту до доповненої реальності [1, с. 21].

Термін «штучний інтелект» (ШІ) уперше був запроваджений американським ученим-математиком Джоном Макарті у середині 50-х р.р. минулого століття, як новий напрям інформатики та був визначений як «наука і техніка створення інтелектуальних машин» [2].

Термін «штучний інтелект» є новим для українського законодавства і наразі відсутнє чітке визначення його правового регулювання. Впровадження інформаційних технологій, у тому числі технологій ШІ, є важливим елементом розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та інших видів діяльності у сферах, що мають загальнодержавне значення [3, с. 70].

Технології ШІ дозволяють ефективно вирішувати різноманітні завдання у різних сферах життєдіяльності. Наприклад, ШІ широко використовують у сфері освіти, економіки, медичного обслуговування, охорони навколишнього середовища, державного управління та правозастосовної діяльності [3 с. 70].

Одним із поширених способів використання штучного інтелекту для запобігання злочинності є задіяння так званих інтелектуальних систем безпеки з різноманітними пристроями (датчиками) збору інформації, насамперед, відеокамерами високої роздільної здатності. Модернізовані камери зі штучним інтелектом можуть розпізнавати людей, автомобілі, зброю і навіть підозрілу поведінку. У середньому рівень злочинності при використанні систем безпеки на базі штучного інтелекту знижується на 27% протягом першого року їх функціонування. Застосування таких систем економить кошти, дисциплінує суспільство і підвищує рівень комфорту громадян [4 с.83].

Кримінальні правопорушення у вигляді жорстокого поводження з тваринами (ст. 299 КК України) є кричущим викликом сьогодення, адже гуманне ставлення до тварин є одним із індикаторів морально здорової нації. Запобігання досліджуваного кримінального правопорушення є важливим завданням держави, оскільки насильство над тваринами завдає шкоди не тільки живим істотам, а формує суспільство в якому панує толерантність до насильства.

Всеохоплення технологіями штучного інтелекту різноманітних видів людської діяльності (ШІ), може стати, у тому числі, й дієвим інструментом у запобіганні жорстокого поводження з тваринами. Наприклад, правоохоронні органи вже давно використовують програмні комплекси, що дозволяють автоматично розпізнавати обличчя, порівнювати їх з інформацією, яка вже є у спеціалізованій базі даних. При цьому висока точність досягається завдяки застосуванню технологій використання індексу по біометричних параметрах

обличчя [5, с.128].

Використання ШІ для запобігання жорсткого поводження з тваринами, може відбуватись одразу за кількома векторами.

По-перше, ШІ може обробляти великі об'єми інформації, у тому числі в Інтернеті, виявляючи та фіксуючи факти жорсткого поводження з тваринами. Ідентифікувати сцени знущання над тваринами в медіа або на платформах соціальних мереж. Ідентифікувати осіб, які проявляють агресію до тварин. Це дозволить виявляти закономірності проявів жорстокості до тварин та допоможе значно підвищити продуктивність роботи правоохоронних органів по запобіганню насильства над тваринами.

Також за допомогою розміщення відеокамер з інтегрованими системами ШІ зможе розпізнавати підозрілу агресивну поведінку, яка може свідчити про застосування насильства над тваринами. Зокрема, технологічна компанія «CobanTechnologies» анонсувала запуск модернізованої версії камер із елементами ШІ для поліцейських автомобілів. Камери реагують набагато швидше за людей, вони ідентифікують інші автомобілі, перехожих та водіїв, а також можуть визначити підозрілу поведінку [4, с.83].

Також ШІ здатен із великої кількості інформації, знаходити потрібні відео-, фото-файли, можливо супутникові знімки, які будуть слугувати доказом у розслідуванні жорсткого поводження з тваринами. А також шляхом аналізу та обробки накопиченої інформації, що міститься на просторах Інтернету, виявляти людей, які ставали свідками жорсткого поводження з тваринами. Так пошук інформації, на якій раніше було потрібно безліч часу, тепер може бути виконаний за декілька хвилин. Наприклад, у столиці Київською міською радою було встановлено більше 6 тисяч камер спостереження із вбудованою в них системою розпізнавання облич [5, с.128].

Пропонуємо за аналогією розмістити камери відео спостереження із елементами ШІ у парках, скверах, місцях для виходу тварин, які допоможуть розпізнавати акти насильства над тваринами та миттєво надсилати відеоматеріали до правоохоронних органів. Оскільки питома вага випадків знущання над тваринами, відбувається саме в зазначених місцях.

Як приклад зазначимо, що у Києві у жовтні 2024 року, набув розголосу випадок, коли під час виходу собаки чоловік вдарив тварину ногою по голові, внаслідок травми пес упав і не міг підвестися протягом певного часу. Кривдникові повідомили про підозру [6].

Також вважаємо, що можливості ШІ допоможуть виявляти та блокувати закриті канали у соціальних мережах (наприклад Telegram) та веб-ресурси, де міститься інформація, яка культивує насильство над тваринами. Типовий наприклад стався у Вільнянському районі Запорізької області. Співробітники кіберполіції затримали дівчину, яка знущалася над тваринами, а відео з катуваннями продавала у забороненій соцмережі [7]. Такі відеоматеріали можуть потрапити на очі дітям, та негативно вплинути на психоемоційний розвиток. Тому дуже важливо нейтралізувати подібного роду практику.

По-друге, необхідною складовою запобігання жорстокому поводженню з тваринами є створення анонімного телефону довіри, або чат-боту у Telegram-каналах, куди громадяни можуть звернутись та повідомити про факти жорстокого поводження з тваринами. Із цією метою для більш продуктивного результату потрібно використовувати сучасні інформаційні технології. Так, чат-боти з ШІ зможуть допомагати свідкам інцидентів жорстокого поводження з тваринами, отримувати поради щодо алгоритму дій в конкретній ситуації.

По-третє, враховуючи що зазначені кримінальні правопорушення пов'язані з занепадом моралі, за допомогою ШІ можна реалізувати просвітницькі компанії, які будуть культивувати емпатію та прихильність до тварин.

Одним із заходів запобігання жорстокості до тварин за допомогою ШІ, може стати просвітницька діяльність серед широких верств населення, про те що зазначене негативне соціальне явище є кримінально караним та про його кричущі наслідки. Наприклад ШІ може допомогти створити освітні програми з урахуванням заданих критеріїв. Так, наприклад за допомогою, ШІ можна створювати відео-матеріали, які закликають громадян до відповідального ставлення до тварин, про гуманне ставлення до тварин.

ШІ може створювати тести на виявлення агресії у людини, щоб більш ефективніше ідентифікувати групи ризику. ШІ може використовуватися для створення інтерактивних симуляцій, де майбутні тваринотриманці у формі віртуальних ігор будуть навчатись, як вести себе в конкретних ситуаціях. Наприклад, коли тварина не слухається або бешкетує, по реакції користувача ШІ зможе розпізнати, як відреагує людина на таку поведінку тварини в майбутньому і чи здатна буде причинити біль тварині.

Також варто додати, що на початку 2021 року міністр юстиції України заявив, що в Україні офіційно починають використовувати програмне забезпечення з елементами ШІ «Касандра», яке аналізуватиме можливість

повторного порушення закону злочинцем [8].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що ШІ, як один із інструментів запобігання злочинності у вигляді жорстокого поводження з тваринами, має великий потенціал. Завдяки можливостям ШІ, видається перспективним полегшити роботу правоохоронних органів та успішніше розслідувати справи зазначеної категорії.

Список використаних джерел:

1. Голіна В.В., Шрамко С.С. Застосування високих технологій у забезпеченні громадської безпеки. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків : Право, 2020. 112 с. С.21-24

2. John McCarthy (2007). «What is Artificial Intelligence». Society for the Study of Artificial Intelligence and Simulation of Behavior, Computer Science Department, Stanford University. URL : <http://jmc.stanford.edu/articles/whatisai/whatisai.pdf>.

К. Яровий. Штучний інтелект, як протидія злочинності. Юридичний вісник 2024 (2). С68-76 .с70

3. Бугера О.І. Використання штучного інтелекту для запобігання злочинності. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 32 (71) № 6 2021. С.82-86

4. Черевко К. О. Штучний інтелект як інструмент протидії злочинності. Вісник Кримінологічної асоціації України, 28(1). 2023. С. 124–133

У Києві чоловік щосили вдарив собаку ногою: йому загрожує до 3 років позбавлення волі. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/u-kiyevi-cholovik-shchosilivdariv-nogoyu-sobaku-yomu-zagrozhuye-do-3-rokiv-pozbavlennya-voli-304163/> (дата звернення 15.11.2024 року)

5. На Запоріжжі затримали дівчину, яка знімала на відео знущання з тварин. URL: <https://suspihne.media/zaporizhzhia/53514-na-zaporizzi-zatrimali-divcinu-aka-znimala-na-video-znusanna-nad-tvarinami/> (дата звернення 29.11.2024).

6. Штучний інтелект допоможе уникнути повторних злочинів: Мінюст запускає «Касандру» // Укрінформ : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3098629-stucnij-intelekt-dopomozeuni-knuti-povtornih-zlociniv-minust-zapuskae-kasandru.html> (дата звернення: 09.11.2024).

БЕСКЛЕТКІНА Марина

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: **ВЕДЕНЯПІНА Марина,**

к.ю.н. доцент кафедри економічної безпеки приватного права

Національної академії внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Права людини завжди були невід'ємною частиною людства і ніхто не може їх обмежувати. Такі права як, право на життя; на особисту недоторканість; на вибір способу життєдіяльності; на свободу совісті; особистих переконань, наприклад – релігійних; недоторканість у сфері приватного життя є гарантованими і захищаються Конституцією та державою. Безперечно, що сучасний світ неможливо уявити без прав людини, що ґрунтуються на принципах свободи, рівності та справедливості і є основним елементом цивілізованої нації.

Варто зазначити, що забезпечення прав людини здавна гарантуються як на вітчизняному, так і на міжнародному рівнях, тому їх юридичне закріплення у кожній країні світу – невід'ємна частина демократичної держави. Як писав Джон Стюарт Мілл: «Якщо ми називаємо щось правом людини, ми маємо на увазі, що вона обґрунтовано претендує на свій захист з боку суспільства у своїй можливості володіти цим правом, силою закону або через освіту і формування суспільної думки» [1, с. 385].

Незважаючи на значні досягнення в галузі захисту економічних прав людини, це питання залишається відкритим для наукових дискусій та практичних розробок. Відсутність єдиного підходу до тлумачення та реалізації цих прав свідчить про необхідність постійного вдосконалення правової системи. У сучасному світі, де людина відіграє центральну роль, саме ефективність гарантування економічних прав є одним з ключових критеріїв оцінки демократичності держави.

У статті 3 Конституції України зазначено, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2], що в певній мірі відображає стан суспільства, рівень довіри до державних інституцій, ступінь участі громадян у політичному житті.

Розглядаючи соціально-економічні права та свободи людини і громадянина

слід акцентувати увагу переважно на статичних моментах цієї категорії прав, що надає можливість окреслити сферу суспільного життя в якій означені права виникають і реалізуються, а також відмежувати їх від інших груп прав та свобод: політичних, соціальних, культурних тощо [3, с. 212].

Система економічних прав і свобод людини є комплексом гарантій, спрямованих на формування та підтримку ринкової економіки, забезпечення свободи підприємництва, захист прав працівників та створення рівних умов для всіх суб'єктів економічних відносин.

Конституційно закріплені економічні права є гарантією того, що кожен громадянин України має право на гідне життя та всебічний розвиток. До системи економічних прав Конституція України відносить: право кожного володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право користуватися об'єктами державної і комунальної власності та власністю Українського народу (ст. 41), право на підприємницьку діяльність (ст. 42), право на працю (ст. 43), право на страйк (ст. 44), право на відпочинок (ст. 45) [2].

Аналізуючи міжнародне законодавство, варто зазначити, що у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проголошено гарантії дотримання права і свободи кожному, хто підлягає до юрисдикції урядів держав - членів Ради Європи, які підписали Конвенцію.

Відповідно до ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [4].

Права людини та демократія є взаємопов'язаними поняттями, одне не може існувати без іншого. Стаття 22 Конституції України проголошує, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані». Відповідно до статті 64 Конституції України, «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [2]. Одним із таких випадків обмеження конституційних

прав і свобод є введення воєнного стану, проте не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України.

Конвенція про захист прав та основоположних свобод містить положення, які дозволяють державам-учасникам тимчасово відступити від деяких своїх зобов'язань щодо захисту прав людини у випадку надзвичайної ситуації, такої як війна або природний катаклізм. Відповідно до ст. 15 Конвенції «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава може відступати від зобов'язань, взятих вказаною Конвенцією в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [5].

Відповідно до Указу Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

Аналізуючи норми ст. 41 Конституції України, що закріплює право власності – забороняється протиправне позбавлення права власності та непорушність цього права [2]. Як виняток – в умовах воєнного стану допускається примусове відчуження об'єктів права власності, але з обов'язковим повним відшкодуванням вартості майна (реквізиція).

В умовах воєнного стану держава здатна використовувати трудові ресурси підприємств, установ і організацій для потреб оборони, зокрема, право примусово залучати ресурси підприємств, обмежувати торгівлю певними товарами та вводити інші необхідні заходи, чим обмежується право громадянина на підприємницьку діяльність (ст. 42 Конституції України). Так, держава може зобов'язати всіх працездатних громадян виконувати роботу, необхідну для оборони країни або надання допомоги Збройним Силам, чим обмежуються положення статті 43 (право на працю) Конституції України.

Отже, для досягнення високого рівня забезпечення гарантів економічного захисту держава повинна ефективно використовувати всі наявні ресурси. В окремих випадках, для захисту інтересів суспільства та держави, може виникнути необхідність тимчасово обмежити деякі права і свободи – в умовах воєнного

стану.

Права, що закріплені у міжнародних договорах, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також вітчизняного Основного Закону – Конституції України, інших Законах України є рівними, невідчужуваними та невідчужуваними, реалізація та захист економічних прав людини повинні бути забезпечені державою незалежно від її економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Компас. Посібник з освіти з прав людини за участю молоді: навч. посіб. / Патриція Брандер та ін. 2-ге вид. – м. Страсбург: Рада Європи, 2020. 490 с.[Електронний ресурс]. Режим доступу – <https://rm.coe.int/compass-2020-ukr-yfdua/1680a23873>.
2. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-80#Text>.
3. Венедиктова І.В. Цивільно-правовий захист прав особистості при здійсненні медичної діяльності: матеріали наук.-практ. конф. Харків : ХМАПО, 2006. С. 5–7.
4. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 20.03.1952. [Електронний ресурс]. Режим доступу – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. [Електронний ресурс]. Режим доступу – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

БИЧКОВ Дмитро

Здобувач вищої освіти

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Науковий керівник – **ЄРОФЄЄНКО Лариса**,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

РЕКЛАМА ТА ЇЇ СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ЯК ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Реклама є важливою частиною сучасного бізнес-середовища, оскільки вона допомагає підприємствам і брендам досягати широкої аудиторії, формувати споживчі уподобання і впливати на економічні процеси. В умовах сучасного ринку, коли конкуренція стає дедалі жорсткішою, кожна компанія намагається виділити свою продукцію серед інших, застосовуючи різноманітні інструменти рекламної діяльності.

Оскільки реклама є результатом творчої діяльності, вона охоплює численні елементи, які можуть бути захищені правом інтелектуальної власності.

Авторське право дозволяє захистити інтелектуальні твори, створені в рамках рекламних кампаній, що забезпечує ексклюзивні права на використання цих творів і запобігає їх несанкціонованому використанню.

Метою даної статті є дослідження складових елементів реклами, які можуть підпадати під охорону авторським правом, а також аналіз їх правового статусу відповідно до українського та міжнародного законодавства. Оскільки реклама може бути складним комбінованим продуктом, що включає текст, графіку, музику, відео та інші елементи, важливо визначити, які з цих компонентів підлягають правовій охороні.

1. Реклама як об'єкт інтелектуальної власності

Згідно з міжнародними і національними правовими нормами, реклама, як творчий продукт, є об'єктом інтелектуальної власності.

Оскільки реклама поєднує різні творчі елементи, її можна розглядати як об'єкт авторського права, що охоплює як окремі частини, так і рекламний продукт у цілому. Власники прав на рекламні твори мають ексклюзивні права на використання та розповсюдження цих творів, а також на їх модифікацію або

зміну.

За визначенням, реклама охоплює широкий спектр матеріалів, які спрямовані на просування товарів і послуг. Це можуть бути як текстові матеріали (слогани, описи товарів), так і графічні елементи (логотипи, рекламні банери), музичні твори (пісні або мелодії, що супроводжують рекламу), а також відео та анімаційні ролики. Всі ці елементи є результатом творчої діяльності, тому вони можуть підлягати охороні авторським правом за умови наявності оригінальності і творчого підходу.

Законодавство щодо охорони авторських прав на рекламні елементи регулюється на національному рівні через закони про авторське право і суміжні права, а також на міжнародному рівні через міжнародні договори, такі як Бернська конвенція.

2. Складові елементи реклами як об'єкти авторського права

Реклама може включати в себе безліч різноманітних елементів, кожен з яких потенційно може бути охоронюваним об'єктом авторського права. Основними складовими елементами реклами, що підлягають такій охороні, є:

Текстова частина. Текст у рекламі може включати слогани, гасла, описи товарів чи послуг. Якщо текст рекламного оголошення є оригінальним і результатом творчої діяльності, він може бути захищений авторським правом. Оригінальні тексти, що використовуються для рекламних кампаній, є важливим елементом, який може сприяти успіху бренду. Наприклад, слоган «Just Do It» компанії Nike є добре відомим і є об'єктом авторського права. У разі копіювання цього слогану іншими компаніями без дозволу, вони можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення авторських прав.

Графічні елементи. До графічних елементів відносяться логотипи, малюнки, фотографії, шрифти і колірні схеми. Логотип є основним елементом ідентифікації бренду, тому він часто підлягає охороні авторським правом. Графічні елементи в рекламі, як правило, є результатом творчої роботи дизайнера або художника і, відповідно, можуть бути захищені як твори мистецтва. Власники прав на графічні елементи реклами мають право контролювати їх використання, надаючи або забороняючи їх використання іншим особам.

Музика. Музика, яка часто використовується в рекламних роликах, є окремим видом авторського права. Композитори, які створюють музику для рекламних цілей, мають авторські права на свої композиції.

Власники прав на музичні твори можуть передавати їх в ліцензію для

використання в рекламі. Природно, кожне використання музики в рекламних роликах має бути погоджене з правовласником.

Аудіовізуальні твори. Рекламні відеоролики є складними творами, що поєднують відео та аудіо. Відео, яке використовується в рекламі, може бути охоронюваним авторським правом, якщо воно має оригінальність у зображенні, монтажі або концептуальному підході.

Власники авторських прав на такі твори можуть контролювати їх використання в рекламних кампаніях, а також продавати чи ліцензувати право на їх відтворення.

Ідеї та концепції. Хоча ідеї та концепції не можуть бути охоронюваними авторським правом, їх реалізація в конкретних рекламних продуктах може отримати охорону, якщо вона має оригінальність.

Наприклад, якщо компанія розробляє нову інноваційну концепцію реклами, що відрізняється від традиційних підходів, вона може бути захищена через авторське право на реалізацію цієї концепції у вигляді рекламного матеріалу.

3. Правова охорона рекламних елементів

В Україні авторське право на рекламні елементи регулюється Законом України "Про авторське право і суміжні права", який передбачає автоматичне виникнення авторських прав на твори, що є результатом творчої діяльності. Авторське право на рекламні матеріали виникає з моменту їх створення і не потребує додаткової реєстрації, хоча реєстрація може бути корисною для забезпечення доказів авторства в разі суперечок.

Міжнародні стандарти охорони авторських прав на рекламні елементи визначаються через Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів, що є основним міжнародним документом у цій сфері. Усі країни-учасниці конвенції зобов'язані надавати охорону авторським правам творам, що мають оригінальність, незалежно від їх реєстрації на національному рівні.

4. Використання елементів реклами іншими особами

Якщо рекламні елементи є охоронюваними авторським правом, їх використання іншими особами без дозволу правовласника є порушенням авторських прав. Це може стосуватися як текстових елементів, так і графіки, музики або відео, використаних в рекламі. Порушники авторських прав можуть бути притягнуті до цивільної чи кримінальної відповідальності.

Однак закон передбачає можливість використання рекламних елементів на основі ліцензійних угод. Ліцензії дозволяють правовласникам передавати права на

використання своїх творів третім особам за умовами угоди, що регулюють терміни, масштаби та територію використання.

5. Висновки

Реклама є важливим елементом сучасного бізнесу і складається з різних творчих компонентів, що можуть підлягати охороні авторським правом. Текстові, графічні, музичні, аудіовізуальні елементи реклами, якщо вони є результатом творчої діяльності, можуть бути захищені авторським правом. Збереження прав інтелектуальної власності на ці елементи дозволяє забезпечити законність використання рекламних матеріалів, а також сприяє розвитку реклами як творчого і комерційного інструменту.

БОЛДАРЬ Галина

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної фармації,
Національний фармацевтичний університет

ПУТНЕНКО Аліна

здобувач вищої освіти,
Національний фармацевтичний університет

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ, ПРЕДМЕТОМ ЯКИХ Є ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ

Вступ. Забезпечення населення якісними та доступними лікарськими засобами (далі – ЛЗ) є одним з найважливіших завдань державної політики у соціальній сфері та для системи охорони здоров'я, а під час воєнного стану – питанням національної безпеки.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей правової природи господарських договорів, предметом яких є ЛЗ з урахуванням законодавчих новел та тенденції судової практики.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження стало законодавство України, наукова література, а також матеріали судової практики, які розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі – ЄДРСР). Під час дослідження були використані наступні методи: контент-аналіз, синтез, узагальнення, формально-юридичний, контекстний пошук.

Результати дослідження. З юридичної точки зору ЛЗ є специфічним

об'єктом правовідносин. По-перше, вони мають особливе цільове призначення: застосовуються для профілактики, діагностики, лікування, попередження захворювань, реабілітації тощо. По-друге, ЛЗ можна класифікувати за різними критеріями: 1) обігоздатність; 2) ступінь шкідливих властивостей; 3) характер відпуску з аптеки [1, с.114]. Відповідно до обігоздатності розрізняють ЛЗ, які мають вільний обіг, обмежений обіг та ті, що вилучені з обігу [1, с.114]. За критерієм відпуску з аптеки ЛЗ поділяють на безрецептурні, рецептурні, та такі, що відпускаються за спеціальним рецептом. За ступенем шкідливих властивостей ЛЗ розподіляються на ті, що виявляються джерелами підвищеної небезпеки та такі, що не володіють високим ступенем небезпеки [1, с.115]. Загрозу здоров'ю та життю людини при неправильному застосуванні можуть створювати наркотичні, психотропні, отруйні, сильнодіючі та радіоактивні ЛЗ.

Крім того, предметом договору можуть бути лише препарати, які зареєстровані в Державному реєстрі ЛЗ України, мають сертифікат відповідності вимогам Належної виробничої практики (GMP), не заборонені до обігу розпорядженням Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками.

Відповідно до ч. 1 ст. 627, ст. 629 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [2]. Одним із найбільш поширених видів господарських договорів є договір поставки. Визначення цього виду договору надано у ст. 265 Господарського кодексу України (далі – ГК) та у ст. 712 ЦК України [2, 3].

Так, згідно з ч. 1 ст. 265 ГК України за договором поставки одна сторона – постачальник зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) другій стороні – покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму [3]. У свою чергу відповідно до ч. 1 ст. 712 ЦК України за договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму. Крім того, у ч. 2 цієї статті зазначено, що до договору поставки застосовуються загальні

положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає з характеру відносин сторін [2].

У зв'язку з вищевикладеним у науковій літературі звертається увага на розбіжності цивільного та господарсько-правового регулювання договору поставки, а також на використання норм щодо купівлі-продажу в конструкціях договору поставки у ЦК України [4, с. 144]. Так, В. Теремецький, аналізуючи договір поставки медичних виробів, вказує, що за правовою природою договір поставки є змішаним і комплексним, оскільки змішаними є договори, в яких містяться елементи різних договорів, а комплексними – договори, які врегульовані різними галузями законодавства, наприклад цивільним та господарським [4, с. 144].

Проте не можна погодитися з думкою В. Теремецького «щодо типовості умов договору поставки медичних виробів за державні кошти, то умови цього договору повинні відповідати ст. 41 Закону України «Про публічні закупівлі», в якій визначено істотні умови договору про закупівлю» [4, с. 144]. На наш погляд, вчений таким чином ототожнює договір поставки та договір про закупівлю, який у класифікації відносять до групи типових (взірцевих) договорів [5, с. 411]. У свою чергу, договори поставки медичних виробів та ЛЗ не завжди є типовими.

Розглянемо класифікацію господарських договорів, предметом яких є ЛЗ, більш уважно. Слід погодитися, що класифікація виражає систему господарських договорів залежно від підстави їх виникнення, порядку укладання, становища сторін, тривалості застосування у сфері господарської діяльності тощо [5, с. 409]. Господарські договори класифікуються за ознаками цивільно-правових договорів із урахуванням особливостей, передбачених господарським законодавством, тому їх поділ можна проводити за різними критеріями [5, с. 409].

Так, за суб'єктним складом договір поставки ЛЗ та закупівлі ЛЗ є двосторонніми. Залежно від характеру переміщення матеріальних благ ці види договорів є виплатні, адже дія однієї сторони обов'язково потребує відповідної майнової дії іншої.

У науковій та навчальній літературі залежно від моменту укладення договору їх поділяють на реальні та консенсуальні. Консенсуальний договір трактується як такий, що вважається укладеним (набуває чинності) з моменту досягнення згоди сторін з усіх його істотних умов у формі, необхідній за законом. Відповідно, реальним є договір, для визнання якого укладеним, окрім погодження сторонами істотних умов договору, необхідно вчинити певну дію (наприклад,

передати майно) [6, с. 169]. Спираючись на цей підхід, можна констатувати, що договір поставки ЛЗ та закупівлі ЛЗ є реальним.

Крім того, договори поставки ЛЗ можна поділити на види залежно від наступних критеріїв: 1) форми власності закладу охорони здоров'я (далі – ЗОЗ), якому постачаються ЛЗ (договори поставки для державних, комунальних та приватних ЗОЗ); 2) джерел фінансування закупівлі ЛЗ (договори поставки за кошти державного бюджету, за кошти приватних ЗОЗ).

Варто звернути увагу, що на підставі контент-аналізу договорів поставки ЛЗ особливістю поставки

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що дослідження особливостей договорів, предметом яких є ЛЗ, має важливе практичне значення для з'ясування їх правової природи. Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо вивчення характерних ознак договорів керованого доступу до ЛЗ та роздрібної торгівлі ЛЗ з використанням інформаційно-комунікаційних систем дистанційним способом.

Список використаних джерел:

1. Основи права та законодавства у фармації : нац. підруч. для студентів вищ. навч. закл. / А. А. Котвіцька, І. В. Кубарева, О. О. Суріков та ін. ; за ред. А. А. Котвіцької. Харків : НФаУ : Золоті сторінки, 2016. 528 с.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
4. Теремецький Владислав. Договір поставки медичних виробів в умовах воєнного стану. *Приватне право і підприємництво*. 2023. С. 141-147. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2023/22/20.pdf>
5. Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина: підручник / Г. В. Смолин, О. А. Туркот, Л. В. Хомко; за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 484 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1051/1/gosp%20pravo.pdf>
6. Яворська О. С. Реальні договори в цивільному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. С. 169-175. URL: <http://www.apdp.in.ua/v70/25.pdf>

БОРЩ Ярослав

курсант ННІ-21-404

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **ЛИЗОГУБ Ярослав**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології ННІ №1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕКОЦИД У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Із початком повномасштабного вторгнення армії РФ на територію України постало питання правильної кваліфікації воєнних злочинів, зокрема, екоциду. Значну небезпеку для довкілля становлять удари по техногенних об'єктах, греблях, пожежі в українських лісах, масові захоронення й спалення трупів поза санітарних норм. Потенційну шкоду може нести й ядерний терор держави-агресора на Запорізькій АЕС.

Як зазначається в літературі, «воєнним злочином вважається міжнародний злочин, що умисно чи з грубої необережності вчиняється комбатантом та прирівняними до них особами чи по відношенню до них цивільною особою під час збройного конфлікту і полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб, їх права чи найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права». Відповідно, виділяються й певні ознаки таких злочинів:

- 1) Дії, що складають об'єктивну сторону таких правопорушень, вчиняються під час збройного конфлікту, або пов'язані з ним;
- 2) Учинення дій, що вважаються серйозним порушенням норм міжнародного гуманітарного права;
- 3) Такі дії, як правило, вчиняються комбатантами, або особами, що можуть віддавати їм накази [1].

Поняття екоциду визначено в ст. 441 КК України, згідно з якою це: масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Його принциповою відмінністю від кримінальних правопорушень проти довкілля, що також визначенні у КК України (ст. 236-254 КК України), є те,

що усі дії, передбачені ст. 441 КК України, можуть спричинити екологічну катастрофу.

Екологічна катастрофа – негативна зміна екологічної рівноваги до стану зникнення умов існування живого організму популяції, виду, біосфери. Здебільшого швидка, руйнівна, незворотна подія, пов'язана з нанесенням шкоди екосистемам і біологічному різноманіттю, що супроводжується загибеллю біоти (включно з людьми) [2]. У літературі зазначається що, екологічна катастрофа тягне за собою особливо тяжкі наслідки, які повинні визначатися у кожному конкретному випадку за певними критеріями:

- 1) Наявність великої площі території, на якій відбулися несприятливі зміни в навколишньому середовищі;
- 2) суттєве обмеження або виключення життєдіяльності людини або життя рослин чи тварин на певній території;
- 3) тривалість несприятливих змін у навколишньому середовищі або їх невідворотність;
- 4) поява істотних негативних змін в екологічній системі, наприклад, зникнення окремих видів тварин або рослин, зміна кругообігу речовин або інших біологічних процесів, які мають значення для екосистеми в цілому.

Об'єктом цього кримінального правопорушення є навколишнє середовище як елемент, що забезпечує безпеку людства. У своїй праці Сурілова О.О. зазначає: «На нашу думку, поняття «навколишнє середовище» включає природні ресурси, як абіотичні, так і біотичні, такі як повітря, ґрунт, вода, фауна та флора, а також взаємодію між цими факторами та характерні естетичні аспекти ландшафту» [3]. Як зазначає Дослідницька служба Верховної Ради України, що склад цього злочину має особливу конструкцію, яка відрізняється: 1) від типових формальних складів - необхідністю практичного встановлення крім діяння ще й створення цим діянням у конкретному випадку реальної небезпеки настання наслідків у вигляді екологічної катастрофи; 2) від типових матеріальних складів - необов'язковістю настання таких наслідків для визнання злочину закінченим. Тобто, спричинення тяжких наслідків у вигляді масового знищення рослинного або тваринного світу, водних ресурсів, повітря яке не спричинило екологічну катастрофу, та не могло її спричинити повинно кваліфікуватися як злочин проти довкілля, а не екоцид.

Екоцид не знайшов визначення у міжнародному праві. Він не був визначеним у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Україна ратифікувала Римський статут 21 серпня 2024 року, та отримала можливість

звертатися до Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів, вчинених державою-агресором, у тому числі злочинів проти довкілля. Підпункт iv пункт b частина 2 статті 8 Римського статуту надає перелік діянь, що вважається воєнними злочинами, зокрема такими злочинами визначено умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або масштабної, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною воєнною перевагою [4]. Слід звернути увагу на те, що злочин вважається вчиненим у разі, коли суб'єкту відомо, що його дії призведуть до масштабної, довгострокової та серйозної шкоди довкіллю. При чому наслідки мають відображатись саме сукупності всіх трьох факторів: масштабна, довгострокова та серйозна шкода. У разі відсутності одного з трьох зазначених елементів – склад злочину відсутній [5].

Також варто зазначити, що 5 січня 2023 року було прийнято Резолюцію Парламентської асамблеї Ради Європи «Вплив збройних конфліктів на довкілля», що у якій було наголошено на необхідності кодифікації поняття «екоцид» на національному та міжнародному рівні. ПАРЄ висловила підтримку зусиль щодо внесення змін до Римського статуту Міжнародного Кримінального суду та включити до нього екоцид як самостійний злочин. У Резолюції проголошено, що держави-члени зобов'язані здійснити усі необхідні заходи із заборони використання забороненої зброї під час збройних конфліктів. Варто наголосити, що така зброя непропорційно впливає на довкілля, завдаючи йому значної шкоди, а також, робить неможливим життя людей в зоні ведення бойових дій [6].

Сучасні виклики з якими зіткнулись Україна та весь світ неодмінно змушують адаптувати національне й міжнародне законодавство. Екоцид є серйозним порушенням норм міжнародного гуманітарного права, що потребує чіткого визначення у контексті воєнних злочинів та належної кваліфікації. Доповнення Римського статуту Міжнародного кримінального суду поняттям екоцид надала би можливість притягувати до відповідальності держави, що порушують відповідні заборони під час збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Репецький В.М., Лисик В.М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/amp_2009_1_15.pdf. С.

120–125.

2. Велика українська енциклопедія. ВУЕ.
URL: https://vue.gov.ua/Екологічна_катастрофа (дата звернення: 02.12.2024).

3. Сурілова О. О. Злочин екоциду: проблеми міжнародної відповідальності / О. О. Сурілова // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Т. 1. – С. 388-391. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19307>

4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Офіційний вебпортал парламенту України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text(дата звернення: 04.12.2024).

5. Вереша Р. В. Екоцид у національному та міжнародному кримінальному праві: сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання/ Р. В. Вереша, О. П. Кучинська, О. М. Ковтун // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород, 2023. –Т. 2. Вип. 78. – С. 152-159. – Бібліогр.: с. 158-159 (13 назв). URL <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286116/280145>

6. Вплив збройних конфліктів на довкілля. Нова довгоочікувана резолюція ПАРЄ. URL: <http://epi.org.ua/announces/pryjnyattya-parye-rezolyutsiyi-vplyv-zbrojnyh-konfliktiv-na-dovkillya/> (дата звернення: 29.06.2024).

БРУСІЛЬЦЕВА Ганна

К.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ УКРАЇНИ В СФЕРІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Україна в післявоєнний період потребуватиме масштабного залучення інвестицій для відновлення та модернізації економіки, створення конкурентоспроможної інфраструктури, стимулювання економічного зростання та забезпечення сталого розвитку. Залучення інвестицій є не лише економічною необхідністю, але й критичним фактором для інтеграції України в глобальну

економіку, в тому числі реалізації стратегічної мети європейської інтеграції та забезпечення довгострокової стабільності. В цьому аспекті можна навести яскравий приклад післявоєнної Європи після другої світової війни, яка завдяки ефективному залучення інвестицій впродовж 20-25 років повністю відновила економіку, модернізувала інфраструктуру та перейшла до інноваційного шляху розвитку.

Процесам відновлення економіки післявоєнної Європи сприяло реалізація Плану Маршалла, ініційований США загальний обсяг фінансової допомоги якого склав майже 150 мільярдів доларів в сучасних цінах. Відновленню та модернізації національних економік країн Європи сприяла також внутрішня політика, яка була спрямована на лібералізацію економіки, а саме створення сприятливого інвестиційного середовища та підвищення довіри інвесторів до політичної та фінансової системи. Так, скасування цінового контролю та стимулювання приватного сектору призвело до «економічного дива» Німеччини. Франція, впроваджуючи план Жана Монне, в рамках якого уряд Шарля де Голля знизив податкове навантаження для компаній, які інвестували в модернізацію виробництва. Це дозволило реформувати та модернізувати такі ключові галузі, як енергетика, транспорт, металургія, сільське господарство та хімічна промисловість. Подібні механізми із залучення інвестицій були використані й урядом Італії. Також багато європейських країн запровадили знижені ставки корпоративного податку для підприємств, які орієнтувалися на міжнародні ринки, що спричинило інтеграцію країн до глобальної економіки. Ефективними також виявилися механізми партнерства державного та приватного секторів, які використовувалися головним чином у будівництві транспортної інфраструктури. Рушійними факторами для залучення іноземного інвестування було запровадження державних гарантій та страхування інвестицій. Так, у Німеччині страхові компанії захищали інвесторів від ризику націоналізації. В багатьох країнах були створені спеціальні інституції, які опікувалися та відповідали за залучення інвестицій, та фонди регіонального розвитку. Отже, на той час внутрішня політика післявоєнної Європи базувалася на таких ключових напрямках як лібералізація економіки, виважена податкова політика, спрямована на стимулювання інфраструктурних проєктів та розвиток промисловості й захист прав інвесторів через страхування інвестицій.

В умовах сучасних українських реалій та викликів, спричинених військовою агресією, запроваджуються подібні механізми перебудови стратегічних секторів

економіки, зокрема енергетичного сектору, як одного із надважливих елементів безпеки країни. Так, Національною радою з відновлення України від наслідків війни запропонований проект плану відновлення та розвитку енергетики, ключовими завданнями якого є створення сприятливих умов для приватних інвесторів, включаючи податкові пільги та гарантії захисту інвестицій, стимулювання інвестицій передусім у будівництво сонячних, вітрових та біоенергетичних установок. Крім того, національним законодавством запроваджено низку законодавчих змін, спрямованих на стимулювання інвестицій та підтримку економіки в умовах воєнного стану. Ключовими заходами є державна підтримка інвестиційних проєктів із значними інвестиціями, імплементація якої можлива із прийняттям закону України "Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями". Наразі державна підтримка великих інвестиційних проєктів для залучення в економіку України стратегічних інвесторів здійснюється шляхом звільнення від сплати податку на прибуток підприємств та мита при ввезенні на митну територію України нового устаткування (обладнання); надання права на користування земельною ділянкою для реалізації інвестиційного проєкту зі сплатою орендної плати за спеціальними умовами; забезпечення об'єктами суміжної інфраструктури (автомобільні шляхи, лінії зв'язку, засоби тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерні комунікації тощо) завдяки будівництву / реконструкції такої інфраструктури за кошти держави. Загальний обсяг такої підтримки не має перевищувати 30 % від суми інвестицій у проєкт, а розмір інвестицій в об'єкти інвестування протягом строку реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями має перевищувати суму, еквівалентну 20 млн євро [1]. Проте в умовах війни ризики зовнішніх та внутрішніх інвесторів достатньо великі і вони пов'язані не лише із військовими діями, а й із частими змінами законодавства через військові потреби, порушенням логістики, зловживань у використанні державних ресурсів під час війни. Тому зменшення порогу розміру інвестиційного проєкту, а також запровадження механізму страхування інвестицій від воєнних ризиків було б дуже доцільним для залучення потенційних інвесторів. Наразі ж певні компенсаційні заходи передбачені в законі України «Про режим іноземного інвестування» [2], але вони ґрунтуються на гарантіях захисту інвестицій від експропріації та незаконного вилучення, проте не передбачають прямого страхування інвестицій.

Значних рухів в цьому аспекті можна б було очікувати від існування спеціальних інституцій, які б здійснювали страхування та перестраховування

інвестицій та надавали гарантій за договорами, які б забезпечували інтереси зовнішніх та внутрішніх інвесторів. Внесенням змін до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності»[3] було створене експортно-кредитне агентство, але основною його метою є захист українських експортерів від ризику неплатежів та фінансових втрат через страхування, перестраховування та гарантування, проте відсутні механізми страхування інвесторів, які залучаються, і працюють на внутрішній ринок особливо в умовах війни.

Отже, необхідність встановлення додаткових гарантій та зменшення ризиків інвесторів через запровадження механізмів страхування інвестицій є ключовою потребою для покращення інвестиційного клімату та стимулювання економічного відновлення країни вже зараз. Такі б дії створювали б стимули для інвесторів, незважаючи на виклики. Крім того, інвестори, які б заходили зараз, могли б отримати значні переваги в післявоєнний період, коли відновлення економіки стане пріоритетом.

Список використаних джерел:

1. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні: Закон України від 17.12. 2020 № 1116-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>

2. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності: Закон України від 20.12.2016 № 1792-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text>

ВАГАНОВА Ірина

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОГОВОРУ ТА ДОГОВОРУ ПРО НАМІР

Основу цивільного обороту становлять правочини, а отже, основне завдання для законодавця - забезпечити дієвий механізм формування добросовісної поведінки суб'єктів цивільних правовідносин. Для узгодження умов майбутнього договору сторони можуть підписати попередній договір, угоду (протокол, договір) про наміри. Однак між цими формами угод існує принципова різниця, що може позначитися на можливості захисту інтересів сторін у судовому порядку.

Існують різні життєві ситуації, коли сторонам доводиться узгодити основні умови майбутнього правочину в переддоговірному порядку. Укладення договору є результатом попередніх перемовин, за яких, зрештою, слідує узгодження волі; на це приготування до нього потрібен певний час. Таким чином, для того досягнення остаточної згоди двох волей може передувати ціла низка перемовин.

У такому випадку можна використовувати протокол (угоду) про намір або попередній договір.

Важливо пам'ятати, що Цивільний кодекс України містить законодавче закріплення тільки конструкції попереднього договору (стаття 635 ЦК України) [1]. Саме попередній договір є тим інструментом, що здатний забезпечити гарантії укладення договору в майбутньому. Відповідно до ст. 635 ЦК України за попереднім договором сторони зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Попередній договір має бути укладений у формі, встановленій для основного договору. У разі якщо форма основного договору не встановлена, то попередній договір має бути укладений у письмовій формі. Недотримання правил про форму попереднього договору тягне за собою його нікчемність.

Більш детально врегульовано погодження істотних умов попереднього договору в Господарському кодексі України. Так, в ст. 182 Господарського кодексу [2] зазначається, що попередній договір повинен містити умови, що

дозволяють визначити предмет, а також інші істотні умови основного договору. Отже, у випадку відсутності погодження таких істотних умов основного договору в попередньому господарському договорі, такий договір буде вважатись неукладеним. В судовій практиці також переважає позиція необхідності погодження істотних умов основного договору у попередньому договорі. Так, у Постанові Верховного Суду від 15.07.2019 р. у справі № 926/225/17 зазначається: «Основна правова мета попереднього договору полягає у виконанні ним двох функцій: 1) спонукання до укладення основного договору; 2) фіксації умов основного договору» [3].

Згідно ч. 2 статті 635 ЦК України, сторона, яка необґрунтовано ухиляється від укладення договору, передбаченого попереднім договором, повинна відшкодувати другій стороні збитки, завдані простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства. У разі коли сторони не вчинили будь-яких дій, спрямованих на укладення основного договору до закінчення передбаченого для його укладення строку, зобов'язання укласти основний договір припиняється. З припиненням даного зобов'язання будь-яка із сторін попереднього договору не має права в судовому порядку вимагати укладення основного договору, сплати неустойки, якою забезпечувалося виконання попереднього договору на відміну від господарського зобов'язання.

Зобов'язання, передбачені попереднім договором, припиняються, якщо до закінчення строку, в який сторони повинні укласти основний договір, його не буде укладено або одна зі сторін не надішле другій стороні пропозицію укласти цей договір.

У законодавстві протокол про наміри згадується в частині 6 ст. 182 Господарського кодексу України та ч. 4 ст. 635 ЦК України. При цьому в ЦК України зазначено, що договір про наміри (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не можна вважати попереднім договором

Важливо пам'ятати, що попередній договір обумовлює виникнення обов'язку укласти основний договір, а не прав та обов'язків щодо майна (робіт чи послуг). Так, наприклад, які гарантії та ризики укладення попереднього договору купівлі-продажу квартири? У даному випадку предметом попереднього договору купівлі-продажу є не купівля квартири як такої, а лише намір сторін у майбутньому укласти основний договір купівлі-продажу. Відповідно, не може бути гарантії отримання вже оплаченої покупцем квартири. Суд не може визнати право

власності на квартиру, оскільки договір не містить зобов'язання продавця передати квартиру покупцеві. Якщо ж покупець звернеться до суду з позовом про спонукання укладення основного договору купівлі-продажу, то є велика вірогідність подачі зустрічного позову про визнання попереднього договору купівлі-продажу квартири недійсним або не укладеним. Подібні питання виникають і щодо оренди нерухомості, що перебуває на стадії будівництва. Варто зазначити, що призначення договору оренди та попереднього договору оренди різні. Якщо перший покликаний регулювати відносини з майном, то другий правочином з нерухомістю не є. Предмет попереднього договору - зобов'язання сторін з приводу укладення майбутнього договору.

Що стосується строку, то він теж має бути чітко обумовлений у договорі. Нерідко судді вказують на нечітке встановлення строку, в який має бути укладено договір оренди (коли, наприклад, замість конкретної дати зазначено певну подію - основний договір оренди буде укладено з дати державної реєстрації права власності на об'єкт нерухомості). У цьому разі є ризик, що арбітри вважатимуть, начебто в договорі такий строк не передбачено, отже, основний договір підлягає укладенню протягом року з моменту укладення попереднього договору.

На відміну від попереднього договору, угода про наміри має містити найменування сторін, перелік необхідних дій сторін (фактично їхні основні права та обов'язки), правовий результат, якого має бути досягнуто внаслідок вчинення цих дій. Такий документ може містити умови про дії великої кількості учасників (більше двох), а отже, може бути підписаний усіма договірними сторонами.

За загальним правилом, угода про наміри містить найменування сторін, що домовляються, цілі, які вони декларують, перелік дій, спрямованих на узгоджений сторонами результат, і вимоги, які сторони висувають до таких дій. Як і в будь-якому двосторонньому документі, в угоді (договорі) про наміри мають бути підписи договірних сторін. Склад осіб, які беруть участь у підписанні протоколу про наміри, визначається виключно волею сторін і тією діяльністю, що передбачають вести контрагенти. У законодавстві не встановлено жодних перешкод до того, щоб укладати угоди про наміри більш ніж між двома суб'єктами.

Таким чином, з положень чинного законодавства випливає, що попередній договір може містити єдине зобов'язання сторін – укласти основний договір у майбутньому. При цьому основний договір має бути укладений на умовах, передбачених попереднім договором

Угоди ж про наміри, що не відповідають вимогам, що висувуються законодавством до попередніх договорів, підлягають лише добровільному виконанню. Тут не міститимуться ті умови, які дадуть змогу з погляду законодавства кваліфікувати її як попередню. Отже, примусити до укладення та виконання договору стороною неможливо навіть через суд. У цьому полягає головна відмінність угод (договорів, протоколів) про наміри від попередніх договорів.

Незважаючи на те що угода про наміри не може за цивільним законодавством вважатися договором, що укладається відповідно до вимог, що висувуються законом, і сама по собі не спричиняє правових наслідків, суб'єкти підприємницької діяльності нерідко надають їй визначального значення, розглядають її як повноцінний договір. На практиці мають місце факти звернення до суду сторін угод про наміри у зв'язку з невиконанням їхніми контрагентами цієї угоди. При розгляді таких заяв суди змушені вирішувати спір виходячи з відносин, що фактично склалися, без урахування умов згаданої угоди.

За певних умов угоди про наміри можуть бути кваліфіковані судами як попередні договори. Такими умовами є вказівка на предмет угоди, строки та інші умови.

Також існує і зворотна практика, коли договір сторонами названо попереднім, проте суд у процесі дійшов висновку про те, що цей договір не відповідає встановленим законом вимогам. Так, якщо сторонами укладено договір, поймаєнений ними як попередній, що містить зобов'язання укласти на передбачених у ньому умовах основний договір про продаж нерухомого майна, що буде створене або придбане надалі, але при цьому в попередньому договорі встановлений обов'язок набувача майна до укладення основного договору сплатити вартість цього майна або суттєву її частину, суди повинні кваліфікувати попередній договір як договір купівлі-продажу майбутньої нерухомої речі з умовою про попередню плату за нерухому річ, що буде продаватися.

Для звернення до суду сторонам необхідно довести такі обставини: 1) обов'язок укласти правочин виник у силу закону або іншого договору. Відповідно сторонам необхідно навести конкретну норму закону або положення договору; 2) потрібно довести факт порушення прав, ухилення від укладення договору стороною, тобто можливість порушення прав сторін ухиленням від укладення договору.

Істотною умовою попереднього договору є строк укладання основного

договору, який повинен бути зазначений у попередньому договорі. Що стосується правовідношень між суб'єктами господарювання, які регулюються Господарським кодексом України, то згідно зі ст. 182 цього Кодексу, строк, в який має бути укладено основний договір, не може перевищувати одного року. Варто також зауважити, що ця стаття ГК України передбачила можливість звернення до суду про примушення укладання основного договору, якщо одна зі сторін, одержавши проект основного договору, ухиляється від його укладання.

Якщо ж в угоді вказується на намір сторін у майбутньому обговорити проект договору, то така угода не може бути кваліфікована як попередній договір, оскільки вона не породжує виникнення обов'язків сторін укласти в майбутньому основний договір.

Таким чином, запровадження нових правил до правил про попередній договір сприятимуть забезпеченню гарантованого юридичного зв'язку між сторонами договору до укладення основного договору, можливості примусового вимагання виконання умов, а також відтермінуванню обговорення його істотних умов.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Господарський України від 16 січня 2003 р. № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Постанова Верховного Суду від 15.07.2019 р. у справі № 926/225/17. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_kgs_vp_vid_15_05_2018_roku_u_spravi_926_22_5_17/

ВИШНЕВСЬКА Юлія

кандидат юридичних наук, доцент, магістрантка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, України)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕПАТРІАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ПОВЕРНУЛИСЯ ІЗ-ЗА КОРДОНУ В УКРАЇНУ

*«Кожний міграційний потік
породжує потік у зворотному напрямі»
Ернстом Георгом Равенштайном, 1880 р.*

За даними Центру економічної стратегії (ЦЕС) станом на січень 2024 року за кордоном через повномасштабну війну перебуває 4,9 млн українців. За межами України можуть залишитися від 1,4 до 2,3 млн осіб. Переважна більшість біженців – це жінки (найбільша частка – жінок у віці 35-44 років – 13%) та діти [1]. Таке положення може спричинити серйозні наслідки для України. Негативні наслідки демографічної кризи, можуть вплинути на економіку країни, що збільшить навантаження на пенсійну систему та соціальні послуги. Відтік високо кваліфікаційних спеціалістів та робітників ускладнить зростання підприємств та розвиток інноваційних технологій в Україні. Враховуючи зазначені фактори, для подолання негативних наслідків перед державою постало питання розроблення комплексного рішення щодо репатріації та подальшої реінтеграції громадян “поверненців” до України для її відновлення.

У вітчизняній науці недостатньою мірою висвітлено проблему повернення на Україну осіб, які вимушено, під час війни, покинули її територію. В основному попередні наукові дослідження стосувались трудової міграції. Так, аналіз потреб трудових поверненців, висвітлено у роботах О. Іванковою-Стецюк та у результатах проекту допомоги в реінтеграції мігрантів, які повертаються [2]. В рамках проекту Міжнародної організації з міграції щодо реадмісії [3] був виданий буклет з нормативно-правовими акти, які регламентують питання повернення громадян на Батьківщину. В. Позняк на основі вивчення наявних статистичних і соціологічних даних спробував визначити кількісні та якісні характеристики зворотного міграційного потоку[4]. О. Малиновська проаналізувала

закономірності процесу репатріації, узагальнюючи зарубіжний досвід по розробкам та реалізації державної політики повернення та реінтеграції [5]. О. Коваленко у дисертаційному дослідженні висвітлила питання особливості соціального статусу і процесів реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах російсько-української війни [6]. Нажаль повноцінних сучасних наукових досліджень щодо репатріації та реінтеграції громадян України, які вимушено виїхали за кордон у зв'язку з військовим діями практично немає.

Враховуючи глобальну проблему міграції, ще в 2017 році перед державою Україна, постало питання повернення громадян, які виїхали на роботу за кордон. Створення умов для репатріації та реінтеграції мігрантів в українське суспільство проголошено однією з цілей державної міграційної політики, що закріплено в Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [7]. Військова агресія росії проти України сприяла збільшенню демографічної кризи в Україні. Тепер перед органами державної влади стає величезне питання відновлення людського ресурсу.

Повернення громадян на Батьківщину залежить від соціального та економіко-правового становища в Україні. Для успішної репатріації та подальшої реінтеграції необхідно розробити комплексну державну стратегію соціально - економічного змісту та забезпечити її реалізацію галузевими органами виконавчої влади, як на державному так і на місцевому рівні.

Малиновська О., зазначає, що політика щодо повернення може бути або реактивною, тобто такою, яка виникає як реакція на процес, що вже відбувається, або активною, тобто спрямованою на заохочення розгортання відповідного процесу та його підтримку. Вона зазвичай формується за трьома напрямками: заохочення до повернення; спрощення самого акту повернення; реінтеграція в суспільство рідної країни [5].

Формування відповідної політики зазвичай починається із визначення центрального органу виконавчої влади та створення системи взаємодії інших органів виконавчої влади. Так, на думку Президента Володимира Зеленського, за браком ресурсів Міністерства закордонних справ України, необхідне створення Міністерства єдності, завдання якого повернення своїх громадян із-за кордону [8]. Реалізацію основних завдань центрального органу виконавчої влади по репатріації українців полягає у активній взаємодії України зі світовою діаспорою, зокрема з тими, хто постраждав від війни, що триває. Очікується, що цей новий державний орган зосередиться на координації політики щодо українців, які живуть за

кордоном.

Ефективність політики репатріації залежить від багатьох чинників. Серед них дослідники виділяють: рівень зв'язків держави з діаспорою; розвиток мережі організацій співвітчизників за кордоном, підтримуваних державою; належну інформаційну політику; наявність ефективної правової системи та адміністративних структур; ресурсне забезпечення [9].

У багатьох випадках імплементацією політики повернення та реінтеграцією займаються спеціальні адміністративні органи. Програми з повернення зазвичай передбачають надання поверненим необхідної інформації, для чого створюють детальні інструкції про поновлення застарілих чи втрачених документів, правила ввозу майна, зокрема автомобілів, умов оформлення пенсії чи соціальної допомоги, отримання медичних послуг, нострифікації дипломів та свідоцтв про освіту тощо. Цю інформацію доповнюють контакти органів влади та неурядових організацій, які надають послуги поверненим. Інформацію поширюють через дипломатичні та консульські представництва за кордоном, культурні центри, громадські об'єднання та діаспори [5].

На успішність реінтеграції повернених впливає не лише робота з ними, а й проведення соціальної роботи безпосередньо з місцевим населенням громади до якої повертаються люди. Велику роль у цій системі відіграють соціальні послуги, які безпосередньо забезпечують реінтеграцію повернених та адаптивну роботу з місцевим населенням, які лишались на території України під час війни.

Формування лояльності місцевого населення до повернених із-за кордону є вкрай важливим завданням. Це допоможе сформувати соціальну згуртованість, запобігти конфліктам в середні суспільства та допоможе інтеграції осіб, які повернулися на Батьківщину. Звичайно, що соціальна робота має здійснюватися делікатно оскільки з боку суспільства можуть виникнути недовіра, стереотипні погляди та ворожість до повернених.

До можливих проявів негативних настроїв в бік повернених можна віднести соціальну стигматизацію, яка виражається у звинуваченні “втечі”, “зраді” тощо, що може призвести до дискримінації. Громадяни, які повертаються можуть відчувати себе “чужими серед своїх”. Різний досвід війни місцевого населення та повернених може призвести до взаємного нерозуміння. Для людей, які довгий час перебували за кордоном, повернення на Батьківщину, так і для місцевого населення, може нести психологічні травми та стреси. Особи, які повернулися можуть стикнутися із соціально-економічними труднощами такими як:

працевлаштування, пошук житла та отримання рівних соціальних послуг. Такі люди будуть потребувати фінансової підтримки, що в свою чергу може викликати напругу в громаді. Останні можуть вважати, що поверненці не заслуговують на виділення ресурсів держави, щодо їх підтримки.

Для формування та підтримки лояльності місцевого населення та реінтеграції осіб, які повернулись із-за кордону необхідно врахувати психологічні та соціально-економічні аспекти.

Першим підходом має бути інформаційна компанія та просвіта, через проведення інформаційних заходів для місцевого населення. Мета просвіти полягає у роз'ясненні причин, які змусили людей виїхати за кордон і позитивних сторін того, як вони можуть сприяти відбудові країни. Для формування лояльності та зміну стереотипів місцевого населення, через медіа джерела необхідно демонструвати позитивні, успішні історії та внески людей, які повернулися, для відбудови країни.

Психологічна підтримка для місцевого населення та поверненців у вигляді тренінгів та групової підтримки, допоможуть впоратись із травматичним досвідом та стресом, сприятимуть формуванню взаєморозумінню та встановленню соціальної згуртованості громади.

Робота з соціальними конфліктами має забезпечуватись через соціальну медіацію. Для створення безпечного простору у громаді, де її члени можуть вільно висловлювати свої переживання та думки, забезпечується на фокус-групах шляхом громадських обговорень.

Важливим фактором для формування та підтримки лояльності громади та реінтеграції осіб, які повернулись, є спільна робота у волонтерських проєктах та громадська ініціатива спрямована на відбудову громади. Наприклад відновлення інфраструктури або проведення культурно масових заходів. Органи місцевого самоврядування та неурядові організації мають сприяти створенню волонтерських центрів, місця, де спільна робота людей спрямована на вирішення актуальних проблем громади.

Для швидкої реінтеграції в економічне життя громади для осіб, що повернулись необхідно забезпечити соціально-економічну підтримку. Наприклад проведення професійних тренінгів та допомогу у працевлаштуванні. Забезпечення рівноправного доступу до соціальних послуг є вкрай важливим для реінтеграції тих хто повернувся.

Саме на органи місцевого самоврядування покладається виконання

конкретних заходів, які б сприяли формуванню та підтримці позитивного ставлення, лояльності населення громади до осіб, які повернулись та успішної реінтеграції останніх. Основними заходами та інструментами можуть бути: організація круглих столів та воркшопів для обговорення проблем та пошуку шляхів їх вирішення; організація соціокультурних заходів, що сприятиме об'єднанню громади (фотовиставки, театральні постанови, творчі конкурси тощо); менторські програми, на яких місцеве населення та поверненці можуть ділитися досвідом та підтримувати один одного.

Проведення політики репатріації та реінтеграції, осіб що повертаються на Батьківщину вимагає комплексної роботи з акцентом на формування та підтримку лояльності останніх. Злагоджена робота органів державної влади, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій та нормативно-правове забезпечення стане базою для соціальної роботи та економічних заходів підтримки осіб, які повернулись та місцевого населення. Спільні зусилля сприятимуть не лише покращенню взаєморозумінню, а й сприятимуть соціальній згуртованості суспільства.

Список використаних джерел:

1. За кордоном через війну майже 5 мільйонів українців: значна частина може не повернутися. Економічна правда. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/03/12/711073/> (дата звернення 10.11.2024)
2. Іванкова-Стецюк О. Церква у просторі міграцій: етнокультурні ресурси та соціоінтегративний потенціал релігійних спільнот українців: монографія: Нац. акад. наук України, Ін-т народознав., Коміс. Укр. Греко-Катол. Церкви у справах мігрантів. - Л. : Артос, 2012. - 259 с. URL: <http://www.irbis-nbu.gov.ua> (дата звернення 06.12.2024)
3. Корисна інформація громадянам України для тих, хто повертається до України після тривалого перебування за кордоном. МОМ. Київ 2016 URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/protokol/buklet-ua-iom-ua.pdf>
4. Позняк О. Зворотна міграція до України: обсяг і характеристики поверненців. Demography and Social Economy. 2019. Вип. № 1 (35): 82–90 URL: [https://dse.org.ua/archive/35/1\(35\)_2019.pdf](https://dse.org.ua/archive/35/1(35)_2019.pdf) (дата звернення 01.12.2024)
5. Малиновська О. Еміграція vs імміграція: напрями та механізми політики репатріації. Demography and Social Economy. 2019. Вип. № 1 (35): 69–81 URL: [https://dse.org.ua/archive/35/1\(35\)_2019.pdf](https://dse.org.ua/archive/35/1(35)_2019.pdf) (дата звернення 01.12.2024)

6. Коваленко О.В. Соціокультурна динаміка міграційних процесів у глобалізованому світі: дис..д.ф.н.: 033, Житомир, 2023. 257 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/38385/1/dys-Kovalenko.pdf> (дата звернення 10.11.2024)

7. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#n10> (дата звернення: 05.12.2024).

8. ЗМІ дізналися, хто може очолити Міністерство об'єднання українців. Аналітичний портал Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/12/03/novyna/polityka/zmi-diznalysya-xto-mozhe-ocholyty-ministerstvo-obyednannya-ukrayincziv> (дата звернення 05.12.2024)

9. Lesińska M. The Dilemmas of Policy Towards Return Migration. The Case of Poland After the EU Accession. Central and Eastern European Migration Review Vol. No. 1. June 2013, pp. 77–90. URL: http://www.ceemr.uw.edu.pl/sites/default/files/CEEMR_Vol_2_No_1_Lesinska_The_Dilemmas_of_Policy_Towards_Return_Migration.pdf. (дата звернення 01.12.2024)

ГОЛОВАНЬ Тетяна

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри державно-правових дисциплін,

кримінального права і процесу

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРЕЗУМПЦІЯ ПРАВОМІРНОСТІ РІШЕНЬ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ: БАЛАНС МІЖ ІНТЕРЕСАМИ ДЕРЖАВИ І ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

У сучасній Україні процеси євроінтеграції та реформування суспільного життя набувають дедалі більшої швидкості й інтенсивності. Формування правової політики держави відбувається під значним впливом правотворчої та правозастосовної діяльності. Однією з ключових проблем на шляху до євроінтеграції залишається необхідність належного та ефективного врегулювання суспільних відносин. У цьому контексті правові презумпції займають вагомe місце серед юридичних інструментів правового регулювання, відіграючи важливу роль у забезпеченні правової визначеності, стабільності та справедливості.

Презумпції, як засіб правозастосування, відіграють значну роль у гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Вони сприяють вирішенню правових конфліктів і встановленню балансу між інтересами держави та громадян, забезпечуючи прозорість і передбачуваність правовідносин. Такий підхід обґрунтовує актуальність наукових досліджень, спрямованих на вивчення проблем нормативно-правового регулювання та застосування презумпцій, особливо в сфері оподаткування, яка є критично важливою для розвитку України та її успішної інтеграції в європейський правовий простір.

В науці податкового права сформувались різні підходи до розуміння сутності презумпцій. Перший підхід пов'язаний із визначенням презумпції як виключно правового явища. Другий підхід характеризується більш розширеним визначенням та розумінням презумпції як універсального явища, що може бути використане в різних сферах життєдіяльності. «З цих позицій правова презумпція виділяється як особливий різновид презумпції, що характеризується своїм впливом у сфері права. Крім того, в основі презумпцій лежить всезагальний принцип причинності. В умовах невизначеності, масових випадкових подій виникає необхідність керуватися в праві припущеннями, що ґрунтуються на вірогідності» [1].

Відповідно до ст.4 Податкового кодексу України податкове законодавство України ґрунтується, зокрема, на принципі презумпції правомірності рішень платника податку. Сутність презумпції правомірності рішень платника податків полягає в тому, що «в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу» [2].

Характеризуючи дану презумпцію варто відзначити дуалістичність її нормативно-правового регулювання. Адже в Податковому кодексі України презумпції правомірності рішень платника податку визначається в пп. 4.1.4 п. 4.1 ст. 4 та в п. 56.21 ст. 56.

«Важливо зазначити той аспект, що в рамках пп. 4.1.4 п. 4.1 ст. 4 Податкового кодексу України закріплений загальний принцип-презумпція, який має системоутворювальне значення. Що ж стосується приписів п. 56.21 ст. 56 Податкового кодексу України, то вони мають спеціальне призначення, а саме

встановлення відповідного презумптивного правила для адміністративних проваджень із вирішення податкових спорів» [3, с.55]. Така дуалістичність викликає активні обговорення як серед практикуючих юристів, так і в наукових колах. Проте, застосування подібної юридичної техніки демонструє прагнення законодавця підкреслити особливу важливість і фундаментальність презумпції правомірності рішень платника податків у контексті юрисдикційних процедур, спрямованих на врегулювання податкових спорів. Такий підхід законодавця сприяє зміцненню правових гарантій для платників податків, забезпечуючи їм додатковий рівень захисту в разі виникнення конфліктів із податковими органами.

Таким чином, можна зробити висновок, що використання цієї техніки слугує не лише формальним прийомом, але й важливим інструментом для акцентування уваги на ключових принципах податкового права. Презумпція правомірності дій платника податків, у свою чергу, виступає запорукою балансу між інтересами держави, що реалізуються через податкові органи, та правами і законними інтересами платників податків. Це дозволяє зменшити ризики одностороннього підходу в податкових спорах, стимулюючи сторони до об'єктивного і справедливого вирішення конфліктів.

Правове навантаження презумпції правомірності рішень платника податків доволі схоже на правову конструкцію конфлікту інтересів. Положення щодо конфлікту інтересів було закріплено у Законі України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» [4].

Відповідно до п.п. 4.4.1. п. 4.4. ст. 4 зазначеного Закону: «у разі, коли норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або коли норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу, рішення приймається на користь платника податків» [4].

Схожа позиція міститься й в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 10 лютого 2021 року по справі №380/671/20, в якій суд, вирішуючи питання щодо застосування презумпції правомірності рішень платника зазначив, що в даному випадку по суті вирішується ситуація, де виник конфлікт між інтересами платника податків та контролюючого органу [5].

Привертає увагу те, що презумпція правомірності рішень платника податків, яка покликана забезпечити захист його інтересів і гарантувати певний рівень правової визначеності, фактично знаходить своє змістове наповнення переважно через судову практику. Це вказує на недоліки чинного нормативно-правового регулювання. Адже систематична поява правових позицій Верховного Суду свідчить про існування правових колізій та проблемних питань у правозастосуванні. Як наслідок, такі проблеми створюють ризики порушення прав платників податків та знижують ефективність їхнього правового захисту.

Усе зазначене підкреслює необхідність проведення ґрунтовних досліджень із залученням як науковців, так і практиків. Такий міждисциплінарний підхід дозволить не лише виявити причини існуючих проблем, але й запропонувати оптимальні шляхи вдосконалення законодавства та правозастосовної практики, спрямовані на зміцнення правових гарантій для платників податків.

Список використаних джерел:

1. Ляшенко Р.Д. Презумпції у праві: питання теорії та практики. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького, 2011. 21 с.
2. Податковий кодекс України. Закон України №2755-VI від 02.12.2010р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top>
3. Смичок Є.М. Презумпція правомірності рішень платників податків у практиці адміністративних судів. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v3_2020/13.pdf
4. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами. Закон України №21841-III від 21.12.2000р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2181-14#Text>
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 10 лютого 2021 року по справі №380/671/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/94904871>

ГОЛУБОВ Артем

кандидат юридичних наук, с.н.с., доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»

ПОСИЛЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД З АКЦЕНТОМ НА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЮ

У сучасних умовах подальшої гуманізації кримінальної та кримінально-виконавчої політики нашої держави реформа пенітенціарної системи України спрямована насамперед на створення умов для реабілітації та ресоціалізації засуджених, покращення умов утримання засуджених та осіб, взятих під варту, надання таким особам усієї необхідної для повернення у суспільство допомоги. Зокрема ключові ідеї реформування національної системи виконання покарань включають відхід від радянського підходу до «перевиховання» на користь ресоціалізації, удосконалення та розширення методів оцінки потреб засуджених та форм виховного впливу на них, подальший розвиток пробації та якісно нові підходи до підготовки персоналу.

Навіть в умовах війни така реформа спрямована на створення гуманістичної моделі виконання кримінальних покарань, поліпшення умов в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, підтримку та розширення практик та форм ресоціалізації як осіб, які відбувають покарання, так і колишніх засуджених. Основні напрями реформи включають: реформу законодавства, інфраструктури пенітенціарної системи, практик ресоціалізації та цифровізацію процесу управління, а також формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи. На цьому шляху представники відповідних органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України активно впроваджують ініціативи для підвищення рівня компетентності персоналу та ресоціалізації засуджених, співпрацюючи з партнерами та використовуючи міжнародний досвід для покращення пенітенціарної системи України.

Окреме та вкрай важливе значення для системного та комплексного реформування пенітенціарної системи України відіграють міжнародні стандарти у цій сфері, зокрема стандарти Ради Європи. Ці акти зокрема закріплюють

основоположні, такі, що визначають базові засади організації та здійснення процесу відбування покарання з орієнтацією його на ресоціалізацію (повернення засудженої особи до життя в суспільстві). Зокрема мова йде про такі акти як: Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями ООН, Резолюцію 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року «Основні принципи поводження з в'язнями», Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила), Правила ООН стосовно поводження з ув'язненими жінками і засобів покарання для жінок-правопорушниць без позбавлення їх свободи, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила тощо. В цілому, порівняння норм цих актів зі змістом КВК України засвідчує повноту нормативного відображення змісту міжнародних стандартів у кримінально-виконавчому законодавстві України. Частково поза межами правового закріплення як засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, визначених ч. 3 ст. 6 КВК України, хоча і передбачених в інших його статтях, залишаються: зв'язки між ув'язненими та їх сім'ями, задоволення потреб ув'язнених відповідно до їхніх прагнень (потреб) та формування умов для реінтеграції в суспільство.

Слід зазначити, що за останні роки, заходи, які вживалися нашою державою до удосконалення концепції та підходів до забезпечення функціонування пенітенціарної системи України насамперед втілювалися у зміни у національного законодавства в цій сфері. Воно в цілому доволі змістовно регламентує та визначає порядок організації та реалізації основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, а також статус та повноваження суб'єктів здійснення цієї діяльності, встановлює порядок виконання та відбування покарання (режим), порядок та підстави і форми пробації тощо. Це забезпечує формальну відповідність змісту нормативно-правового регулювання діяльності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України міжнародним стандартам у цій сфері. Поряд із цим потребує свого окремого дослідження аспект реального стану та повноти реалізації, ефективності та дієвості цих визначених у нормативно-правових актах заходів реалізації кримінально-виконавчої політики держави в практичній діяльності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України, а також вимагає свої оцінки результативності цих заходів з боку таких груп стейкхолдерів як засуджені, їх родини та місцеві громади. В умовах воєнного стану окремої уваги заслуговує питання здатності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби

України забезпечити здійснення цих заходів, враховуючи певні організаційні, соціальні, кадрові та економічні обмеження, обумовлені фактом збройної агресії РФ проти України.

Саме тому важливу роль в цих умовах відіграє міжнародна співпраця України з провідними демократичними країнами світу в частині обміну та запровадження кращих світових практик виконання кримінальних покарань з пріоритетом на дотримання прав та свобод засуджених та їх ресоціалізацію. Так можна назвати наступні проєкти, які успішно було реалізовано в Україні у пенітенціарній сфері: проєкт «Підтримка в'язничної реформи в Україні» у рамках реалізації Плану дій Рада Європи – Україна на 2011-2014 роки, проєкт NORLAU (The Norwegian Mission of Rule of Law Advisers to Ukraine), «EDGE» («Експертна підтримка врядування та економічного розвитку») (Канада), «МАТРА» («Пробація та альтернативні санкції в Україні») (Нідерланди), «UNODC» («Strategic Partnership and Programmatic Actions (SPPA) in Eastern Europe 2017-2020»), проєкт «Заради життя» («USAID»), проєкт SPERU та SPERU+ (ЄС та Рада Європи), проєкт ЄС «Право-Justice». Відмітимо, що міжнародні проєкти надають доступ до інформаційних, технічних, методичних, фінансових та інших ресурсів, які забезпечують посилення інституційної спроможності пенітенціарної системи України виконувати покладені на неї завдання в частині забезпечення виправлення та ресоціалізації засуджених з урахуванням міжнародних стандартів у цій сфері. Поряд з позитивним ефектом від реалізації таких проєктів потребує свого дослідження питання продовження (подальшої підтримки) післяпроєктної діяльності, поширення та впровадження результатів відповідних проєктів у діяльність органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України, а також забезпечення досягнення довгоочікуваних результатів від їх реалізації як певних системних змін у функціонуванні пенітенціарної системи України.

Також важливим напрямом посилення спроможності пенітенціарної системи України у післявоєнний період з акцентом на ресоціалізацію є підвищення рівня компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Так відповідно до міжнародних стандартів (приміром, п.п. 8, 81.1 Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил) професійна підготовка персоналу займає важливе місце у створенні спроможності пенітенціарної системи України виконувати покладені на неї завдання в частині забезпечення виправлення та ресоціалізації засуджених. В цілому в системі Державної кримінально-виконавчої служби України передбачена завдяки діяльності відповідних освітніх центрів

різномірне (Академія Державної пенітенціарної служби; Білоцерківський центр ПКП ДКВС; Дніпровський центр ПКП ДКВС; Хмельницький центр ПКП ДКВС тощо.) та широка за формами (тренінги, формальне та неформальне навчання, первинна підготовка, навчання та підвищення кваліфікації) система підготовки кадрів. Також персонал Державної кримінально-виконавчої служби України залучається до навчання в рамках реалізації відповідних міжнародних та національних проєктів. Поряд з цим потребує дослідження питання повноти, комплексності та системності організації навчання та його ефективності саме в частині формування у персоналу навичок (компетентностей) по реалізації та застосуванню засобів виправлення і ресоціалізації засуджених з урахуванням сучасних практики та міжнародних стандартів у цій сфері, а також наявність онлайн ресурсів (курсів тощо) для підтримки свого професійного рівня та самоосвіти персоналу та засуджених. Відмічається певна обмеженість змісту та часткова недоступність інформаційних ресурсів на сайтах навчальних установ з означеного питання.

Підсумовуючи наведене щодо заходів з посилення спроможності пенітенціарної системи України у післявоєнний період з акцентом на ресоціалізацію, відмітимо необхідність реалізації наступних кроків: подальше удосконалення засобів та інструментів ресоціалізації засуджених та їх впровадження в практику діяльності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України; забезпечити усунення (зменшення) негативних наслідків впливу широкомасштабної військової агресії на функціонування механізму ресоціалізації засуджених; опрацювання рекомендацій щодо створення належних умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які б сприяли підвищенню ефективності їх виправлення і ресоціалізації; створення передумов для розробки інструментів оцінки ефективності ресоціалізації засуджених; оновленню та удосконаленню наявного інструментарію впливу на засуджених для здійснення ресоціалізації; перегляду моделі та змісту підготовки персоналу пенітенціарної системи; сприяння пошуку ефективного та дієвого механізму взаємодії установ виконання покарань, органів пробації з іншими суб'єктами (державними та недержавними), що залучені до ресоціалізації засуджених тощо.

Як вбачається реалізація вказаних та низки інших заходів здатна сприяти покращенню функціонування пенітенціарної системи України та подальшого її реформування відповідно до стандартів Ради Європи.

ГОРСЛОВА Вероніка

кандидат юридичних наук, доцент,

Доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського,

Навчально-науковий гуманітарний інститут,

Кафедра державно-правових і гуманітарних наук

e-mail: gorielova.veronika@tnu.edu.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

БИОМЕТРИЯ: ВИКЛИКИ ЕТИКИ ТА ПРИВАТНОСТІ В ЕПОХУ ТЕХНОЛОГІЙ

Етика біометричної ідентифікації є ключовою темою сучасності, яка об'єднує технологічний прогрес, соціальні виклики та фундаментальні права людини. Стрімкий розвиток біометричних технологій – таких як розпізнавання обличчя, сканування відбитків пальців чи голосова ідентифікація – відкриває нові можливості, але й ставить перед суспільством гострі етичні питання. Чи усвідомлюємо ми, яку ціну доведеться заплатити за цю зручність?

Одним із найважливіших аспектів є питання приватності. Біометричні дані – це унікальні характеристики особистості, які неможливо змінити, як пароль чи ключ. Втрата контролю над ними може мати катастрофічні наслідки. Хакерські атаки, витоки даних, незаконне використання – це не гіпотетичні сценарії, а реальні загрози. Наприклад, відомі випадки, коли злочинці відтворювали відбитки пальців, використовуючи зображення або залишки на поверхнях. У таких умовах питання безпеки біометричних систем стає критично важливим.

Комплексність викликів доповнюється технологічними обмеженнями. Чи завжди методи захисту, такі як шифрування, здатні забезпечити належний рівень безпеки? Проблеми можуть виникати як під час передачі даних між пристроями, так і через злам обладнання, що зчитує біометричні параметри. Захист біометричної інформації потребує безперервного вдосконалення технологій, а також високих стандартів відповідальності з боку компаній, які оперують такими даними.

Етичний аспект полягає не лише у забезпеченні безпеки, але й у гарантуванні прозорості. Люди мають право знати, як саме використовуються їхні дані, на яких умовах вони зберігаються та чи дійсно є можливість відкликати

згоду на їхнє використання. Явна, усвідомлена згода користувачів – основа довіри, без якої будь-яке застосування біометричних технологій стає сумнівним з точки зору етики.

Ще одна проблема – нерівність у точності роботи біометричних систем. Наукові дослідження свідчать, що розпізнавання обличчя може бути менш точним для представників певних груп, зокрема людей із темною шкірою або жінок. Це ставить під сумнів об'єктивність технологій і вимагає додаткових зусиль для усунення таких упереджень.

Водночас біометричні технології створюють ризик формування суспільства тотального контролю. Камери спостереження, інтегровані з системами розпізнавання облич, здатні відстежувати кожен рух людини. Це ставить перед нами складне питання: як знайти баланс між безпекою і свободою?

Держави повинні активно регулювати впровадження біометричних технологій, встановлюючи юридичні рамки для їх використання. Належне законодавство має гарантувати захист прав громадян і уникнення зловживань, зокрема з боку корпорацій чи органів влади. Важливим є також міжнародний рівень співпраці, адже проблема використання біометричних даних виходить за межі окремих країн. Угода між державами щодо стандартів конфіденційності та захисту інформації може стати фундаментом для етичного використання таких технологій.

Поєднання біометричних даних із системами штучного інтелекту (ШІ) відкриває нові горизонти для аналізу та прогнозування поведінки людини. Наприклад, зчитування емоцій за виразом обличчя чи аналіз голосу дозволяють створювати профілі користувачів. Однак це викликає питання: чи може така технологія використовуватись для маніпуляції чи дискримінації? Небезпека полягає у можливості створення систем соціального рейтингу, як у деяких країнах, що може значно обмежити права і свободи громадян.

Використання біометрії також має вплив на психологічний комфорт людей. Знання про те, що кожен ваш рух може бути зафіксований і проаналізований, може формувати атмосферу постійного стресу та втрати особистого простору. Це питання набуває особливої актуальності у суспільствах, де технології інтегровані у повсякденне життя.

Біометричні системи споживають значну кількість енергії та потребують дорогого обладнання. Масштабне впровадження цих технологій має враховувати їхній вплив на довкілля, адже виробництво та утилізація електронних компонентів

спричиняють екологічне навантаження. Важливим завданням є розробка енергоефективних рішень, які мінімізуватимуть негативний вплив на природу.

Громадяни мають бути обізнані про свої права та ризики, пов'язані з використанням біометричних технологій. Освітні програми й кампанії можуть допомогти людям краще розуміти, як їхні дані збираються, зберігаються та використовуються. Це сприятиме свідомому ставленню до новітніх технологій і формуванню запиту на етичні практики з боку бізнесу та урядів.

Необхідно також розглядати вплив біометрії у контексті глобалізації. Наприклад, як використовуються біометричні системи у міжнародних подорожах, системах ідентифікації біженців чи боротьбі з тероризмом? Із зростанням обсягу міжнародних даних виникають ризики для національного суверенітету та приватності громадян.

Отже, для забезпечення справедливого та етичного впровадження біометричних систем необхідно запроваджувати чіткі правила та міжнародні стандарти. Суспільство має вимагати прозорості, відповідальності й захисту прав громадян. Лише поєднання технологічного прогресу з етичними принципами дозволить уникнути ризиків і створити умови, за яких біометричні технології стануть не загрозою, а інструментом для покращення нашого життя.

Список використаних джерел:

1. Босевич, М. В. Етика і технології: Філософія відповідальності в цифрову епоху. Київ: Наукова думка, 2021. 320 с.
2. Зварич, І. В. Захист персональних даних: теоретико-правові аспекти. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 256 с.
3. Гардінер, П. Етика та ризики біометрії / Пер. з англ. І. Білан. Харків: Віват, 2019. 288 с.
4. Гут, Р., Кіслінг, Т. Біометрія у праві: міжнародна практика і етичні дилеми / Пер. з англ. О. Дяченко. Київ: Юридична книга, 2022. 352 с.
5. Митрохін, С. В. Цифрова етика: конфіденційність, права і свободи людини в інформаційну еру. Одеса: Астропринт, 2021. 272 с.
6. Гиляка О.С. Право на приватність та захист персональних даних в умовах цифровізації. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2023, Т. 30, №1, с. 15–30. URL: <http://visnyk.kh.ua>
7. Пилипчук В.Г., Богуцький П.П., Хендель Н.В. Правовий режим біологічної безпеки у системі забезпечення національної безпеки: національний та

міжнародно-правовий аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2023, Т. 30, №1, с. 109–134. URL: <http://visnyk.kh.ua>

8. Панкевич О.З. Захист конфіденційної інформації про людину в умовах сучасного технологічного розвитку. *Український часопис конституційного права*, 2023. URL: <https://www.constjournal.com>

9. Дмитренко О., Ланд Д., Шевченко А. Визначення мовлення на основі аналізу транскриптів. *Digital Scholarship in the Humanities*, 2023, Т. 38, Вип. 2, с. 586–595. DOI: 10.1093/lc/fqac052

10. Lande D., Li C., Zhao Y., et al. Research on keyword extraction of policy using word vector and TextRank. *Modern Computer*, 2023, Vol. 29, No. 2, pp. 68–72. DOI: 10.3969/j.issn.1007.1423.2023.02.009

11. Баранов О.А., Дубняк М.В. Адміністративні правовідносини та штучний інтелект: проблема суб'єктності. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2023 (Прийнято до друку).

ГРЕЦЬКИХ Антон

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права ім. проф.

О.І. Процевського ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

anton.lawyer.hnpu@gmail.com

orcid.org. 0009-0007-1401-5093

науковий керівник: **СПРИНДИС Сергій**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

ПРАВО НА ПРАЦЮ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Право на працю відноситься до категорії основних прав та свобод людини. Воно визнане та гарантоване на рівні міжнародно-правових актів та у національному законодавстві України. Право на працю відносяться до трудових прав, які регулюються трудовим законодавством. Саме у трудовому законодавстві передбачені особливості його здійснення та захисту. Але право на працю також входить до змісту цивільної правосуб'єктності фізичної особи і визначене у

цивільному законодавстві України як особисте немайнове право фізичної особи, яке забезпечує соціальне існування (ст. 312 ЦК).

Варто однак зазначити, що у ст. 312 ЦК України це право сформульоване достатньо вузько як право на вибір роду занять, яке є лише окремим елементом права на працю. Такий підхід законодавця складно назвати системним, оскільки він звужує визнане на міжнародному рівні право на працю. Представляється, що в процесі рекодифікації цивільного законодавства, у системі особистих немайнових права, які забезпечують соціальне існування фізичної особи, необхідно закріпити саме право на працю. Але не дивлячись на стан чинного цивільного законодавства, можна з впевненістю сказати, що саме право на працю, яке, за КЗпП України, включає право на одержання роботи з оплатою, не нижче встановленого державою мінімального розміру, включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, входить до складу правоздатності фізичної особи.

В трудовому законодавстві, на жаль, не міститься поняття трудової правоздатності людини, тому з урахуванням можливості субсидіарного застосування норм цивільного законодавства, до регулювання трудових відносин, яке передбачена ст. 9 ЦК, є підстави для застосування норм цивільного законодавства про цивільну правоздатність до трудових відносин. Відповідно до ст. 25 ЦК цивільна правоздатність – це здатність фізичної особи мати цивільні права та обов'язки, таким чином трудову правоздатність також необхідно розуміти як здатність фізичної особи мати трудові права та обов'язки.

Оскільки правоздатність – це категорія цивільного права, то вона на фундаментальному рівні досліджена у цивілістиці і ці досягнення науки цивільного права можуть бути корисними для трудового права.

У ст. 26 ЦК закріплені основні правила щодо правоздатності фізичної особи.

Першим правилом є принцип рівності у здатності мати цивільні права та обов'язки. Цей принцип знаходить свій прояв і щодо рівності трудових прав у трудовому законодавстві. Відповідно до ст. 2-1 КЗпП України забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме і непряме обмеження прав працівників залежно від різних особливостей особистості.

Друге правило стосується того, що особисті немайнові права входять у зміст правоздатності фізичної особи. При чому, якщо щодо майнових прав закон закріплює лише здатність мати майнові права та обов'язки як елемент

правоздатності, особисті немайнові права входять у склад правоздатності фізичної особи як суб'єктивні права фізичної особи.

Третє правило стосується можливості обмеження правоздатності фізичної особи. Відповідно до ст. 27 ЦК, за загальним правилом, правовий акт Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб не може обмежувати можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки. Законом передбачений лише один випадок можливості такого обмеження – якщо таке обмеження передбачено Конституцією України. Оскільки право на працю складає зміст правоздатності фізичної особи, то його обмеження може бути передбачене лише Конституцією України.

Відповідно до ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. До прав, обмеження яких під час воєнного стану допускається відносяться і трудові права, які гарантовані ст. 43 та 44 Конституції України. На підставі Указу Президента від 24.02.2024 у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, які передбачені в тому числі і ст. 43 і 44 Конституції України.

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку він вільно погоджується».

Основою права на працю є принцип свободи праці, який виражається у свободі прийняття рішення щодо форм реалізації своєї здатності на працю та умов праці.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону «Про організацію трудових відносин у період воєнного стану» це право може бути обмежено. Такі обмеження стосуються надання права роботодавцю перевести працівника на іншу роботу, яка не обумовлена трудовим договором, без згоди працівника. Таким чином, працівник переводиться на роботу, на виконання якої він не надавав своєї згоди, при цьому ініціатива щодо такого переведення виходить від роботодавця в односторонньому порядку. Безумовно, що допускаючи такі серозні обмеження права на працю, в законі повинні бути встановлені правила та обмеження щодо реалізації роботодавцем права на такий переведення. Закон встановлює жорсткі правила щодо реалізацією роботодавцем такого права.

Перш за все, таке переведення не допускається, якщо робота, на яку воно здійснюється, протипоказана працівникові за станом здоров'я. Це обумовлено тим, що навіть при обмеженні права на працю, не допускається порушення права людини на життя та охорону здоров'я, які відносяться до категорії прав людини першого покоління. Також, не допускається переведення на роботу працівника на територію, на якій тривають бойові дії. Таким чином, зберігаються гарантії щодо забезпечення працівнику безпечних умов праці, які встановлені Конституцією.

По-друге, закон визначає мету, для досягнення якої роботодавець може реалізувати своє право на переведення працівника. Це можна зробити виключно для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей.

По-третє, реалізація такого права роботодавцем має відбуватися зі збереженням права працівника на оплату праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою, тим самим під час воєнного стану зберігаються гарантії на заробітну плату, не нижче від встановленої законом.

Крім того, під час воєнного стану встановлено правило щодо повідомлення працівника про зміну істотних умов праці та зміну умов оплати праці. При цьому під час воєнного стану не застосовується обов'язок попередження працівника не пізніше ніж за два місяця про такий перевід або погіршення умов оплати праці, однак обов'язок роботодавця про таке попередження зберігається, він має бути виконаний не пізніше як до запровадження таких умов.

Обмежується право на вільну працю і при залученні працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, що виконуються під час запровадження трудової повинності. Таке залучення відбувається згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану». Відповідно до ч. 3 ст. 43 Конституції України, за загальним правилом, використання примусової праці забороняється. Однак, в цій статті прямо зазначено, що не вважається примусовою працею в тому числі робота чи служба, яка виконується особою відповідно до законів про воєнний стан. Згідно з Порядком суспільно корисні роботи, до яких допускається залучення працездатних осіб в порядку трудової повинності мають відповідати наступним вимогам:

- відбувається в умовах воєнного часу;
- застосовуються лише до працездатних осіб;
- застосовуються щодо робіт, які мають оборонний характер, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру та їх наслідків, задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення;
- не можуть бути пов'язані з підприємництвом або іншою діяльністю, спрямованою на одержання прибутку
- не потребують спеціальної професійної підготовки

Порядком передбачена процедура залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану. Так, рішення про таке залучення приймається військовим командуванням із військовими адміністраціями або із залученням міськими держадміністраціями, Ради міністрів АРК, органів місцевого самоврядування. З працівником, який залучається до суспільно корисних робіт укладається строковий трудовий договір, за таким працівником зберігається попереднє місце роботи (посада), на них поширюються вимоги законодавства у сфері охорони праці та загальнообов'язкового державного страхування, а також забезпечується оплата відповідно до умов оплати праці, встановлених за професією (посадою), на яку їх зараховано, і розмір такої оплати не може бути нижчим від розміру середньої заробітної плати за основним місцем роботи.

Відкритим залишається питання щодо права особи, яку залучають до суспільно корисних робіт, відмовитися від виконання такої роботи. У Порядку не визначено чи є це обов'язком особи, яку залучають до суспільно корисних робіт, чи це право такої особи. Специфіка термінології, яка використовується у такому Порядку, свідчить, що те, що це є обов'язком працездатної особи, яку залучаються до таких робіт. Так, в Порядку застосовується термін трудова повинність, під яким розуміється короткостроковий трудовий обов'язок у період воєнного стану з метою виконання суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану. Але за правилами законодавчої техніки певна поведінка може вважатися юридичним обов'язком лише у разі встановлення мір відповідальності за невиконання або неналежне виконання такої поведінки. В Порядку жодних мір відповідальності за ухилення від виконання обов'язку щодо трудової повинності не встановлено. Однак, певні негативні наслідки відмови працездатної особи від виконання трудової повинності передбачені у законодавстві про зайнятість. Так, відповідно

до Порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, під час воєнного стану у разі відсутності підходящої роботи, зареєстровані безробітні направляються на громадські та інші роботи тимчасового характеру або на суспільно корисні роботи. При цьому Центр зайнятості припиняє реєстрацію безробітного після другої відмови під час воєнного стану від громадських та інших робіт тимчасового характеру (у разі відсутності підходящої роботи). Для працівників, які працюють за трудовим договором жодних несприятливих заходів за відмову виконувати суспільно корисні роботи не передбачене, саме тому немає сенсу вважати це юридичним обов'язком.

Певні обмеження встановлені законодавством і щодо розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця. Так, відповідно до ст. 5 Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності, а також у період передування працівника у відпустці. При цьому вимоги ст. 43 КЗпП України щодо отримання попередньої згоди органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) на таке звільнення під час воєнного стану не потрібно.

Певні особливості передбачені законодавством і щодо встановлення та обліку часу роботи та часу відпочинку. Так, згідно зі ст. 6 Закону «Про організацію трудових відносин під час воєнного стану» нормальна тривалість робочого часу може бути збільшена до 60 годин на тиждень. Але такі обмеження діють лише для працівників, які заняті на об'єктах критичної інфраструктури, до яких відносяться підприємства в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо. При цьому тривалість щотижневого відпочинку може бути скорочена до 24 годин. Крім того, не застосовуються норми ст. 54 КЗпП щодо скорочення роботи на одну годину у нічний час.

Також обмеження встановлені законодавством і щодо тривалості відпустки. Під час воєнного часу вона може бути обмежена 24 календарними днями.

Таким чином, право на працю є елементом правоздатності людини і може бути обмежено лише у випадках, передбачених Конституцією України. Режим воєнного часу є одним з таких випадків, коли допускається обмеження права на працю. Однак, такі обмеження є серйозним втручанням держави в правовий статус людини, саме тому така діяльність держави має бути обґрунтованою з обов'язковим дотриманням процедур. По-перше, такі обмеження мають бути

встановлені лише законом. По-друге, такі обмеження повинні мати певні часові межі. По-третє, такі обмеження мають встановлюватися лише для досягнення конкретної суспільно-корисної мети. Дотримання цих правил надають суб'єкту, право якого обмежується, певні правові гарантії для захисту свого права на працю від зловживань з боку держави.

ГЬЮНГОР Сінем Хаджер

Здобувачка вищої освіти факультету ППГ, 081 Право

№:6.46.081.017.21.1

Харківського національного економічного університету ім. С.Кузнеця

Науковий керівник: **ШИНКАРЬОВ Юрій**,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри правового регулювання економіки ХНЕУ ім. С.Кузнеця

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ РЕФОРМ У ПРАВОВІЙ ТА ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРАХ. ЯК ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОЖУТЬ ЗМІНИТИ ПРАВОВУ ТА ЕКОНОМІЧНУ СФЕРИ

Актуальність теми в контексті сучасних умов України

У сучасних умовах, коли Україна активно прагне до європейської інтеграції та модернізації, ефективність реформ у правовій та економічній сферах набуває особливої важливості. Виклики, з якими стикаються ці сфери, зокрема, корупція, недосконала судова система, адміністративні бар'єри та неспроможність адаптуватися до глобальних економічних змін, створюють серйозні перешкоди на шляху сталого розвитку країни. Цифрові трансформації, включаючи електронне урядування, блокчейн-технології та фінансові технології, мають великий потенціал для зміни ситуації в цих сферах. Вони можуть збільшити прозорість, покращити доступність правосуддя і спростити економічні процеси, сприяючи зростанню довіри до інститутів влади, зменшенню корупції та покращенню інвестиційного клімату. Дослідження цього питання є актуальним, оскільки визначення ролі цифрових трансформацій у реформуванні цих сфер допоможе знайти шляхи подолання існуючих викликів та побудувати більш ефективну та конкурентоспроможну систему в Україні.

Мета дослідження:

Дослідження спрямоване на виявлення основних викликів, які постають перед Україною в процесі реформування, а також можливостей, які ці реформи створюють для досягнення стабільного економічного зростання та зміцнення правової системи.

Основні виклики реформ у правовій та економічній сферах

Корупція та недостатня ефективність правоохоронних органів

Корупція в Україні залишається однією з найбільших перешкод на шляху до ефективних реформ як у правовій, так і в економічній сферах. Вона негативно впливає на рівень довіри до державних інституцій, гальмує розвиток бізнесу, знижує інвестиційну привабливість країни та підриває основи правової системи.

Корупція впливає на всі аспекти функціонування держави, у тому числі на ефективність судової, правоохоронної та економічної систем. Ось як корупційні схеми можуть спотворювати ці процеси:

1.1. Порушення принципу верховенства права

Незалежність суддів та правоохоронних органів: Одним із найбільших наслідків корупції є порушення незалежності суддів та правоохоронців. Це створює сприятливе середовище для нечесних судових рішень, у яких можуть переважати особисті чи політичні інтереси замість принципу справедливості.

Затягування правових процесів: Корупційні практики часто призводять до затягування справ, що шкодить правовому захисту громадян і бізнесу, оскільки люди та компанії не можуть отримати швидкий та справедливий захист своїх прав.

1.2. Гальмування економічних реформ

Неефективне використання державних коштів: Корупційні схеми в бюджетному процесі призводять до нецільового використання державних коштів. Це, в свою чергу, гальмує проведення інфраструктурних та соціальних реформ, які потребують значних державних інвестицій.

Перешкоди для розвитку підприємництва: Коли бізнес зіштовхується з корупцією на всіх етапах — від податкових перевірок до судових справ, це створює бар'єри для розвитку підприємницької діяльності та ведення чесного бізнесу. Витрати на боротьбу з корупцією та участь у схемах можуть серйозно впливати на витрати компаній, знижуючи їх конкурентоспроможність.

Зниження інвестиційної привабливості: Корупція є серйозним стримуючим фактором для іноземних інвесторів, оскільки вони не хочуть працювати в країні, де прозорість та чесність бізнес-процесів поставлені під

сумнів. Це може обмежити приток капіталу і технологій, необхідних для модернізації економіки.

1.3. Порушення прав людини та соціальна нерівність

Невиконання соціальних зобов'язань: Внаслідок корупції, особливо в галузі охорони здоров'я та освіти, бюджетні кошти не використовуються належним чином, що призводить до погіршення якості соціальних послуг.

Порушення прав людей у правовій сфері: Громадяни та підприємства не можуть захистити свої права через зловживання з боку правоохоронців або суддів. Судові рішення можуть бути підкорені корупційним впливам, що веде до соціальної несправедливості і порушення прав людини.

1.4. Вплив на реформи в державному управлінні

Зниження ефективності адміністративних реформ: Без належного контролю та ефективної боротьби з корупцією, навіть найкращі адміністративні реформи можуть не дати бажаного результату. Державні чиновники можуть бути зацікавлені у збереженні старих корупційних схем, що призводить до блокування або спотворення реформ.

Нереформовані правоохоронні органи: Без реальних змін у правоохоронних органах боротьба з корупцією залишається лише формальністю. Влада повинна створити реальні механізми контролю за діяльністю правоохоронців та політично незаангажованих суддів.

Нестабільність політичної ситуації

Нестабільність політичної ситуації є одним із найбільших викликів для проведення ефективних реформ у правовій та економічній сферах України. Часті зміни урядів, політичні кризи, а також внутрішньополітичні конфлікти значно ускладнюють процес реформування і часто призводять до їх часткової реалізації або навіть повного зриву. Україна, як країна, що знаходиться на перехресті складних внутрішніх та зовнішніх політичних процесів, постійно стикається з цими проблемами.

Зміна пріоритетів і політичних орієнтацій

Політичні кризи та часті зміни урядів можуть значно змінювати пріоритети в проведенні реформ. Кожен новий уряд може пропонувати власну програму реформ, яка не завжди відповідає попереднім зобов'язанням, що веде до розбалансування державної політики та створення затримок у виконанні стратегічних цілей.

При зміні урядів в Україні часто трапляється так зване "перезавантаження" реформ — уряд нової політичної сили або з новими політичними амбіціями може відмовлятися від попередніх ініціатив або значно коригувати курс реформ.

У країнах з нестабільною політичною ситуацією можуть відбуватися спроби впливати на судову систему. Зміна урядів може призводити до перепризначення суддів або зміни вищих судових інстанцій, що підриває незалежність суддів та довіру до правосуддя.

Низький рівень довіри до інститутів влади

Ще одна з головних проблем, що заважає ефективному впровадженню реформ в Україні, є низький рівень довіри до інститутів влади. Це явище не лише знижує ефективність державних програм, а й створює серйозні психологічні та соціальні бар'єри, які ускладнюють процес реформування в усіх сферах.

Ситуація, коли значна частина населення не вірить у здатність уряду реалізувати реформи, веде до пасивності громадян, а також сприяє саботажу з боку окремих груп. Це часто виражається в:

Невиконанні ініціатив: Люди, не вірячи в ефективність урядових ініціатив, часто не сприймають реформи серйозно, не виконують їх або навіть саботують. Це може стосуватися як простих громадян, так і представників бізнесу або місцевих органів влади.

Загроза політичній стабільності: Якщо громадяни не довіряють уряду, це може призвести до соціальних протестів, страйків чи політичних криз. Зниження рівня довіри може загострити політичну боротьбу і послабити можливості уряду для впровадження реформ.

Низький рівень довіри також викликає страх змін серед громадян, адже будь-які нововведення сприймаються як загроза. Багато людей бояться, що нові реформи не тільки не покращать їхнє життя, але й створять додаткові проблеми.

Відсутність прозорості в комунікаціях з населенням відкриває можливості для поширення маніпуляцій та фейкових новин, що заважає людям розуміти реальну суть реформ і довіряти державним ініціативам.

Низький рівень довіри до інститутів влади створює серйозні психологічні і соціальні бар'єри для впровадження реформ. Проте, із системним підходом до покращення комунікації, прозорості та участі громадян, ці бар'єри можна поступово подолати, що дозволить забезпечити успіх реформ в Україні.

Цифровізація та інноваційні технології.

Цифровізація та розвиток інноваційних технологій є одними з найбільш важливих факторів, що визначають майбутнє правової та економічної системи України. Сьогодні технології, такі як електронне урядування, блокчейн та фінансові технології (FinTech), мають потенціал кардинально змінити традиційні підходи в управлінні, бізнес-процесах, правовому захисті та взаємодії громадян із державними установами. Інтеграція цих інновацій у правову та економічну сфери відкриває нові можливості для розвитку і стабільності країни, але також ставить нові виклики.\

Одним із найбільших досягнень цифровізації є електронне урядування, яке дає можливість громадянам та бізнесу отримувати державні послуги через онлайн-платформи. Це суттєво зменшує бюрократію, корупційні ризики та покращує доступність адміністративних послуг.

В Україні активно розвивається система "Дія", яка дозволяє громадянам отримувати різні державні послуги без відвідування органів влади. Це значно скорочує час, який громадяни витрачають на отримання послуг, та підвищує їхню задоволеність.

Цифрові платформи можуть бути використані для покращення прозорості в роботі органів влади та зниження рівня корупції. Вся інформація щодо прийнятих рішень, контрактів, держзакупівель стає доступною онлайн, що дозволяє громадянам і бізнесу краще контролювати діяльність влади.

Впровадження відкритих даних (Open Data) дозволяє забезпечити високий рівень прозорості в діяльності державних органів, що суттєво ускладнює можливості для корупційних схем. Вбудовані системи контролю, що використовують цифрові технології, дозволяють виявляти та протидіяти зловживанням в реальному часі.

Завдяки технології блокчейн всі дані, пов'язані з транзакціями, контрактами, земельними реєстраціями або держзакупівлями, стають публічно доступними і неможливими для фальсифікації.

Блокчейн дозволяє автоматизувати багато юридичних процесів, знижуючи витрати на перевірку та зберігання документів, а також скорочує час, витрачений на укладання угод.

Смарт-контракти, які працюють на основі технології блокчейн, можуть змінити підхід до укладання угод. Ці контракти автоматично виконуються за умови виконання всіх зазначених у них умов, що забезпечує їхню правову силу без необхідності стороннього контролю чи інтервенції.

Фінансові технології активно змінюють спосіб надання фінансових послуг. Вони дозволяють збільшити доступність послуг для широких верств населення, особливо для тих, хто раніше не мав можливості користуватися традиційними банківськими послугами. Системи типу PayPal, Apple Pay, Приват24 та інші дозволяють швидко і безпечно здійснювати платежі, що особливо важливо для малих підприємств та стартапів, яким складно отримати доступ до традиційних фінансових інструментів.

Нові FinTech-компанії надають можливість швидко отримати кредити навіть без довгого процесу перевірки, що є важливим для малого та середнього бізнесу.

Введення цифрових валют, таких як **е-гривня**, може покращити монетарну політику та забезпечити стабільність національної валюти. Розвиток криптовалют вимагає нових правових норм для їхнього регулювання, захисту інвесторів та боротьби з шахрайством.

Перспективи цифровізації для України

Розвиток інфраструктури: Потрібно інвестувати в розвиток цифрової інфраструктури, щоб забезпечити рівний доступ до новітніх технологій для всіх регіонів країни.

Навчання і підвищення кваліфікації: Важливим кроком є підвищення цифрової грамотності громадян, розвиток IT-освіти та підготовка фахівців, здатних працювати з новими технологіями.

Залучення інвестицій: Впровадження передових технологій дозволить Україні стати привабливим майданчиком для іноземних інвестицій у сфері FinTech, цифрових інновацій та стартапів.

Список використаних джерел:

1. Семенов А. Ю. Стан розвитку та формування цифрової економіки в Україні. Проблеми системного підходу в економіці. 2020. 3(77)-1. С. 70–77. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-10>.

2. Слобода А. О., Скоробогатова Н. Є. Аналіз впливу цифрової економіки на конкурентні переваги країни. Збірник наукових праць молодих вчених факультету менеджменту та маркетингу Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського". 2020. № 14. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/205846>.

3. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/стратегія-сталого-розвитку-україни-до-2030-року>.
4. Угода про асоціацію між Україною та ЄС і його державами–членами. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>.
5. Олешко Т. І., Касьянова Н. В., Смерічевський С. Ф. та ін. Цифрова економіка: підручник. Київ: НАУ, 2022. URL: <http://surl.li/eesrb>.
6. Шевченко І. О. Ключові факти гармонізації цифрової торгівлі України. Причорноморські Економічні Студії. Науковий журнал. 2022. Вип. 78. С. 12–20.
7. Яворський П., Таран С., Шепотило О., Гаманюк О. Інтеграція України у єдиний цифровий ринок ЄС. Потенційні економічні переваги. ГО "Український центр європейської політики". 2022. URL: <http://ucep.org.ua/wp-content>
8. Бліщук К. М.; Домша, О. В. Цифрові інструменти забезпечення сталого розвитку // Ефективність державного управління. 2021. № 66. С. 141- 153.
9. Дія // App Store [Електронний ресурс]. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=ua.gov.diia.app&hl=ru&pli=1>
10. Емран Р. Держава у смартфоні // Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. Харків. 2021. С. 21-22.
11. Лопушинський І. П. Цифровізація як основа державного управління на шляху трансформації та реформування українського суспільства. 2018. № 2.
12. Петренко Н. О.; Машковська Л. В. Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні: нормативно-правові аспекти // Право і суспільство. 2020. № 2. С. 112-119.
13. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Офіційний вісник України. 2011. № 10.
14. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX // Офіційний вісник України. 2021. № 65.
15. Реформа державного управління [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivnevryaduvannya/reformaderzhavnogoupravlinnya>
16. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою [Електронний ресурс]. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyucifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-1>

ДАНИЛОВ Валерійвикладач правових дисциплін Рівненського фахового коледжу
інформаційних технологій**ПРАВОВА ОСВІТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ**

Освіта в Україні трансформується надскладних умовах воєнного стану. Педагогічні працівники працюють в ситуаціях перманентної загрози життю і безпеці через систематичні обстріли і загрози ракетних ударів, які мають терористичний характер. Попри такі умови, саме педагогічні працівники демонструють не просто високу стійкість і громадянську ідентичність, а є своєрідними амбасадорами змін.

Мета цієї публікації: визначити організаційні і змістові аспекти правової освіти педагогічних працівників в умовах сьогодення.

Ця розвідка передбачало опору на методологіє, презентованою у монографії О. Радкевич [1]. Автором представлено результати вивчення національного і світового досвіду, розроблену модель для розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти [1]. Не вдаючись до деталізації, звернімо увагу на вузлові організаційні і змістові аспекти, актуалізовані вимогами часу. Зокрема, у контексті імплементаційних практик, обумовлених євроінтеграційними процесами, педагогічні працівники можуть долучатися до реалізації програм особистісного і професійного зростання через участь у різних формах підвищення кваліфікації саме контекстно Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, адже саме педагогічні працівники створюють середовище для формування правосвідомості і правової культури на основі демократичних цінностей [2].

Ще важливий аспект – самостійна правова освіта, яка в організаційному і змістовому аспекті доволі якісно сформована у відкритому доступі на ресурсі освітнього омбудсмена. Крім інтуїтивно налаштованого інтерфейсу довідкових інформаційних матеріалів, служби освітнього омбудсмена пропонують і програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників на актуальні теми, наприклад, щодо формування емоційної грамотності, запобігання корупції, інші. Також сформовано бібліотеку актуальних видань, довідковий веб-сайт «Права в освіті» []. Матеріали, презентовані на офіційному ресурсі освітнього омбудсмена, доцільні для систематичного ознайомлення не лише у професійних педагогічних

спільнотах, а й стануть корисними для здобувачів, їхніх батьків, усіх зацікавлених в якості освіти осіб.

Доволі широка палітра пропозицій підвищення кваліфікації педагогічних працівників у просторах інститутів післядипломної освіти, ІМЗО, надавачів додаткових освітніх послуг. З-поміж розмаїття тематик і змісту правової освіти наразі затребуваними є питання правового забезпечення дотримання авторських і суміжних прав, недопущення будь-яких проявів дискримінації в освітньому процесі, реалізації ризик-орієнтованого підходу під час використання систем штучного інтелекту в освітньому процесі, правові наслідки порушень у створенні безпечного освітнього середовища, у тому числі – для дітей з особливими освітніми потребами.

Дискусійними лишаються питання способів моніторингу якості таких освітніх послуг з підвищення кваліфікації, дотримання академічної доброчесності під час тестової перевірки знань, фактичної реалізації приписів компетентнісного підходу в програмах підвищення кваліфікації, спрощення процедур систематизації сертифікатів та інших документів про підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Список використаних джерел:

1. Радкевич О. П. Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: теорія і практика: монографія. Київ: Майстер Книг. 2020. 400 с.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 16 вересня 2014 року № 1678-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>
3. Освітній омбудсмен України. <https://eo.gov.ua/> (дата звернення: 3 грудня 2024 р.)

ЄРОФЄЄНКО Лариса

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

КОЧЕРЕЩЕНКО Таміла

Здобувач вищої освіти

ННІ інформаційних технологій

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

ЗЛОВЖИВАННЯ ГУМАНІТАРНОЮ ДОПОМОГОЮ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до Закону України «Про гуманітарну допомогу» визначення гуманітарної допомоги характеризується як цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують допомоги у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації або тяжкою хворобою конкретної фізичної особи, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.[1]

Гуманітарна допомога є необхідною та життєво важливою для багатьох громадян, особливо в умовах війни, коли люди стикаються з серйозними економічними та соціальними труднощами. Однак, зловживання цією допомогою ставить під загрозу ефективність та цілісність гуманітарних ініціатив, створюючи додаткові проблеми для вразливих верств населення.

Проблема зловживання гуманітарною допомогою під час воєнного стану в Україні є серйозним викликом, особливо у контексті активної війни, коли допомога критично важлива для виживання багатьох людей. Гуманітарна допомога – це продукти харчування, ліки, речі першої необхідності та інші ресурси, що спрямовуються на допомогу постраждалим від бойових дій або внутрішньо переміщеним особам. Зловживання цією допомогою шкодить як постраждалим, так і репутації благодійних організацій та держави.

Зараз, нажаль, існують різні форми зловживання гуманітарною допомогою. Часто фіксуються випадки, коли гуманітарну допомогу, яка повинна бути розподілена безкоштовно, перепродують на комерційній основі.

Відбуваються привласнення або маніпуляції під час розподілу, тобто видача допомоги лише «своїм» або вимога хабарів за її отримання. Створюються фіктивні організації («Псевдоблагодійні фонди»), які збирають гроші або ресурси під виглядом гуманітарної допомоги, але не передають їх потребуючим. А також через непрозоре адміністрування допомоги та недобросовісність посадовців відбувається корупція на рівні органів влади або посередників.

Причини зловживання гуманітарною допомогою під час воєнного стану в Україні є багатограними і часто взаємопов'язаними. Вони можуть бути як соціально-економічними, так і організаційними чи правовими.

Перш за все, це пов'язано з високою вартістю життя. У період війни ціни на базові товари та послуги значно зростають, що створює попит на дешеву (або безкоштовну) гуманітарну допомогу, яку потім можна перепродати з вигодою. Висока вартість ресурсів під час війни створює стимул для зловживань.

У населення виникають фінансові труднощі. Через втрату роботи та стабільного доходу деякі люди вдаються до неетичних дій, включаючи перепродаж допомоги. Оскільки часто гуманітарна допомога включає дефіцитні товари (ліки, пальне), які можуть бути привабливими для перепродажу, то тут також присутня така складова зловживання як корупційна привабливість ресурсів.

У ситуації невизначеності і страху деякі люди можуть виправдовувати нечесні дії задля власного виживання чи вигоди. Люди в умовах війни можуть діяти імпульсивно, намагаючись накопичити ресурси будь-якою ціною. Якщо громадяни сумніваються у чесності влади чи організаторів розподілу, вони можуть самі намагатися маніпулювати системою. Тривала війна викликає апатію та зниження почуття спільної відповідальності за суспільне благо.

В умовах кризи часто відсутній чіткий контроль над розподілом допомоги, що створює лазівки для зловживань. У деяких випадках інформація про наявність і отримувачів гуманітарної допомоги є закритою, що полегшує махінації. Багато організацій передають ресурси через місцевих чиновників або інші структури, які можуть зловживати довірою. Не рідко гуманітарну допомогу використовують як інструмент для отримання лояльності населення чи для дискредитації опонентів.

У періоди активних бойових дій і хаосу важко забезпечити належне функціонування державного контролю. Законодавство щодо відповідальності за

зловживання гуманітарною допомогою може бути недостатньо розвиненим або не застосовуватись ефективно. Така невизначеність у законодавчій базі дозволяє використовувати «сірі» схеми. У складних умовах воєнного стану часто бракує ресурсів для розслідування подібних зловживань. Тому виникає необхідність посилення кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги.

Під час воєнного стану в Україні зафіксовано низку випадків зловживання гуманітарною допомогою, що підривають довіру до системи її розподілу та використовуються в корисливих цілях.

Через впровадження нових правил ввезення гуманітарної допомоги виникли труднощі з реєстрацією вантажів, що створило умови для корупції. Маленькі волонтерські організації часто стикаються з надмірним бюрократичним навантаженням, тоді як великі фонди мають більше ресурсів для обходу складнощів. [2]

У регіонах, де гуманітарна допомога є критично необхідною, деякі чиновники маніпулюють її розподілом. Це включає видачу допомоги за хабарі або «своїм» людям, а не найбільш уразливим категоріям населення. [3;4]

Існують випадки, коли товари, призначені для безкоштовної передачі, потрапляють на комерційний ринок. Це стосується як продуктів харчування, так і медичного обладнання, ввезеного для потреб фронту або цивільного населення. [4;5]

Організації, що займаються ввезенням гуманітарної допомоги, іноді надають неточні звіти, приховуючи частину ресурсів або використовуючи їх не за призначенням. [2;3]

Подолання цих причин вимагає комплексного підходу, що включає посилення правового регулювання, створення прозорих систем моніторингу та залучення громадянського суспільства до контролю. Ефективне вирішення цих проблем допоможе забезпечити справедливий доступ до допомоги тим, хто її найбільше потребує.

Для цього необхідно посилити прозорість, а саме: впровадити електронні реєстри для відстеження розподілу допомоги. Також залучити незалежні моніторингові групи для контролю за роботою благодійних організацій, заохочувати громадян до повідомлень про підозрілі дії. Не завадить в цьому питанні і підтримка журналістських розслідувань і публікація результатів.

Необхідно проводити співпрацю з міжнародними організаціями щодо

обміну досвідом з країнами, які мають позитивний досвід у запобіганні зловживанням.

Список використаних джерел:

1. «Про гуманітарну допомогу» Закон України від 22.10.1999 року № 1192-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1192-14> (Дата звернення: 02.12.2024 р.)
2. Як ввозити гуманітарну допомогу після 1 грудня: аналіз ключових змін. / Олесь Баян : Українська правда – URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/12/14/7433025/>
3. Ввезення гуманітарної допомоги під час війни: адвокат Жанна Грушко – URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vvezennia-gumanitarnoyi-dopomogi-pid-cas-viini-advokat-zanna-grusko>
4. Нові правила ввезення гуманітарної допомоги в Україну: що змінилося і як це вплине на фронт. Радіо Свобода – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mytnytsya-humdopomoha-volonter-kordon/32713524.html>
5. Як держава може сприяти ефективному розподілу гуманітарної допомоги? Думки учасників Діалогу «Допомога постраждалим від війни: ефективність у співдії» – URL: <https://aspeninstitutekyiv.org/ideas/iak-derzhava-mozhe-spryiaty-efektyvnomu-rozpodilu-humanitarnoi-dopomohy-dumky-uchasnykiv-dialohu-dopomoha-postrazhdalym-vid-viiny-efektyvnist-u-spivdii/>

ЙОСИПЕНКО Надія

Здобувачка вищої освіти ННІ економіки і права Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: **ОСТАПЕНКО Олена,**

к.ю.н., доцент кафедри правового регулювання економіки Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

ПРОБЛЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Електронне голосування (далі – ЕГ) є інноваційною формою реалізації

виборчого права, яка поступово впроваджується у багатьох країнах світу. Його основна метою є забезпечення зручності, доступності, економічності та прозорості виборчого процесу. Однак його впровадження супроводжується низкою правових, технічних і соціальних проблем.

Чинна Конституція України закріпила, що вибори до органів державної влади та місцевого самоврядування є вільними і проводяться на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування [1, ст. 71], не визначаючи спосіб голосування і можливість його здійснення електронним шляхом.

Як свідчить зарубіжна практика, серед переваг ЕГ є його доступність, ефективність і прозорість. Доступність ЕГ полягає в тому, що воно дозволяє забезпечити участь у виборах людей з обмеженими можливостями, громадян, які перебувають за кордоном, або тих, хто не має можливості з'явитися на виборчу дільницю. Ефективність характеризується можливістю зменшити витрати на організацію виборів (наприклад, друк бюлетенів і витрати на виборчі комісії [2]). А у разі правильного налаштування технологій ЕГ воно забезпечує швидкий і прозорий підрахунок голосів, знижуючи ймовірність помилок і фальсифікацій.

Серед проблем ЕГ науковці визначають проблемність у дотриманні принципів виборчого права. Пак, через ненадійність електронних систем або втручання з боку третіх осіб може бути порушений принцип таємності голосування [3]. Крім того, необхідність збереження принципів рівності та загальності виборчого права передбачає, що ЕГ має бути доступним для всіх громадян незалежно від їхніх технічних навичок і доступу до мережі Інтернет [4].

Сьогодні в Україні відсутній чіткий механізм правового регулювання електронного голосування, що створює ризики для його легітимності. Належна правова регламентація ЕГ вимагає внесення відповідних змін до виборчого законодавства, зокрема, Виборчого кодексу України.

Серед соціальних та технічних проблем, що можуть супроводжувати впровадження електронного голосування слід назвати, перш за все, питання кібербезпеки. ЕГ є вразливим до хакерських атак, які можуть призвести до викривлення його результатів [5, с. 50]. Відповідно, існує необхідність розробки та впровадження високо захищених платформ для голосування. Іншою проблемою щодо впровадження ЕГ є існування цифрового розриву: в Україні зберігається проблема нерівномірного доступу до Інтернету, особливо в сільській місцевості, що може порушувати рівність виборчого права. Значна частина населення,

особливо старші люди, не володіють достатніми навичками для участі у виборах через електронні засоби [6, с. 98]. Також для належної реалізації ЕГ з метою уникнення шахрайства та фальсифікацій необхідно забезпечити функціонування надійної системи ідентифікації громадян [8, с. 65]. Крім того, громадяни можуть висловлювати недовіру до результатів виборів через технічну складність процесу та ймовірність помилок у системі. Для вирішення згаданої проблеми потрібні широкі інформаційно-просвітницькі кампанії [4].

Як успішні приклади країн, де впроваджено та функціонує ЕГ, є Естонія та Швейцарія, де створені високо захищені системи голосування. Водночас в інших країнах, таких як Німеччина та Нідерланди, ЕГ скасували через проблеми кібербезпеки [5, с. 18].

ЕГ має значний потенціал для покращення виборчого процесу, але його впровадження потребує подолання низки правових, технічних і соціальних проблем. Для належного впровадження досліджуваної системи Україна має адаптувати виборче законодавство до сучасних умов, забезпечивши правову регламентацію ЕГ. Так, необхідно розробити й впровадити надійні технічні платформи, забезпечити кіберзахист та проводити інформаційні кампанії для підвищення довіри громадян до нового типу голосування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Дорожко Є. Електронне голосування. Громадський простір. 25 квітня 2018 р. URL: <https://www.prostir.ua/?library=elektronne-holosuvannya>
3. Томас Шаннуссо, Гіоргі Іашвілі. Кібербезпека на виборах в Україні. Аналіз та рекомендації. Міжнародна фундація виборчих систем, 2022. 32 с. URL: <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2024/01/ifes-ukraine-analysis-and-recommendations-cybersecurity-in-ukrainian-elections-2022-06-ukr.pdf-1.pdf>
4. Електронне голосування та електронні вибори: стратегія чи популізм? *Юридична газета online*. 13 серпня 2019 р. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/elektronne-golosuvannya-ta-elektronni-vibori-strategiya-chi-populizm.html>
5. Smith, R. *Electronic Voting: Risks and Opportunities*. Cambridge University Press, 2018. 120 p.
6. Iverson, K. *Digital Divide and Electoral Participation*. Oxford University Press,

2019. – 85 p.

7. National Democratic Institute. Challenges in Implementing E-Voting Systems. Washington: NDI, 2021. 45 p.

КАЛІНІНА Аліна

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ТИПОВІ РОЛІ ОСОБИ У МЕХАНІЗМІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТАТТЕЮ 286 КК УКРАЇНИ

У теорії кримінологічної науки механізм злочинної поведінки визначається як процес взаємодії особи і середовища, у ході якого виникає умисел, планується та вчиняється злочин. Щодо механізму вчинення умисного злочину включає три основні ланки: 1) кримінальна мотивація; 2) прийняття рішення вчинити злочин і його планування; 3) реалізація наміру та настання злочинних наслідків [1, с. 117]. Головною особливістю кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена статтею 286 КК України, полягає у тому, що особа притягається до кримінальної відповідальності тільки за наявності вини, тобто коли водій транспортного засобу за відповідних обставин передбачав або міг передбачити виникнення небезпечної ситуації. Порухення правил може бути вчинене з прямим умислом або зі злочинною недбалістю. До наслідків ставлення може проявлятися тільки як необережність (злочинна самовпевненість або недбалість) [2, с. 370]. В будь-якому разі суб'єктивна сторона кримінального правопорушення перебуває в прямій залежності й від психологічного стану водія та його реакцій на зовнішні подразники.

Як слушно зазначив О. В. Степанов, на психологічному стані водія й ступені його емоційної напруженості негайно відбиваються як зміни умов проїзду на різних ділянках дороги або їхнє ускладнення, в тому числі у зв'язку зі збільшенням інтенсивності руху, так і неправильні дії учасників дорожнього руху. Це викликається необхідністю подолання «психологічної інерції» при зміні стереотипу ритму руху, що виробився на попередніх ділянках, впливом несподіваних маневрів інших автомобілів, зменшенням відстані видимості.

Особливо небезпечним можна визначити перехідний період, коли водій змінює швидкість свого автомобіля, пристосовуючись до умов руху на новій ділянці [3, с. 87].

На психологічному стані водія під час керування ним транспортним засобом в першу чергу позначається його стресостійкість та швидкість прийняття рішень у стресових (аварійних) ситуаціях. Адже особа, яка керує транспортним засобом, повинна перебувати в оптимальному психічному стані, так як саме від цього залежить її безпека та безпека оточуючих. Дисбаланс у такий стан можуть вносити не лише складні психологічні процеси (збудження, нестабільний емоційний стан чи навіть депресія), а й ситуативні випадки на дорозі. Найпоширенішим джерелом вказаних ситуацій як для водіїв-початківців, так і для досвідчених може бути страх і паніка, через що «провокується» їх неправильна поведінка на дорозі. Або ж, навпаки, від загальних психологічних настанов особи залежить і її стиль керування автомобілем, який є індивідуальним у кожному конкретному випадку: від ввічливого до відверто агресивного.

За результатами проведеного колективом науковців НДІ ВПЗ у межах виконання теми фундаментального наукового дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» узагальнення матеріалів судової практики, що полягало в опрацюванні 810 обвинувальних вироків за статтею 286 КК України, винесених судами України у період з 2018 по 2020 роки, було виявлено декілька моделей поведінки, або типових ролей, у механізмі вчинення кримінального правопорушення за статтею 286 КК України, які базуються на критерії особливостей психологічних, соціальних та емоційних рис засуджених. Зокрема, серед типових ролей можна виокремити такі:

1. *Зухвалий порушник* – це особа, для якої дотримання ПДР не є пріоритетним під час участі у дорожньому русі. У своїй поведінці вона впевнена у правильності своїх дій чи бездіяльності, може самостверджуватися у такий спосіб чи демонструвати свій статус, якісь «привілеї», протест, підкреслювати свою незалежність тощо. Окремо в межах цього типу можна виокремити злісних (зухвало-злісних) правопорушників, що порушують ПДР через свою манеру керування транспортним засобом постійно, у тому числі й із настаннями тяжких наслідків.

2. *Адреналіновий порушник* – особа, для якої керування транспортним засобом є способом отримання гострих відчуттів, вона отримує задоволення від

ризикованого порушення ПДР за кермом, бажає виділитися серед інших учасників дорожнього руху, не думає про можливість завдання їм шкоди (у тому числі тяжких травм чи смерті). У таких випадках часто перебуває за кермом під впливом алкоголю чи психоактивних речовин.

3. *Безвідповідальний водій* – у поведінці такого порушника превалює ігнорування правил техніки безпеки, у першу чергу – правил експлуатації транспортного засобу. Такий порушник впевнено виїздить на несправно технічному транспортному засобі, ігнорує наявні небезпечні несправності, з різних причин не проводить його технічне обслуговування і т.п.

4. *«Людина обставин»* – порушення ПДР, що призвели до тяжких наслідків, виправдовуються особою як тяжкий «збіг обставин», позиціонується перекладання вини за ДТП виключно на зовнішні фактори. Такий порушник щосили прагне уникнути відповідальності, апелюючи до зовнішніх факторів.

5. *Інфантильний порушник* – особа, яка порушує ПДР через брак знань чи неправильне розуміння їх вимог, або ж через недосвідченість керування транспортним засобом, будучи впевненою у правильності своєї поведінки на дорозі.

6. *Недосвідчений порушник* – через відсутність досвіду та невпевненість у своїх діях за кермом, повільну реакцію на критичні ситуації на дорозі чи наслідування поведінки інших водіїв або слідування порадам, наприклад, пасажирів, поведінка такого водія призводить до ДТП, навіть за загального дотримання ним ПДР. Часто мимоволі створюють умови для настання ДТП.

7. *Ситуативний порушник* – внаслідок перебування у стресовому стані або у стані емоційного напруження спричиняє ДТП під впливом миттєвого імпульсу чи неможливості зосередитися на процесі керування транспортним засобом.

Отже, наведені типові ролі особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення за статтею 286 КК України, зводяться до видів поведінки залежно від психологічного та емоційного стану порушників. Перелік таких ролей є відкритим, на нашу думку, головними серед них можна визначити зухвалого порушника, адреналінового порушника, безвідповідального водія, «людину обставин», інфантильного порушника, недосвідченого порушника, ситуативного порушника.

Список використаних джерел:

1. Криминологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків :

Право, 2014. 440 с.

2. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2020. 656 с.

3. Степанов О. В. Вплив психологічного чинника людини на безпеку системи «Водій – автомобіль – дорога – середовище». *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2015. № 4. С. 85–93.

КАРЛІНСЬКА Світлана

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету ім. С.Кузнеця

ІНВЕСТУВАННЯ У КОРПОРАТИВНІ ПРАВА – ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ

Ні для кого ні секрет, що інвестування є дуже потужним механізмом розвитку економіки. І зараз, коли на території нашої країни вже 10 років, і майже три з них активно, відбуваються воєнні дії, економіка України як ніколи потребує допомоги. Звичайно, що залучення інвестицій може суттєво посприяти економічній стабілізації нашої країни і в подальшому розвитку нашої економіки.

Наразі хотілося б дослідити саме питання інвестування в корпоративні права. На нашу думку в такому інвестуванні є своя позитивна особливість – тому що можна залучити кошти іноземних інвесторів до вже існуючих національних суб'єктів господарювання.

Законодавче визначення корпоративного інвестування міститься в Законі України «Про інститути спільного інвестування» [1]. Ч.1 ст.8 визначає що, корпоративний фонд це юридична особа, яка утворюється у формі акціонерного товариства і провадить виключно діяльність із спільного інвестування.

Взагалі вважається, що корпоративне інвестування цікаво більше для крупних професійних інвесторів. Для дрібних інвесторів такий вид інвестування, як правило, не є особливо привабливим. Тому що такі інвестори вкладаючи кошти зазвичай прагнуть не контролю над суб'єктом господарювання, а отримання дивідендів. В наших же реаліях, ще й посиленіх негативним впливом війни на

стан економіки наші підприємства потребують вливання коштів для розвитку, а вже потім можливість отримання дивідендів. Отже, це інвестування більш на перспективу, аніж на короткочасне отримання прибутку.

Фактично такий від інвестування представляє собою купівлю акцій вже існуючих суб'єктів господарювання, і тут ще треба зауважити – що для того щоб це вважалось саме корпоративним інвестуванням, така купівля має відбуватися не на «вторинному» ринку, а безпосередньо у емітента акцій.

Але тут ми стикаємось з деякими особливостями купівлі і оформлення таких акцій.

По-перше – інвестор (він же покупець) – іноземна фізична або юридична особа. І, відповідно, постає питання валюти здійснення інвестування. Закон України «Про валюту і валютні операції» визначає, що усі розрахунки на території України проводяться виключно у гривні, крім розрахунків за: 1) операціями зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (у тому числі дивідендів) та інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті здійснення іноземних інвестицій [2, ч.2 ст.5].

Також, з точки зору Постанови НБУ «Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями» [3] операції зі здійснення іноземних інвестицій в Україну належать до валютних операцій, пов'язаних із рухом капіталу.

Розрахунки за операціями зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземним інвесторам прибутків, доходів (уключаючи дивіденди) та інших коштів, одержаних у результаті здійснення іноземних інвестицій, проводяться у гривнях та/або іноземній валюті 1 та/або 2 групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 04 лютого 1998 року № 34 (у редакції постанови Правління Національного банку України від 19 квітня 2016 року № 269) (зі змінами) [2, п.29]. Тобто, порівняно з попередніми вимогами, до прийняття вищевказаного Закону законодавець спростив вимоги до продажу акцій українських компаній іноземним інвесторам.

Наріжним камінцем залишаються питання захисту прав таких інвесторів. Багато кроків в цьому напрямку наша держава вже зробила. Це й в першу чергу Закон «Про режим іноземного інвестування» [4], де гарантіям присвячено розділ II «Державні гарантії захисту іноземних інвестицій». Такі, як: гарантії у разі зміни законодавства); гарантії щодо примусових вилучень, а також незаконних дій

державних органів та їх посадових осіб; компенсацію і відшкодування збитків іноземним інвесторам; гарантії в разі припинення інвестиційної діяльності; гарантії переказу прибутків, доходів та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій.

Сюди ж можна віднести і прийняття Закону «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» [5]. В даному Законі поміж інших гарантій для інвестиційних проектів із значними інвестиціями запроваджується ще звільнення від сплати окремих податків та зборів; забезпечення переважного права землекористування земельною ділянкою державної або комунальної власності для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями; забезпечення за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законом, будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури (автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо) або компенсація за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законом, вартості збудованих заявником або інвестором із значними інвестиціями об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури; компенсація витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж, необхідних для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями; звільнення від відшкодування втрат лісогосподарського виробництва інвестора із значними інвестиціями для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями тощо.

Важливим кроком став і Закон яким визначаються основи страхування інвестиційних ризиків під час війни в Україні. Це Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності" щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків» [6]. Даний Закон запроваджує засади для створення важливого органу в сфері страхування інвестиційних ризиків – Експертно-кредитне агентство. Одним із основних обов'язків ЕКА визначається страхування та перестраховування прямих інвестицій з України, а також страхування та перестраховування прямих інвестицій в Україну від воєнних та/або політичних ризиків.

Залишається ще багато прогалин і питань в надій сфері. Але позитивним можна вважати те, що держава опікується цим питанням, робить деякі кроки в цьому напрямку. І з урахуванням того, що на нашу думку, саме цей вид інвестування може бути дуже вигідним і привабливим для відбудови української

економіки. Тож, сподіваємось що вже деякі інвестори почнуть співпрацювати з українськими компаніями. І ще більше сподівань на те, що і після війни наша країна буде цікава для іноземних інвесторів. А отже, за рахунок саме корпоративного інвестування стане можливо не лише повернути стан економіки як мінімум до рівня довоєнної, а в перспективі і набагато покращити і розвинути національну економіку.

Список використаних джерел:

1. Про інститути спільного інвестування. Закон України від 05.07.2012 № 5080-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#n119>
2. Про валюту і валютні операції. Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
3. Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями. Постанова Національного банку України; Положення, Форма типового документа, Реєстр, Довідка від 02.01.2019 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002500-19#Text>
4. Про режим іноземного інвестування. Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#n50>
5. Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні. Закон України від 17.12.2020 № 1116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>
6. Про внесення змін до Закону України "Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності" щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків.[...]Закон України від 22.11.2023 № 3497-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3497-20#Text>

КАШУТА Софія

студентка гр. 717пд гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»
Науковий керівник: **ГОЛУБОВ Артем**,
к.ю.н., с.н.с., доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»

ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Держава відіграє важливу роль у житті кожного з нас, навіть якщо ми не завжди це усвідомлюємо. Її вплив є значно більший, ніж ми бачимо на перший погляд. У наш час, як зазначають науковці, важко уявити людей, які б проживали на пристосованій дожиття території, що не перебуває під юрисдикцією тієї чи іншої держави, тобто без можливості державних органів виконувати на цих територіях управлінські, правоохоронні та інші функції [1, с. 103]. Без держави не було б порядку, стабільності чи захищеності – лише хаос. Ми звикли сприймати її внесок у нормальний розвиток суспільства як належне, поки все працює, але варто уявити, що держави раптом не стало, і відчуття втрати було б миттєвим. Школи та лікарні зачинилися б, закони перестали б діяти, а правовий порядок та громадська безпека залишилися б без контролю через відсутність поліції. Усі ці звичні для нас речі насправді мають надзвичайне значення для нашого життя.

Держава для людини та суспільства – це механізм, який забезпечує баланс різних інтересів. Науковці звертають увагу, що управлінське (функціональне) призначення держави полягає в тому, що, справляючи вплив на суспільні процеси в різних сферах життя, вона долає суперечності між інтересами різних соціальних груп і таким чином забезпечує нормальний розвиток суспільства [2, с. 89]. Ми всі несхожі й маємо свої мрії, бажання, до яких ми прагнемо і держава створює ці умови, завдяки яким суспільство може реалізовувати себе. І, як на мене, в наш час це є дуже цінним. Для нас це зараз звичайна річ, але треба розуміти, що ми відносно не так давно до цього прийшли, і маємо цінувати, що маємо таку можливість.

Вплив держави йде через те, яка сама ця держава, яка, приміром, існує як демократія, де кожен має вплив і право голосу, щоб змінювати нашу державу на краще. Демократія — це система, що базується на волі народу. Вона надає

громадянам право голосу, можливість брати участь у виборах і визначати політичний курс країни. Варто погодитися з думкою, що демократія вимагає від державної організації обмежень у здійсненні державної влади задля врахування інтересів громадянського суспільства, поваги до політичної свободи своїх громадян [2, с. 130]. Саме тому в такій демократичній країні кожен має шанс відстоювати свої права, впливати на рішення влади, а також вільно висловлювати свої думки. Не завжди держава є повністю демократична, але, на мою думку, ми повинні усвідомлювати, що кожен з нас своїми діями та рішеннями створює суспільство, будує державу своєї мрії. І це повинен розуміти кожен з нас, тому що навіть у демократичних державах є свої проблем і збої. І тільки наші голоси, думки, дії можуть це виправити.

Держава не може функціонувати без відповідного її механізму, який складається з державних органів, державних підприємств і державних установ та організацій, які здійснюють завдання і реалізують функції держави. У літературі звернута увага, що соціальна спрямованість держави передбачає розширення сфери її втручання в суспільне життя, зокрема, для вирішення питань макроекономіки, розвитку галузей виробництва, життєво необхідних для існування суспільства, соціального захисту громадян [2, с. 123]. Всі ці чинники мають велике значення, і щоб все працювало як слід, треба це підтримувати. Усі ці органи та установи державної системи працюють для забезпечення порядку, комфорту, стабільності існування людини, суспільства, самої держави. Держава не може функціонувати без відповідного механізму, цей механізм забезпечує основні права та свободи, робить все, щоб створити умови для розвитку та захисту громадян. А ефективність функціонування державних інституцій залежить від залученості громадян та їхньої готовності ініціювати зміни.

Людина, суспільство, держава не можуть існувати без певних правил. У сучасному житті саме держава формує закони та встановлює норми, які регулюють життя суспільства, а громадяни, об'єднання зобов'язані їх дотримуватись. Водночас у них є право стежити за дотриманням своїх прав і свобод та впливати на діяльність державних установ. Цей процес є двостороннім: держава відповідає за порядок і безпеку, а люди – за активну участь у суспільному житті. Підтримаємо позицію, що нині у будь-якій демократичній державі право є не тільки базою, фундаментом формування державної влади, а й основним засобом діяльності держави, адже за допомогою права держава виконує свої функції, правові норми, сформульовані правотворчими органами держави, стають

загальнообов'язковими для виконання всіма суб'єктами правовідносин, а крім того, право є тим обмежувальним фактором, вихід за який позбавляє державу її суті та призначення [1, с. 106]. Відповідно такий баланс між людиною, суспільством, державою, який забезпечує право в сучасних умовах, як засада взаємної відповідальності людини і держави, має визначальну роль у регулюванні відповідних відносин та суспільного життя.

Саме тому результатом дії демократичних та правових засад взаємодії людини, суспільства й держава в сучасних умовах я уявляю як формування ідеальної мирної й надійної держави, де кожна людина відчувається захищеною і є впевненою у своєму майбутньому. Держави, де немає місця для корупції, де кожен голос має значення, а права, свободи й гідність людей є непорушними. У такій державі важливо, щоб кожен, незалежно від статі, національності, орієнтації чи віросповідання та інших обставин мав рівні можливості. Це суспільство, в якому панує взаємоповага, де людей цінують за їхні вчинки, а не за зовнішні ознаки. Хоча жодна держава не є ідеальною, і недоліки є навіть у найрозвиненіших суспільствах, важливо пам'ятати, що мрія про кращу країну – це не лише фантазія, а й мета, до якої можна і треба прагнути. Я вірю, що ми можемо побудувати суспільство без принижень і несправедливості, де всі відчуватимуть себе частиною єдиного цілого, а не розділеними на різні табори. Звісно, цей шлях не буде легким, але вже зараз можна побачити прогрес.

Україна рухається вперед, долає труднощі та буде своє майбутнє, яке стане кращим для всіх. Проте, щоб цей процес був швидшим і ефективнішим, кожен з нас має зробити свій внесок. Зміни починаються з нас самих – з маленьких, але важливих вчинків, з готовності чути інших і підтримувати їх, відстоювати власні права і свободи, розбудовувати суспільство та захищати державу. Тільки разом людина, суспільство та держава зможемо створити такий простір, таке середовище та таку державу, які будуть справді гідними наших мрій і надій, де буде панувати порядок, стабільність чи захищеність.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія права : підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 392 с.
2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук,

проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

КІКТЬОВА Дар'я

Здобувач вищої освіти ННІ інформаційних технологій
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
Науковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса**,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

КОРУПЦІЯ В ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЛЯХ У ВОЄННИЙ СТАН

В умовах воєнного стану в Україні корупція в державних закупівлях стала однією з найбільших проблем, що серйозно ускладнює ефективне використання національних ресурсів для забезпечення оборони.

Починаючи з 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення Росії, уряд України зіштовхнувся з необхідністю прискореної закупівлі військової техніки, озброєнь, медичних засобів і товарів першої необхідності для Збройних Сил та інших державних органів. Проте, незважаючи на прагнення забезпечити швидкість та ефективність цих закупівель, зростає кількість випадків зловживань і корупційних схем, що ставить під загрозу не тільки державні фінанси, але й національну безпеку. [1]

Зміни стали необхідними через швидкий темп потреб, пов'язаних з війною. Спрощення процедур закупівель дозволило значно прискорити постачання стратегічно важливих товарів, таких як пальне, медикаменти, харчові продукти та медичне обладнання, що особливо важливо в умовах обмежених ресурсів та терміновості. Одним із основних інструментів для забезпечення цієї оперативності став Prozorro Market – система електронних закупівель, яка дозволяє здійснювати покупки без обов'язкових відкритих тендерів, через так звані «каталоги» товарів. Це значно полегшило процес, зменшивши адміністративне навантаження та дозволивши швидше укласти угоди з постачальниками.

Спрощення процедур призвело до зменшення прозорості, особливо коли мова йде про закупівлі, які не вимагають конкуренції. Наприклад, у разі, коли у тендері бере участь лише один постачальник або пропозиції не відповідають

реальним ринковим цінам, виникає можливість для завищення вартості товарів. У таких ситуаціях можна обійти механізми контролю, що зазвичай забезпечують конкурентні процедури та прозорість. Прямі закупівлі через Prozorro Market, хоча й дозволяють швидко задовольняти потреби військових і державних органів, також можуть бути використані для маніпуляцій з цінами, якщо немає реальної конкуренції.

Існує ризик, що в умовах терміновості угоди будуть укладатися на вигідних умовах для конкретних постачальників, що ставить під сумнів ефективність витрачання державних коштів. Крім того, постачальники можуть використовувати слабкий контроль, щоб віддавати замовлення своїм партнерам, встановлюючи ціну значно вищу за ринкову. [1;2]

Одним із найгостріших питань є завищення цін на товари та послуги, особливо ті, які закуповуються для потреб оборони чи гуманітарної підтримки. Учасники ринку нерідко використовують ситуацію для отримання надприбутків, подаючи пропозиції з цінами, що значно перевищують ринкові. Відсутність конкурентної боротьби лише ускладнює проблему.

Одночасно спрощені процедури закупівель, які застосовуються під час війни, створюють ризик зловживання. Укладення угод без тендерів, через прямі договори, хоча й дозволяє швидко забезпечувати потреби, але й відкриває можливості для змови між посадовими особами та постачальниками. У таких умовах обрані компанії можуть отримувати контракти без об'єктивного обґрунтування, що знижує ефективність витрачання державних коштів. Проблеми також виникають у зв'язку з низькою прозорістю таких закупівель. Деякі дані засекречені, що ускладнює громадський і незалежний моніторинг.

Окремим аспектом є виконання контрактів. Часто зустрічаються випадки, коли угоди укладаються з компаніями, які не мають достатнього досвіду чи ресурсів для виконання зобов'язань. Це може призводити до зривів поставок або надання продукції низької якості. У результаті держава не отримує те, за що сплачує, що у воєнний час може мати катастрофічні наслідки. Додатково, бюджетні кошти нерідко витрачаються на закупівлю товарів чи послуг, які виявляються непотрібними, що свідчить про відсутність ефективного планування та належного контролю.

Усе це підсилюється зловживаннями з боку посадових осіб, які можуть використовувати своє становище для отримання неправомірної вигоди. Випадки «відкатів», надання переваги пов'язаним постачальникам або лобіювання інтересів

окремих компаній значно підбивають довіру до системи державних закупівель. У таких умовах боротьба з корупцією вимагає посилення моніторингу, підвищення прозорості там, де це можливо без шкоди для національної безпеки, та запровадження ефективних механізмів відповідальності за порушення. [1;3;4;5]

Зменшення корупційних ризиків у державних закупівлях під час воєнного стану потребує комплексного підходу.

Необхідно запровадити чіткі критерії для використання спрощених процедур та прямих договорів. Законодавство має передбачати механізми обґрунтування таких рішень, зокрема обов'язкову публікацію звітів про причини укладення прямих договорів та інформацію про постачальників. Також важливо встановити жорсткі санкції за зловживання процедурою.

Розширення доступу до інформації про закупівлі навіть у воєнний час може значно зменшити ризики корупції. Дані про постачальників, обсяги закупівель, ціни та строки виконання контрактів повинні бути доступними у відкритих джерелах, таких як система Prozorro. Крім того, варто вдосконалювати Prozorro Market для забезпечення справедливої конкуренції в електронних каталогах.

Залучення громадських організацій та журналістів до моніторингу закупівель є важливим інструментом запобігання корупції. Створення платформ для зручного аналізу даних про державні закупівлі дозволить швидше виявляти підозрілі транзакції.

Антикорупційні органи мають отримати більше повноважень для перевірки оборонних та інших критичних закупівель. Важливо розвивати автоматизовані системи аналізу даних, які допомагають виявляти аномалії, наприклад, завищені ціни або повторні угоди з одними й тими ж постачальниками.

Розробка навчальних програм з антикорупційного законодавства та доброчесності для державних службовців, які відповідають за закупівлі, сприятиме запобіганню навмисних чи ненавмисних порушень.

Автоматизація закупівель та мінімізація участі людського фактору допомагають знизити ризики корупції. Інструменти електронного документообігу, використання блокчейн-технологій для відстеження процесів закупівель можуть підвищити довіру до системи.

Запровадження конфіденційних каналів для інформування про корупційні дії, таких як «гарячі лінії», дозволить ефективніше виявляти зловживання та захищати інформаторів. Ключовим елементом залишається баланс між оперативністю закупівель та забезпеченням прозорості і підзвітності, що є

особливо важливим у період воєнного стану. [1;2;4;5]

Корупція в державних закупівлях під час воєнного стану є серйозною проблемою, яка підриває обороноздатність країни та ефективність використання ресурсів. Спрощення процедур закупівель, хоча й забезпечує оперативність, створює ризики для прозорості та чесності. Для їх подолання необхідно удосконалювати законодавство, забезпечувати більшу відкритість даних, розвивати технологічні рішення для моніторингу та залучати громадськість до контролю. Лише спільними зусиллями держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів можна мінімізувати корупційні ризики та зміцнити довіру до системи закупівель. Це не лише питання ефективності, а й національної безпеки. [1;4;5]

Список використаних джерел:

1. Публічні закупівлі в Україні під час війни / Juscutum. – URL: <https://www.juscutum.com/news/publiczni-zakupivli-v-ukrayini-pid-chas-viyini-korupciya-riziki-ta-shlyahi-podolannya>
2. Публічні закупівлі в умовах воєнного стану / Міністерство економіки України. – URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=72e0353c-a1bf-4387-a2db-b20d181f620e&title=PublichniZakupivli>
3. Як Україна переплачує компанії десятки мільйонів євро за озброєння, яке невчасно отримує / Українська правда – URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/10/3/7477878/>
4. Корупційні ризики в публічних закупівлях / Укрінформ. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3729533-nazk-viavilo-korupcijni-riziki-v-publicnih-zakupivlah-pid-cas-voennogo-stanu.html>
5. Корупція в оборонних закупівлях: що вдається інспекторам від народу? / Український кризовий медіа-центр. – URL: <https://uacrisis.org/uk/koruptsiya-v-oboronnyh-zakupivlyah-shho-vdayetsya-inspektoram-vid-narodu>

КОЛОБОВ Владислав

студент I курсу Національного юридичного університету імені Ярослава

Мудрого

Науковий керівник – **ЯКОВЕНКО Юлія**

викладач НЮУ ім. Я. Мудрого

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні умови військової агресії проти України висувають надзвичайно складні виклики перед вітчизняною економічною системою, змушуючи наукову спільноту та практиків шукати нові підходи до правового забезпечення діяльності підприємств. Трансформація економічних відносин відбувається в умовах безпрецедентної невизначеності, що вимагає комплексного переосмислення існуючих правових механізмів регулювання господарської діяльності.

Правове регулювання діяльності підприємств в умовах війни набуває особливої складності через множинність факторів впливу. Військова реальність кардинально змінює традиційні економічні моделі, створюючи принципово нові умови функціонування суб'єктів господарювання. Ключовою проблемою стає забезпечення стійкості підприємств в умовах постійних ризиків, пов'язаних з військовими діями, окупацією окремих територій та загальною економічною нестабільністю.

Особливої уваги потребує адаптація правового поля до реальних потреб бізнесу. Воєнний стан вимагає радикальної перебудови правового регулювання діяльності підприємств, адже економічна стабільність є ключовою умовою для виживання держави. Війна посилює правову невизначеність, створюючи юридичні конфлікти та ускладнюючи виконання нормального функціонування бізнесу.

Ключовим напрямком правового регулювання стало вдосконалення податкового законодавства та механізмів здійснення розрахункових операцій. Зокрема, 3 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» № 2118-IX[1], а 15 березня 2022 року - Закон № 2120-IX.[2]

Найсуттєвіші трансформації торкнулися сфери застосування реєстраторів розрахункових операцій. Законодавством передбачено тимчасове призупинення

штрафних санкцій за порушення порядку проведення розрахункових операцій. Це надало підприємцям значно більшу гнучкість у веденні бізнесу в умовах воєнних ризиків.

Принципові зміни включали скасування штрафів за невикористання реєстраторів розрахункових операцій під час здійснення розрахункових операцій. Підприємствам дозволили проводити розрахункові операції в офлайн-режимі без часових обмежень, тимчасово призупинивши заборону використання програмних реєстраторів розрахункових операцій за відсутності зв'язку з фіскальним сервером. [3]

Важливо зазначити, що введені зміни не скасовували повністю вимогу обов'язкового застосування реєстраторів розрахункових операцій, а лише пом'якшували адміністративний тиск на бізнес. Винятком залишалися розрахункові операції з продажу підакцизних товарів, де штрафні санкції продовжували діяти.

Проте у 2023 році держава почала активніше впроваджувати заходи для поступового повернення до довоєнного податкового регулювання. Це обумовлено зобов'язаннями України в рамках Меморандуму про економічну та фінансову політику від 8 грудня 2022 року, зокрема виконанням положень, які передбачають відновлення стандартних податкових норм.[4]

30 червня 2023 року Верховної Рада прийняла Закон № 8401 "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану". Цей закон передбачає обмеження терміну дії тимчасових пільг, зокрема звільнення від штрафів за порушення порядку використання РРО/ПРРО, до 31 липня 2023 року. [5]

Державна політика у сфері використання РРО/ПРРО в умовах війни продемонструвала гнучкість та орієнтованість на підтримку бізнесу. Однак відновлення довоєнного регулювання вимагає врахування нових реалій, зокрема необхідності технологічної підтримки підприємств, роз'яснювальної роботи та запровадження перехідних механізмів для мінімізації юридичних ризиків. Прийняття законопроекту № 8401 є важливим кроком на шляху до стабілізації податкового середовища, проте для його ефективної імплементації потрібно продовжувати вдосконалення правового регулювання у цій сфері. [5]

Також, 24 жовтня 2024 року Комітет з питань економічного розвитку рекомендував Верховній Раді України до другого читання законопроект №6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів

юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». Основні цілі законопроекту включають удосконалення корпоративного управління в державних та комунальних підприємствах, підвищення інвестиційної привабливості України, запровадження ефективних механізмів контролю за використанням державної та комунальної власності, усунення суперечностей між Цивільним кодексом та спеціальними законодавчими актами, а також адаптацію приватного законодавства до стандартів Європейського Союзу.[6]

Законопроект спрямований на створення більш чіткої та передбачуваної правової системи, відповідає принципу верховенства права та сприяє формуванню уніфікованих підходів до розуміння базових правових інститутів. Він не порушує, а навпаки, посилює правову визначеність, забезпечуючи можливість учасникам правовідносин передбачати наслідки своїх дій.

Одна з ключових пропозицій законопроекту стосується скасування Господарського кодексу України (ГК), який уже тривалий час вважається застарілим. Насправді, більшість його норм є бланкетними та не мають реального регулятивного впливу. Статистика показує мінімальне використання ГК у судовій практиці, а Господарський процесуальний кодекс і далі чітко визначатиме юрисдикцію господарських судів. Скасування ГК не вплине на існування спеціалізованих комерційних судів.[7]

Законопроект має низку перспективних напрямків: наближення українського законодавства до європейських стандартів, створення більш прозорого середовища для бізнесу, полегшення інвестування в українську економіку та підготовку правового поля для подальшої інтеграції України до ЄС.

Звісно, впровадження таких змін матиме певні виклики - це і необхідність ретельної імплементації, потреба у роз'яснювальній роботі серед юридичної спільноти, можливий перехідний період адаптації. Проте загалом законопроект №6013 є позитивним кроком у правовій реформі України, спрямованим на модернізацію та європеїзацію правової системи.

Отже, правове регулювання діяльності підприємств в умовах війни є одним із найважливіших викликів для економічної та правової системи України. Військова агресія висвітлила слабкі місця у правовій базі та стимулювала адаптацію законодавства до реалій кризового часу. Ухвалення законодавчих змін, спрямованих на підтримку бізнесу та забезпечення стабільності економічного середовища, стало ключовим напрямком державної політики.

Важливим прикладом такої адаптації є Закон №8401, що регламентує

податкові пільги та впроваджує перехідні механізми для підприємств. Ці заходи демонструють прагнення до балансу між фіскальними інтересами держави та потребами бізнесу в умовах воєнної нестабільності. Водночас повернення до довоєнного податкового регулювання потребує врахування нових викликів, особливо щодо технологічної підтримки та подолання правової невизначеності.

Окрім податкових реформ, перспективним кроком є законопроект №6013, який орієнтований на модернізацію правового середовища, скасування застарілого Господарського кодексу та адаптацію національного законодавства до європейських стандартів. Він створює умови для підвищення інвестиційної привабливості України, удосконалення корпоративного управління, а також сприяє формуванню більш прозорої, передбачуваної та ефективної правової системи.

Хоча впровадження таких змін супроводжуватиметься викликами, зокрема необхідністю роз'яснювальної роботи та подолання перехідних труднощів, загальний вектор реформ відповідає стратегічним цілям України. Модернізація правового регулювання в умовах війни не лише сприяє підтримці бізнесу, але й закладає основу для стійкого економічного розвитку та інтеграції до європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 3 березня 2022 року № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>.

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закону України. Реєстр. № 8401 від 30.06.2023. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text>.

4. Меморандум про економічну та фінансову політику від 8 грудня 2022 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/memorandum_of_economic_and_financial_policies_by_the_authorities_of_ukraine-435.

5. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 6 липня 1995 року № 265/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період. Проект Закону України. Реєстр. № 6013 віж 06.09.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707

7. Присяжнюк М. П., Лучковська С. І. Проблеми правового регулювання здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу : збірник тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2023 р. (м. Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 172-177.

КОРАБЕЛЬ Марія

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Європейська модель протидії злочинності є ефективною та дієвою на шляху становлення та розвитку правової держави. З моменту проголошення незалежності у 1991 році Україна закріпила європейський напрям в зовнішній політиці України (Постанова «Про основні напрямки зовнішньої політики України»), а саме стати членом Європейського Союзу. Впродовж всіх років незалежності Україна робить кроки на шляху поставлених меті, шляхом вдосконалення та приведення у відповідність до європейських стандартів законодавства України та підписання угод, таких як «Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом» та «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом». Лише після початку війни було підписано заявку на членство України до Європейського союзу, а в червні 2022 року Україні було надано статус кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Відповідність національного законодавства України європейським стандартам не може бути пріоритетнішим за протидію злочинності в державі на різних рівнях, до якої варто віднести боротьбу з відмиванням коштів, корупційними кримінальними правопорушеннями, незаконним обігом наркотичних засобів, торгівлею людьми, тероризм, злочини проти людства, тощо.

Євроінтеграцію нашої держави гальмує недостатні заходи в протидії корупційним кримінальним правопорушенням та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Починаючи з XX століття світовим співтовариством було підписано ряд універсальних договорів для захисту прав людини (прийнята 10 грудня 1948 року резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Загальна декларація прав людини»), принципів правосуддя (прийнята 29 листопада 1985 року резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою»), тощо. Проте варто звернути увагу на конвенції, що більш вузько регулюють питання протидії корупційній злочинності.

Конвенція Рада Європи відкрила для підписання «Конвенцію Про кримінальну відповідальність за корупцію» 27 січня 1999 року, в якій регулюються принципи міжнародного співробітництва та передбачає стандарти надання міжнародної допомоги щодо банківської таємниці з метою накладення арешту і конфіскації доходів від корупції або майна, вартість якого еквівалентна таким доходам. Підписання Конвенції зобов'язує країни – учасниці вносити відповідні зміни до національного законодавства. Ст. 23 визначає: «Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, – включаючи заходи, що дозволяють застосування спеціальних слідчих методів із дотриманням національного законодавства, – які можуть бути необхідними для забезпечення їй можливості сприяти збиранню доказів у зв'язку із кримінальними злочинами та ідентифікувати, вистежувати, заморожувати і заарештовувати засоби та доходи, отримані від корупції, чи власність, вартість якої відповідає таким доходам»[1].

Конвенція ООН «Проти корупції» від 31 жовтня 2003 року передбачає механізм призупинення операцій (замороження), арешт та конфіскацію. Країни-учасниці зобов'язані вживати заходи можливі в рамках її національного законодавства, таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливої конфіскації: а) доходів від злочинів, що визначені Конвенцією, або майна, вартість якого відповідає вартості таких доходів; б) майна, обладнання та інших засобів, які використовувались або призначалися для використання під час

вчинення злочинів. Кожна країна-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості виявлення, відстеження, заморожування або арешту з метою подальшої конфіскації. [2]

Конвенція Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» від 16 травня 2005 року зобов'язує країни – учасниці вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб забезпечити застосування заходів з блокування, арешту й конфіскації також до: а) майна, в яке були перетворені або конвертовані доходи; б) майна, одержаного із законних джерел, якщо до нього було цілком або частково прилучено доходи, – не більш ніж в обсязі оцінної вартості таких доходів; с) прибутку або інших вигод, одержаних від доходів, від майна, в яке були перетворені або конвертовані доходи, одержані злочинним шляхом, або від майна, до якого прилучено доходи, одержані злочинним шляхом, – аж до оцінної вартості таких доходів, у такий самий спосіб і настільки, який і наскільки застосовується до доходів [3].

Значна кількість Конвенцій регулює напрям міжнародного співробітництва в протидії корупційним кримінальним правопорушенням, проте механізм реалізації має бути чітко врегульований в національному законодавстві кожної країни – учасниці міжнародного договору та України зокрема. Значна кількість підписаних та ратифікованих Україною міжнародних договорів стала передумовою змін національного законодавства та потребує подальшого вдосконалення для ефективної протидії корупції.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Рада Європи відкрила для підписання «Конвенцію Про кримінальну відповідальність за корупцію» 27 січня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_948

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

2. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (м. Варшава, 16 травня 2005 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_948

КОЦ ПолінаЗдобувач вищої освіти ННІ інформаційних технологій
Харківського національного економічного університету імені Семена КузнецяНауковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса**Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

ВИКОРИСТАННЯ ЗОБРАЖЕНЬ БЕЗ ЛІЦЕНЗІЇ: ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ТА НАСЛІДКИ

У сучасному цифровому світі візуальний контент є основою спілкування, навчання, роботи та розваг. Ми постійно стикаємося із зображеннями у соціальних мережах, на вебсайтах, у блогах та рекламі. Зображення привертають увагу, візуально пояснюють складні ідеї, додають емоційного забарвлення та формують перше враження про контент. Більше того, значення візуального контенту виходить за межі естетики. За даними досліджень, люди запам'ятовують 80% того, що бачать, і лише 20% прочитаного тексту. У багатьох сферах нашого життя візуалізація грає важливу роль та сприяє кращому засвоєнню інформації. Наприклад, такі соціальні мережі, як Instagram або Pinterest, базують свою функціональність саме на візуальному контенті, який виступає основним інструментом залучення аудиторії.

За таким масштабним використанням зображень для створення контенту стоїть питання, яке часто ігнорується: законність використання зображень. Адже неправомірне використання зображень без ліцензії, навіть якщо це відбувається несвідомо, може призвести до юридичних проблем, фінансових витрат та репутаційних втрат.

В Україні авторське право регулюється низкою законодавчих актів, серед яких Цивільний кодекс України (стаття 437) та Закон України "Про авторське право і суміжні права" [1, с.148]. Авторське право автоматично виникає у момент створення твору, і автору не потрібно проходити процедуру реєстрації, щоб захистити свої права.

Авторське право на зображення охоплює відтворення зображення, його розповсюдження, наприклад, шляхом продажу чи публікації, включення зображення до інших творів, а також публічне використання, зокрема у рекламі чи

презентаціях.

Найпоширенішими порушеннями у сфері використання зображень є:

- Копіювання та публікація фотографій без дозволу.
- Застосування зображень у комерційних цілях без ліцензії.
- Модифікація або маніпуляція зображенням без згоди автора.
- Не вказання авторства, якщо це передбачено умовами використання.

Залежно від характеру порушення, відповідальність може бути цивільно-правовою, адміністративною або кримінальною.

Цивільно-правова відповідальність – це найбільш поширений тип відповідальності за порушення авторських прав. Вона може включати:

- Вимогу про компенсацію моральної шкоди;
- Відшкодування матеріальних збитків, які можуть включати вартість створення нового зображення, втрати доходу правласника або прибуток, отриманий порушником;
- Штрафи, розмір яких визначає суд.

Адміністративна відповідальність, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає накладення штрафів за незаконне використання авторського контенту. [2, с.154-155]

Кримінальна відповідальність є найсерйознішим видом покарання передбачений статтею 176 Кримінального кодексу України. Якщо незаконне використання зображення спричинило значні збитки, порушник може отримати штраф, виправні роботи або позбавлення волі. [3, с.111].

Не дивлячись на такі досить серйозні наслідки використання зображень без ліцензій на них, багато людей досі використовують чужі зображення, не вказуючи авторство, що порушує законодавство України. Відповідно до цього постає питання – чому ж зображення без ліцензії так активно використовують?

Для відповіді на це питання можна знайти багато причин, ось найбільш розповсюджені з них.

1. Часто користувачі просто не знають, що використання будь-якого зображення без дозволу є порушенням закону. Вони вважають, що все, що знайдено у відкритому доступі, можна використовувати без обмежень.

2. Люди не розуміють, що існують різні типи ліцензій, які регулюють використання зображень. Наприклад, ліцензії Creative Commons дозволяють використовувати контент за певних умов, таких як вказання авторства або обмеження на комерційне використання.

3. Комерційна ліцензія на професійні зображення може бути дорогою. Тому багато творців контенту, особливо ті, хто працює на початкових етапах бізнесу, намагаються знайти "безкоштовні" варіанти.

4. Багато хто вважає, що ймовірність бути викритим за неправомірне використання зображень дуже низька. Це особливо стосується випадків, коли контент використовується для некомерційних цілей або на невеликих ресурсах.

Які ж існують способи уникнення порушення авторських прав?

По-перше, це звичайно використання перевірених ресурсів. Платформи на кшталт Unsplash, Pexels і Pixabay пропонують безкоштовні зображення, доступні для використання за певних умов. Проте навіть на цих платформах варто уважно читати умови ліцензії, оскільки не всі зображення дозволені для комерційного використання.

По-друге, це розуміння видів ліцензій на зображення. Так, наприклад, Creative Commons є однією з найпоширеніших систем ліцензування. Важливо розуміти різницю між типами ліцензій CC, наприклад:

- CC BY – вільне використання з обов'язковим зазначенням авторства.
- CC BY-NC – лише для некомерційного використання.
- CC BY-SA – дозволяє змінювати та розповсюджувати твори, але на тих самих умовах ліцензії.

По-третє, сьогодні штучний інтелект дозволяє створювати унікальний візуальний контент за лічені хвилини, навіть секунди. Такий спосіб генерування зображень не порушує авторські права, тому інструменти на кшталт DALL-E або MidJourney можуть стати дуже гарними помічниками для створення унікального контенту.

Також є можливість скористатись підпискою на платні стоки зображень, такі як Adobe Stock, Shutterstock чи iStock, які пропонують ліцензовані зображення за підпискою, що гарантує безпеку використання в комерційних проєктах.

Важливо відзначити, що якщо ви отримуєте дозвіл на використання зображення, треба обов'язково зберігати копію документа. Це може бути договір, ліцензія чи електронне листування.

Звичайно, окрім юридичних питань, неправомірне використання зображень має етичний аспект, так як автори витрачають час, ресурси та енергію на створення своїх робіт. Порушення авторських прав підриває довіру до творчої спільноти та знижує цінність інтелектуальної власності сприяє розвитку культури відповідальності у цифрових медіа, захищає інтереси творців контенту та створює

умови для розвитку творчості та співпраці.

Дотримання авторських прав на зображення є обов'язковою складовою роботи у цифрових медіа, особливо в наш час, коли цифровий контент використовується повсюди. Це не лише юридичний обов'язок, а й показник поваги до праці інших людей. Використання ліцензованих ресурсів, розуміння умов ліцензій та створення власного контенту дозволяє уникнути ризиків і сприяє професійному розвитку.

Список використаних джерел:

1. ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ Дата оновлення: 03.09.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ Дата оновлення: 25.10.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ Дата оновлення: 21.11.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

КРІЦАК Іван

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
навчально-наукового інституту №1
(підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України)
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДУХОВНИЙ ТА ДЕРЖАВНИЙ ПАТРІОТИЗМ З ПОЗИЦІЙ КРИМІНОТЕОЛОГІЇ: ЯКИМ ЙОМУ НАЛЕЖИТЬ БУТИ?

Кажуть, у нічній тиші, народжуються великі істини, які давно відомі, але потребують своєї нової актуалізації. Давайте поміркуємо про те, як має розвиватися політика нашої держави в сучасних умовах, а також, як повинна взаємодіяти між собою Церква й держава.

Найкраще ця ідея виражена у документі соціальної концепції Української Православної Церкви. У цьому документі чітко сформульовано основні положення з питань взаємин між церквою та державою, які відображають сучасні

суспільні проблеми. Цей важливий текст написаний на засадах Вступу до вказаної Концепції, а саме з метою висвітлення співпраці держави й церкви, акцентуючи на важливих принципах духовного життя.

У православ'ї єдиним Главою Церкви є Ісус Христос. Водночас, єпископська влада є найвищою у цьому земному світі, адже Христос передав її єпископам, даючи їм право прощати або затримувати гріхи. Під благодаттю Святого Духа ми повинні розуміти, що саме Господь благословляє не лише діяльність церкви, але й політичних діячів. Церква і держава не можуть існувати окремо, адже вони доповнюють одна одну, утворюючи гармонійний механізм, що допомагає боротися зі злом у світі.

Церква є тим університетом, який готує нас до отримання громадянства Небесної Держави, готуючи нас до духовного життя. Тому важливо знати істину, яку проповідує церква, а також чітко розуміти, як протистояти злу і захищати політичне життя нашої країни. Держава має бути сильною, сміливою і непохитною в боротьбі проти темряви, не піддаючись спокусам зла.

Основними принципами наших роздумів є фундаментальні богословські ідеї, що мають безпосереднє відношення до церковно-соціальних питань. Ці питання не втрачають своєї актуальності в нинішню епоху інформаційних технологій і глобальних змін. Потрібно виробити таку доктринальну ідеологічну концепцію державного і церковного життя, яка зможе поєднати ці дві сфери, щоб створити справжню гармонію в суспільстві.

Церква є невіддільною частиною національної ідеології України, і саме завдяки цьому союзу між державою і церквою ми можемо досягти великих результатів. Цей механізм дає нам сили для боротьби зі злом, допомагає уникнути лицемірства і підтримує мир в суспільстві. Церква – це «небо на землі», і, переступаючи поріг Храму, ми переносимося в Божественну реальність, що відкриває для нас шлях до вічної радості.

Церква є живим організмом, що поєднує в собі земне і небесне, духовне і тілесне. Вона відображає базові принципи держави та є духовним крилом цієї держави. Як права і ліва рука, держава і Церква взаємодіють між собою, щоб забезпечити гармонію та процвітання.

Це два величезні фронти, що є засобами для досягнення великої мети – Царства Небесного. Однак важливо розуміти, що державний і політичний діяч несе відповідальність не лише за свою долю, але й за долю тисяч, мільйонів людей. Коли неправда, ересь або лжевчення проникають у світ, навіть якщо

спочатку здається, що вони дають плоди, наслідки можуть бути катастрофічними. Вони здатні впливати на цілі народи, культури й нації на століття вперед, вводячи людей в оману та ведучи до духовного занепаду. Тому необхідно бути пильними й стійкими, адже державне, політичне та духовне життя мають величезне значення для нашого суспільства.

Це як стояти на сторожі добра, правди, істини та справедливості, бути готовим до боротьби з усім, що несе загрозу. Ми повинні бути, як воїнство Господнє, кожен на своєму фронті, виконуючи свою роль у великій місії держави, захищаючи її святу місію благодаттю Духа Святого. Ця благодать покриває нас, даючи силу боротися за правду і за спасіння душ, як Христос навчив своїх апостолів бути «ловцями людей».

Апостоли мали благодать Святого Духа, і саме ця благодать, а не просто ораторське слово, дозволяла їм змінювати серця людей. Це живий вогонь, що очищає, запалює і дивовижним чином приносить чудеса. Лише завдяки цій благодаті ми можемо по-справжньому бути з Христом і говорити до інших, відкриваючи їм істину.

Церква, як охоронець цієї істини, має важливу місію – берегти своє вчення від ересей та розколів. Це вчення має залишатися чистим, адже воно є вірним відображенням православної віри, яка впродовж тисяч років стоїть/протистоїть, в тому числі й іншими християнськими течіями, які не мають нічого спільного з істинною Церквою Христовою. Це відчувається і в самій природі вчення, і в духовному стані тих, хто його проповідує. Відмінність між істинною православною вірою й іншими течіями видно в тому, що православна церква живить нас духом смирення, яке є основою її місії.

Саме смирення ми можемо побачити в житті монаха, який несе свою ношу, відрікається від світу і молиться за нас. Монахи та священники завжди були маяками у буремному морі життя, показуючи нам шлях до істинної святості. Кожен, хто входить до храму, має побачити не лише зовнішні ритуали, а й людину святості, яка є живим образом Христа. Це, насамперед, пастирі, які, подібно капітанам кораблів, направляють нас через життєві бурі, коригуючи стан душі та свідомості людини.

Коли ми каємося у своїх гріхах, особлива божественна сила таїнств – соборування і причастя – очищає нас, даючи силу, яка допомагає не зійти з істинного шляху. Тому так важливо берегти вчення церкви, як зіницю ока, аби жодна ересь не могла його осквернити, аби жоден хижий ворог не завдав шкоди

вірі Христовій.

І хоча ворог часто маскується під благородні ідеї, благодать Святого Духа відкриває його істинне обличчя, і він не може витримати святості. Ті, хто відстоюють свою віру, як нові мученики, стають носіями цього духу, не боячись жодних переслідувань та готові нести свій подвиг заради правди й справедливості в ім'я Христа.

Мученики, великомученики, преподобні, пустельники та ще великий сонм святих є тими величними маяками Церкви Христової, які мають вести нас у цьому буремному житті. Вони допомагають не збитися з праведного шляху і направляють нас до чистоти, до тієї «живої води», про яку говорив Христос жінці самарянці, коли сказав, що з нашого серця потечуть ріки живої води. Ці святі праведники – це не просто історичні постаті, а духовні наставники, що допомагають нам залишатися на вірному шляху. Вони є прикладом для нас, показуючи, як важливо зберігати чистоту і правду в серцях та діях.

Наша воля, свідомість, почуття й емоції – все це може бути наповнене великою Божою благодаттю, яка дозволяє говорити й діяти безперервно, адже ми маємо не просто мовчати, а бути голосом істини у світі. Якщо ми не будемо висловлювати правду, не будемо молитись, не будемо боротися зі злом, то ми дозволимо камінням промовляти замість нас. Тому так важливо розробляти ідеологію та концепцію, яка б відображала як найкращі принципи державного управління, так і непохитну позицію Церкви – істинну й чисту, без єресей та розколів.

Така гармонія між церквою, державою та суспільством дасть нам можливість досягти великих результатів і побудувати міцний фундамент для нашого майбутнього. Це також дозволить створювати наукові праці та підтримувати ідеї православ'я, правильно прославляючи Бога. Ми не можемо ігнорувати важливість взаємодії держави й церкви, адже від цього залежить, як суспільство сприймає свою віру, свою справжність та соціальні цінності.

Де єпископ, там і церква. Єпископи, священники, монахи, разом із благочестивим народом і кліром, моляться за нас, допомагаючи пройти шлях покаєння і спасіння. Їхня молитва постійно лунає за наші душі до тих, хто перебуває у вічних обителях, і за тих, хто страждає в пекельних муках. Вони невидимо підтримують нас і ведуть до благодаті.

Молитва святого люду має велику силу і може передбачити майбутнє, допомагаючи зрозуміти, як повинна виглядати наша духовна й державна

діяльність. Вони відкривають, яке «лікарство» потрібно нанести на рани суспільства, щоб зцілити його від загроз, що можуть з'явитись.

Пророки й святі завжди зверталися до народу, попереджаючи про загрози, що виникають через гріх, бо саме він відкриває двері для ворогів. Гріх призводить до спокус і неправди, що тягне за собою злочинність і беззаконня. Тому ми повинні активно боротися з цими явищами, не дозволяючи їм набирати обертів.

Завдяки правильній державній політиці й вірному вченню Церкви, ми можемо побудувати справедливе, мирне суспільство, яке процвітатиме. Це стане основою для підготовки людей до Царства Божого, для підтримки миру та гармонії в державі. Саме так ми зможемо запобігти руйнуванню, коли країни й народи нівелюють духовні принципи.

У наш час важливо пам'ятати про роль духоносних/дароносних старців і священників, які, як маяки на земному шляху, збирають навколо себе народ, щоб передати слово Боже. Вони не повинні впасти в обман чи помилку, але мають залишатися справжніми носіями духа Христового, проповідуючи істину і ведучи людей до спасіння.

Тому наше смирення має бути твердим у Христі, який, був розп'ятий за нас на Голгофі. Ми маємо стати тим «віслюком», що несе на собі Христа на Вербну Неділю, коли навіть люди кричать «Осанна», розуміючи свою роль у вічному плані спасіння, не прагнучі до особистих почестей, але завжди залишаючись скромними в служінні Божій волі й всі свої таланти й праці присвячувати на Славу Божу.

Христос був розп'ятий за наші гріхи, і Він є нашим Спасителем, який несе надію на спасіння. Його божественна сила і благодать Святого Духа протистоять будь-яким антихристовим вченням та поглядам, що намагаються проникнути у світ. Впродовж 2000 років багато з людей знову і знову очікують на земного правителя, що допоможе їм утвердити земну державу, але військо антихриста не здатне перемогти, бо добро завжди здобуде перемогу чудесним чином. Це нагадує історію Давида і Голіафа, коли з допомогою Божою невелика армія могла здолати величезні війська, а вороги тікали у жаху.

Ми, як народ Божий, повинні любити Господа всім своїм серцем, всією душею і всією сутністю. Любов – це переможна сила, яка все прощає, все може і все укріплює. Слід прагнути до святості й постійно освячуватися, щоб наше світло, навіть якщо ми його не показуємо зовні, відчували інші. Благодать Святого Духа, яка покриває наше недосконале тіло і душу, буде проявлятися в наших словах і

вчинках, змінюючи людей навколо нас і допомагаючи будувати гармонійне суспільство.

Ми є частиною Святої, Соборної та Православної Церкви, і відчуваючи себе її членами, слід прагнути до того, щоб не чинити зла і неправди, а бути подібними до Господа. Через свою присутність ми можемо змінювати атмосферу в колективах, допомагати церкві та державі, захищати непорушні цінності. Розвиток взаємодії між державою, церквою та народом є надзвичайно важливим для досягнення миру і благоденства, особливо у світі, де такі проблеми, як війна і мир, набувають дедалі більшої актуальності.

Сьогодні, як і завжди, війна не лише у світі, але й у душах людей. Це внутрішня боротьба, яка може відобразитися на зовнішньому світі, зокрема у конфліктах та насильстві. Коли люди не моляться і не каються, їхні душі руйнуються, і це відкриває двері для зла. Лише через молитву і правильне розуміння свого місця у світі, через дотримання заповідей Божих, ми можемо змінити ситуацію і бути готовими до того, щоб успадкувати Царство Небесне.

Кожна професія важлива перед Богом, адже всі ми маємо свою місію – допомагати іншим, бути корисними для суспільства і для Церкви. Завдяки єпископській та священицькій владі, благодать, яка передається від апостолів, допомагає нам у житті, щоб ми не загинули від зла й змогли прославляти Господа у юності, зрілості чи блаженній старості.

Наша місія – це не лише любити Господа, але й віддати своє життя за ближнього, за Церкву, якщо це буде необхідно, і навіть в мученицькій смерті ми повинні залишити після себе свідчення нашої віри. Це є істинний шлях, яким ми йдемо, виконуючи свою місію на землі, і таким чином наближаємося до небесного Царства.

Зазнаючи великих страждань, втрачаючи руки, ноги або голову, ми можемо знайти надію на вічне спасіння, адже Господь обіцяє, що не залишить нас. Найбільший дар, який ми можемо отримати від Нього, це віра, надія і любов. Віра дає нам стійкість, допомагає не впасти у відчай, надає нам сили йти вперед. Надія дозволяє не зламатися перед труднощами і спокусами, адже навіть якщо сьогодні ми стикаємося з бурею й неспокоєм, завтра Господь принесе світло і розжене темряву. У результаті цих випробувань корінь нашого дерева, що глибоко проникає в землю, отримує доступ до живої води, що дає нам сили плодоносити.

Як виноградна лоза, ми будемо приносити плоди – мудрість, духовність, істину, що освітлюватимуть наші серця. І навіть якщо зовні наше світло

непомітно, інші відчують Божу благодать, що оселяється в нас. Важливо бути частиною Церкви Христової, вірити в її вчення і жити по його заповідях. Якщо ми будемо прагнути до святості, очистимо свої душі, омиємо їх сльозами покаяння, ми зможемо принести великі плоди.

Не можна бути як та смоковниця, яку Христос прокляв за те, що не принесла плоду. Ми повинні молитися, щоб Господь зняв з нас всі прокляття, пов'язані з нашими гріхами чи можливо насланими від інших людей, щоб ми могли стати гідними членами Христової Церкви й виконувати ту велику місію, до якої покликані. Це місія служити суспільству, державі й Церкві, приносити користь усім, хто потребує нашої допомоги.

Треба постійно слідкувати за своїм духовним станом, піднімаючись на нові рівні святості. Віддаючи себе молитві, подвижництву і чистоті, ми будемо наближатися до Господа, як той чи інший святий, чий шлях служіння став для нас прикладом. Чим більше ми звертаємося до святих, тим більше відчуваємо їхню підтримку і допомогу в нашому житті.

Це розуміння дає глибоке усвідомлення того, що наші корені повинні бути закорінені в Божій правді й надії. Наші внутрішні конфлікти й боротьба між добром і злом можуть відобразитися на зовнішньому світі, але, прагнучи до істини й покаяння, ми зможемо подолати всі труднощі. Христова Церква є для нас лікарнею для душ, місцем, де ми можемо отримати зцілення та просвітлення, щоб виконати свою місію на землі.

І навіть якщо не досягнемо великих подвигів, Господь оцінить наше прагнення до добра, правди та істини. Він благословить нас за наше стремління і підтримуватиме, щоб ми могли виконувати істинне призначення, приносячи велику користь суспільству та державі, адже Божа милість безмежна і завжди підтримує тих, хто шукає Його.

Отримуючи те, на що заслуговуємо, Господь закликає нас постійно прагнути до нових талантів, розвивати в собі здібності, щоб підійматися на нові рівні/шаблі святості та духовних подвигів. Незалежно від професії чи місії, кожен із нас через Божу милість, отримує мудрість і розуміння великих духовних істин. Ця божественна мудрість перевершує знання будь-якого вченого або будь-яку науку цього світу. Бути богословом означає мати здатність мислити в духовному вимірі, розуміти Божу правду, яку не можливо осягнути людським розумом. Це схоже на спробу дитяти вмістити океан у маленьку ямку. Наші знання про Господа обмежені, але через молитву, піст і духовні подвиги ми прагнемо наблизитися до

цієї незбагненої істини.

Коли ми любимо Бога і молимося, Господь пошле в наші серця свою благодать, яка розтопить злобу, як віск, від божественного вогню. Це дозволить нам любити не лише Бога, але й всіх людей навколо нас, навіть ворогів своїх. Молитва відкриває нам істину і допомагає розуміти справжню місію нашого життя в Церкві Христовій. Ми повинні бути готові пройти всі випробування, досягти Царства Божого.

Як святі угодники, які віддали своє життя за віру, ми також повинні бути готовими пожертвувати земними благами заради Божого Царства. Кожен з нас має свою місію: чи це святий, мученик, преподобний, чи звичайний мирянин, який живе вірно за Божими заповідями. Усі ми маємо стати частиною Церкви Христової, любити Бога всім серцем, душею і силою, і будувати на цьому великий фундамент для Церкви – святу, славу і православу її місію, щодо спасіння людської душі.

Наша місія полягає не лише в служінні Богові, але й у служінні суспільству та державі, адже державні й церковні відносини повинні бути засновані на найвищих моральних і духовних принципах. Ми маємо розуміти, що тріада суспільства, держави й церкви – це потужні сили, що допомагають здійснювати праведне життя, постійно розвиватися і стояти на Божому шляху. Це єдиний шлях до миру, справедливості та процвітання. Кожен з нас, незалежно від раси, етнічної приналежності чи релігійних переконань, має бути частиною цієї духовної спільноти, що об'єднує, а не роз'єднує.

Наша духовна місія полягає в тому, щоб віднайти своє місце в цьому світі, виконати свою роль у Божому плані й здійснити її за основними цінностями християнського життя. Через ці принципи ми будемо здатні долати труднощі, зберігати своє призначення і бути вірними Богові до кінця, не лише на землі, але й у вічності. Слава Богу за всі випробування, за радості та скорботи, за відкриття Божої волі в нашому житті на славу Пресвятої Троїці.

Звернімо також увагу на важливість місії Христа, що є основою нашого життя і служіння. Коли Він несе свій хрест на святу Голгофу, це було важким, але важливим покликанням. Так само і в нашому житті Господь посилає нам людей, які допомагають нести наші хрести, допомагають досягти тієї мети, яку ми поставили перед собою. Але часто ми не знаємо, що саме є для нас корисним, а що може стати шкодою. Тому треба завжди просити у Господа допомоги й Божої волі, щоб Він вів нас, даруючи правильну місію, яка буде найбільш угодна Йому.

Ми не можемо знати, що саме нам потрібно найбільше, тому повинні постійно молитися, віддаючи все у цьому житті на волю Божу, безперервно трудячись на славу Божу. Господь обов'язково відкриє перед нами той шлях, який принесе найбільші плоди. Як сказано у Священному Писанні, жатва велика, а працівників мало. Ми повинні просити Господа, щоб допоміг нам стати тими виноградними лозами, що принесуть гроно плода в стократ більше.

Ніколи не падаймо в смуток чи відчай, навіть коли двері здаються закритими. Господь завжди відкриває вікно, даючи надію. Найважливіше – триматися на шляху правди й добра, пам'ятаючи, що допомога завжди приходиться до тих, хто вірить. З молитвою, ми зможемо подолати будь-які труднощі. Ми повинні любити Бога всім серцем, всією душею і всією силою. Це є основою усіх заповідей.

Важливо завжди пам'ятати, що Господь милосердний і дає нам те про що його просимо, однак воля Божа завжди краща за наші бажання. Ми не можемо знати, що саме нам потрібно, але, віддаючи свою волю Богу, ми отримуємо найбільше благословення.

У кожній сфері життя є свої видатні особистості, так і в нашому духовному житті є святі, чиїм прикладом ми повинні слідувати. Їхнє життя, їхні подвиги й молитви надихають нас на великий шлях віри. Треба почитати наставників наших, однак створюймо собі кумира, ми повинні дотримуватися Божих заповідей і ставити Бога на перше місце у своєму житті. Якщо ми поставимо Бога на перший план, все інше знайде своє місце.

Молитва має велику силу, адже саме через молитву ближніх ми отримуємо благодать, яка допомагає нам долати всі труднощі. Ми повинні постійно звертатися до Бога, просити про допомогу і підтримку, щоб наша душа не загинула від гріхів. Молитва є тим ключем і кораблем, який допомагає не затонути та відкриває двері до Божої благодаті й до спасіння.

Нам слід дякувати за всі благодіяння, які ми отримуємо від Бога і від людей. Вдячність відкриває серце і допомагає зберігати внутрішню чистоту. Вдячність є запорукою нашого духовного зростання та нових відкриттів у житті. Ми повинні прагнути до праведності й чесноти, постійно очищаючи свої серця від гріхів і слідувати шляху істини.

Нехай наша молитва буде сильна, а віра непохитна, щоб ми могли здійснювати свою місію на землі й досягти спасіння. Господь завжди допоможе тим, хто шукає Його, і ми повинні бути готові до цієї великої й важливої місії, щоб

служити йому до кінця.

Отож, духовний та державний патріотизм – це єдність Церкви та держави, де кожен із цих елементів доповнює інший, створюючи гармонійний механізм для боротьби зі злом. Церква – це університет, що готує нас до духовного життя, а держава, своєю чергою, повинна бути сильною і непохитною у боротьбі за правду та справедливість.

Церква є частиною національної ідеології, що забезпечує моральний фундамент для розвитку суспільства. Важливо пам'ятати, що державні й церковні відносини повинні будуватися на високих моральних принципах, адже це запорука миру та процвітання на землі й у небесах. Благодать Святого Духа допомагає нам розпізнати істину, стійко відстоювати віру і не боятися переслідувань.

Смирення, віра, надія, любов та молитва – це основні цінності християнського життя, які ведуть нас до Царства Божого. Пройшовши через труднощі та випробування, ми повинні бути готові служити Церкві, державі та суспільству, виконуючи нашу місію на землі, приносячи користь іншим та підтримуючи цінності, що допомагають досягти гармонії.

Лише разом, як частина єдиного духовного і соціального тіла, ми можемо досягти справжнього миру, зберігати чистоту віри та будувати основу для майбутнього, впорядкованого на засадах Божої мудрості.

Також слід наголосити, що у сучасному світогляді Церква Христова постає як опора та гарант істини, що ґрунтується на соборності та духовній єдності. Христос є главою цієї Церкви, яка відома своєю кафолічністю (вселенськістю) і православною традицією. З моменту виникнення християнства всі ключові рішення в Церкві приймалися через соборний механізм. Історія Вселенського православ'я знає сім Вселенських Соборів, на яких були ухвалені доленосні догмати та принципи, що залишаються непорушними.

На противагу цьому, у Католицькій Церкві главою є Папа Римський, який володіє правом непогрішності й приймає важливі рішення одноосібно. У сучасну епоху, однак, з'явилося явище, яке можна назвати «православним папізмом», коли деякі предстоятелі Церков беруть на себе роль одноосібного лідера, а собори єпископів втрачають можливість протидіяти авторитарному управлінню. Така практика є чужою справжньому православному і суперечить ідеї соборності.

Українська національна ідея завжди була побудована на принципі соборності, яка об'єднувала народ і протистояла авторитаризму та імперіалізму.

Однак нині ми, на жаль, часто згадуємо про соборність лише формально, лише раз на рік. Важливо пам'ятати про гармонійний симбіоз держави й Церкви, який існував у часи князів Володимира та Ярослава Мудрого, а також про соборний спосіб прийняття рішень у період козаччини. Традиція спільного обговорення й прийняття доленосних рішень, що була закладена в українській історії, залишилася основою нашого національного буття. Ця ідея має слугувати дороговказом для українського народу, нагадуючи, що соборність – це ключ до нашої єдності й державності.

КУНЕНКО Ірина

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноюридичних дисциплін
Київського університету туризму
<https://orcid.org/0000-0003-1919-9198>

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЮСТИЦІЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Правоохоронна функція держави є основним елементом публічної влади, оскільки забезпечує баланс між інтересами суспільства, держави та особи. Правоохоронна функція сучасної держави, зазначає Ю. Коломієць є однією з найважливіших, оскільки вона, перш за все, забезпечує виживання, або збереження, суспільства як цілісності [1]. А О. Соколенко визначає, що правоохоронна функція держави – це «комплексний цілісний пріоритетний напрям державної політики, спрямований на забезпечення відповідно до засад верховенства права та пріоритету прав людини, охорони права і правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку» [2, с. 851].

Тому ефективна реалізація правоохоронної функції є необхідною умовою для досягнення правопорядку, соціальної злагоди та гармонізації суспільних відносин.

Проаналізувавши наукові підходи до визначення правоохоронної функції держави, які надаються в літературі, можна констатувати, що в юридичній науці спостерігається неоднозначність у трактуванні поняття правоохоронної функції

держави, не розв'язано проблему її співвідношення з таким державно-правовим інститутом як юстиція, недостатньо дослідженими залишаються критерії для визначення меж юстиції та правоохоронної діяльності в контексті сучасного розвитку правової системи.

Крім того, дослідивши поняття «правоохоронна функція держави» та поняття «юстиція», що надаються в літературі, можна вказати на їх зв'язок. Так, правоохоронну функцію держави розглядають як цілеспрямовану діяльність державного апарату, змістом якої є здійснення державних заходів з встановлення, забезпечення та охорони правопорядку, а також владне розв'язання суперечностей між законними й незаконними інтересами, що виступає як заперечення правопорушень та утвердження правопорядку [3, с.19-21]. А юстицію з позицій широкого підходу визначають як діяльність держави у встановлених межах, спрямовану на запобігання, виявлення й усунення порушень права, або систему органів та установ держави, основним завданням яких є реалізація державної правової політики, що спрямована на підтримання законності, захисту прав та свобод людини та громадянина, забезпечення функціонування системи правосуддя [4].

Отже, поняття юстиції значною мірою перетинається з поняттям правоохоронної функції, воно пов'язується з діяльністю тих органів, які традиційно відносять до правоохоронних органів.

Слід звернути увагу на те, що правоохоронна функція держави реалізується спеціально уповноваженими органами апарату держави через нормативно регламентовану правоохоронну діяльність, яка спрямована на захист прав і свобод людини, охорону прав та законних інтересів держави й недержавних організацій, боротьбу зі злочинами та іншими правопорушеннями. У той час юстиція охоплює не лише діяльність правоохоронних органів, але й включає механізми примусового виконання судових рішень, розслідування правопорушень, встановлення юридичних фактів та інші аспекти державного управління, які сприяють підтриманню законності. Тобто юстиція є сферою безпосередньої реалізації правоохоронної функції держави. При цьому межі юстиції мають визначатися межами правоохоронної функції. Розглядаючи сутність юстиції, ми погоджуємося з тією думкою, що порушенням права є порушення правової норми, а останнє є не тільки порушення диспозиції норми (вихід суб'єкта за межі його права чи обов'язку), а й порушення норми в частині гіпотези (порушення умов існування права й обов'язку, тобто юридичних фактів, з якими виникають,

змінюються чи припиняються ці право та обов'язок), а також в частині санкції, тобто тих правових актів, які забезпечують реалізацію права та обов'язку у відповідних умовах [5].

Підсумовуючи, зазначимо, що на нашу думку, правоохоронну функцію держави слід розглядати як цілеспрямовану діяльність апарату держави, що полягає у впровадженні, підтриманні та захисті правопорядку, а також владне розв'язання суперечностей між законними й незаконними інтересами. А юстицію пропонуємо визначати як особливу сферу (галузь) державного управління, в якій на основі принципу законності в сукупній діяльності публічно-владних органів та їх спеціалізованих установ реалізується правоохоронна функція держави.

Список використаних джерел:

1. Коломієць Ю.М. Реалізація правоохоронної функції держави як пріоритетний напрямок діяльності Президента України. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків. 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_10_2017/pdf/31.pdf
2. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. Форум права. 2012. № 4. С. 847–852.
3. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України. 1997. 192 с.
4. Куненко І.С. Сучасні методологічні підходи щодо визначення поняття «юстиція». Актуальні проблеми вітчизняно юриспруденці № 6. 2022. С. 18-24. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2022/3.pdf
5. Ющик О. І. До філософії юстиції (чого не вистачає концепціям реформування правосуддя) URL: <https://www.pravotriada.com> <http://surl.li/nlauj>.

КУРЦЕВ Денис

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ,
Науковий керівник: **КОРОБЦОВА Дар'я**,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки
Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНА ПОДАТКОВА СИСТЕМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної війни України з Російською Федерацією, важливо усіма можливими способами підтримувати економіку країни. Одним з ключових аспектів, що відповідає за підтримку економічної стабільності і є податкова система, ефективність якої має бути максимізована владою. З одного боку, податкове навантаження на підприємців не мусить значною мірою заважати їх діяльності, а з іншого боку, сума податкових зборів мусить бути достатньою для покриття найважливіших державних витрат.

Професор Воронова Л.К. визначає термін «податок» «як обов'язковий, індивідуально безвідплатний платіж, що справляється з юридичних і фізичних осіб у формі забезпеченого державним примусом законного відчуження належних їм на праві власності, господарського відання або оперативного управління коштів, з метою фінансування завдань та функцій держави та місцевих органів самоврядування" [1].

Варто зазначити, що не потрібно ототожнювати «податкова система» та «система оподаткування», оскільки податкова система – це «сукупність податків зборів та платежів, що законодавчо закріплені в певній державі; принципів, форм та методів їх визначення, зміни або скасування; дій, що забезпечують їх сплату, контроль та відповідальність за порушення податкового законодавства», в той час, коли система оподаткування «зосереджується на таких елементах системи як сукупність законодавчо встановлених податків і зборів та порядок їхнього справляння податковими органами» [2].

Податкова система України – це комплекс регуляторних процедур та правил, що створюють для громадян України податкові зобов'язання та контролюють процес їх виконання. Податковим зобов'язанням виступають власне податки та збори, такі як податок на додану вартість, податок з доходу фізичних осіб, податок на прибуток, акциз, мито, військовий збір та інші.

Незважаючи на той факт, що Україна отримала свою незалежність близько 30 років тому і відноситься до країн, що розвиваються, її податкова система уже має ознаки, що притаманні для розвинених країн. Початок податкової системи в Україні доцільно вважати разом з впровадженням Закону України «Про систему оподаткування» у рік проголошення незалежності держави. Закон трактує базові принципи структури, функціонування та цілі системи оподаткування, визначає основні податки та збори, а також класифікує суб'єктів господарювання, на яких поширюється податкове навантаження [3].

Аналіз існуючої системи оподаткування, у тому числі її виникнення та еволюції в Україні дозволяє виявити основні недоліки. По-перше, це його нестабільність. Часті зміни індивідуального податкового законодавства негативно впливають на розвиток бізнесу, заважаючи підприємствам нормально працювати, впроваджувати нові технології та виробляти конкурентоспроможну продукцію. По-друге, це складна система з невиправдано складними розрахунками для окремих податків. Нині існує близько 2500 нормативно-правових актів, які стосуються оподаткування. У правовій системі, яка настільки заплутана, платнику податків важко уникнути конфлікту аби працювати комфортно. Третім фактором є наявність значних колізій у податковому законодавстві. Податкова реформа не буде успішною, якщо це питання не буде вирішено, незалежно від того, наскільки успішними будуть інші частини.

Податкову систему в Україні також характеризують як систему взаємовідносин між платниками податків і державою, котра характеризується значними недоліками:

1. Фіскальний акцент державної податкової політики полягає в тому, що без належного врахування платоспроможності платників робляться спроби максимізувати їхній податковий потенціал.

2. Держава має дискримінаційний підхід до оподаткування. Про це свідчить надання нею необґрунтованих податкових пільг, таких як реструктуризація та списання боргів перед бюджетом, перекладання податків на інших платників податків.

3. Відсутність рівноправності у відносинах між платниками податків і державою, не тільки між платниками податків і державою, а між платниками податків і державою в цілому, через великі масштаби привласнення і розтрати коштів. Це спричиняє величезну невідповідність загальної суми сплачених податків і загальної кількості наданих суспільних благ.

Важливо зазначити, що чинна податкова система також пригнічує підприємницьку діяльність. Відповідно до Закону України «Про систему оподаткування» на сьогодні в Україні існує 42 види податків і зборів. Якщо всі податки та збори сплачуються сумлінно, то компанія зобов'язана сплачувати державі 45-50% своєї доданої вартості. Велика кількість видів податків і зборів, а також численні позабюджетні або бюджетні фонди ускладнюють контроль за їх сплатою та звітністю по них. Ця громіздка система безпосередньо створює великі перешкоди для платників податків.

Усі ці проблеми вказують на неефективність та недосконалість існуючої податкової системи. Вони також показують, як це сприяє погіршенню економічної кризи. Необхідно провести комплексну податкову реформу, створити єдине систематизоване законодавство прямої дії, яке вирішуватиме всі без винятку податкові питання. Це також відповідатиме відповідним принципам державної податкової політики.

Проблема створення ефективної системи оподаткування в Україні також є однією з найбільших перешкод на шляху становлення ринкових відносин та побудови основи економічного зростання. При створенні нової законодавчої бази оподаткування важливо враховувати минулі та поточні податкові системи. Важливо розробити українську податкову політику, спрямовану на створення прозорої та стабільної системи оподаткування.

Податкові реформи в Україні необхідні для того, щоб українська економіка могла вийти з кризи та інтегруватися у світовий простір.

Список використаних джерел:

1. Воронова Л. К. Фінансове право України: Підручник. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.
2. Податкова система: Навчальний посібник / [Волохова І. С., Дубовик О. Ю., Слатвінська М. О. та ін.]; за заг. ред. І. С. Волохової, О. Ю. Дубовик. – Харків: Видавництво «Діса плюс», 2019. – 402 с.
3. Закон України «Про систему оподаткування» від 01 січня 2011 року №

2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

КУТОВИЙ Сергій
здобувач вищої освіти,
Харківський національний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: **КИРИЧЕНКО Юлія**,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності
та фінансової безпеки ННІ № 5,
Харківський національний університет внутрішніх справ

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ У КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Поведінка економічних агентів в процесі зміни оточуючого середовища визначає вибір того чи іншого управлінського рішення, спрямованого на забезпечення власних фінансових інтересів та фінансової безпеки (далі – ФБ). Одним із критеріїв такого вибору також є певний ступінь ризику і можливість його запобігання, зниження чи компенсації. Тому поведінка суб'єкту забезпечення ФБ економічних систем (далі – ЕС), яка є цілеспрямованою дією під впливом контрагентів, зовнішніх та внутрішніх чинників, направлена на адаптацію до змін ринкової кон'юнктури, є джерелом поведінкових і фінансових ризиків.

Аналіз проблеми управління фінансовими ризиками у контексті ФБ проводили Бабаніна Н. В., Бланк І. О., Буряк П. Ю., Васьківська К. В., Демченко І. В., Івченко І. Ю., Карпінський Б. А., Некрасенко Л. А., Стеблецька Ю. І., Ткаченко С. В., Терещенко О. О. тощо. Однак дослідження в перебігу моніторингу ФБ, так само як і визначення взаємозв'язку між поведінкою суб'єктів забезпечення ФБ та поведінковими ризиками, що виникають в процесі його проведення, дотепер не проводилось.

Деякі українські науковці розглядають ризик як об'єктивно- суб'єктивну категорію. Частина вчених ототожнюють це поняття з ймовірністю або можливістю. Інші дослідники визначають ризик через призму небезпеки. Фінансовий ризик, з точки зору другого підходу, є ймовірністю настання

непередбачуваної ситуації під час діяльності суб'єкта підприємництва, що може призвести до відхилення від поставленої мети, фінансових втрат (втрати залучених ресурсів, недоотримання доходу, ін.), а іноді й банкрутства [1, с. 15]. З іншого боку, фінансовий ризик є результатом вибору менеджерів альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності з вірогідністю понесення економічної шкоди (фінансових втрат) за умов невизначеності його реалізації.

З точки зору Стеблецької Ю. І. [1, с. 17] забезпечення ФБ неможливе без ефективної системи управління фінансовими ризиками, а ідентифікація та оцінка фінансових ризиків на основі аналізу фінансового стану ЕС (зокрема на мікроекономічному рівні) є основоположним заходом для прийняття управлінських рішень, спрямованих на обрання напрямів її діяльності та розвитку з урахуванням фінансових ризиків, мінімізації фінансових втрат, покращення ефективності управління фінансовими потоками, конкурентоспроможності та прибутковості. Так питома вага збиткових підприємств у 2014 році до загальної кількості в Україні за даними Державної служби статистики [2] становила 33,7%, у 2015 р. – 39,8%. Причинами означеного явища можуть бути як нестабільна економічна і політична ситуація, недобросовісна конкуренція, тіньова економіка, так і неефективне управління ризиками [1]. Демченко І.В. [3] наводить приклад взаємозв'язку ФБ та фінансового ризику: чим більший рівень ризику, тим меншою може бути ФБ. Дослідження наукових доробків дозволило виявити та проранжувати найбільш вірогідні фінансові ризики для ЕС мікроекономічного рівня, показники їх оцінки, діючих осіб, що є джерелами ризиків, і напрями цілеспрямованої поведінки суб'єктів забезпечення ФБ у випадку їх виникнення.

Окрім фінансових ризиків, внаслідок неузгодженості і конфлікту ціннісно-мотиваційних цілей суб'єктів забезпечення ФБ та фінансових інтересів ЕС, можуть виникати поведінкові ризики, які характеризують ймовірність втрат, обумовлену вчинками персоналу. До передумов появи таких ризиків відносяться: психологічні особливості осіб (працівників); незадоволеність умовами праці, рівнем її оплати, морально-психологічним кліматом в ЕС; неефективне керівництво ЕС; відсутність взаєморозуміння між суб'єктами забезпечення ФБ, невизначеність правил їх взаємодії, низький рівень зобов'язань, неадекватний інформаційний обмін тощо. Поведінка відноситься до специфічних джерел ризику, так само, як і діяльність (бездіяльність) співробітників та зовнішнє середовище. Щорічні втрати суб'єктів підприємництва внаслідок неправомірних дій персоналу (крадіжки, зловживання

або інші шахрайські схеми) можуть досягати до 7% виручки [4]. Майже 80% збитків українських компаній виникають за результатами умисних дій або халатного ставлення власного персоналу. У той же час, за даними консалтингової компанії KPMG, 56% опитаних компаній не мають налагодженої системи протидії шахрайству, а 37% – мають формальну схему [4].

Забезпечення ФБ її суб'єктам з точки зору системного і біхевіористичного підходів залежатиме від повноти уявлень щодо поведінкових ризиків, що у свою чергу потребує визначення їх сутності та класифікації. Поведінкові ризики виникають внаслідок прояву професійних, ділових та особистих якостей суб'єктів забезпечення ФБ і включають психофізіологічні, особистісні, комунікативні, моральні, освітні, професійно-кваліфікаційні ризики і ризик неблагонадійності.

Емпіричне дослідження фінансових і поведінкових ризиків в перебігу забезпечення ФБ ЕС у розрізі системного і біхевіористичного підходів, яке, окрім визначення показників ФБ на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях, враховуватиме рівень фінансового і поведінкового ризиків, проводитиметься у наступних розділах. Поєднання основних положень представлених системного та біхевіористичного підходів до вивчення ФБ дозволяє проводити дослідження означеного явища у розрізі елементів її забезпечення з точки зору міжособистісних комунікацій суб'єктів ФБ різних рівнів, дії яких спрямовані на досягнення спільної мети. Це обґрунтовує можливість встановити взаємозв'язок між рішеннями корпоративного або державного менеджменту та психологією суб'єктів забезпечення ФБ, а також визначенням причин упровадження помилкових управлінських рішень за наявності адекватних прогнозних розрахунків й реальних сценаріїв розвитку ЕС [5]. З метою попередження прийняття хибних рішень може бути використаний моніторинг, як один із інструментів управління. Тому саме з позицій системного і біхевіористичного підходів має бути побудована система моніторингу ФБ.

Список використаних джерел:

1. Стеблецька Ю. І. Управління фінансовими ризиками в системі фінансової безпеки суб'єктів підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. : 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Ю. І. Стеблецька. – Львів, 2013. – 20 с.

2. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Демченко І. В. Фінансова безпека суб'єкта господарювання: сутність та умови виникнення / І. В. Демченко. – URL: http://fbi.crimea.edu/arhiv/2010/nv_1-2010/006demchenko.pdf

4. Кадрова безпека [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ПАТ КБ «Приватбанк». – Режим доступу : <https://privatbank.ua/business/srednemuikrupnomu><https://privatbank.ua/business/srednemuikrupnomu-biznesu/kadrovaja-bezopasnost/>

5. Островська А. О. Концепція біхевіористичних фінансів у подоланні кризи реального сектору економіки України / О. А. Островська // Науковий вісник НГУ. – 2013. – №5. – С. 139-144.

ЛИСЕНКО Тарас

здобувач вищої освіти,

Харківський національний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: **КИРИЧЕНКО Юлія**,

доктор юридичних наук, професор

професор кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності

та фінансової безпеки ННІ № 5,

Харківський національний університет внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Міжбюджетні відносини в Україні є однією з визначальних складових бюджетного процесу, важливим інструментом удосконалення фінансових відносин між центральними та місцевими органами влади, визначальним чинником економічної та політичної стабільності в Україні. Реформування системи міжбюджетних відносин є однією з ключових проблем процесів трансформації української економіки. Вирішення проблеми нормативно-правового забезпечення міжбюджетних відносин відбувається в контексті удосконалення державного регулювання, яке у своїй суті повинно відповідати критеріям не лише економічної, але й соціальної ефективності. Однак говорити сьогодні про вдосконалення регулювання міжбюджетних відносин в Україні без посилення правової складової цього процесу є недоречним.

Нормативно-правова база міжбюджетних відносин в Україні впродовж років зазнала значної трансформації. Зокрема, 1 липня 2004 року було схвалено Закон України «Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань» [1]. Цим законом було зроблено важливий крок – законодавчо забезпечено подальшу децентралізацію бюджетної системи.

Розглядаючи історичний шлях, який пройшла Україна на етапі становлення всієї бюджетної системи та міжбюджетних відносин, можна виділити такі історичні періоди: 1) до Злуки, коли органи місцевого самоврядування мали відносну самостійність. Основними фінансовими документами, що регулювали міжбюджетні відносини, були територіальні плани джерел доходів і видатків; 2) від часу Злуки до 1922 р., коли Україна втратила фінансову самостійність; 3) з 1922 р. по 1930 р. Цей етап характеризувався децентралізованою бюджетною системою з певними повноваженнями щодо розмежування доходів союзного, республіканського та місцевих бюджетів; 4) з 1930 р. по 1990 р. розвиток бюджетної системи та міжбюджетних відносин характеризувався жорсткою централізацією рішень. Республіканські та місцеві бюджети втратили свою власну дохідну базу і формувалися за рахунок щорічних відрахувань від загальнодержавних податків і зборів.

Очевидно, нині в пошуках можливості удосконалення міжбюджетних відносин, доцільно продовжити подану вченим періодизацію, взявши за основу період від прийняття Україною Декларації про державний суверенітет. На нашу думку, твердження про те, що в нормативно-правовому забезпеченні міжбюджетних відносин можна виділити два етапи: до прийняття Бюджетного Кодексу і після його прийняття, не відображає багатогранність цього процесу.

Також виділяється 6 етапів становлення та розвитку міжбюджетних відносин в Україні:

1-й етап - до 1998 р. Становлення власної системи міжбюджетних відносин.

2-й етап - 1998-2000 рр. Невизначеність, пошук векторів розвитку, формалізованість та позбавленість можливостей суб'єктивного впливу на розрахунок трансфертів.

3-й етап - 2001-2002 рр. Реформування системи міжбюджетних відносин, прийняття основного закону у бюджетній сфері.

4-й етап - 2003-2005 рр. Перехід на формульну систему обрахунку трансфертів, посилення інституту місцевого самоврядування.

5-й етап - 2006-2007 рр. Неузгодженість дій різних гілок влади, гальмування податкової та територіально - адміністративної реформ.

6-й етап - з 2008 р. до нинішнього часу. Хаотичність і непередбачуваність міжбюджетних взаємин, недосконалість і неузгодженість бюджетного законодавства.

Щодо першого періоду, його можна вважати періодом становлення власної системи міжбюджетних відносин з низкою спроб та помилок. Однак це були перші кроки, які заклали основу подальшого розвитку місцевих бюджетів. Зокрема він характеризувався прийняттям: Закон України «Про бюджетну систему УРСР», Закон України «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», Закон України «Про Державний бюджет» (1992-1998 рр.), Закон України «Про бюджетну систему України», Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування», Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії».

Так, в Законі України «Про бюджетну систему УРСР» було визначено бюджетний устрій держави; ідентифіковано поняття бюджету в цілому, так і рівнів зведеного бюджету частково; визначено послідовність етапів бюджетного процесу; встановлено перелік доходів і витрат різнорівневих бюджетів; закріплено права і обов'язки органів місцевої влади у бюджетному процесі.

Водночас зауважимо, що Закон України «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» закріплював правовий принцип на самостійність бюджетів усіх рівнів; передбачав затвердження відокремлення місцевих бюджетів зі складу Державного бюджету України, однак бюджети усіх рівнів пов'язані між собою та взаємозалежні; самостійність бюджетів гарантувалася власними та закріпленими доходами.

Закон України «Про Державний бюджет на 1992 рік» був першим бюджетом незалежної України. Ним було запроваджено два методи збалансування місцевих бюджетів: перший - у вигляді відрахувань від загальнодержавних податків і зборів, а другий - у формі визначення суми фінансової допомоги; визначено перелік регулюючих податків і зборів (ПДВ, податок на доходи, акцизний збір, прибутковий податок, плата за землю); диференціація ставок регулюючих податків.

Унаслідок такої політики, Закон України «Про Державний бюджет на 1993 рік» вперше застосовано групові нормативи відрахувань від загальнодержавних доходів (ПДВ і акцизного збору); збалансування місцевих бюджетів проводилося

за рахунок використання диференційованих індивідуальних відрахувань від ПДВ.

Закон України «Про Державний бюджет на 1994 рік» вперше закріплено стягнення надлишку до Державного бюджету з територіально-адміністративних одиниць, доходи яких перевищували видатки (цими регіонами були Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Полтавська області та м. Київ); використання єдиних відрахувань від регулюючих доходів призвів до збільшення числа дотаційних регіонів.

Отже, за таких умов Законом України «Про Державний бюджет на 1995 рік» ідентифіковано поняття «норматив мінімальної бюджетної забезпеченості на одного жителя»; повернута практика застосування індивідуальних нормативів у розподілі надходжень від ПДВ, а для інших податків були встановлені єдині нормативи.

Закон України «Про бюджетну систему України» вперше використав поняття «вирівнювання» із зазначенням потреби проводити розрахунки необхідних витрат для вирівнювання економічного, соціального, екологічного стану та ефективного використання природних умов адміністративно-територіальних одиниць; вперше на законодавчому рівні до бюджетної термінології вводиться поняття «мінімально необхідних видатків» бюджетів територіально-адміністративних одиниць та «мінімальні бюджети».

До проблем та недоліків перших двох періодів можна віднести: неврегульованість багатьох питань у праві, високий рівень централізації в бюджетній сфері; невідповідність між зобов'язаннями за видатками та джерелами фінансування; хаотичність та непередбачуваність розвитку системи міжбюджетного фінансування; відсутність стимулів місцевих інститутів до підвищення обсягу своїх надходжень; передумови до накопичення заборгованостей; розподіл фінансових ресурсів від досягнутого.

Адекватним кроком у вирішенні зазначених проблем стало прийняття у червні 2001 р. Бюджетного кодексу [2], який розпочав нову еру бюджетних взаємовідносин. Він хоча і не давав усі відповіді на поставлені питання, втім був вагомим кроком у розвитку і становленні місцевого самоврядування в цілому, так і міжбюджетних відносин зокрема.

Бюджетний Кодекс затвердив чітку процедуру бюджетного процесу; встановив чіткі правила формування місцевих бюджетів; запровадив загальноприйнятну бюджетну термінологію; розмежував видаткові повноважень; закріпив доходні джерела між державним бюджетом та місцевими; затвердив

формульний підхід до обрахунку міжбюджетних трансфертів; відокремив фінансування соціальних програм через цільову субвенцію; запровадив механізм вирівнювання видаткового потенціалу та казначейське обслуговування касового виконання, надав стимули до збільшення надходжень та ефективного використання бюджетних коштів; затвердив процедуру формування бюджету розвитку та формування механізму місцевих запозичень; створив умови для підвищення відповідальності місцевих органів влади та самостійності формування місцевих бюджетів. Однак не варто оминати увагою той факт, що Бюджетний кодекс не досяг поставленої мети. Реформа бюджетної системи проводилася виокремлено, без одночасного реформування фіскальної системи та адміністративно-територіального устрою. Як результат отримуємо низку неефективних бюджетів, які функціонують завдяки системі трансфертів. Зазначимо, що після ухвалення Бюджетного Кодексу було відкрито шлях до прискореного реформування бюджетної системи, особливо у частині встановлення взаємовідносин між Державним та місцевими бюджетами.

Ефективність існуючої інституційно-правової бази міжбюджетних відносин можна розглядати з трьох позицій. По-перше, на скільки з правового боку підкріплена здатність місцевих органів влади забезпечувати себе ресурсами, достатніми для виконання делегованих повноважень. Безумовно, цьому не сприяє значна централізація податково-бюджетних повноважень регіонів, яка проявляється у притисканні прав місцевих органів влади при формуванні власних бюджетів. Негативний вплив на ці процеси мають нерегульованість задекларованого принципу справедливості у розподілі коштів на обласному та районному рівнях та відсутність механізму відповідальності місцевої влади за невиконання бюджетної політики. По-друге, не можна не згадати місцеві податки і збори, які без перебільшення можна назвати важливим джерелом наповнення місцевих бюджетів, і які досі, на жаль, не посіли належного місця та законодавчого закріплення в українській бюджетній системі. По-третє, чи здатна нинішня нормативно – правова база забезпечити справедливість міжбюджетного розподілу. Ефективність існуючої інституційно-правової бази міжбюджетних відносин можна розглядати з трьох позицій. По-перше, на скільки з правового боку підкріплена здатність місцевих органів влади забезпечувати себе ресурсами, достатніми для виконання делегованих повноважень. Безумовно, цьому не сприяє значна централізація податково-бюджетних повноважень регіонів, яка проявляється у притисканні прав місцевих органів влади при формуванні власних

бюджетів. Негативний вплив на ці процеси мають нерегульованість задекларованого принципу справедливості у розподілі коштів на обласному та районному рівнях та відсутність механізму відповідальності місцевої влади за невиконання бюджетної політики. По-друге, не можна не згадати місцеві податки і збори, які без перебільшення можна назвати важливим джерелом наповнення місцевих бюджетів, і які досі, на жаль, не посіли належного місця та законодавчого закріплення в українській бюджетній системі. По-третє, чи здатна нинішня нормативно – правова база забезпечити справедливість міжбюджетного розподілу.

Список використаних джерел:

1. Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань: Закон України від 1 липня 2004 року № 1953-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-15#Text>
2. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 року № 2542-III // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 37 - 38. - Ст. 189.
3. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. - № 50 (№ 50-51). - Ст. 572.

ЛИХОЛІТ Анна

Здобувачка вищої освіти ННІ економіки і права Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
Науковий керівник: **ОСТАПЕНКО Олена**,
к.ю.н, доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

СУДОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

Судова система є невід'ємною складовою демократичної, правової держави, яка забезпечує верховенство права, справедливість, рівність громадян перед законом, а також захист їх прав і свобод. В Україні вона стикається з викликами, серед яких корупція, низький рівень довіри громадян та затримки в розгляді справ. Тому судова реформа стала пріоритетним напрямком модернізації, спрямованої на

підвищення ефективності та прозорості судочинства. Після Революції Гідності реформування набуло нових масштабів, орієнтуючись на створення незалежної та справедливої судової системи, яка відповідає б стандартам сучасної демократичної держави.

В Україні судова реформа займає центральне місце у процесі трансформації державного управління та правової системи. На тлі євроінтеграційних процесів виникає необхідність адаптації національної судової системи до європейських стандартів. Незалежність судової влади, прозорість і довіра до суду є основними цілями реформування. Зокрема, реформування судової влади стало важливим фактором підготовки України до отримання статусу кандидата в члени ЄС, що підвищує актуальність розв'язання проблем судової системи. Цей процес передбачає як технічну модернізацію судів, так і кардинальні зміни у відборі суддів та контролі за їх діяльністю.

У 2016 році, після ухвалення в новій редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] та внесення відповідних змін до Конституції [2], в Україні стартувала масштабна судова реформа. Її метою було суттєво змінити систему правосуддя та очистити судову владу. У межах цієї реформи створили новий Верховний Суд, а також два вищі спеціалізовані суди – Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. Суди загальної юрисдикції були замінені на окружні загальні суди, які відповідають адміністративно-територіальному поділу країни. Обласні апеляційні суди ліквідували, замість них створили апеляційні суди в округах. Одним із ключових результатів реформи став перехід від чотириланкової до триланкової судової системи, що забезпечує їх більшу ефективність, оскільки суди вищого рівня отримали можливість «контролювати» рішення нижчих судів [3].

В сучасних умовах основною вимогою при реалізації судової реформи є приведення судової системи у відповідність до європейських стандартів, що є ключовою умовою для вступу до ЄС. Слід забезпечити незалежність та неупередженість суддів, справедливе вирішення правових спорів на основі принципу верховенства права, подолати корупцією в судових органах, а також гарантувати захист прав і свобод людини і громадянина. У цьому контексті важливу роль відіграє ефективне державне управління процесом судової реформи та організація роботи судової влади. Реформа системи судоустрою є однією зі складових загальної судової реформи і охоплює не лише зміни в структурі судів, але й удосконалення організації всієї судової влади.

Як зазначає В. Л. Качурінер, реформування цієї системи – це, за своїм змістом, реформування організації (устрою) судової влади. Враховуючи, що судоустрій становить узгоджену, структуровану систему, її реформування також має бути системним, поетапним та здійснюватися засобами, що кореспондують вищезазначеним організаційно-правовим засобам правової реформи, втім, з урахуванням особливостей реформування системи судоустрою» [4, с. 560].

До початку реформи судова система України характеризувалася значними недоліками. По-перше, корупція в судовій системі підриває принципи справедливості та рівності перед законом, ставлячи під сумнів легітимність судових рішень. Тому боротьба з корупцією є ключовим елементом реформ, включаючи прозорі процедури відбору суддів та розробку механізмів відповідальності за порушення етичних норм. Серед основних проблем, які перешкоджають ефективному функціонуванню судової системи, є: затримки у впровадженні нових інституційних механізмів (наприклад, створення Етичної ради); нестача компетентних кадрів у судах першої інстанції; нерівномірний доступ до правосуддя, особливо у віддалених регіонах. По-друге, однією з головних проблем є політичний тиск на суддів, що загрожує їхній незалежності та довірі до судової системи. В Україні судова влада часто зазнавала впливу політичних і економічних груп, тому реформи мають забезпечити реальну незалежність суддів через нові процедури призначення, реформу Вищої ради правосуддя та підвищення відповідальності суддів. По-третє, забезпечення доступу до правосуддя, особливо для малозабезпечених громадян, є важливим викликом. Європейські стандарти вимагають рівного доступу для всіх громадян, незалежно від фінансового стану. Судова реформа повинна забезпечити ефективний захист прав через розвиток інституту безоплатної правової допомоги. Тому, слід не лише змінювати законодавство, а й створювати нові механізми контролю, навчання суддів й підвищення їхньої відповідальності. Вбачається, що допомогти у формуванні ефективної та справедливої судової системи, що відповідатиме найкращим європейським зразкам, здатна практика ЄСПЛ [5, с. 143].

До 2016 року Судово-правова реформа в Україні пройшла три основні етапи, кожен з яких мав свої особливості та результати. Перший (1992–1996) розпочався з прийняття Концепції судово-правової реформи та тривав до ухвалення Конституції України. На цьому етапі були розроблені зміни до Закону про судоустрій, створені органи правосуддя, а також розпочато підготовку нових

кодексів. Однак реформа не була завершена, зокрема через проблеми з навантаженням суддів та недостатнім матеріально-технічним забезпеченням судової системи. Другий етап (1996–2001) припадає на період після ухвалення Конституції України, яка закріпила принципи поділу влади та встановила основи правосуддя. Завдяки цьому був створений новий механізм судової системи, включаючи Конституційний Суд та оновлену систему суддів. Також було визначено права суддів і вдосконалено процедури судочинства. Проблеми залишалися в частині виконання судових рішень, що потребувало додаткових зусиль для зміцнення ефективності судової влади. Третій етап (після 2001 року) розпочався з проведення так званої «малої» судової реформи, яка включала зміни до законодавства, удосконалення судової влади та органів досудового слідства і прокуратури. На цьому етапі продовжувалося вдосконалення судової системи, була розпочата спеціалізація судів. Також було прийнято низку нових законів, що змінили структуру судів та підвищили ефективність їх роботи. Загалом, судово-правова реформа в Україні мала динамічний характер і стала важливим етапом розвитку правосуддя. Проте деякі проблеми, зокрема щодо навантаження суддів та забезпечення ефективності виконання рішень, залишаються актуальними до сьогодні [6].

Попри певні досягнення, зокрема зростання довіри громадян до окремих судів, реформа залишається незавершеною. На думку Я. Ковач, на сьогоденшньому етапі її проведення існують такі проблеми: гострий дефіцит кадрів у судових установах, зокрема суддів, перевантаженість судів, погіршення стану захисту прав людини в судових інстанціях; відставка суддів без передання новому поколінню суддів знань, досвіду, практики; спотворення системи кадрового відбору і потрапляння випадкових людей на судові посади, надзвичайна амбіція, відсутність достатньої правової культури персоналу судів; невміння та небажання суддів приймати рішення на підставі Закону, норми якого ігноруються, що призводить до фронтальних порушень прав людини; активна участь іноземців у формуванні складу ВРП та ВККСУ, що не передбачено Конституцією України та чинним законодавством; невизначений статус перевірки та обрання членів ВРП Етичною радою тощо [7, с. 423].

Аналіз результатів реформи показує певні позитивні зміни, наприклад, зростання довіри громадян до судової системи, хоча й не досягнуто повної стабільності. Попри позитивні зміни, залишаються численні проблеми, зокрема збереження політичного впливу на суддів та необхідність подальшого

вдосконалення матеріально-технічного забезпечення судів [8, с. 8].

Отже, судова реформа в Україні є невід'ємною складовою побудови правової держави та демократичного суспільства. Вона сприяє зміцненню верховенства права, захисту прав громадян і наближенню України до європейських стандартів. Для успішного завершення реформи необхідно зосередити зусилля на посиленні незалежності судової влади, вдосконаленні процедури добору суддів, підвищенні рівня правової освіти та забезпеченні належного фінансування судової системи.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.
3. Тищук Т. Індекс реформ 39. Судова реформа: продовження. *Вокс Україна*. 22 липня 2016 р. URL: <https://voxukraine.org/imore-39-sudova-reforma-prodovzhennya#:~:text=%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%20%D0%BC%D0%B0%D1%94%20%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9,%D0%B7%20%D0%BC%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0>
4. Качурінер В. Аналіз європейського досвіду та європейських стандартів щодо організації судової влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. Ст. 558–561. URL: https://lsej.org.ua/9_2022/137.pdf
5. Слінько Т. М. Європейські стандарти судочинства: пошук єдиних підходів у контексті судової реформи і викликів. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (31 жовтня 2024 р., м. Чернівці) / Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича [та ін.]; редкол. : О. В. Щербанюк [та ін.]. Чернівці : 2024. С. 140 – 145. URL: <https://ccu.gov.ua/library/suchasni-vyklyky-ta-aktualni-problemy-sudovoyi->

reformy-v-ukrayini-2024

6. Глобенко Г., Хань О. Лекція за темою № 1: “Основні етапи судово-правової реформи в Україні”. URL: <https://nm2.univd.edu.ua/download/147862>

7. Ковач Я. В. Судова реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та можливі шляхи їх вирішення. Вісник кримінологічної асоціації України. 2024. №2 (32). С. 419 – 439. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/269/268> Ст. 423-433

8. Гладій С.В. Легітимність судової влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / С. В. Гладій ; наук. кер. І. Є. Марочкін ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7761?locale=uk>

МАЛЬЧЕНКО Владислав

аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу

Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Науковий керівник: **ШИНКАРЬОВ Юрій,**

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правового регулювання економіки

ХНЕУ ім. С.Кузнеця

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВА І ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Актуальність вивчення проблеми співвідношення права та економіки в наш час ні в кого немає сумнівів. Це пов'язано з кризою фундаментальних підстав сучасного світогосподарського устрою, що спирається на ліберальні економічні теорії, які панували тривалий час. Як слідство сьогодні ми спостерігаємо кризу моделі глобального лібералізму. Вказану позицію підтверджують і процеси, що виникають внаслідок економічної кризи у багатьох країнах світу. Співвідношення права та економіки відбувається на тлі тісної взаємодії та взаємовпливу. Звичайно, право можна вважати своєрідним продовженням економіки, але цілком, на наш погляд, легітимна і та точка зору, згідно з якою економіка є і розвивається, виходячи з тенденцій розвитку права.

Розуміння проблеми взаємозумовленості права та економічних відносин є

одним з найважливіших для будь-якої сучасної держави, особливо в період її трансформації, коли виникають нові форми державного устрою. І ця думка надзвичайно актуальна для сьогодення нашої країни. Вивчення феномену співвідношення права та економіки призводить до констатації того, що їхні взаємозв'язки та взаємини були досліджені ще Адамом Смітом, який бачив у праві механізм, що забезпечує досягнення суспільного блага [1]. Вчений вважав, що фундаментом міжнародних відносин має бути неухильне дотримання міжнародних договорів на правовій основі. По цьому слід визначити принципи їх функціонування. Далі, Адам Сміт підчеркував, що будь-якій війні має передувати її оголошення, іншу поведінку слід називати «розбійницькою».

Глобалізація, яка отримала могутній поштовх у другій половині ХХ століття, передбачає рух різних процесів не лише в економічних відносинах, але й у галузі права, політики, культури, моралі, тобто всієї складної системи зв'язків, що виникають у сучасному світі між учасниками міжнародного спілкування. Глобалізація, як об'єктивний процес, детермінує кардинальні зміни базових засад у житті суспільства. Її яскраві правові прояви простежуються у змінах не тільки змісту основних правових понять, категорій, а й у їх функціональному призначенні, зумовлюючи в кінцевому підсумку трансформацію нормативного, суб'єктивного, інтелектуально-психологічного, діяльнісного й результативного складників правових систем сучасного юридичного світу

Аналізуючи взаємодію та співвідношення права та економіки, на наш погляд, можна виділити ряд концептуальних підходів до цього питання:

- 1) дані поняття не виключають одне одне, а лише працюють у взаємодії;
- 2) первинною мотиваційною ланкою розвитку у суспільстві економічних та правових аспектів виступають саме потреби людей;
- 3) іноді трапляється, що інтереси людей реалізуються спочатку у праві, а потім в економічній сфері, адже буржуазні революції Західної Європи спочатку закликали до життя правові норми, а потім, на їх основі, відбувалися економічні перетворення.
- 4) проте набагато частіше спостерігається зворотна картина, коли з'являються нові виробничі відносини, які згодом знаходять закріплення в праві. І ось тут можна говорити про передування економіки праву.

Політика виступає як сполучна ланка між цими поняттями і явищами. Взаємодія держави та права розвивається лише з розвитком економіки. Таким чином, ми спостерігаємо факти первинності чи економіки, чи права.

Право також може виступати і чинником трансформації економічної системи. Для ствердження принципу свободи договору та нормальної конкуренції у пострадянському суспільстві важливе значення мали конституційні положення у цій сфері, тобто право само по собі не здатне збудувати ринкову економіку, але правові норми можуть мати певний «випереджальний» ефект: запроваджуючи ринкові механізми, навіть за наявності лише суспільних очікувань такого роду без відповідної соціальної практики, законодавець тим самим задає імпульс для розвитку ринкових відносин.

Плідним є також підхід українського теоретика економіки А. Гриценка, який вказує, що у будь-якому разі, коли йдеться про економіку чи про право, ми маємо справу із системою відносин між людьми. Без них знаряддя праці, техніка, устаткування тощо є лише купою речей [2, с. 8].

Глобалізація на рівні взаємовідносин національних правових систем активно впливає на право, що призводить до посилення їх взаємозалежності й загострює проблеми світового (глобального) правопорядку, а на рівні методології актуалізує пошуки нової методології права. Під впливом глобалізації відбуваються внутрішні зміни у праві: змінюється сутність права не тільки на національному, а й на наддержавному, глобальному рівні, а також його зміст, цілі, завдання, призначення і джерела (форми) права [3, с. 138].

Дослідження співвідношення економіки і права вимагає значного оновлення його методологічної основи. Вихідними засадами цього дослідження має бути відмова від поширеного в економічній науці позитивістського розуміння права, переосмислення природи нормативності права і ролі економіки в його формуванні, врахування деонтологічності правових норм та онтологічності економічних законів і закономірностей, усвідомлення суспільно-політичної складової законотворення тощо. За таких умов, вважаємо, можливе не тільки створення об'єктивного, науково обґрунтованого бачення взаємодії економічних і правових інститутів, а й вирішення завдань реформування економічної системи України та правового забезпечення цього процесу.

Список використаних джерел:

1. Адам Сміт. Теорія моральних почуттів: веб-сайт. URL: <https://dahluniversitymanagementinstitute.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/08/s-1997.pdf>

2. Гриценко А. А. Економіка і право: структура взаємозв'язків. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Економічна теорія і право. 2010. Вип. 1. С. 7–16.

3. Д.О. Вовк, І.А. Єфіменко. Економіка і право: проблеми розуміння співвідношення. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. № 2 (5). 2011. С. 135-146.

МАХОНІНА Анастасія

Здобувачка вищої освіти ННІ менеджменту і маркетингу
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
Науковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса**,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання зловживання владою у військовій сфері набуває особливої актуальності. Це обумовлено подвійними чинниками: з одного боку, військові частини відіграють ключову роль в обороні держави, а з іншого – існує необхідність забезпечення верховенства права та відповідної дисципліни у кризових умовах. Військова структура характеризується чіткою ієрархією та високим ступенем спеціалізації, що ускладнює виявлення порушень та забезпечення відповідальності за них. Особливості цієї проблеми зумовлені закритістю військових структур, специфічним правовим статусом військовослужбовців і складнощами у доведенні складу злочину. [1; 2]

Відповідно до чинного законодавства України, питання зловживання владою у військовій сфері регулюється як адміністративними, так і кримінальними правовими нормами. Раніше такі дії кваліфікувалися за статтею 423 Кримінального кодексу України (далі – ККУ), однак ця стаття була скасована на підставі Закону № 746-VII від 21.02.2014, а її положення тепер включені до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), а саме до статті 172-13, яка встановлює відповідальність за зловживання військовою

службовою особою владою або службовим становищем. [3; 4]

Стаття 172-13 КУпАП стосується випадків, коли військовослужбовець використовує свої повноваження всупереч інтересам служби. Такими діями можуть бути прийняття рішень або вчинення дій, які завдають шкоди інтересам держави, її громадянам або військовим частинам. У таких випадках, якщо шкода є значною або якщо є докази корисливого мотиву, дії можуть бути кваліфіковані як злочинні за статтею 364 ККУ (зловживання владою або службовим становищем). Основними факторами, які відрізняють ці два випадки, є: намір отримати вигоду (матеріальну чи нематеріальну) для себе чи інших осіб; розмір шкоди, що перевищує встановлені законом межі; характер вигоди, яка може включати уникнення відповідальності або матеріальних витрат. За відсутності корисливого мотиву або матеріальної шкоди застосовуються положення статті 172-13 КУпАП. [3; 4; 5]

У контексті зловживання владою у військовій сфері особливого значення набуває Закон України № 2839-IX, який був прийнятий у відповідь на зростання кількості правопорушень, що відбуваються в складних умовах воєнного стану. Основною метою цього закону є зміцнення дисципліни та порядку серед військовослужбовців шляхом запровадження більш суворих покарань, що мало зменшити ймовірність порушень, які можуть негативно вплинути на боєздатність підрозділів або підірвати довіру до військового керівництва. Проте, незважаючи на запровадження посиленних заходів підзвітності, залишаються проблеми із забезпеченням прозорості процесів та дотриманням прав військовослужбовців. Наприклад, Дисциплінарний статут Збройних сил України дозволяє командирам вирішувати питання адміністративної відповідальності без необхідності складання офіційного протоколу. Хоча теоретично це прискорює реагування на порушення, така практика створює потенціал для зловживань на різних рівнях командування, особливо у випадках, коли дисциплінарні заходи застосовуються як засіб тиску або корупційного впливу. [1; 2; 6]

Ефективність заходів щодо протидії зловживанням влади у військовій сфері значною мірою залежить від їх практичної реалізації. Аналіз судової практики показує, що встановлення фактів порушень часто є складним завданням через відсутність вичерпної доказової бази, неналежного оформлення справ, складнощів з кваліфікацією діянь за ступенем шкоди та мотивом. [1]

Станом на серпень 2024 року Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) розпочало 408 кримінальних проваджень. Розслідування стосуються діяльності

посадових осіб територіальних центрів комплектування. У рамках цих проваджень 73 особам повідомлено про підозру, 37 обвинувальних актів стосовно 61 особи скеровано до суду, а 10 осіб вже визнано винними. За даними ДБР, загальна сума неправомірної вигоди, отриманої внаслідок зловживань, становить 114 мільйонів гривень, а завдані збитки – 19 мільйонів гривень, з них успішно відшкодовано 6,5 мільйонів гривень. Ці цифри свідчать про значний масштаб системних проблем у військовому секторі, зокрема про корупційні ризики, які виникають під час мобілізації у тому числі. [7]

Зловживання владою часто проявляється у використанні службових повноважень для отримання особистої вигоди. Одним із найпоширеніших прикладів є організація корупційних схем, у тому числі вимагання хабарів за видачу документів, які незаконно звільняють осіб від мобілізації або дозволяють їм перетинати державний кордон. Такі дії не лише суперечать принципам рівності перед законом, але й підривають мобілізаційний потенціал країни, створюючи тим самим ризики для її національної безпеки.

Іншою формою зловживань є примусове залучення підлеглих до виконання особистих завдань керівництва. Використання людських ресурсів в особистих цілях не тільки суперечить принципам військової дисципліни, але й створює морально-психологічний тиск на військовослужбовців. Крім того, поширеними є випадки фізичного та морального насильства з боку командирів щодо своїх підлеглих. Такі інциденти часто супроводжуються відсутністю належного контролю, що унеможливорює своєчасне притягнення винних до відповідальності. [8]

Судова практика також демонструє, що визначення складу злочину у військовій сфері є одним із найскладніших аспектів правозастосування, особливо в умовах воєнного стану. Це пов'язано з необхідністю встановлення основних елементів складу злочину, таких як умисел або корисливий мотив, які є обов'язковими для кваліфікації за статтею 364 ККУ. Відсутність чіткого розмежування між адміністративними правопорушеннями, передбаченими статтею 172-13 КУпАП, та кримінальними злочинами часто ускладнює розгляд справ і створює умови для неоднозначного тлумачення правових норм.

Навіть у справах за статтею 172-13 КУпАП, де вимоги до доказової бази є менш суворими, труднощі часто виникають через неналежне документальне оформлення матеріалів справи. Відсутність необхідних доказів, допущення формальних процесуальних порушень або включення до протоколів неналежних

деталей призводить до закриття справ або їх перекваліфікації на менш серйозні порушення, що, зрештою, знижує ефективність заходів притягнення до відповідальності. [1; 5]

Умови воєнного стану лише загострюють ці проблеми. Збільшення навантаження на судову систему, обмежений доступ до певних доказів, специфічний характер військових злочинів і відсутність підготовки деяких суддів у сфері військового права призводять до затримок у розгляді справ і непослідовності судових рішень. Це, в свою чергу, підриває довіру до системи правосуддя та створює ризики ще більших зловживань у військовій сфері.

Таким чином, можна стверджувати, що зловживання владою у військовій сфері є проблемою системного характеру, що набуває особливого значення в умовах воєнного стану через свій потенційний вплив на обороноздатність держави, її національну безпеку та суспільство в цілому. Такі дії не лише підривають довіру суспільства до військових та державних інституцій, але й створюють значні корупційні ризики, тим самим впливаючи на мобілізаційний потенціал та ефективність управління військовими ресурсами. Звідси спостерігаємо гостру потребу у комплексному підході до посилення правоохоронної діяльності, підвищення ефективності механізмів виявлення та документування порушень, а також гарантування невідворотності відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Бурдін М., Юшкевич О. Зловживання військовою службовою особою владою та службовим становищем в умовах особливого періоду та воєнного стану. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024. 32(2). С. 622–636.
2. Особливості притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності / Закон і Бізнес. – URL: https://zib.com.ua/ua/164230-osoblivosti_prityagnennya_viyskovosluzhbovciv_do_administrat.html
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) від 07.12.1984 р. № 8073-X – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n3793> (дата звернення 8.12.2024 р.)
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 8.12.2024 р.)

5. Верховний Суд пояснив, за якими ознаками можна відмежувати зловживання службовим становищем від інших порушень, допущених при виконанні повноважень / Судово-юридична газета. – URL: <http://surl.li/qylftq>

6. Набрал чинності закон, який посилює відповідальність за порушення правил несення військової служби під час війни / Право в умовах війни. – URL: <https://law-in-war.org/nabrav-chynnosti-zakon-yakyj-posylyuye-vidpovidalnist-za-porushennya-pravyl-nesennya-vijskovoyi-sluzhby-pid-chas-vijny/>

7. ДБР розслідує понад 400 кримінальних проваджень за фактами зловживань посадовців ТЦК та СП під час мобілізації / Державне бюро розслідувань. – URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-rozslidue-ponad-400-kriminalnih-provadzhen-za-faktami-zlovzhivan-posadovciv-tck-ta-sp-pid-chas-mobilizacii>

8. ДБР вже розслідує понад 110 кримінальних проваджень щодо зловживань воєнкомів / Державне бюро розслідувань. – URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-vzhe-rozslidue-ponad-110-kriminalnih-provadzhen-shhodo-zlovzhivan-voenkomiv>

УДК: 346.13

МИРОСЬ Катерина

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна під час євроінтеграції розвивається в частині соціально-економічного дуже швидко і має досить високу підтримку з боку європейських країн. Після введення воєнного стану чинне господарське законодавство в частині ведення господарської діяльності на всій території України, має двосторонній характер. З одного боку суб'єкти господарювання вчаться жити по новому, а держава в особі законодавчих та виконавчих органів – виконувати свої функції в нових несприятливих умовах.

Якщо розглядати вивчення проблематики ведення господарської діяльності в умовах військового стану, то для українських вчених це досить нова тема для досліджень, тому за необхідне вважаємо звернути увагу на теоретичні праці вітчизняних науковців таких як: А. Беляєва, С. Бервено, О. Вінник, В. Мамутова, В. Мартем'янова, О. Петрук, В. Щербина та нормативно-правову базу, що

стосується закріплення питання ведення господарської діяльності в умовах військового стану.

В даній роботі пропонуємо розглянути деякі законодавчі акти які потребують аналізу та узагальнення. Питання господарсько-договірних відносин під час введення

Особливості ведення господарської діяльності в умовах військового стану досить чітко визначені в національному законодавстві: ст. 417 Господарського кодексу України [1], Закон України «Про оборону України» [2], «Про правовий режим воєнного стану» [3], Законом «Про внесення зміни до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [4], Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [5], Закону України «Про торгово-промислові палати України» [6], Постанова Кабінету міністрів «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [7], Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. №64 «Про введення воєнного стану в Україні» та деяких інших.

Теоретичні основи відносно ведення господарської діяльності в умовах воєнного стану закріплені у ст. 417 Господарського Кодексу України та в багатьох нормативно-правових актів, які прийняті на сьогодні, щодо правової регламентації господарської діяльності в умовах воєнного стану. Відповідно до ст. 417 ГК України зазначається, що «у період дії воєнного стану, введеного на території України або в окремих місцевостях, правовий режим господарської діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану» [1].

Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [8]. Уряд своєю постановою від 18 березня 2022 року № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [7] врегулював цілий ряд інших питань, що стосуються здійснення господарської діяльності, а саме: на час воєнного стану здійснювати господарську діяльність можна без отримання дозволів, інших документів дозвільного характеру, ліцензій; суб'єкту господарювання надано право за вибором подання декларації незалежно від задекларованого (зарєєстрованого) місцезнаходження (місця проживання), місця здійснення господарської діяльності або місцезнаходження відповідного об'єкта: в

електронній або у паперовій формі; суб'єкти господарювання у випадку відсутності відповідних дозвільних документів невідкладно, але не пізніше одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану звертаються до відповідних органів ліцензування, і отримують відповідні дозвільні документи в порядку, строки та на умовах, передбачених законодавством, без зупинення (припинення) їх діяльності; на час воєнного стану зупиняється перебіг строків звернення за отриманням публічних послуг, визначених законодавством; строки дії діючих строкових ліцензій та документів дозвільного характеру автоматично продовжуються на період воєнного стану.

Чимало в контексті регулювання та стимулювання розвитку бізнесу в умовах військового стану в Україні, було внесено реформ в податкову політику держави, з метою спрощення всіх економічно значущих процедур, та прийнято Закон «Про внесення зміни до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», введено новий тимчасовий механізм оподаткування суб'єктів господарювання. Також знято обмеження щодо видів діяльності (крім діяльності з підакцизними товарами, грального бізнесу, обміну валют та видобутку та реалізації корисних копалин).

Однак необхідно зазначити, що вище зазначені зміни на період ведення військового стану в Україні були визначні як тимчасові і на даний час багато з них скасовані або втрачають свою актуальність. Наприклад відновлено реєстр податкових накладних та відновлюється відповідальність за порушення податкового законодавства, повернення ставок оподаткування на довоєнний рівень тощо. Тому вважаємо доречним в умовах воєнного стану та до його закінчення, на законодавчому рівні для безперервного функціонування діяльності суб'єктів господарювання вживати всі необхідні засоби для розвитку бізнесу в такий нелегкий час.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV : станом на 8 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 07.11.2024).
2. Про оборону України: Закон України від 6. 12. 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 10.11.2024).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 07.11.2024)
5. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#n58> (дата звернення: 10.11.2024).
6. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>(дата звернення 10.11.2024).
7. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Каб. Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.011.2024).
8. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України No 64/2022 від 24 лютого 2022р. URL:<https://www.president.gov.ua/documents/642022-413972>. (дата звернення: 10.011.2024).

ОЛЄЙНИКОВ Денис

кандидат юридичних наук, професор спеціальної кафедри,
Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ НОРМИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛОЖЕННЯМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТРАНОГО ПРАВА

З впровадженням в чинне законодавство про кримінальну відповідальність норм про заборону колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із співпрацею з державою-агресором, низка міжнародних правозахисних організацій піддала критиці зазначені законодавчі новації. Причиною цьому були окремі слідчо-судові

помилки, які, в цілому, не були викликані недосконалим конструюванням відповідних статей. Маючи виключно теоретичні уявлення про реалії повномасштабної збройної агресії або ж ґрунтуючись виключно на думці та переконаннях осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за ту або іншу форму злочинної колаборації, окремі фахівці роблять занадто категоричні висновки на адресу представників правоохоронних органів чи суддів. І в підсумку ми отримуємо підміну, засновану на зміщенні фокусу уваги з незаконних дій держави-агресора та її пособників на окупованих територіях на начебто невідповідність вимогам міжнародного гуманітарного права впровадженої воюючою країною норми, яка має підтримувати механізм захисту державної безпеки в умовах триваючої збройної агресії.

До новел воєнного часу, якими фактично було сформовано підінститут відносяться наступні закони:

а) Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року № 2108-ІХ, яким КК України доповнено статтею 111–1;

б) Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 року № 2110-ІХ, яким КК України доповнено статтею 436–2;

в) Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24 березня 2022 року № 2160-ІХ, яким КК України доповнено статтею 114–2;

г) Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року № 2198-ІХ, яким КК України доповнено статтею 111–2 КК України.

Положенням МГП, яке є базовим в контексті встановлення кримінальної відповідальності за окремі види колабораційної діяльності, є ст. 43 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і

звичаї війни на суходолі, відповідно до якої, з фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб, по можливості, відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо.

Цілком зрозуміло, що у разі, коли держава-окупант не дотримується зазначеного вище обов'язку, відсутні дієві механізми притягнення її до відповідальності, у тому числі й на міжнародному рівні. І саме участь громадян України в діях держави-агресора, які вона незаконно вчиняє на окупованих територіях, навіть у контексті положень МГП не можна розглядати в якості дозволеної чи законної діяльності. В будь-якому випадку події 2014-2024 років російсько-української війни засвідчили повну неспроможність впливати на ситуацію на рівні міжнародного гуманітарного права.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом (Закон України No 1207-VII, 2014). Зазначене положення цілком і повністю відповідає ст. 43 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, згідно з якою відновлення і забезпечення громадського порядку і безпеки державою-окупантом повинно здійснюватися із дотриманням існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо. Разом із цим російська федерація жодного разу не намагалася навести й обґрунтувати факти, які б свідчили про те, що виконання її обов'язків на окупованих територіях є можливим виключно за законами окупаючої сторони.

Таким чином, якщо громадянин України добровільно обіймає посаду у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, він бере участь в незаконній діяльності зазначених нікчемних утворень, сприяючи таким чином представникам держави-агресора нищити елементи державного суверенітету на захоплених територіях та незаконно впроваджувати дію нормативно-правових актів держави-агресора в місцях тимчасової окупації. Як ми знаємо, в подальшому це призводить до спроб держави-агресора увести окуповані території до свого складу.

Відповідно до вимог ст. 50 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту.

Окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Вона за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього громадянського статусу або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій. Таким чином будь-які дії представників держави-агресора, спрямовані на знищення освітнього простору Української Держави у захоплених населених пунктах, є незаконними, оскільки порушують норми МГП в частині обов'язків окупаційної держави на окупованих територіях. Цілком очевидно, що українські освітяни, які разом з агресором беруть участь у цьому процесі, і їх дії підпадають під ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України.

Що ж стосується забезпечення навчального процесу, навіть і за стандартами освіти держави-агресора (якщо це не пов'язано, наприклад, ні з впровадженням стандартів держави-агресора, ні з викладанням дисциплін, у ході якого суб'єкт пропагує за утвердження тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України), то за такі дії кримінальна відповідальність не передбачена, що вочевидь вказує на збалансованість та обґрунтованість положень ч. 3 ст. 111-1 КК України.

Згідно зі ст. 54 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни окупаційній державі забороняється змінювати статус посадових осіб чи суддів на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, якщо вони утримуватимуться від виконання своїх обов'язків з міркувань совісті. Відповідно ж до ст. 64 зазначеної вище Конвенції, кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції.

Досвід воєнних років свідчить, що судочинство на окупованих територіях не здійснюється за законодавством України. Незаконні судові органи на підставі матеріалів, зібраних та направлених незаконними правоохоронними органами, виносять обвинувальні вирoki за вчинення дій, які кваліфіковано не за чинним КК

України. Судові органи, створені всупереч законодавству України, є нікчемними так само, як і постановлені ними рішення. При цьому не має різниці рівень чи сфера вирішення питань незаконно створеного суду.

Автор погоджується із необхідністю суворого дотримання норм чинного законодавства при протидії колабораційній діяльності та недопущення розширювального тлумачення положень ст. 111-1 КК України. Разом із цим сама ідея притягнення до кримінальної відповідальності громадян держави, що сприяють ворогу в його злочинних діях, не суперечить міжнародному законодавству і є важливою справою, яку потрібно виконати задля більш ефективної реінтеграції звільнених від ворога територій.

ОСАДЧИЙ Максим

аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет

МОРСЬКІ ПОРТИ ЯК ЦЕНТРИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА СТАБІЛЬНОСТІ

Морські порти відіграють ключову роль у міжнародній торгівлі, забезпечуючи взаємодію між країнами, регіонами та континентами через обмін товарами, сировиною та послугами. Вони є критичними вузлами в глобальній логістичній мережі, забезпечуючи безперервність торгових потоків. Разом із тим, функціонування портів супроводжується значними викликами, зокрема у сфері безпеки, екології та правового регулювання. Важливість забезпечення стабільності та безпеки портів визначається їхнім стратегічним значенням у глобальній економіці та необхідністю дотримання міжнародних норм, що сприяють стабільному розвитку цієї галузі.

Міжнародні норми та стандарти, що регулюють діяльність морських портів, мають комплексний характер, охоплюючи різні аспекти безпеки, екології та функціональної ефективності. Одним із базових документів є Конвенція ООН з морського права 1982 року, яка встановлює основи правового статусу портів, правила судноплавства та визначає юрисдикцію держав щодо їх територіальних вод і виключної економічної зони. Цей документ гарантує свободу судноплавства, але водночас покладає на держави відповідальність за безпеку та екологічну

стійкість діяльності в їхніх портах [1].

Ключову роль у забезпеченні безпеки відіграють Міжнародна морська організація (ІМО) та її нормативна база. Серед них слід виділити Міжнародний кодекс з охорони суден і портових засобів, який запроваджує комплекс заходів для протидії тероризму та іншим загрозам у морських портах. Кодекс зобов'язує порти розробляти плани безпеки, проводити регулярні оцінки ризиків та запроваджувати технологічні засоби контролю, зокрема системи відеоспостереження, сканери вантажів та автоматизовані системи ідентифікації суден. Важливим аспектом є обов'язковість співпраці між портами, суднами та державами задля попередження потенційних загроз [2].

Не менш важливими є екологічні стандарти, закладені в таких документах, як Конвенція МАРПОЛ 73/78, що регулює питання запобігання забрудненню морського середовища. Порти повинні забезпечувати безпечну утилізацію відходів, уникати розливів нафти та інших забруднювачів, що може завдати шкоди не лише морському середовищу, а й економіці держав, яка залежить від ресурсів моря.

Окремим викликом є регулювання стабільності функціонування портів під час збройних конфліктів або надзвичайних ситуацій. Женевські конвенції 1949 року та їх додаткові протоколи передбачають захист портової інфраструктури у випадках військових дій [3]. Однак, на практиці, порти часто стають мішенями, що негативно впливає на міжнародну торгівлю та економічну стабільність у регіоні. Прикладом є конфлікти в Чорноморському регіоні, де функціонування портів України стало предметом міжнародної уваги через порушення норм морського права.

Конфлікти в Чорноморському регіоні, зокрема війна росії проти України, стали яскравим прикладом ситуації, коли порти опиняються під загрозою як стратегічні об'єкти. Військові дії, що розпочалися у 2014 році і значно активізувалися з 2022 року, суттєво вплинули на функціонування портової інфраструктури України. Ключові порти, такі як Одеса, Чорноморськ, Миколаїв і Маріуполь, стали не лише об'єктами атак, але й центрами уваги міжнародного співтовариства через їх критичне значення для експорту зерна, металургійної продукції та інших товарів.

Одним із найяскравіших прикладів стала блокада Чорного моря, організована росією, яка фактично паралізувала роботу українських портів. Це мало катастрофічні наслідки не лише для української економіки, але й для

глобальних ринків, оскільки Україна є одним із провідних експортерів зернових. Блокада спричинила різке зростання цін на продовольство у світі, особливо в країнах, залежних від імпорту українського зерна, таких як Єгипет, Туреччина та багато країн Африки.

У відповідь на цю кризу міжнародне співтовариство, за участі ООН і Туреччини, ініціювало Чорноморську зернову ініціативу. Ця угода дозволила частково розблокувати українські порти для експорту зерна, забезпечивши безпечні коридори для суден [4]. Однак навіть у рамках цієї ініціативи порушення залишалися, включаючи загрози атаками з боку росії, що ускладнювало стабільність експорту. У липні 2023 року росія офіційно вийшла з угоди, що призвело до нової ескалації ситуації та підвищило ризики для судноплавства в регіоні.

Крім зернового питання, ще однією проблемою стали напади на інфраструктуру портів. Удар по порту Одеса влітку 2023 року, а також численні атаки на портову інфраструктуру в Миколаєві продемонстрували, як збройний конфлікт може призвести до значних руйнувань, блокування логістичних ланцюгів і створення ризиків для судноплавства. Такі дії є порушенням міжнародного гуманітарного права, але механізмів їх ефективного припинення досі не знайдено. Ця ситуація також підкреслила слабкість міжнародних механізмів регулювання в умовах конфліктів. Міжнародні морські організації, такі як Міжнародна морська організація, закликали до гарантування безпеки судноплавства, але їхні рекомендації мали обмежений вплив у ситуаціях, де ключові сторони конфлікту ігнорують норми міжнародного права.

Таким чином, приклад Чорноморського регіону демонструє складність забезпечення стабільності та функціонування портів у зонах конфліктів. Це вимагає не лише посилення міжнародного правового регулювання, але й впровадження нових механізмів контролю та впливу на сторони конфліктів, щоб зменшити негативний вплив на міжнародну торгівлю та регіональну економічну стабільність.

Окрім міжнародного регулювання, кожна держава встановлює національні правові акти для управління портами, враховуючи місцеві потреби та ризики. Взаємодія між національним та міжнародним законодавством є важливим чинником у забезпеченні стабільної роботи портів. Зокрема, інтеграція системи ISPS у національне законодавство дозволяє уникнути розбіжностей у стандартах безпеки, забезпечуючи єдність підходів до вирішення проблем. Для інтеграції у

міжнародну торгівлю та виконання зобов'язань у сфері безпеки й екології, Україна адаптувала національне законодавство відповідно до міжнародних стандартів, таких як Міжнародний кодекс з охорони суден і портових засобів (ISPS Code).

Після ратифікації Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі (SOLAS), у рамках якої діє ISPS Code, Україна запровадила цілу низку законодавчих і нормативних актів [5]. Основним документом, що регулює діяльність портів, є Закон України "Про морські порти України" (2012). Цей закон визначає правовий статус портів, регламентує їхню діяльність і встановлює вимоги до охорони портових засобів. Зокрема, він передбачає зобов'язання портових операторів розробляти плани охорони, що відповідають міжнародним стандартам, і регулярно здійснювати оцінку ризиків [6].

Інтеграція ISPS Code у національне законодавство відображена у затвердженні Міністерством інфраструктури України відповідних нормативних документів. Зокрема, порти зобов'язані забезпечувати багаторівневу охорону об'єктів: проводити сканування вантажів, контролювати доступ до портових зон, використовувати системи відеоспостереження та впроваджувати сучасні технології, такі як автоматичні ідентифікаційні системи (AIS). Ці заходи забезпечують високий рівень безпеки, що є особливо важливим у контексті збройного конфлікту, коли ризики диверсій і терористичних актів значно зростають.

Законодавство України також враховує специфічні національні ризики, такі як загрози, пов'язані з військовими діями. Наприклад, після початку російської агресії у 2014 році Україна була змушена запровадити додаткові заходи охорони, спрямовані на захист портової інфраструктури. Це включало створення тимчасових зон безпеки, посилення патрулювання та впровадження додаткових перевірок для суден, що прибувають у порти. Крім того, морська адміністрація України активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ІМО, для координації дій і обміну інформацією про потенційні загрози.

Окремим аспектом є екологічні вимоги, які також інтегровані у національне законодавство. Відповідно до Конвенції МАРПОЛ, Україна зобов'язана забезпечувати порти обладнанням для збору відходів із суден, а також контролювати викиди в атмосферу та забруднення вод. Національне законодавство передбачає штрафні санкції за порушення цих вимог, що стимулює порти дотримуватися екологічних стандартів [7].

Попри прогрес у впровадженні міжнародних стандартів, Україна стикається

з низкою викликів. Один із них – необхідність модернізації портової інфраструктури, яка в багатьох випадках є застарілою. Крім того, збройний конфлікт створює додатковий тиск на систему безпеки портів, оскільки частина портової інфраструктури, як, наприклад, у Маріуполі, опинилася під окупацією або зазнала руйнувань. Це змушує український уряд адаптувати регуляторні механізми до нових реалій, включаючи впровадження тимчасових процедур для перенаправлення вантажопотоків на інші порти або залізничну інфраструктуру.

Окремої уваги заслуговують цифрові інновації, які дедалі більше впливають на безпеку та стабільність портів. Використання блокчейн-технологій для моніторингу торговельних потоків, автоматизованих систем управління логістикою та кібербезпеки стає основою модернізації портів. Проте зростання кіберзагроз вимагає створення надійних механізмів захисту від хакерських атак, що можуть паралізувати роботу не лише окремого порту, а й глобальних ланцюгів поставок.

У підсумку, морські порти є не лише центрами міжнародної торгівлі, але й стратегічними об'єктами, які потребують комплексного правового регулювання та інтеграції міжнародних стандартів. Співпраця між країнами, адаптація до нових викликів та використання сучасних технологій є основою для забезпечення їх стабільності та безпеки в умовах глобалізованого світу.

Список використаних джерел:

1. United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982. Oceans and law of the sea. Веб сайт. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/UNCLOS-TOC.htm.
2. Maritime Safety. International Maritime Organization. Веб сайт. URL: <https://www.imo.org/en/OurWork/Safety/Pages/default.aspx>.
3. The Geneva conventions of 12 august 1949. Веб сайт. URL: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>.
4. Осадчий, М. (2024). СУЧАСНІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ. Економіка та суспільство, (67). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-135>.
5. International Convention for the Safety of Life at Sea (SOLAS), 1974. International Maritime Organization. Веб сайт. URL: <https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-for-the->

Safety-of-Life-at-Sea-(SOLAS),-1974.aspx.

6. Про морські порти України: Закон України від 17.05.2012 № 4709-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4709-17#Text>.

7. International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL). International Maritime Organization. Веб сайт. URL: [https://www.imo.org/en/about/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Prevention-of-Pollution-from-Ships-\(MARPOL\).aspx](https://www.imo.org/en/about/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Prevention-of-Pollution-from-Ships-(MARPOL).aspx).

ОСТАПЕНКО Олена

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

РОЛЬ ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОТВОРЕННЯ

З моменту проголошення незалежності України увагу політиків, науковців, практичних діячів привертала проблема правотворчості, зокрема, класифікації нормативно-правових актів, юридичної техніки, експертизи нормативно-правових актів тощо. Певні спроби вирішення зазначеної проблеми реалізовувалися у проєктах законів про нормативно-правові акти [1; 2; 3]. Результатом довготривалої роботи у цьому напрямку стало ухвалення «з метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України» у 2023 році Закону України «Про правотворчу діяльність», яким визначено «правові та організаційні засади правотворчої діяльності, принципи і порядок її здійснення, учасників правотворчої діяльності, правила техніки нормопроекування, порядок здійснення обліку нормативно-правових актів, а також правила дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах та здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів» [4]. Не зважаючи на прогресивність зазначеного Закону, яким, зокрема, регламентується питання

експертизи проєкту закону, залишаються певні проблемні питання, колізії та прогалини чинного законодавства у досліджуваному питанні.

В умовах інтеграції України до ЄС та гармонізації законодавства виникла практика звернення до Європейській комісії за демократію через право (Венеціанській комісії) – консультативного органу Ради Європи, що може надавати висновки про відповідність проєктів законодавчих актів європейським стандартам та цінностям на прохання держав [5]. Метою таких звернень є забезпечення відповідності законодавчих актів міжнародним стандартам і нормам. Результатом звернення до Комісії є отримання відповідного висновку, у якому може бути вказано виявлені прогалини та напрямки корегування актів щодо укріплення в державі правових інститутів. Таке звернення зазвичай відбувається на стадії прийняття законопроекту.

Аналіз даних щодо таких висновків та експертних оцінок Венеціанської комісії дозволяє зробити висновки, що з моменту проголошення незалежності України й до сьогодні їх надано більше 250, велика кількість з яких стосується реформи судової системи та судоустрою [6]. Комісія долучалася до здійснення конституційної реформи, зокрема судової системи, розглядала та аналізувала такі важливі нормативно-правові акти, як закон «Про очищення влади», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної» тощо [7].

Захист принципів міжнародного права та власне інтересів України стали ключовим питанням у рішеннях Комісії щодо невідповідності конституційним принципам рішення Верховної Ради АР Крим організувати так званий «референдум» щодо приєднання до Росії [8] та щодо невідповідності міжнародному праву проєкту змін до федерального конституційного закону щодо порядку прийняття до Російської Федерації та утворення у її складі нового суб'єкту федерації [9]. Зазначені рішення сприяли формуванню міжнародно-правової позиції щодо визнання незаконною анексію Росією частини території України.

Серед науковців немає однозначної оцінки таких експертних висновків. З одного боку, висновки Венеціанської комісії стосовно недоторканності народних депутатів України та суддів [10] і проєктів змін до Конституції України в частині правосуддя [11] були враховані українським законодавцем у процесі

законотворення. З іншого боку, доволі часто висновки міжнародних інституцій породжують політичні дискусії, а окремі політики використовують їх як аргумент на користь власної правової позиції [12, с. 40].

Н. В. Гнезділова вважає за необхідне враховувати висновки Комісії на підставі принципу *pacta sunt servanda* (договорів слід дотримуватися) [13, с. 52]. Проте важко погодитися з думкою авторки, оскільки такі висновки мають характер консультативних рішень. Безумовно, їх можна вважати міжнародною експертизою, але законодавець повинен їх брати до уваги зважаючи на національний публічний порядок – за умови відсутності суперечностей [9].

У контексті удосконалення нормативно-правових актів щодо експертизи законопроектів вважаємо, що необхідно чітко визначити їх правову природу шляхом встановлення ступеня обов'язковості їх урахування у законопроектній роботі. На нашу думку, висновки Венеціанської комісії є джерелами «м'якого права» і повинні враховуватися законодавцем за умови відповідності національному публічному порядку [14]. Взаємодія України із Венеціанською комісією забезпечує використання зарубіжного наукового й експертного потенціалу для адаптації українського законодавства до стандартів ЄС та їх гармонізації.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про нормативно-правові акти № 7409 від 01 грудня 2010 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123
2. Проект Закону про нормативно-правові акти № 7409-1 (альтернативний) від 15 грудня 2010 р. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7409-1&skl=7
3. Проект Закону про нормативно-правові акти № 0922 від 12 грудня 2012 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45021
4. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20>
5. Revised Statute of the European Commission for Democracy through Law (adopted by the Committee of Ministers on 21 February 2002 at the 784th meeting of the Ministers' Deputies): Resolution (2002)3. URL: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_01_Statute
6. Documents Ukraine of Venice Commission. Opinions for “Ukraine”. Official web-site of the Council of Europe. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?country=47&year=all>

7. Україна та Венеціанська Комісія. Офіційний сайт Постійного представництво України при Раді Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-venecianska-komisiya>

8. Opinion on “whether the decision taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organise a referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or restoring Crimea’s 1992 Constitution is compatible with constitutional principles” adopted by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice, 21-22 March 2014): CDL-AD(2014)002-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)002-e)

9. Opinion on “Whether Draft Federal constitutional Law No. 462741-6 on amending the Federal constitutional Law of the Russian Federation on the procedure of admission to the Russian Federation and creation of a new subject within the Russian Federation is compatible with international law” endorsed by the Venice Commission at its 98th Plenary Session (Venice, 21-22 March 2014): CDL-AD(2014)004-e

10. Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) щодо проекту Закону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів від 24 липня 2015 року № CDL-AD(2015)013. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3)

11. Проміжний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя від 24 липня 2015 року № CDL-PI(2015)016. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3)

12. Богачова О. В. Сучасні реалії інституту експертизи законопроектів в Україні. *Право та управління*. 2012. № 2. С. 30–42.

13. Гнезділова Н. В. Види законодавчої експертизи. Юридичний науковий електронний журнал, № 9, 2020. С. 49 – 53. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/12.pdf

14. Остапенко О. Г., Рогова О. Г., Суц О. П. Експертиза законопроектів: український та зарубіжний досвід. *Успіхи і досягнення у науці. Серія «Право»*. № 7(7), 2024. С. 101-117. [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7\(7\)-101-11](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-7(7)-101-11).

ОСТАПКО Ксенія

кандидат юридичних наук,

старший лаборант кафедри кримінально-правової політики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Протидія злочинам у сфері економіки є комплексною та багатоаспектною проблемою, а питання, пов'язані з належним забезпеченням захисту праввідносин у цій сфері, набувають особливого значення і потребують ґрунтового всебічного вивчення.

В умовах сучасності трапляються неодноразові випадки тиску на представників бізнесу шляхом кримінального переслідування. У таких випадках, важливим елементом вирішення спірної ситуації є наявність ясної та несуперечливої стратегічної лінії захисту бізнесу, яка б спиралася на фактичні обставини справи.

В економічному і соціальному житті України як незалежної держави спостерігається безперервний процес змін у всіх сферах її життєдіяльності. Передусім такі перетворення пов'язані з прагненнями України інтегруватися у загальноєвропейський простір та необхідністю упорядкування вітчизняного законодавства відповідно до Європейських стандартів. Однак сучасність засвідчує неспроможність окремих норм кримінального права до належного регулювання новітніх суспільних відносин, що негативно вплинуло на ефективність здійснення кримінально-правової охорони загалом. Одним із найбільш небезпечних проявів такого впливу є вчинення злочинів у сфері економіки. Зазначені злочинні посягання заподіюють шкоду економіці України та добробуту населення, є підґрунтям для поширення організованої злочинності, призводять до зростання корумпованості державного апарату та правоохоронних органів. Аналіз економічної злочинності свідчить, що останніми роками динамічно зростає питома вага окремих злочинів економічної спрямованості. Спостерігається збільшення кількості зареєстрованих злочинів, що стосуються фіктивного підприємництва; незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів; незаконного використання знаків для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару [1, с. 5].

Перехід України до ринкової економіки, розвиток підприємництва, заохочення конкуренції, розширення зовнішньої торгівлі сприяли створенню нових можливостей для злочинної діяльності у сфері економіки. Водночас низька ймовірність викриття та високі прибутки, пов'язані з економічною злочинністю, роблять економічну сферу дуже привабливою для правопорушників. У свою чергу, величезні втрати, пов'язані з економічною злочинністю, підбивають системи соціального захисту та дестабілізують економічні системи, таким чином чітко вказуючи на неспроможність саморегулювання [2, с. 710].

Серед науковців немає одностайності не лише щодо кримінально-правових засобів охорони економіки, а й щодо визначення поняття, яке характеризує злочинні діяння у сфері економіки. Таке негативне явище розглядають як «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері економічної діяльності», «злочини економічного характеру», «злочини економічної спрямованості», «злочини у сфері господарської діяльності», «злочини у сфері підприємницької діяльності», «економічні правопорушення», «тіньова економіка», «економічні злочини», «економічна злочинність» тощо [1, с. 46].

У правовій також доктрині відсутній уніфікований підхід щодо визначення поняття «економічний злочин». Так, В.Т. Білоус визначає «економічний злочин» передбачене кримінальним законом діяння у сфері економічних відносин, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності [3, с. 72]. На думку Т.І. Савчук, під економічними злочинами потрібно розуміти злочини, що вчиняються у сфері господарювання як особами, що безпосередньо займаються господарською діяльністю, так і особами, що здійснюють контроль за цією діяльністю [4, с. 75]. О.О. Бондаренко, І.О. Юрчик вважають, що «економічний злочини – це винне каране діяння (дія чи бездіяльність), здійснене з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-правових інструментів, організаційно-регулятивних та контрольних-управлінських прав і повноважень, які з корисливих чи інших протиправних мотивів посягають на фінансово-економічну безпеку соціальних систем» [5].

Тому для налагодження ефективної протидії вчиненню злочинів у сфері економіки необхідним є саме встановлення повного та чіткого визначення поняття «злочини у сфері економіки» та здійснення їхньої класифікації. У цьому контексті особливого значення набуває відсутність ґрунтовних праць вітчизняних теоретиків права, що призводить до труднощів під час практичного застосування

норм Кримінального кодексу України. Зауважимо, що для чіткої визначеності змісту поняття «злочини в сфері економіки», в контексті кримінального права України, необхідним є пізнання суті термінів, які формують через словосполучення названу категорію. Також доцільно наголосити, що в вищенаведеному словосполученні всі терміни хоча і мають загальну форму, однак їх логічний взаємозв'язок утворює нове визначення [6, с. 244].

Поняття злочинів у сфері економіки є вельми об'ємним та включає у себе поняття всіх економічних злочинів. Злочинні діяння, що входять до цього поняття є різноманітними за своїм кримінально правовим складом: відрізняються як за об'єктивними, так і за суб'єктивними ознаками, хоча і знаходяться у діалектичному взаємозв'язку. Вказана особливість цієї системи прямо впливає на подальше дослідження порядку доказування при їх розслідуванні. Внаслідок чого робота у цьому напрямку вимагає пошуку спільних закономірностей у джерелах доказів, засобах доказування, порядку збирання, дослідження та оцінки доказів під час кримінального провадження по цим категоріям злочинів.

Список використаних джерел:

1. Франчук В.В. Кримінально-правові засоби охорони економіки України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 244 с.
2. Киргізова В. Поняття економічних злочинів у правовій доктрині та законодавстві, їх диференціація. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 5. С. 710-715
3. Білоус В.Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: монографія. Ірпінь: Акад. держ. податк. служби України, 2002. 449 с.
4. Савчук Т.І. Поняття економічних злочинів та їх види. *Право і безпека*. 2009. № 1. С. 71-76.
5. Бондаренко О.О., Юрчик І.О. Становлення та розвиток сучасних підходів до визначення поняття «економічна злочинність». *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3528> (дата звернення: 05.12.2024)
6. Франчук В.В. Поняття злочинів у сфері економіки та їх класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. С. 244-254.

П'ЯНОВ Сергій

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **КОРОБЦОВА Дар'я**,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри правового
забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки

Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЛЬ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КІНЦЕВИХ БЕНЕФІЦІАРНИХ ВЛАСНИКІВ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Ідентифікація кінцевих бенефіціарних власників (КБВ) є ключовим елементом фінансового моніторингу, що спрямований на забезпечення прозорості бізнесу і боротьбу з фінансовими злочинами. Поняття КБВ визначається міжнародними стандартами, зокрема Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [1]. Згідно з рекомендацією FATF, КБВ – це фізична особа, яка в кінцевому підсумку володіє або контролює юридичну особу, незалежно від того, чи здійснює вона управління безпосередньо або через проміжні структури. Міжнародна практика часто базується на визначенні КБВ через наступні критерії:

- володіння часткою у статутному капіталі (звичайно 25% або більше);
- контроль за управлінням компанією через інші юридичні особи чи договори;
- наявність реальної здатності впливати на прийняття рішень компанією, навіть без формального володіння часткою.

Документами, які найчастіше визначають КБВ у міжнародному контексті, є:

- конвенція ООН проти корупції [2];
- директива європейського парламенту і ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму [3].

Українське законодавство також визначає поняття КБВ, базуючись на міжнародних стандартах. Відповідно до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом" №361-ІХ від 2019 року [4], КБВ є фізичною особою, яка має пряме або опосередковане

володіння компанією (частка 25% або більше) та реалізує фактичний контроль над компанією, навіть через непрямі механізми управління. В Україні для визначення КБВ використовуються державні реєстри, зокрема Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДР). Згідно з вимогами українського законодавства, компанії зобов'язані розкривати інформацію про своїх КБВ під час реєстрації, а також оновлювати її у випадку змін.

На наш погляд, ідентифікація КБВ є важливим інструментом у досягненні фінансової стабільності та забезпеченні правопорядку у фінансовій сфері. При цьому ідентифікація КБВ в Україні є складним процесом через низку проблем. Це стосуються як законодавчої, так і практичної площини. Розглянемо детальніше основні виклики ідентифікації КБВ в нашій державі:

1. Складність багаторівневих структур власності – компанії часто використовують складні юридичні схеми із залученням декількох рівнів власності; багаторівневі структури можуть включати іноземні юрисдикції, які не завжди відкриті для запитів щодо розкриття інформації.

2. Використання офшорних зон – офшорні юрисдикції часто забезпечують конфіденційність інформації про власників, що дозволяє приховувати бенефіціарів; українські реєстри часто не мають доступу до інформації в офшорах, що ускладнює перевірку даних.

3. Недостатність або застарілість інформації в реєстрах – єдиний державний реєстр в Україні не завжди містить актуальну інформацію, оскільки оновлення даних покладається на самих суб'єктів господарювання; інформація може бути неточною через помилки при заповненні або навмисне введення недостовірних даних).

4. Недоліки законодавчої бази – хоча в Україні діє законодавство, що вимагає розкриття інформації про КБВ, воно часто має прогалини, зокрема відсутність чітких механізмів перевірки; відсутність жорстких санкцій за неподання або подання неправдивої інформації).

5. Недостатній рівень технічної інтеграції – відсутність автоматизованих систем перевірки інформації, які могли б співставляти дані з різних реєстрів; Україна лише частково інтегрувалася у міжнародні платформи верифікації.

6. Слабкість міжвідомчої співпраці – координація між різними державними органами (наприклад, Державна служба фінансового моніторингу, ДПС, НБУ) є недостатньо ефективною.

7. Низька правова культура суб'єктів господарювання – багато суб'єктів намагаються уникати розкриття КБВ, використовуючи юридичні прогалини; є випадки, коли інформація про КБВ подається формально, без підтвердження реальних даних.

Вирішення проблем ідентифікації КБВ, на нашу думку, є критично важливим для України. Саме тому розглянемо основні напрямки удосконалення системи ідентифікації КБВ в нашій країні:

1. Автоматизація систем перевірки – впровадження блокчейн-рішень, які дозволяють забезпечити прозорість та захист даних про КБВ. Створення національної інтегрованої платформи, яка б поєднувала реєстри ЄДР, фінансові бази даних та міжнародні платформи ідентифікацію КБВ. Застосування штучного інтелекту, який здатен аналізувати складні структури власності, виявляючи нетипові зв'язки та ризикові патерни поведінки.

2. Покращення законодавчої бази – необхідно уточнити термінологію та механізми перевірки КБВ, наприклад, встановити обов'язковість надання підтверджуючих документів разом із заявами. Посилення відповідальності за неподання або подання недостовірної інформації сприятиме підвищенню рівня відповідальності суб'єктів. Україна має інтегрувати вимоги FATE та Директив ЄС щодо боротьби з відмиванням грошей у свою нормативну базу.

3. Міжнародна співпраця – використання платформ, які інтегрують дані з національних реєстрів різних країн. Це може забезпечити доступ до актуальної інформації про власників у різних юрисдикціях. Активна співпраця з міжнародними організаціями, такими як FATE I MONEYVAL, сприятиме отриманню доступу до даних з іноземних реєстрів. Впровадження Common Reporting Standard (CRS), яке дозволить отримувати дані про фінансові активи КБВ за кордоном.

4. Забезпечення належного функціонування ЄДР – обов'язкове щорічне підтвердження інформації про КБВ компаніями з наданням супровідної документації. Розширення функціональності реєстру для автоматичного виявлення потенційних розбіжностей в даних.

5. Освіта та підвищення обізнаності – організація навчальних програм для працівників банківських установ, нотаріусів та інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу з метою підвищення рівня знань щодо методів виявлення КБВ. Просвітницька діяльність серед підприємців про необхідність надання достовірної інформації для підвищення прозорості бізнесу.

Ідентифікація КБВ є важливим інструментом для забезпечення прозорості економічних відносин, боротьби з корупцією, відмиванням коштів і фінансуванню тероризму. Для України, яка намагається інтегруватися в глобальну економічну спільноту та виконувати міжнародні зобов'язання в межах співпраці з ЄС та FATF, вирішення проблем, пов'язаних із ідентифікацією КБВ, має важливе значення.

По-перше, ідентифікація КБВ є базовою вимогою для забезпечення доброчесності фінансової системи. Відсутність прозорості у структурі власності компаній створює ризики використання юридичних осіб для ухилення від сплати податків, легалізації незаконних доходів і приховування джерел фінансування.

По-друге, розв'язання проблем у цій сфері сприяє підвищенню рівня довіри до державних і приватних інституцій. Громадяни, інвестори та міжнародні партнери очікують, що бізнес-операції в Україні здійснюватимуться у правовому полі та відповідатимуть принципам прозорості та підзвітності.

По-третє, вдосконалення механізмів ідентифікації КБВ є необхідною умовою для ефективної імплементації антикорупційних заходів. Україна вже впровадила низку нормативно-правових актів, зокрема щодо обов'язкового розкриття інформації про бенефіціарів.

Таким чином, вирішення проблем ідентифікації КБВ має бути пріоритетним напрямом державної політики України. Для досягнення цього необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу, розвивати технологічні інструменти для аналізу та перевірки інформації, а також забезпечувати належний моніторинг і контроль за виконанням відповідних вимог. Ці заходи сприятимуть створенню прозорого бізнес-середовища та зміцненню економічної стабільності України.

Список використаних джерел:

1. Міжнародні стандарти щодо боротьби з відмиванням коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, рекомендації FATF, Затверджені Пленарним засіданням FATF у лютому 2012 року, поточна редакція — Редакція від жовтня 2023 року, URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8/FATF%20Recommendations_UKR_as_of_November%202023%20E2%80%93%20updated.pdf (дата звернення: 03.12.2024 р.).

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, поточна редакція – Ратифікація від 18.10.2006 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 03.12.2024 р.).

3. Директива європейського парламенту і ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму», поточна редакція - Редакція від 30.06.2021 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15#Text (дата звернення: 03.12.2024 р.).

4. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06 грудня 2019 року № 361-IX, поточна редакція — Редакція від 23.09.2024 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/36120?find=1&text=%D0%BA%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B9+%D0%B1#w1_1 (дата звернення: 03.12.2024 р.).

ПАВЛЕНКО Тетяна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін,

кримінального права та процесу

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПОРТРЕТ ЖЕРТВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Вивчення особи жертви домашнього насильства є вельми важливим при вирішенні проблеми протидії цьому негативному соціальному явищу. Враховуючи особливості характеристики потерпілої особи, її поведінку можна розв'язати цілу низку питань, зокрема, щодо причин та умов домашнього насильства, механізму злочинної поведінки кривдника, прослідкувати особливості взаємодії кривдника та жертви, випрацювати заходи щодо запобігання проявам домашнього насильства. Крім того, розуміння специфіки певних особливостей, ознак, властивостей та рис жертви домашнього насильства дає можливість належним чином вибудувати процедуру проведення подальших заходів (як соціального, так і

правового характеру) по роботі з жертвою домашнього насильства. Також, як зазначається у науковій літературі, «глибоке дослідження особи потерпілого, його поведінки, взаємовідносин з оточуючими, характеру, схильностей та звичок є підставою для побудови основної версії про особу, що вчинила кримінальне правопорушення» [1, с. 28].

Слід зазначити, що наразі проблема домашнього насильства є гендерно детермінованою. Ця теза підтверджується статистичними даними. Так, за державною статистикою, кількість звернень від жінок та чоловіків пропорційно дорівнює 80/20. Є випадки, коли ця пропорція збільшується. 85% звернень складають жінки, а 15% – чоловіки [2]. Тобто, ми бачимо, що постраждалими від домашнього насильства є переважно жінки. Проте, як свідчить статистика звернень на гарячу лінію ГО «Ла Страда-Україна», чоловіча частка останнім часом зростає. 75% звернень громадська організація отримує від жінок і 25% звернень – від чоловіків [2]. Вочевидь така ситуація пов'язана з тим, що такі звернення є конфіденційними та інформація щодо них ні в якому разі не підлягає розголошенню. Тож чоловіки, звертаючись на гарячу лінію ГО «Ла Страда-Україна» (на національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації), розуміють, що вони не підпадуть під вплив стереотипних уявлень у суспільстві та зможуть отримати допомогу.

Якщо говорити про дітей, які страждають від домашнього насильства, то тут ситуація дещо інша. Пропорція між хлопчиками та дівчатками складає близько 50 на 50 відсотків, із похибкою близько у 5% залежно від року. Тобто діти переважно однаково страждають від домашнього насильства, незалежно від гендеру [2].

Якщо подивитися на портрет жертв домашнього насильства, то можливо виокремити деякі спільні риси потерпілих даної категорії. Зокрема, це «низька самооцінка, невпевненість у собі, постійне відчуття провини, навіть коли це не так, соціальна ізоляція та залежність від кривдника (психологічна, економічна, емоційна, сексуальна або фізична)» [3, с. 246].

Проте, жінки, чоловіки та діти, як жертви домашнього насильства, мають певні відмінні риси, про що свідчать дослідження експертів у даній галузі.

Так, жінки-жертви домашнього насильства, як правило, мають пасивно-споглядальну позицію, почуття страху, тривожність, терплячість, що доходять до жертвовності, ригідність установок, також спостерігається невпевненість в собі, залежність від чоловіка, неврівноваженість, яка може виявлятися у підвищеній емоційності, вразливості або неадекватних реакціях, агресивності. Жінки, які

потерпають від домашнього насильства, часто мають виражені акцентуації характеру – депресивну, тривожну, демонстративну. Також у таких жінок може спостерігатися низький рівень самоусвідомлення, тобто вони погано усвідомлюють себе як людину, втратили власне Я, не орієнтуються у своїх потребах та бажаннях [4]. Також є думка, що однією з особливостей жінки-жертви домашнього насильства є невисокий освітній та культурний рівень. З такою позицією варто погодитися. Адже, загальний високий рівень інтелекту дає можливість не піддаватися впливу інших та відстоювати власну думку, що є важливим у протистоянні з кривдником.

Якщо говорити про особливості портрету жертви домашнього насильства в умовах відритої збройної агресії, то обов'язково слід враховувати психологічний стан жертви. Адже військові дії можуть призводити до стресу, посттравматичного стресового розладу та інших порушень, що може негативно впливати як на поведінку кривдника, так і на поведінку жертви. Важливо зазначити, що ця риса характерна і для жінок, і для чоловіків, і для дітей.

Щодо рис чоловіків-жертв домашнього насильства, то в більшості вони збігаються з рисами, які притаманні жінкам-жертвам. Щодо певних особливостей, то по-перше, варто зазначити зловживання чоловіками сильнодіючими речовинами (алкоголь, наркотики тощо), що суттєво впливає на поведінку чоловіка, і створюються умови за яких жінка (дружина, мати тощо), не маючи інших важелів впливу, вдається до психологічного, емоційного, а подекуди, і до фізичного впливу. По-друге, чоловіки можуть мати певні сексуальні проблеми або проблеми з адекватною статево-рольовою самоідентифікацією, що призводить до домінуючої ролі жінки у стосунках, а відтак чоловік стає практично абсолютно підлеглим, безпорадним, залежним від жінки.

Стосовно дітей-жертв домашнього насильства, то спеціалісти наголошують на тому що індивідуально-психологічні особливості можна диференціювати на вроджені або біологічно обумовлені та набуті, що сформовані вихованням або соціальною ситуацією розвитку, насамперед впливом сім'ї [4].

Список використаних джерел:

1. Резнікова О.І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці: дис...канд. Юрид. Наук. 02.00.09. Харків, 2015. 239 с.
2. Степанюк Ольга Жінки потерпають від домашнього насильства більше, ніж чоловіки – «Ла Страда-Україна». 4.10.2024. URL:

<https://hromadske.radio/news/2024/10/04/zhinky-poterpaiut-vid-domashnoho-nasylstva-bilshe-nizh-choloviky-la-strada-ukraina>.

3. Авраменко С.М., Мельник А.Р. Портрет жертви домашнього насильства та його особливості в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Вип.81. Ч. 2. 2024. С. 244-249 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.38>.

4. Загальні індивідуально-психологічні особливості жертв насильства в сім'ї. Печерська районна в місті Києві державна адміністрація. Офіційний вебпортал. 10 червня 2015 р. URL: <https://pechersk.kyivcity.gov.ua/news/zagalni-individualno-psikhologichni-osoblivosti-zhertv-nasilstva-v-sim039i>.

ПОЛТАВЕЦЬ Михайло

здобувач вищої освіти 2 курсу спеціальності 081 Право

ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Науковий керівника: **ШИНКАРЬОВ Юрій,**

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри правового регулювання економіки

навчально-наукового інституту економіки і права

Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця

ЮРИДИЧНІ ФІКЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: РАДЯНСЬКА СПАДЩИНА ТА СУЧАСНІСТЬ

У контексті вивчення Кримінального права студенти часто стикаються з юридичними фікціями або атавізмами, що продовжують існувати в національній правовій системі і які фактично залишилися нам у спадок від законодавства про кримінальну відповідальність, що діяло до набуття чинності сучасним Кримінальним Кодексом України. Ці фікції, закладені ще в попередній історичний період, стали наслідком ідеологічного впливу на правову систему та процеси реформування, що відбувалися протягом тривалого часу. Вони багато років тому формалізувалися у приписах законодавства і фактично стали калькою у сучасних правових нормах.

Одним із прикладів таких юридичних фікцій є положення чинного законодавства України, які регулюють питання умовно-дострокового звільнення

від відбування покарання, зняття судимості та критеріїв виправлення засуджених осіб. Відповідно до чинного Закону про кримінальну відповідальність [1] частиною 2 статті 81 закріплюється можливість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення.

Аналогічні положення містяться в ч. 1 ст.91 КК України, яка передбачає умови дострокового зняття судимості, у тому випадку, якщо особа після відбуття покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення.

Окрім цього, у ч. 2 ст. 107 КК України, стосовно неповнолітніх, визначається можливість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, якщо засуджений сумлінною поведінкою та ставленням до праці та навчання довів своє виправлення.

Як зазначає автор посібника «Кримінальне права України. Загальна частина»:

«Поняття "зразкова поведінка особи" означає наявність у неї стійких правомірних вчинків у побуті, колективі, спілкуванні з оточуючим середовищем, у додержанні норм моралі»;

«Поняття "сумлінне ставлення до праці" включає своєчасне і сумлінне виконання особою, про яку йдеться, своїх професійних або виробничих обов'язків, суворе додержання умов праці і вимог виробничої дисципліни. Додержання особою всіх вимог, що охоплюються цими двома поняттями, має підтверджувати виправлення такої особи. Інакше кажучи, якщо особа, що має судимість добровільно і старанно виконує ці дві вимоги закону, суд має право зняти з неї судимість до закінчення строку, зазначеного у ст. 89 КК» [2, с.281].

Однак постає питання: чи достатньо цих критеріїв для об'єктивного визначення виправлення засудженої особи? На нашу думку, у разі додержання особою двох ключових вимог, неможливо однозначно стверджувати факт виправлення засудженої особи. Це, у свою чергу, створює ризик нерівного застосування закону по відношенню до засуджених, оскільки оцінка цих понять значною мірою залежить від суб'єктивного бачення ситуації посадовими особами установ виконання покарань та судом. Крім того, сучасні наукові підходи до ресоціалізації особи наголошують на необхідності врахування не лише поведінкових, але й інших психологічних аспектів виправлення. Ми вважаємо, що ця норма певним чином містить відголоски законодавства, що діяло у попередній

історичний період з високим ідеологічним антидемократичним і антигуманним забарвленням.

Як приклад, підтвердженням необхідності визнання вищезазначених критеріїв застарілими є Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Res (2003) 22 «Про умовно-дострокове звільнення» зі «Збірнику документів Ради Європи з Запобігання Перенаселеності В'язниць». У ній зазначається, що «критерії, які в'язні повинні виконати для того, щоб бути умовно звільненими, мають бути чіткими та зрозумілими. Вони також повинні бути реалістичними у тому сенсі, що вони повинні брати до уваги особистості ув'язнених і соціальні та економічні обставини, а також наявність програм з переселення» [3, с.54].

Захарчук В., аналізуючи судову практику застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання [4, с.64], дійшов висновку, що «Свідченням того, що особа дійсно виправилася можуть бути наступні критерії: протягом усього строку відбування покарання засуджена особа характеризується позитивно; не допускала порушень вимог встановленого режиму; відсутні догани; підтримує зв'язки з родичами та особами позитивного соціального спрямування; твердо встала на шлях перевиховання».

Звертаючись до іноземної практики, можемо розглянути критерії припинення виконання решти строку позбавлення волі з випробуванням відповідно до законодавства Федеративної Республіки Німеччини. Відповідно до § 57 Кримінальний кодексу Німеччини (StGB) [5], при ухваленні рішення про призупинення виконання решти строку позбавлення волі з випробуванням, суд звертає особливу увагу на: особистість засудженого, його минуле життя, обставини вчинення ним злочину, вагу правового інтересу, якому загрожує рецидив, поведінку засудженого у в'язниці, умови життя засудженого та що варто очікувати при призупиненні покарання.

Отже, виходячи з викладеного, можна стверджувати, що сучасне законодавство України у частині критеріїв виправлення засуджених осіб значною мірою успадкувало ідеологічні установки радянської доби.

Поняття «зразкова поведінка особи» та «сумлінне ставлення до праці» є ідеологічним кліше. Об'єктивно складно довести виправлення особи через суб'єктивний критерій зразкової поведінки та ще складніше через його сумлінне ставлення до праці.

Для ефективного реформування кримінального законодавства необхідно

провести комплексний аналіз подібних норм із врахуванням європейських підходів до виправлення та ресоціалізації засуджених. Напрямок подальшого розвитку дослідження є вивчення зарубіжної судової практики стосовного цього інституту.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 21 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
2. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Станом на вересень 2011 р. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 320 с. ISBN 978-611-01-0312-1
3. Рада Європи. Збірник документів Ради Європи з Запобігання Перенаселеності В'язниць. URL: <https://rm.coe.int/168047ebb5>.
4. Захарчук В. М. СУДОВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ URL: https://univer.km.ua/sites/default/files/Наукова%20діяльність/Збірник%20XXVI%20щорічної%20звітної%20конференції%20науково-педагогічних%20працівників_2022.pdf
5. Кримінальний кодекс Німеччини (Strafgesetzbuch, StGB). Прийнято 15 травня 1871 р. Німеччина. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 05.12.2024).

ПОНОМАРЕНКО Оксана

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права

ім. проф. О. І. Процевського ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

o.ponomarenko@hnpu.edu.ua

доцент кафедри правового регулювання економіки ХНЕУ імені С. Кузнеця

ВИЗНАННЯ СІМЕЙНИХ ДОГОВОРІВ НЕДІЙСНИМИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Сімейні договори є окремим видом цивільно-правових договорів. Це

означає, що вони регулюються спеціальними нормами сімейного законодавства та загальними нормами цивільного законодавства. Оскільки вимоги щодо чинності правочинів, а також наслідки недотримання цих вимог, встановлюються лише законом, то підстави визнання сімейних договорів також встановлюються як спеціальними нормами сімейного законодавства, так і загальними нормами цивільного законодавства. При цьому спеціальні норми сімейного законодавства мають пріоритет над загальними нормами цивільного законодавства.

В сімейному законодавстві відсутні загальні положення про визнання сімейних договорів недійсними. В СК містяться лише норми, які передбачають підстави для недійсності окремих видів сімейних договорів. При чому аналіз сімейного законодавства дає підстави для висновку, що законодавець використовує два основних підхода щодо визначення підстав недійсності сімейних договорів.

В межах першого підходу, закон визначає імперативні вимоги щодо окремого виду сімейного договору, при цьому в законі прямо не зазначається, що недотримання цих вимог є підставою для недійсності такого договору. Недійсність таких договорів визначається згідно з загальним правилом про те, що зміст правочину не може суперечити ЦК, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, такі договори можуть бути визнані недійсним на підставі рішення суду. Такий підхід знайшов відображення і в Постанові ВС за справою 626/2014-17, в якій зазначене, що критерієм правомірності шлюбного договору є, зокрема, відсутність суперечностей між його змістом та вимогами закону, тобто відповідність договору імперативним нормам та дотримання моральних засад суспільства.

До таких випадків, коли закон прямо не визначає наслідки у виді недійсності договору, але встановлює лише імперативні вимоги до правочину відносяться норми про шлюбний договір. Так, наприклад, відповідно до ст. 92 СК шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. Таким чином, не дивлячись на те, що сімейним законодавством прямо не передбачені наслідки недотримання цих вимог, не викликає сумнівів, що таким наслідком у разі укладання шлюбного договору особами, які не відповідають зазначеним вимогам (наприклад, чоловіком та жінкою, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу або одностатевою парою тощо), буде визнання такого договору недійсним.

Ст. 93 СК визначає вимоги до змісту шлюбного договору і встановлює ряд

заборон щодо умов шлюбного договору. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми; не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені СК, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище; за шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації. В цьому випадку СК також прямо не передбачає наслідки порушення сторонами цих заборон, але аналіз судової практики показує, що саме визнання шлюбного договору недійсним і є таким негативним наслідком у разі недотримання цих вимог.

Звертає на себе увагу той факт, що сімейне законодавство часто при формулюванні заборон щодо сімейних договорів містить оціночні поняття (надзвичайно невігідне матеріальне становище) або нечітко формулює певну вимогу, що стає підставою для суперечливої судової практики. Так, серозні проблеми виникають у судовій практиці в застосуванні норми про заборону передавати за шлюбним договором у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації. В одних випадках суди визнають недійсними шлюбні договори, в яких міститься така умова, в інших справах – відмовляють у задоволенні позовних вимог. Так, наприклад, у Постанові ВС у справі 522/25760/16 шлюбний договір був визнаний недійсним у зв'язку з тим, що за його умовами до одного з подружжя переходило право власності, на майно, яке належало іншому з подружжя. А у Постанові за справою № 752/22220/16 ц у задоволенні позовних вимог було відмовлено, на підставі того, що сторони за умовами шлюбного договору не передавали у власність один одному нерухоме майно, право на яке підлягає державній реєстрації, а тільки встановили правовий режим майна, право власності на яке вже було зареєстровано за кожною із сторін.

Спеціальною вимогою щодо чинності сімейного договору також є вимога щодо дотримання прав та інтересів дитини. Ця вимога сформульована як принцип сімейного законодавства. Відповідно до ч. 8 ст. 7 СК регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини. Крім того, обов'язок не порушувати права та інтереси дитину при укладанні сімейних договорів прямо передбачені у окремих нормах сімейного законодавства. Так, відповідно до ч. 4 ст. 93 СК шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені СК. Відповідно до ч. 2 ст. 182 СК мінімальний гарантований розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим,

ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Саме тому, якщо сімейним договором порушуються права та інтереси дитини, це є спеціальною підставою для визнання такого договору недійсним, що підтверджується і в практиці ВС. При цьому необхідно зазначити, що при розгляді справи, в якій оспорується сімейний договір, суд обов'язково встановлює чи порушуються таким договором права та інтереси дитини. Такий підхід запроваджений також і практикою Верховного Суду. У Постанові ВС за справою № 591/4287/18 від 17.02.2020 р., в якій оспорувався договір про сплату аліментів на дитину, ВС зазначив, що спірний договір містить всі істотні умови, які необхідні для укладання такого виду договору, умови надання коштів на утримання дітей, їх розмір, що *відповідає інтересам дітей* та є обов'язковими для сторін договору.

За другим підходом, в сімейному законодавстві чітко визначається не лише вимога до сімейного договору, а і те, що недотримання такої вимоги в якості наслідку тягне визнання такого договору недійсним. Справедливості раді необхідно, зазначити, що не дивлячись на те, що такий підхід є більш доцільним, він дуже рідке використовується у чинному сімейному законодавстві. Такий підхід запроваджений лише в одній нормі сімейного законодавства. Відповідно до ч. 6 ст. 190 СК договір, спрямований на припинення права дитини на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно, визнається судом недійсним за вимогою відчужувача нерухомого майна, у разі виключення його імені як батька з актового запису про народження дитини. Таким чином, у СК сформульована спеціальна підстава недійсності лише для договору, який спрямований на припинення права дитини на аліменти. Однак, представляється, що втрата сімейно-правового зв'язку між особами, які уклали сімейний договір, має бути загальним правилом для визнання такого договору недійсним.

Більш того, представляється що загальною вимогою для чинності будь-якого сімейного договору має бути вимога щодо їх суб'єктного складу. Суб'єктами сімейних договорів можуть бути виключно фізичні особи, які мають відповідний сімейно-правовий статус (подружжя, батьки тощо) і втрата такого статусу, внаслідок визнання шлюбу недійсним або виключення відомостей про жінку, чоловіка з актового запису про народження дитини має в якості наслідку тягнути за собою і визнання сімейного договору, який уклали такі особи, недійсним.

В якості окремої спеціальної вимоги щодо визнання сімейних договорів недійсними, яка сформульована у практиці ВС, необхідно зазначити вимогу щодо

заборони їх укладання через представників. Так, у Постанові ВС за справою 757/10715/17-ц від 25.09.2019 зазначено, що системне тлумачення ст. 2 та ст. 14 СК дає підстави для висновку, що сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям є такими, що тісно пов'язані із особою, а тому не можуть бути передані іншій особі. Частиною 2 ст. 238 ЦК передбачено, що представник не може вчиняти правочин, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто тією особою, яку він представляє, тому Верховний Суд доходить до висновку, що шлюбний договір не може укладатися за дорученням, оскільки представнику заборонено вчиняти правочин, який може бути вчинений лише особисто тією особою, яку він представляє.

Слід, однак, зазначити, що таке тлумачення ВС норм сімейного та цивільного законодавства є досить дискусійним і критикується науковцями та практиками. Представляється, що заборони мають бути чітко і однозначно сформульовані в імперативних нормах закону, а ні визначатися ВС шляхом тлумачення.

Крім спеціальних підстав визнання сімейних договорів недійсними, сімейні договори можуть бути визнані недійсними і за загальними вимогами цивільного законодавства. Аналіз судової практики показує, що за такими підставами сімейні договори також оспорується. Так, у справі № 591/4287/18 від 17.02.2020 р. позивач оспорував договір про визнання місця проживання та утримання дитини недійсним, на підставі того, що уклав його під впливом психологічного тиску, а у справі № 645/7659/18 від 29.07.2020 р. позивач оспорував шлюбний договір у зв'язку з тим, що він укладений під впливом помилки.

До загально-цивілістичних підстав визнання сімейних договорів недійсними також необхідно віднести недотримання форми правочину. Більшість поіменованих сімейних договорів потребують нотаріального посвідчення. І не дивлячись на те, що сімейне законодавство не містить спеціальних норм щодо недійсності таких договорів у зв'язку з недотриманням форми, такі наслідки передбачені ст. 220 ЦК. Такі договори відносяться до категорії нікчемних правочинів.

Таким чином, сімейні договори можуть бути визнані недійсними як за спеціальними сімейно-правовими підставами, так і за загальними підставами, які сформульовані у цивільному законодавстві. При формулюванні сімейно-правових підстав визнання сімейних договорів недійсними представляється необхідним виділити у сімейному законодавстві: загальні положення про визнання сімейного

договору недійсним та спеціальні норми, які встановлюються особливі підстави недійсності окремого виду сімейного договору. До загальних сімейно-правових підстав необхідно, наприклад, віднести вимогу до суб'єктів сімейних договорів, які повинні мати певний сімейно-правовий статус. Втрата такого статусу має бути підставою для визнання сімейного договору, який укладався такими особами недійсним. Крім того, для уникнення проблем у сфері застосування норм про визнання сімейних договорів недійсними необхідно чітко та недвозначно формулювати імперативні вимоги щодо сімейних договорів і мінімізувати використання оціночних понять.

САВЧЕНКО Олена

викладач кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

адвокат, адвокатське об'єднання «Адвокат Арт»

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПОНОВЛЕННЯ ПРОПУЩЕНОГО СТРОКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ

Збройна агресія російської федерації, постійні обстріли м. Харкова внесли корективи у життя суспільства та окремих людей та стали підставами для змін у діючому законодавстві, в тому числі і у сфері спадкування.

Проте, очевидно маючи на меті спростити процедуру оформлення спадкових прав спадкоємцями в умовах воєнного стану, законотворець, навпаки створив законодавчу плутанину, чим спровокував правову невизначеність щодо строків прийняття спадщини. А це, в свою чергу, стало причиною пропуску відповідного строку спадкоємцями, які добросовісно вважали, що перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється на час дії воєнного стану.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», яка набрала чинності 06.03.2022, внесені зміни до Постанови КМУ № 164, зокрема її доповнено пунктом 3 такого змісту: «3. Установити, що на час дії воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється». У тексті Постанови КМУ

№ 164 було зазначено, що вказаний вище пункт 3 діє до дня припинення чи скасування воєнного стану [1]

Постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», яка набрала чинності 28.04.2022, пункт 3 Постанови КМУ № 164 викладений в такій редакції: «Установити, що на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини» [2].

Постановою Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 719 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану», яка набрала чинності 29.06.2022, внесені зміни до пункту 3 Постанови КМУ № 164, внаслідок яких зазначений пункт викладений в такій редакції: «Установити, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини» [3].

Постановою Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану», яка набрала чинності 23.05.2023, пункт 3 виключений з Постанови КМУ № 164 [4].

Відповідно до висновків, які містяться у постановках Верховного Суду від 25 січня 2023 року у справі № 676/47/21 (провадження № 61-8014св22), від 21 червня 2023 року у справі № 175/1404/19 (провадження № 61-5707св23), законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України, не передбачає допустимості існування такої конструкції як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини. Пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню [5, 6].

Авторці даної доповіді вдалося захистити право спадкоємиці, яка

пропустила строк на прийняття спадщини через те, що на момент звернення нею до нотаріуса їй було роз'яснено, що на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється, та отримати спадщину можна буде лише після завершення воєнного стану (справа № 643/8224/23). Проте, коли вона звернулася до нотаріуса пізніше, їй було відмовлено у видачі свідоцтва про спадщину, оскільки вона не подала відповідної заяви нотаріусу протягом шести місяців з часу відкриття спадщини відповідно до вимог ст. 1270 ЦК України.

Суди першої та апеляційної інстанцій погодились з доводами представника позивачки у справі № 643/8224/23, що в даному випадку порушено принцип правової визначеності, закріплений у статті 57 Конституції України та застосований у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), згідно з яким кожна особа повинна мати чітке розуміння щодо настання конкретних юридичних наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права та належного урядування.

Тобто, особою були вчинені дії спрямовані на прийняття спадщини, проте, відповідно до законодавства, що діяло на момент звернення, вона мала змогу обрати варіант законної поведінки - подавати заяву відразу, чи пізніше, але протягом дії воєнного стану в Україні.

Відповідно до правової позиції, висловленої ЄСПЛ в Рішенні у справі «Рисовський проти України» від 20.10.2011 р. (Заява № 29979/04): «Суд підкреслює особливу важливість принципу «належного урядування». Він передбачає, що у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб» [7].

У рішенні ЄСПЛ від 14.10.2010 р. у справі «Щокін проти України» зазначено, що «відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості й точності порушує вимогу «якості закону». У разі коли законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід» [8].

Поняття «якість закону» означає, що національне законодавство повинне бути доступним і передбачуваним, тобто визначати достатньо чіткі положення, аби дати адекватну вказівку щодо обставин і умов, за яких державні органи мають право вживати заходів, що вплинуть на конвенційні права (п. 132-134 Постанови Верховного Суду від 07.10.2021 у справі № 922/3059/16) [9].

У рішенні Московського районного суду м. Харкова від 08.02.2023 р. у справі № 643/8224/23 зокрема зауважено, що «принцип правової визначеності є невід'ємною, органічною складовою принципу верховенства права. Він гарантує забезпечення легкості з'ясування змісту права і можливість скористатися цим правом у разі необхідності. Правова визначеність вимагає, щоб правові норми були чіткими й точними, спрямованими на те, щоб забезпечити постійну прогнозованість ситуацій правовідносин, що виникають» [10].

Вказане рішення було залишено без змін Харківським апеляційним судом, яким у постанові від 21.05.2024 р. було наголошено: «Дійсно, як неодноразово зазначав Верховний Суд у своїх постановках, вказана вище норма постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року №164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» суперечить вимогам ЦК України. Однак позивачка, керуючись нею та розраховуючи на чітке і передбачуване її застосування, добросовісно помилялась щодо тривалості строку на прийняття спадщини» [11].

Отже, особа має право на розумні очікування що законодавство є сталим та не буде змінюватись кожен місяць, а обрана модель поведінки з законної не перетвориться на протиправну через постійні зміни в законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF/ed20220306#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 719 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату,

державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text>

5. Постанова Верховного Суду від 25 січня 2023 року у справі № 676/47/21 (провадження № 61-8014св22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283>

6. Постанова Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 175/1404/19 (провадження № 61-5707св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111742590>

7. Рішенні ЄСПЛ від 20.10.2011 р. у справі «Рисовський проти України» (Заява № 29979/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text

8. Рішення ЄСПЛ від 14.10.2010 р. у справі «Щокін проти України» (Заяви № 23759/03 та № 37943/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text

9. Постанова Верховного Суду від 07.10.2021 у справі № 922/3059/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102735520>

10. Рішення Московського районного суду м. Харкова від 08.02.2023 р. у справі № 643/8224/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116849879>

11. Постанова Харківського апеляційного суду від 21.05.2024 р. у справі № 643/8224/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119195766>

СЕРДЮК Софія

аспірантка 4 року навчання кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Науковий керівника: **ШИНКАРЬОВ Юрій**,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету ім.Семена Кузнеця

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 270 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Суб'єкт кримінального правопорушення є однією з ключових категорій кримінального права, що визначає особу, яка може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

У науці кримінального права питання суб'єкта кримінального правопорушення викликає значний інтерес, і багато вчених аналізують його з різних точок зору.

Так, В.Я. Тацій зазначає, що питання про суб'єкт кримінального правопорушення за своєю сутністю є питання про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення і підлягає кримінальній відповідальності [1, с. 139]. І.І. Митрофанов визначає, що суб'єктом кримінального правопорушення слід розглядати індивіда, наділеного необхідними якостями і потенційно здатного вчинити кримінальне правопорушення [2, с.181].

Відповідно до ст.18 Кримінального кодексу України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність [3].

З вище викладеного можна підсумувати, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична особа, яка має сукупність ознак, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Суб'єкт кримінального правопорушення має певні ознаки: фізичну особу, осудність, вік, з якого наставатиме кримінальна відповідальність. В теорії кримінального права зазначається, що якщо буде відсутня хоча б одна ознака, то особу буде не можливо притягнути до кримінальної відповідальності.

Першою ознакою є фізична особа. Під фізичною особою у праві розуміють окрему людину, індивідуально визначену особистість, яка наділена лише їй притаманними ознаками, має свідомість і контролює свої вчинки. Тобто суб'єктом кримінального правопорушення може визнаватися лише людина, яка може нести відповідальність за вчинені діяння перед суспільством і державою, тобто є не просто фізичною особою, а наділена всією сукупністю ознак цього елемента складу кримінального правопорушення. Ст. 24 ЦКУ передбачає, що людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою [4].

Другою ознакою є осудність фізичної особи. ККУ надає визначення поняттю осудності – це коли особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [3]. Вчені, зазначають, що осудність є обов'язковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення. Особа, яка визнана неосудною, не може бути суб'єктом кримінального правопорушення.

Третьою ознакою суб'єкта є вік кримінальної відповідальності ч.1 ст. 18 ККУ регламентує, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути особа, яка до вчинення кримінального правопорушення досягла встановленого кримінальним законом віку. При розгляді провадження потрібно встановити обов'язково вік особи.

Ч.1 ст.22 ККУ зазначає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилось шістнадцять років [3]. Інші особи, які вчинили кримінальне правопорушення у віці від 14 років до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності тільки за ті кримінальні правопорушення, які мають вичерпний переліку. Цей перелік зазначений у ч.2 ст. 22 ККУ [3].

Також кримінальний кодекс України надає визначення поняттю спеціального суб'єкта. Відповідно до ч.2 ст.18 ККУ визначене поняття спеціального суб'єкта - ним є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [3].

Отже, спеціальний суб'єкт – це особа, яка, крім обов'язкових загальних ознак (фізична, осудна особа, що досягла певного віку), має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в статті Особливої частини ККУ для суб'єкта конкретного кримінального правопорушення.

1) Певні склади кримінального правопорушення вимагають додаткових ознак суб'єкта, як-от:

2) службова особа (наприклад, у кримінальних правопорушень корупційного характеру);

3) військовослужбовець (у військових кримінальних правопорушень)

Особа з особливим правовим статусом (наприклад суддя).

Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта кримінального правопорушення, виступаючи як додаткові. Ці спеціальні ознаки можуть стосуватися, наприклад, службового становища, фаху (лікар), характеру певної діяльності (підприємець), родинних стосунків (мати новонародженої дитини) тощо.[5,с. 142]. М.І. Бажанов звернув увагу на те, що поняття спеціального суб'єкта має враховувати соціальну роль і обов'язки особи. [1, с.150].

Отже, дослідження суб'єкта кримінального правопорушення дозволяє забезпечити: правильну кваліфікацію кримінального правопорушення; дотримання принципів справедливості та вдосконалення законодавства щодо спеціальних суб'єктів.

Особливості суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст.270 Кримінального кодексу України, полягають у наступному.

Суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 270 ККУ є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення з віку настання кримінальної відповідальності.

В.П. Тихий вважає, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України, може бути будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [7,с231].

Коло осіб, на яких покладається дотримання правил пожежної та техногенної безпеки окреслено у кодексі цивільного захисту України та в Правилах пожежної безпеки в Україні.

Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 270 ККУ є будь-яка особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Цьому є законодавче підтвердження, а саме ст. 55 кодексу цивільного захисту України та п.2, 3 Правил пожежної безпеки, де чітко зазначено, що дані правила є обов'язковими для виконання суб'єктами господарювання, органами державної влади, органами місцевого самоврядування (далі - підприємства), громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на

законних підставах.[7],[8].

Але якщо були порушенні правила техногенної безпеки за ст.270 ККУ, то в даному випадку закон передбачає, а саме у п.1 правил техногенної безпеки, що дані правила визначають загальні вимоги до організації техногенної безпеки на підприємствах, в установах, організаціях та на небезпечних територіях і є обов'язковими для виконання керівниками, посадовими особами і працівниками міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі - органи влади), фізичними особами - підприємцями, власниками, керівниками (далі - суб'єкти господарювання) та працівниками підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності [8].

Таким чином, суб'єктом може бути будь-яка особа, яка своєю поведінкою порушує правила пожежної або техногенної безпеки.

Проаналізувавши близько 30 судових вироків можна зробити висновок, що у деяких випадках, з урахуванням специфіки правопорушення, суб'єкт має спеціальний статус, тобто це особа яка:

1) Виконує обов'язки, пов'язані із забезпечення пожежної або техногенної безпеки, наприклад:

- керівник підприємства, установ, організацій;
- керівник підприємства з високим ризиком;
- відповідальна особа за дотримання протипожежних норм, які чітко зазначені у посадових інструкціях або наказах;
- посадова особа, яка контролює виконання норм пожежної безпеки.

2) Має професійні обов'язки у цій сфері , наприклад:

- пожежний інспектор;
- технічний спеціаліст із протипожежного обладнання.

Підводячи підсумки щодо особливості суб'єкта кримінального правопорушення передбаченого ст. 270 ККУ відповідальність буде нести як загальний (будь-яка фізична особа), так і спеціальний суб'єкт (особа, яка виконує спеціальні функції в сфері пожежної або техногенної безпеки). Якщо буде встановлено в матеріалах кримінального провадження, що було порушення правил пожежної або техногенно безпеки і на це будуть вказуватися певні ознаки, то в даному випадку відповідальність несе особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку кримінальної відповідальності, має осудність та певні знання, обов'язки за дотримання пожежної та техногенної

безпеки. У всіх інших випадках особа буде мати всі ознаки, які приманні загальному суб'єкту.

Список використаних джерел:

1. Тацій В.Я. Кримінальне право України. Загальна частина. – К.: Юрінком Інтер-право, 2002. – 416 с.
2. І.І. Митрофанов. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. / Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. – Одеса : Фенікс, 2015. – 576 с
3. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL <https://mail.ukr.net/desktop#msglist/f0/p0>
4. Цивільний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356) URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина. – К.: А.С.К., 2001. – 352 с.
6. Кодекс цивільного захисту України URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
7. Правила техногенної безпеки Затверджені Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 879 від 05 листопада 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1346-18#n14>

СОЙКА Марія

Здобувач вищо освіти

Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

Науковий керівник: **ОСТАПЕНКО Олена,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ НЕНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Згідно зі ст. 27 Конституції України [1] кожна людина має невід'ємне право на життя; ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язком держави є захист життя людини. Отже, можна стверджувати, що у кожної людини є

невід'ємне право на життя. Але проблемою є визначення моменту початку життя людини та, відповідно, періоду, коли людина набуває права людини. «Енциклопедія сучасної України» [2] визначає людину як істоту, яка поєднує в собі два напрями розвитку: біологічний (є представником біологічного виду і характеризується певною тілесною організацією, має високорозвинений мозок, особливості морфології, що визначає її належність до виду *homo sapiens*) та соціальний (є носієм свідомості). Тільки в суспільстві відбувається розвиток біологічних можливостей людини, формування її свідомості, самосвідомості та механізмів саморегуляції. Виходячи з такого тлумачення категорії «людина», не можна точно визначити, чи є ембріон або плід людиною, але для визначення біологічно зумовленої належності новонародженої дитини і дорослої людини до людського роду, вживають поняття «індивід» (від лат. *Individuum* – неподільний), тобто окремий самостійний організм, біологічну істоту, представника людської спільноти» [2]. Тому можна стверджувати, що теоретично терміном «людина» охоплюється ще не народжений організм, а «індивід» є окремим самостійним організмом.

Проблема постає не тільки в самому понятті «людина», а найголовніше в наслідках. Ідея втілення прав ненароджених дітей у конституції передбачає визнання правового та морального статусу плодів, що може мати значні наслідки для структури законів щодо абортів, охорони здоров'я та сімейних прав. Що ж може статись, якщо права плода та людини будуть прирівнюватись? Точної відповіді на питання не дано, тим не менш вчені, політики та соціум ділять свої погляди. Різноманіття думок поки не призвело ніяких наслідків, але дискусії вже гучно розлітаються. Розглянемо приклад Німеччини (в нашому випадку Німеччина одна з країн, в якій ухвалено права плода, відповідно закону) , щодо даної проблеми.

Федеральний конституційний суд Німеччини ухвалив, що «Основний Закон зобов'язує державу охороняти життя людини, в тому числі й ненародженої... Навіть ненароджене людське життя наділене людською гідністю. Правова система повинна створити законодавчі передумови для свого розвитку, надавши ненародженій дитині самостійне право на життя. Право на життя не починається з прийняття матір'ю ненародженої дитини. Зобов'язання захищати ненароджене людське життя стосується індивідуального життя, а не людського життя в цілому» [3, с.5].

Перш за все, прихильники думки, що права ненароджених мають бути

закріплені в конституції, стверджують, що визнання прав ненароджених дітей у конституції підтверджує внутрішню цінність життя від зачаття. Більшість країн, де домінує релігія також поділяють таку думку, адже релігія не дозволяє абортів. Такі країни як Сальвадор [7, с.5], прийняли суворі закони проти абортів, які базуються на вірі в те, що життя починається із зачаття, і конституційний захист ненароджених дітей посилить цю позицію. Також, реалізація прав плоду може забезпечити чітку моральну позицію, згідно з якою суспільство цінує святість життя з моменту зачаття. Це могло б запропонувати чіткий орієнтир для розробки політики щодо репродуктивних прав і соціальної етики. У Польщі, де закон про аборти [8, с.5] є дуже обмежувальним, існують рішучі суспільні та політичні кроки для захисту ненароджених дітей, які часто оформляються як моральна та етична позиція проти абортів. Останнє, права плоду можуть забезпечити ненародженим дітям юридичний захист у випадках медичної недбалості, шкоди через недбалість або актів насильства щодо вагітних жінок (наприклад, закони про внутрішньоутробні вбивства). До прикладу, Сполучених Штатах Америки багато штатів визнають «вбивство плоду» [9, с.5], дозволяючи переслідувати осіб, які завдали шкоди або загинули плоду в злочинній діяльності. Конституційне право може посилити цей захист.

З іншої сторони, не всі є прихильниками думки про те, що варто затверджувати права ненароджених. Це обґрунтовується негативними факторами. Одним з факторів є конфлікт з правами жінок. Найбільше занепокоєння полягає в тому, що права ненародженої дитини можуть порушувати право жінки приймати рішення щодо власного тіла, особливо щодо абортів. До прикладу знову візьмемо США. У 1973 році Верховний суд США у справі Роу проти Вейда [10, с.5] ухвалив, що жінки мають конституційне право на аборт на основі права на приватність, що випливає з 14-ї поправки до Конституції. Це рішення юридично захищало право жінок на аборти по всій країні. Проте у 2022 році, у справі *Dobbs v. Jackson*, Верховний суд скасував попереднє рішення, відзначивши, що Конституція не гарантує право на аборт. Це рішення повернуло право на регулювання абортів до штатів, що дозволило кожному штату приймати власні закони щодо абортів. Також, рішення викликало широку дискусію та політичні суперечки в США. Загалом, скасування справи Роу проти Вейда у 2022 році [10, с.5] та наступні законодавчі обмеження на аборти в багатьох штатах підкреслюють суперечність між правами плоду та правами жінок на автономію та тілесну цілісність. Якщо права ненароджених дітей закріплено в Конституції,

постачальники медичних послуг можуть зіткнутися з судовими проблемами у випадках, коли аборт або медичне втручання необхідні для захисту здоров'я матері. У таких країнах, як Ірландія (до референдуму 2018 року, який легалізував аборти) [11, с.5], лікарі та постачальники медичних послуг стикалися з правовими ризиками в ситуаціях, коли здоров'я жінки було під загрозою, але плід мав права, що ускладнювало б прийняття своєчасних медичних рішень.

Відповідно європейського законодавства, котре функціонує у більшості країнах закріплено право на життя кожного, що теоритично включає право на життя плода. Європейська конвенція з Прав Людини визначає, «Право кожного на життя охороняється законом. Ніхто не може бути навмисно позбавлений життя інакше як на виконання вироку суду за визнанням його винним у вчиненні злочину, за який законом передбачено таке покарання.» [4, с.5]

Отже, якщо знову ж таки звернутись до першого наведеного прикладу з законодавства Німеччини. Аборт у Німеччині є незаконним і карається позбавленням волі на строк до трьох років. Але жінкам і їхнім лікарям не загрожує покарання, якщо вагітність становить ризик для здоров'я жінки або у випадках згвалтування. Також, згідно закону аборт можна зробити протягом перших 12 тижнів вагітності після обов'язкової консультації. Однак багато бар'єрів залишається. Право на життя та особисту свободу згідно зі законодавством Німеччини [3, с.4] є фундаментальним правом, гарантованим кожній людині, включаючи ненароджену дитину. Однак обсяг цього права в контексті ненародженої дитини є предметом дискусій і суперечок. Незважаючи на різноманітність думок, на мою думку, варто запровадити та офіційно прописати права на життя ненароджених дітей адже це вказує на важливість кожного життя, не тільки індивіда. Стаття 21 Конституції України [1, с.5] зазначає, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» і підтверджує необхідність навіть ненароджених організмів мати права на життя та свободу.

Питання абортів або використання ембріонів в медичній сфері підлягатимуть часткового обмеження через впровадження відповідних норм. Але відповідно до ч. 6 ст. 281 Цивільного Кодексу України [6, с.5] штучне переривання вагітності може здійснюватися за бажанням жінки при терміні вагітності до дванадцяти тижнів, а у передбачених законом випадках до двадцяти двох тижнів. Це положення також закріплене у ст. 50 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [7, с.5]. Тож, незважаючи на те, що права на життя

з'являться у ненароджених, штучне переривання вагітності може бути здійснене до 12 тижня вагітності, але тим не менш після дванадцятого тижня, права плода вже будуть рахуватися, як права індивіда та повністю підлягатимуть захисту держави. Схоже впровадження наразі практикується в Німеччині [3, с.5].

Загалом, як висновок дослідження, стаття 21 [5, с.5] та стаття 27 [1, с.5] Конституції України, потребують корекції та уточнення щодо прав ненароджених. Незважаючи на можливі виклики, закріплення прав на життя для кожного є неодмінною частиною суспільства. Медичні експерименти або небажані критичні випадки можуть бути врегульовані відповідно нововведень щодо прав на життя ненароджених.

Список використаних джерел:

1. Конституції України, прийнята від 28.06.1996, № 254/96-ВР
2. Енциклопедія сучасної України. Людина.
3. Федеральний конституційний суд Німеччини. Рішення прийнято 28 травня 1993 року, номери Nos. 2 BvF 2/90, 2 BvF 4/92, and 2 BvF 5/92
4. Європейська конвенція з Прав Людини
5. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003, № 435-IV
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992, № 2801-XII
7. Приклад Сальвадору. Конституція Сальвадору РОЗДІЛ I, ЛЮДСЬКА ОСОБА І ЦІЛІ ДЕРЖАВИ, стаття 1 пункт 2
8. Вирок Конституційного Трибуналу Польщі Sygn. akt K 1/20
9. Переслідування та покарання через шкоду для плода в США (Brittney Poolaw, 2020) <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59259815>
10. Справа Роу проти Вейда , 410 U.S. 113 (1973)
11. Конституція Ірландії стаття 40, частина 3 пункт 3.

СТАХОВСЬКИЙ Тарас

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОСОБА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШНИКА ТА ЖЕРТВИ
ВТЯГНЕННЯ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ОСНОВНІ
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ**

Не зважаючи на важливість встановлення взаємозв'язку між особою кримінального правопорушника та жертвою кримінального правопорушення, слід зауважити на складності цього питання та недостатній розробленості у теоретичній площині.

У кримінологічній науці виділяють два основні види зв'язку між правопорушником і жертвою : об'єктивний і суб'єктивний.

Об'єктивний зв'язок існує між потерпілими та злочинцями незалежно від того, знають вони одне одного чи ні, їх об'єднує час і місце вчинення злочину. У деяких випадках об'єктивний зв'язок між різними незнайомими людьми перетворює їх на співпотерпілих (потенційних або реальних) і часто зумовлює їхню поведінку та спільні дії.

Суб'єктивний зв'язок «злочинець-жертва» наявний за умови, що вони знають одне одного. Цей зв'язок у віктимології розглядається не тільки як відношення, але й як тривала подія, що існує в певному просторі та часі, зміст якої визначає поведінку потерпілих, їхню взаємодію із правопорушниками до, під час, а інколи й після скоєння злочину.

Зв'язок «злочинець-жертва» може розглядатись і як певний стан, коли в одній особі «уживаються» злочинець і жертва одночасно чи по чергово [1, с. 106]. Такий вид зв'язку може розвиватись і при втягненні неповнолітніх у протиправну діяльність. Дану норму в теорії кримінального права називають нормою з «подвійною превенцією» через те, що її дія спрямована як на попередження посягань на неповнолітніх, захист їх прав та свобод, так і на попередження злочинності неповнолітніх у майбутньому. При цьому становище неповнолітнього певною мірою є двояким, адже, з одного боку, він є жертвою втягнення у протиправну діяльність, а з іншого – кримінальним правопорушником.

На доктринальному і практичному рівнях доведено, що злочинець та жертва впливають один на одного. При цьому форми та ступінь цього впливу достатньо різноманітні. До того ж цей вплив здійснюється не тільки в момент вчинення

злочину, а й у докримінальній ситуації [2, с. 140].

У результаті вивчення характеру соціальних зв'язків між особою кримінального правопорушника та жертвою втягнення у протиправну діяльність слід вказати на превалюванні саме до кримінальних зв'язків. За статистикою більшість випадків втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є результатом тривалих стосунків неповнолітнього із особою кримінального правопорушника (родинні, дружні, колективні та ін.), великою є частка випадків, коли втягувач попередньо був поверхнево знайомий із жертвою кримінального правопорушення, контактував із ним декілька разів (наприклад, спільне вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів), і найменша частка тих випадків, коли між особою кримінального правопорушника і жертвою не було попередніх взаємозв'язків перед втягненням у протиправну діяльність (наприклад, випадкове знайомство у спільній компанії, тощо).

Загалом же взаємовідносини кримінального правопорушника та жертви втягнення у протиправну діяльність є видом міжособистісних відносин, під якими варто розуміти стійкий соціальний зв'язок між фізичними особами, який полягає у різних формах взаємодії з приводу конкретного предмета, характеризується девіантним емоційним ставленням суб'єктів один до одного та призвів до створення кримінальної ситуації. Варто зауважити, що девіантне ставлення можливе як з боку злочинця до потерпілого, так і з боку потерпілого до злочинця, або їхнє ставлення одночасно може бути взаємно девіантним. Тобто, взаємовідносини жертви та злочинця відрізняються від міжособистісних відносин лише тим, що вони сприяють криміналізації одного суб'єкта і віктимізації іншого, тобто мають таку додаткову характеристику, як девіантність [3, с. 134].

Віктимна поведінка завжди починається з компліяції внутрішніх та зовнішніх чинників, котрі негативно впливають на свідомість людини. При цьому, на жаль, віктимна поведінка інколи трансформується у кримінально протиправну, це обумовлено тим, що вони обидві мають спільне ядро, яким є девіантність [4, с. 374].

Дослідження неповнолітніх правопорушників показують, що за особливостями психіки багато хто з них помітно відрізняються від законослухняних неповнолітніх. Сполучення антигромадської спрямованості особистості, нерозвиненості адекватних ціннісних орієнтацій, низького рівня розвитку інтелекту зі схильністю до афективних реакцій, емоційного порушення приводить до того, що механізми внутрішнього соціального контролю

виявляються мало діючими (а у випадку педагогічно занедбаних підлітків вони просто не були сформовані).

Встановлено, що емоційна сфера завжди приймає участь в організації поведінки людини. Але у неповнолітніх, через недостатню сформованість характеристик вольової сфери, самоконтролю поведінки, інтелектуальної, ціннісно-орієнтаційної сфери, поведінка детермінується переважно емоційною сферою.

Тобто, на поведінку неповнолітнього, на те, якою вона буде: правослухняною чи протиправною, які поведінкові стереотипи сформується (реагування на складні життєві ситуації, на конфлікти), впливають об'єктивні фактори: умови в яких виховувався неповнолітній, соціально-економічні умови життя, зовнішні постійні та тимчасові впливи оточуючих [5, с. 252].

У зв'язці правопорушник-жертва відносини мають міжособистісний характер, при чому вони є наслідком тісної взаємодії, взаємозв'язку та взаємовпливу. Стосунки між жертвою і кримінальним правопорушником наповнені різноманітним змістом, а зв'язок між ними – специфічний, адже від того, як зреагує жертва на дії правопорушника, що спрямовані на її втягнення у протиправну діяльність залежить, характер подальших взаємовідносин між ними.

Міжособистісна взаємодія особи кримінального правопорушника та жертви втягнення у протиправну діяльність поліаспектна, вона виникає, зазвичай, до безпосереднього вчинення кримінального правопорушення та розвивається в конкретній ситуації його вчинення (так звана віктимо-криміногенна ситуація), яка виникає внаслідок розвитку дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, його взаємодії з об'єктом посягання. Тому при дослідженні механізму конкретного кримінального правопорушення необхідним є встановлення взаємозв'язків між особою кримінального правопорушника та жертвою. Адже симбіоз особистісних і поведінкових ознак, що характеризують неповнолітнього як жертву втягнення у протиправну діяльність, значною мірою визначає характер взаємовідносин із особою кримінального правопорушника.

Список використаних джерел:

1. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. Київ: вид. ПАЛИВОДА. В., 2006. 264 с.
2. Джужа А. О. Інтерація (взаємодія) між злочинцем і жертвою злочину. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3–4 (61). С. 137–142

3. Корягіна А. М. Визначення взаємовідносин жертви та злочинця. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Випуск 43. Том 2. С. 132–135
4. Тіточка Т. І. Типологія неповнолітніх жертв кримінально протиправних посягань в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 372–377
5. Михайлишин У. Б. Емоційний стан як системоутворюючий чинник поведінки неповнолітнього делінквента. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2014. № 1 (33). С. 247–254

СТОРОЖЕНКО Діана

здобувачка вищої освіти

другого магістерського рівня спеціальності 081 «Право»

Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

науковий керівник: **ШИНКАРЬОВ Юрій**,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри правового регулювання економіки

ХНЕУ імені Семена Кузнеця

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ У ВИПАДКАХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство є однією з найсерйозніших проблем, яка має руйнівний вплив на розвиток дитини, її психічне та фізичне здоров'я. Це явище не тільки порушує права дитини, а й має довгострокові наслідки для її соціальної адаптації. Тому забезпечення ефективних механізмів захисту дітей від домашнього насильства є важливим аспектом державної політики. Серед таких механізмів особливе місце займають служби у справах дітей та ювенальна юстиція, які спрямовані на попередження насильства, захист прав дітей та підтримку постраждалих. Вони забезпечують комплексний підхід до вирішення цієї проблеми, надаючи допомогу як дітям, так і їхнім родинам, зокрема, шляхом надання правової допомоги та соціальної підтримки.

У статті 28 Конституції України [1] відображено міжнародні стандарти захисту прав людини, що гарантують заборону катувань, жорстокого,

нелюдського чи принизливого поводження або покарання. Проблема жорстокого ставлення до дітей у родині є досить поширеною. Часто батьки, плутаючи виховання з насильством, намагаються контролювати життя своєї дитини, використовуючи насильницькі методи. Діти, не знаючи іншого підходу, не можуть об'єктивно оцінити ситуацію та часто сприймають себе винними, що унеможливує їхнє звернення за допомогою.

Діти стикаються із жорстокістю як у середовищі ровесників, так і в сім'ях: кожна четверта дитина, яка пережила насильство, зазнала його саме вдома. Водночас існують суттєві недоліки у законодавстві, що обмежують можливості створення ефективних механізмів захисту. До поширених проблем належать соціальне сирітство, дитяче жебрацтво, економічна та сексуальна експлуатація, а також торгівля дітьми. Водночас позитивним є зниження рівня підліткової злочинності та зростання кількості дорослих, притягнутих до відповідальності за жорстоке ставлення до дітей.

Сучасний підхід до вирішення проблеми домашнього насильства, заснований на європейських стандартах, передбачений Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (із поправками, внесеними Законом № 2671-VIII від 17.01.2019) [2], а також Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658, якою затверджено порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у цій сфері [3]. Нормативною основою для цих документів стали міжнародні акти, що регулюють питання сімейного виховання та захисту прав дітей, зокрема Конвенція ООН про права дитини, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, а також положення Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та насильства [4].

На сьогодні існує достатня кількість міжнародних нормативно-правових актів, які стимулюють удосконалення національного законодавства та вирішення окремих прогалин у ньому. Зокрема, Конвенція про права дитини передбачає, що держава повинна гарантувати, аби дитина не була розлучена з батьками проти їх волі, а також, що дитина, яка не проживає з одним із батьків, має право на регулярне спілкування та безпосередні контакти з обома батьками, якщо це не суперечить її найкращим інтересам. Подібні твердження знаходять підтвердження й у рішеннях Європейського суду з прав людини, де зазначено, що батьки повинні мати рівні права у питаннях опіки, а найкращі інтереси дитини можуть інколи мати перевагу над інтересами батьків залежно від обставин і їх серйозності [5].

Згідно з чинним законодавством, центральний орган виконавчої влади, що

відповідає за реалізацію державної політики у сфері усиновлення та захисту прав дітей, виконує низку важливих функцій. До них належить розробка та впровадження заходів із захисту прав, свобод і законних інтересів дітей, здійснювана як самостійно, так і у співпраці з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськими та приватними організаціями. Важливим аспектом діяльності цього органу є координація дій на центральному та місцевому рівнях щодо соціального захисту дітей, а також організація роботи для попередження дитячої бездоглядності.

Крім того, на орган покладено обов'язок контролювати умови утримання та виховання дітей у закладах для сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми власності, вести облік дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також займатися їх соціально-правовим захистом, реабілітацією і попередженням правопорушень. Особлива увага приділяється координації роботи служб у справах дітей [6].

Служби у справах дітей здійснюють виявлення випадків насильства, організують перевірки умов проживання та координують заходи із забезпечення безпеки дитини, включаючи її тимчасове вилучення із сім'ї, якщо існує загроза життю чи здоров'ю. Вони також надають реабілітаційну допомогу через центри соціальних служб і працюють над профілактикою насильства, інформуючи батьків про ненасильницькі методи виховання.

Захист прав дітей нерозривно пов'язаний із багатьма секторами національної безпеки. Умови виховання дітей суттєво впливають на розвиток трудових ресурсів, демографічну ситуацію, екологічну стабільність і навіть на мобільність військових формувань. Водночас, ювенальна політика також взаємозалежна із забезпеченням національних інтересів у сферах політики, економіки, освіти, медицини, науки та правопорядку [7, с. 126].

Ювенальна юстиція зосереджена на правовій підтримці постраждалих дітей, притягненні кривдників до відповідальності та забезпеченні інтересів дитини під час судових процесів. Вона сприяє створенню безпечного середовища для дитини, контролюючи виконання судових рішень і направляючи кривдників на програми корекції поведінки. Ефективна співпраця цих структур гарантує всебічний захист прав дитини та попередження повторних випадків насильства.

Отже, механізми захисту дітей у випадках домашнього насильства мають вирішальне значення для забезпечення прав дитини та її безпеки. Служби у справах дітей та ювенальна юстиція виконують ключову роль у виявленні

випадків насильства, наданні допомоги та підтримки дітям, а також у здійсненні контролю за ситуацією в родинях, де існує загроза насильства. Ефективна взаємодія цих служб з іншими органами влади, правоохоронними структурами та громадськими організаціями є основою для створення безпечного середовища для дітей та запобігання подальшим порушенням їхніх прав.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Право, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2671-VIII від 17.01.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/paran2#n2>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>.
4. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.
5. Питання щодо захисту дітей від домашнього насильства особливо актуальне під час війни. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1496637/>.
6. Мордань О. О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2015. 20 с.
7. Мороз О. Б., Ковальчук О. В., Хатнюк Ю. А. Довідник ювенального поліцейського. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 388 с.

SUSHCH Olena

PhD in Law, Associate Professor, Researcher at the Faculty of Law University of Helsinki, Helsinki, Finland
orcid.org/0000-0002-8619-8964

RELEVANT ISSUES OF DETERMINING THE SOURCES OF PRIVATE INTERNATIONAL LAW OF UKRAINE

The European vector of Ukraine's development requires bringing Ukrainian legislation in line with the EU *acquis* [1]. The process of recodification of civil legislation changes the concept of private international law of Ukraine [2, 3]. In the modern private international law of Ukraine, the issue of studying the sources of private international law requires considerable attention.

In the doctrine of private international law, there is a widespread position of scholars that the sources of private international law include: national legislation; international treaties; international and trade customs; judicial and arbitration practice [4, p. 27-32; 5, p. 22]. Sometimes legal doctrine is also referred to as a source of private international law.

The peculiarity of the sources of private international law is their dual nature - regulation of private legal relations with a foreign element is carried out at the national level (domestic and foreign legislation) and the level of international treaties.

Private relations of a cross-border nature in the national legislation of Ukraine are regulated by the Law of Ukraine "On Private International Law" [6], which contains a system of conflict rules aimed at regulating private relations that are complicated by the presence of a foreign element. Currently, there is a discussion among scholars about the future existence of the autonomous codification of private international law of Ukraine, since the developers of the concept of recodification of civil law propose to transfer the provisions of the Law of Ukraine "On Private International Law" to a separate new book of the Civil Code of Ukraine [2]. Thus, national legislation in the field of legal regulation of cross-border private relations is at the stage of radical transformation.

If we consider an international treaty as a source of private international law, the following two features should be noted:

an international treaty ratified by Ukraine automatically becomes part of the national legislation and has a higher legal force than laws and bylaws, but lower than the Constitution of Ukraine [7]. This provision is enshrined in Article 9 of the Constitution

of Ukraine "Current international treaties, the consent to be bound by which has been given by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine" and in Article 19 of the Law of Ukraine "On International Treaties of Ukraine" [8] Current international treaties of Ukraine, the consent to be bound by which has been given by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national law and are applied in accordance with the procedure prescribed for the norms of national law. If an international treaty of Ukraine, which entered into force in accordance with the established procedure, establishes rules other than those provided for in the relevant act of Ukrainian legislation, then the rules of the international treaty shall be applied.

an international treaty that has not been ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine but has been ratified by another country with which the foreign element is connected and is part of the national legislation of the country of origin of the foreign element may be applied to the regulation of legal relations involving a foreign element.

The theory of private international law in Ukraine also raises questions about the recognition of judicial and arbitration practice as sources. These issues are timely in the context of Europeanization.

The legal system of Ukraine was based on legal concepts and principles characteristic of the Romano-Germanic type of legal system, and judicial and arbitration practice is not a typical source of legal regulation for countries of this type of legal system. In Ukraine, judicial and arbitration practice is not an official source of law and private international law, but there is a lively debate on the issue of recognizing the decisions of the European Court of Human Rights and the International Centre for Settlement of Investment Disputes as a source of private international law.

Thus, according to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04.11.1950 (European Convention on Human Rights) [9], the rule of this Convention is subject to application in Ukraine as part of its national legislation in accordance with Article 9 of the Constitution of Ukraine. The Convention is superior to all acts of national legislation, except for the Constitution of Ukraine. According to Art. 46 of the Convention, States Parties undertake to comply with the final judgments of the Court in any case to which they are parties. A similar provision is contained in Part 1 of Article 2 of the Law of Ukraine "On the Execution of Judgments and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights". Thus, only the judgments of the European Court of Human Rights (ECHR) rendered in a particular case concerning a given country are unconditionally binding. In this context, it is also worth noting that Article 17 of the Law of Ukraine "On the Execution of Judgments and

Application of the Case Law of the European Court of Human Rights" provides for the following: "The courts shall apply in their proceedings the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights) and the Court's case-law as a source of law" [10]. For example, Professor V.A. Vatrás, studying international and national sources of family law, among other sources, distinguishes "Judicial practice on inheritance issues: resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On judicial practice in inheritance cases", letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases "On judicial practice in civil cases of inheritance"; decisions of the Constitutional Court of Ukraine adopted on the official interpretation of inheritance law, including in the case of the right to a compulsory share in the inheritance of the testator's adult disabled children" [11, p. 101].

It is also worth noting that in the context of the Association Agreement with the EU, Ukraine is obliged to bring its legislation into line with the EU acquis. The official website of the European Union explains the meaning of this concept. «The European Union (EU) acquis is the collection of common rights and obligations that constitute the body of EU law, and is incorporated into the legal systems of EU Member States. The EU acquis evolves continuously over time and includes: the content, principles and political objectives of the EU Treaties; any legislation adopted to apply those treaties and the case-law developed by the Court of Justice of the European Union; declarations and resolutions that are adopted by the EU; measures in the fields of common foreign and security policy and justice and home affairs; international agreements that the EU concludes, and agreements concluded among the Member States themselves with regard to the EU's activities. Candidate (applicant) countries must accept the acquis before they can join the EU. Derogations (exceptions) from the acquis are granted only in exceptional circumstances and are limited in scope. The acquis must be incorporated by candidate countries into their national legal order by the date of their accession to the EU, and they are obliged to apply it from that date [12]. In other words, according to the logic of the EU-Ukraine Association Agreement, Ukraine must recognize case law as a source of law, since case law is part of the EU acquis.

The Romano-Germanic system of law tries to eliminate precedent as a source of law, but under the influence of international judicial institutions and decisions of international courts, it makes exceptions to such rules. That is, in combination with the relevant provisions of the Convention, national courts are obliged to apply the case law of the European Court of Human Rights as a source of law. Therefore, we can say with

certainty that the classical classification of the forms of sources of private international law of Ukraine, such as domestic legislation; international treaties; international and trade customs, is outdated and requires detailed study and revision.

The next interesting question that arises in the context of sources of private international law is whether a legal doctrine is a source of private international law? V. I. Kysil has determined: "As for the sources of private international law, they should be sought not elsewhere, but in legal doctrine, which, after all, is not typical for domestic law" [13, p. 58].

Legal doctrine – opinions (statements) of the most authoritative researchers in the field of state and law, which could (may) be used as a basis for decisions of national courts is not recognized in Ukraine as a source of private international law [14, p. 36]. Legal doctrine is not a source of private international law in Ukraine, but it has a significant impact on its development. Thus, Professor A. Dovgert, studying the European trend towards unification and harmonization of private law regulation, identifies among the main factors and prerequisites for the recodification of civil legislation in Ukraine not only the state of international unification of private law rules, but also the ability of private law doctrine in Ukraine to provide scientific support for the recodification process [15, p. 27-28]. In other words, scientific support, which is the doctrinal support, is important for the harmonization and unification of private law.

It is also noteworthy that according to Article 8 of the Law of Ukraine «On Private International Law», «Establishing the content of the law of a foreign state», it is stated that in the application of the law of a foreign state, a court or other body establishes the content of its norms in accordance with their official interpretation, practice of application and doctrine in the relevant foreign state. To prove the content of norms of the law of a foreign state, a court or other body may apply following the procedure established by law to the Ministry of Justice of Ukraine or other competent bodies and institutions in Ukraine or abroad or involve experts. In other words, the Law of Ukraine "On Private International Law" itself refers to the doctrine and expert opinions as a source for setting up the content of a foreign law rule.

Ukrainian legislation defines the legal status of a legal expert in the Civil Procedure Code of Ukraine [16]. According to Article 73(1-2) of the Civil Procedure Code of Ukraine: «A person with a scientific degree and a recognized specialist in the field of law may be involved as a legal expert. The judgment to admit a legal expert to take part in the case and attach his/her opinion to the casefile shall be made by the court. The legal expert shall appear in court upon his/her summons, answer questions asked by

the court, and provide clarifications. If the case parties do not have any objections, the legal expert may take part in the hearing by videoconference. At the same time, the content of Art. 114 of the Civil Procedure Code of Ukraine suggests that the case parties shall have the right to submit to the court expert conclusion in the field of law on: 1) the application of analogy of law and analogy of rights; 2) the content of the foreign law norms in view of their official or generally accepted interpretation, practice and doctrine in the relevant foreign state. An expert conclusion in the field of law may not hold an evaluation of the evidence, instructions on the reliability or unreliability of a particular piece of evidence, the advantages of some pieces of evidence over others, as well as what kind of judgment should be made based on the case.

Article 115 of the Civil Procedure Code also provides that the expert conclusion in the field of law shall not mean evidence, but it shall be of an auxiliary (advisory) nature, not binding on the court. The Court may, in its judgment, refer to the expert conclusion in the field of law as the source of the information held therein and shall draw its own conclusions on the relevant issues. In our opinion, Art. 115 of the Civil Procedure Code of Ukraine regarding the non-recognition of an expert opinion in the field of law as evidence and the provision of an opinion of an optional nature for the court contradicts Art. 114 of the Civil Procedure Code of Ukraine, since the expert opinion in the field of law concerns the content of foreign law in accordance with their official or generally accepted interpretation, application practice and doctrine in the relevant foreign state and Art. 8 of the Law of Ukraine "On Private International Law". And given that an expert in the field of law may be a person with a scientific degree, in our opinion, an expert opinion of a scientist is a legal doctrine.

The Constitutional Court of Ukraine, relying on world and national science, has doctrinally and officially (in the form of a legal position) determined that "law is not limited to legislation as one of its forms, but also includes other social regulators, including moral norms, traditions, customs, etc., which are legitimized by society and are conditioned by the historically achieved cultural level of society. All these elements of law are united by the quality that corresponds to the ideology of justice, the idea of law..." [17,18]. At the same time, constitutional justice is a significant "consumer" of the doctrine and often uses it as a decisive argument for decision-making. As a rule, the motivational part, which is the main part of the "legal position" decision of the Constitutional Court of Ukraine, justifies by a doctrine or legal position which has the content and meaning of the legal doctrine [17, p. 57-58].

Therefore, the issue of recognition or non-recognition of the legal doctrine as a source of private international law remains debatable, since the Law of Ukraine "On Private International Law" and the Civil Procedure Code of Ukraine testify to its application, and the highest court of Ukraine – the Constitutional Court – applies the doctrine in its decision-making.

Since the above, we conclude that the subject of sources of private international law is an interesting and promising direction of further scientific research in connection with the recodification of civil legislation of Ukraine and the transformation processes of private international law of Ukraine.

List of used sources:

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. OJ L 161, 29.5.2014, p. 3–2137. URL: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2014/295/oj
2. Recodification of Civil Legislation of Ukraine: Challenges of Time: Monograph. Ed. N. S. Kuznetsova. Odesa: Helvetica Publishing House, 2021. 690 p. [in Ukrainian]
3. The concept of updating the Civil Code of Ukraine. Kyiv: ArtEk Publishing House, 2020. 128 p. [in Ukrainian]
4. Private International Law. Tutorial. Practicum / V. O. Bazhanov, O. O. Bilyk-Romashchenko, T. V. Bodnar, E. M. Gramatskyi, I. A. Dikovska, A. O. Kodynets, O. V. Kokhanovska, R. A. Maydanyk, L. V. Panova, Y. D. Prytyka, L. I. Radchenko, V. V. Tsiura / head. Author. Count. Dr. Jurid. Sci., prof. I. A. Dikovska. Kyiv: Yurinkom Inter, 2024. 368 p. [in Ukrainian]
5. Private international law: textbook / edited by V. M. Gayvoronsky, V. P. Zhushman. K.: Yurinkom Inter, 2007. 366 p.[in Ukrainian]
6. On Private International Law: Law of Ukraine, dated 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15?lang=en#Text>. [in Ukrainian]
7. The Constitution of Ukraine dated 28.06.1996 № 254к-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukrainian]
8. On International Treaties of Ukraine: Law of Ukraine, dated 29.06.2004 №1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>. [in Ukrainian]

9. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights) of 01011990, №. 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. On the Execution of Judgments and Application of the Practice of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine of 23.02.2006 No. 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian]
11. Vatrás V.A. International and national sources of inheritance law: to the question of determining the content. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, 2021. Issue 65. Series: Law. P.97-101. [in Ukrainian]
12. Acquis. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/acquis.html>
13. Kysil V. I. Private international law. Issues of codification: monograph. 2nd supplement and revised edition. Kyiv: Ukraina Publishing House, 2005. 480 pp. [in Ukrainian]
14. Private international law: a textbook / [E.M. Bilousov, I.M. Zhukov, V.V. Komarov, I.V. Yakoviuk and others]; edited by E.M. Bilousov, I.V. Yakoviuk. Kharkiv: Pravo, 2021. 408 p. [in Ukrainian]
15. Dovgert A.S. Main factors and prerequisites for updating the civil legislation of Ukraine, directions of recodification. Recodification of civil legislation of Ukraine: challenges of time: monograph / edited by N.S. Kuznetsova. 2nd edition supplemented and revised. Odesa: Helvetica Publishing House, 2022. 908 pp. P. 27-50. [in Ukrainian]
16. Civil Procedure Code: Law of Ukraine dated 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. [in Ukrainian]
17. Orzikh M. Doctrine in the activity of the Constitutional Court of Ukraine. Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine. 2021. № 4-5. P. 57-63. [in Ukrainian]
18. Decision of the Constitutional Court in the case on the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine on the compliance of the provisions of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (case on the imposition of a lighter sentence by the court), Kyiv. Case N 1-33/2004 November 2, 2004, N 15-rp/2004 https://zakononline.com.ua/documents/show/246850_246915 [in Ukrainian].

ТЕРЕЩУК Микола

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін,
Білоцерківський національний аграрний університет

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРИКЛАД УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ В ЄС

Європейський Союз є взірцем ефективного поєднання ринкових принципів та соціальної відповідальності. У межах інтеграції України до ЄС вивчення європейських підходів до регулювання економіки стає особливо актуальним. Це стосується антимонопольної політики, підтримки малого бізнесу, екологічних ініціатив, розвитку цифрової економіки та захисту прав працівників. Ці аспекти є основою не лише для економічного зростання, а й для побудови стійкої соціальної та економічної моделі.

Антимонопольна політика Європейського Союзу є однією з основних складових його економічного регулювання. Вона спрямована на забезпечення справедливої конкуренції, захист прав споживачів та створення умов для інноваційного розвитку. Основою цієї політики є статті 101–109 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU), які визначають правила конкуренції та зобов'язання держав-членів дотримуватися цих стандартів [1].

Антимонопольна політика ЄС розвивалася як реакція на історичний досвід монополій і зловживань домінуючим становищем у Європі, які у минулому завдавали шкоди економічному розвитку. Вона спрямована на запобігання картельним змовам, зловживанням домінуючим становищем і контролює злиття, які можуть призвести до монополізації ринків. Важливу роль відіграє також регулювання державної допомоги, щоб уникнути спотворення конкуренції через нерівні умови на ринку.

Одним із ключових аспектів антимонопольної політики ЄС є боротьба з картельними змовами. Європейська комісія має право розслідувати та карати учасників картелів, накладаючи значні штрафи. Наприклад, у 2019 році було винесено рішення проти кількох провідних європейських виробників автомобілів за змову щодо уповільнення впровадження технологій очищення викидів. Штрафи в таких справах можуть досягати десятків мільйонів євро, що робить їх серйозним

інструментом стримування.

Зловживання домінуючим становищем також є сферою, де ЄС демонструє активність. Наприклад, компанії, які використовують своє домінування на ринку для виключення конкурентів або встановлення дискримінаційних умов для споживачів, підпадають під суворе регулювання. Одним із найвідоміших прикладів є справа проти Google, якій було пред'явлено звинувачення у використанні домінування на ринку пошукових систем для просування власних товарів. У 2017 році Європейська комісія наклала на компанію штраф у розмірі 2,42 млрд євро [2].

Окремо слід зазначити контроль над злиттями. Європейська комісія аналізує великі корпоративні злиття, щоб уникнути надмірної концентрації ринку. Наприклад, у 2020 році було заблоковано злиття компаній Siemens і Alstom, оскільки це могло створити монополію в європейській залізничній галузі [3].

Регулювання державної допомоги є ще одним ключовим елементом антимонопольної політики ЄС. Державна підтримка підприємств, що надається без дотримання правил ЄС, може спотворювати конкуренцію, тому всі такі випадки ретельно аналізуються. Наприклад, у 2014 році Європейська комісія визнала незаконною допомогу, надану ірландською владою компанії Apple, і зобов'язала її повернути 13 млрд євро податкових пільг [4].

Антимонопольна політика ЄС базується на принципах прозорості, рівних можливостей і жорсткого дотримання норм. Вона сприяє створенню єдиного ринку, де всі компанії мають рівні шанси на успіх. За словами Віша Р. та Бейлі Д, європейська антимонопольна система є прикладом для багатьох країн світу, зокрема й України, яка прагне гармонізувати своє законодавство з нормами ЄС [5].

Україна вже розпочала реформу свого антимонопольного законодавства, орієнтуючись на європейський досвід. Важливими кроками є посилення повноважень Антимонопольного комітету України, впровадження механізмів прозорості та вдосконалення процедур розслідування порушень конкуренції. Однак для досягнення повної відповідності стандартам ЄС необхідно забезпечити незалежність антимонопольних органів, посилити контроль за зловживаннями та запровадити ефективні механізми співпраці з європейськими інституціями.

Таким чином, антимонопольна політика ЄС є важливим інструментом захисту конкуренції, підтримки споживачів і стимулювання економічного зростання. Україна, яка прагне інтегруватися в європейське економічне

співтовариство, має активно переймати цей досвід, адаптуючи його до своїх національних умов.

Цифрова економіка є ключовим пріоритетом Європейського Союзу, який прагне стати глобальним лідером у використанні цифрових технологій для стимулювання економічного зростання, інновацій та конкурентоспроможності. Стратегія ЄС у цій сфері базується на концепції Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market), яка має на меті створення сприятливого середовища для цифрової трансформації економіки шляхом усунення бар'єрів для електронної комерції, захисту персональних даних і стимулювання технологічного розвитку [6].

Цифровізація економіки ЄС розпочалася з прийняття плану дій «Єдиний цифровий ринок» у 2015 році. Цей план визначив три основні напрями: полегшення доступу до цифрових товарів і послуг для споживачів і бізнесу, створення умов для розвитку цифрових мереж і послуг, а також максимізація потенціалу цифровізації для суспільства й економіки. Одним із найуспішніших кроків у цьому напрямі стало скасування плати за роумінг між країнами ЄС у 2017 році, що значно спростило використання цифрових послуг на всій території Союзу [7].

Регулювання цифрової економіки в ЄС передбачає жорстке дотримання стандартів захисту персональних даних. Регламент GDPR (General Data Protection Regulation), прийнятий у 2018 році, став глобальним зразком для захисту приватності та контролю за обробкою персональних даних. Згідно з цим регламентом, компанії, які обробляють дані громадян ЄС, повинні дотримуватись високих стандартів безпеки, навіть якщо вони працюють за межами Союзу. Це стимулювало багато міжнародних компаній до перегляду своїх політик управління даними.

Ключовою частиною цифрової економіки ЄС є підтримка інновацій. ЄС активно інвестує у науково-дослідницькі програми, такі як Horizon Europe, що спрямовані на розвиток штучного інтелекту, блокчейн-технологій і високопродуктивних обчислень. Також діє ініціатива Digital Innovation Hubs, яка сприяє інтеграції цифрових технологій у малий і середній бізнес, допомагаючи їм адаптуватися до змін у глобальній економіці.

Особливу увагу ЄС приділяє кібербезпеці. Створення Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки (ENISA) дозволило посилити координацію між країнами-членами в питаннях захисту інформаційних систем. У 2020 році було прийнято Акт про кібербезпеку (Cybersecurity Act), який встановлює високі

стандарти для сертифікації продуктів і послуг у цифровій сфері [8].

Україна, яка прагне до інтеграції в європейський цифровий ринок, уже досягла певних успіхів у цифровізації економіки. Запровадження платформи «Дія» дозволило спростити доступ громадян до адміністративних послуг, а також стимулювало розвиток електронного урядування. Однак для повноцінної інтеграції в цифрову економіку ЄС необхідно впровадити стандарти GDPR, посилити кібербезпеку та сприяти розвитку цифрових інновацій [9].

Таким чином, досвід ЄС у розвитку цифрової економіки демонструє, як інвестиції в технології, прозорі регуляторні механізми та увага до прав громадян можуть сприяти створенню конкурентоспроможної економіки. Україна, адаптуючи ці підходи, може значно підвищити рівень інтеграції у світову цифрову спільноту та зміцнити свою позицію на міжнародному ринку.

Отже, європейський досвід регулювання економіки є неоціненним прикладом для України на її шляху до інтеграції в ЄС. Гармонізація законодавства, модернізація інституцій та запровадження європейських стандартів сприятимуть зміцненню української економіки, її конкурентоспроможності та стійкості до викликів глобалізації.

Адаптація до європейських підходів вимагає злагодженої роботи всіх державних інституцій, залучення громадянського суспільства та бізнесу. Такий шлях, хоча і складний, є стратегічно правильним, адже він відкриває перед Україною нові перспективи для розвитку і повноправного членства в європейській спільноті.

Список використаних джерел:

1. European Commission. Antitrust: Commission fines Google €2.42 billion for abusing dominance as search engine by giving illegal advantage to own comparison shopping service [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu> – Назва з екрана.
2. OECD. Siemens-Alstom merger blocked to protect competition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org> – Назва з екрана.
3. European Commission. State aid: Commission decides selective tax advantages for Apple in Ireland are illegal under EU state aid rules [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu> – Назва з екрана.
4. European Commission. A Digital Single Market Strategy for Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu> – Назва з екрана.

5. Whish, R., Bailey, D. Competition Law. Oxford: Oxford University Press, 2018. 982 с.
6. European Parliament. Regulation (EU) 2016/679 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data (GDPR) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu> – Назва з екрана.
7. Horizon Europe. The EU Research and Innovation programme 2021-2027 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu> – Назва з екрана.
8. ENISA. Cybersecurity Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.enisa.europa.eu> – Назва з екрана.
9. Звіт Міністерства цифрової трансформації України. Розвиток цифрових послуг та інтеграція України в європейський цифровий ринок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua> – Назва з екрана.

ТРИГУБЕНКО Анна

Навчально-науковий інститут економіки і права, спеціальність 242

«Туризм», група 6.02.242.010Н.22.1

Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: **ОСТАПЕНКО Олена**,

к.ю.н., доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ДОТРИМАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини є невід’ємною основою демократичної держави та цивілізованого суспільства. Від дотримання цих прав залежить не лише благополуччя громадян, а й стабільність та розвиток держави загалом. Роль держави у дотриманні прав людини полягає у створенні умов для їх реалізації, забезпеченні захисту від порушень та притягненні винних до відповідальності.

Держава виступає гарантом прав і свобод кожного громадянина, а її діяльність повинна ґрунтуватися на принципах верховенства права, справедливості та рівності [1].

Сучасні виклики, такі як глобалізація, збройні конфлікти, економічні кризи та технологічний розвиток, вимагають від держави гнучкого та відповідального підходу до виконання своїх обов’язків. Міжнародні документи, зокрема, Загальна

декларація прав людини та Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, встановлюють чіткі стандарти для держав щодо забезпечення та захисту цих прав. Однак реальна ефективність цих стандартів залежить від здатності держави вчасно реагувати на порушення та вживати необхідних заходів для їх запобігання.

У Конституції України закріплено, що *«права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави»* [2]. Це означає, що держава не лише декларує права людини, але й повинна їх активно забезпечувати та захищати. Крім того, ст. 3 Основного Закону визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю [2]. Ця стаття визначає роль держави у забезпеченні прав людини, її відповідальність та конкретні обов'язки, що випливають із національного законодавства та міжнародних зобов'язань.

Треба зазначити, що зобов'язання держави у галузі прав людини – це її невтручання у сферу індивідуальної свободи, повага до прав людини, їх забезпечення, сприяння їх реалізації, а також вживання державою усіх можливих заходів для уникнення порушень прав людини, захист від таких порушень, застосування санкцій за їх скоєння та належна компенсація особам, які постраждали [3]. Вони також є невід'ємною складовою міжнародних стандартів прав людини, а їх неналежне виконання стає предметом розгляду міжнародних судових чи «квазісудових» установ (наприклад, Європейського суду з прав людини).

Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини – це її обов'язки, що вимагають від національних органів влади застосування необхідних засобів для гарантування прав людини. Ці засоби можуть бути юридичними, якщо на державу покладається обов'язок накладати санкції на осіб, які порушують норми, або встановити юридичні правила для здійснення певного роду діяльності чи регламентації поведінки певних категорій осіб. Позитивні зобов'язання держави можуть включати і практичні засоби, а також є методологічним підґрунтям для сучасного аналізу цієї проблематики і входять до усталеного категоріального апарату західної теоретичної та практичної юриспруденції [4].

Яка ж роль держави у захисті та забезпеченні прав людини?

Одним із головних обов'язків держави щодо забезпечення прав людини є формування міцної правової бази та утворення відповідних інституцій не лише з метою закріплення прав осіб, але й ефективного функціонування механізмів їх

захисту та реалізації. Це передбачає ухвалення законів на підставі принципу поваги до прав людини, створення таких інституцій, як комісії з прав людини чи омбудсмени для захисту цих прав [5, с. 163]. Конституція часто слугує критично важливим документом у цьому відношенні, окреслюючи основні права та свободи, гарантовані всім громадянам. Так, наприклад, ст. 55 Конституції України [2] наголошує на обов'язку держави захищати права людини, дозволяючи їй звертатися за захистом у встановлені для неї канали. Закладаючи міцну правову основу, держава гарантує, що права людини є не просто теоретичними концепціями, а практичними реаліями для всіх громадян.

Забезпечення відповідальності та здійснення правосуддя у випадку порушення прав людини є ще одним важливим аспектом ролі держави щодо їх гарантування й захисту.

У разі вчинення порушення держава повинна вживати активних заходів для їх розслідування та вирішення справи з метою підтримання верховенства права, зокрема, притягнення винних до відповідного виду юридичної відповідальності, а також сприяння процесам щодо встановлення істини у справі, в тому числі про минулі порушення. Крім того, у певних випадках держава є відповідальною за спричинення шкоди рішеннями, дією чи бездіяльністю публічних органів та їх посадових осіб та компенсує її потерпілим відповідно до законів та міжнародних норм. Притягуючи порушників до відповідальності, держава не тільки прагне справедливості для жертв, але й запобігає майбутнім порушенням, посилюючи ідею поваги та захисту прав людини у суспільстві.

Важливою функцією держави із виховання культури поваги до прав є сприяння освіті й обізнаності кожної особи із правами людини. Освіта в галузі прав людини розширює можливості людей, інформуючи їх про права та обов'язки, створюючи умови для формування поінформованих та активних громадян. Така освітня ініціатива має охоплювати різні рівні навчання, від шкіл до програм роботи з громадськістю, забезпечуючи розуміння всіма суб'єктами важливості прав людини в їх повсякденному житті. Крім того, підвищення обізнаності у питаннях прав людини заохочує публічний дискурс і громадянську активність, які є життєво важливими для існування демократії. Інвестуючи в освіту з прав людини, держава розвиває суспільство, яке цінує гідність і свободу, дозволяючи людям ефективно відстоювати свої права та права інших. Таким чином, заохочення прав людини є не лише юридичним обов'язком, а й моральним імперативом, який зміцнює структуру суспільства. Стаття 26 Загальної декларації

прав людини [1] підкреслює, що освіта є не лише моральним обов'язком, але й юридичним правом згідно з міжнародним правом. Інтегруючи освіту з прав людини в шкільну програму та навчання дорослого населення, уряди можуть сприяти розвитку культури поваги та розуміння цих прав. Такий підхід не лише надає людям знання, необхідні для захисту своїх прав, але й сприяє колективній відповідальності у відстоюванні людської гідності та свобод у суспільстві.

Одним із органів, на якого покладається обов'язок вживати заходи щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянин [2, п. 2 ч. 1 ст. 116], забезпечуючи те, щоб права людини стали невід'ємною складовою правової та конституційної систем, сприяючи створенню середовища, у якому права всіх людей поважаються та захищаються.

Отже, дотримання прав людини є фундаментом демократичної держави та цивілізованого суспільства. Україна, як країна, що прагне до верховенства права та європейських стандартів, повинна створювати умови для реалізації цих прав на національному рівні, що вимагає розробки законодавчої бази, ефективних інституцій та прозорих механізмів відповідальності. Лише через посилення правової освіти, ефективне правосуддя та міжнародне співробітництво держава зможе гарантувати захист прав і свобод кожного громадянина та сприяти стабільності й розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Universal Declaration of Human Rights, proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948. Official web-site of United Nation. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. Петришина О. В. Харків: Право, 2014. – 368 с.
4. Г. Христова. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. №2(69). Харків : Право, 2012. С. 30-41. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2308?locale=uk>

5. Зобов'язання держави у сфері прав людини. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Том 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад.прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – 2017. – 952 с.

УДОВІЧЕНКО Каріна

здобувачка вищої освіти першого бакалаврського рівня 2 курсу

ХНЕУ ім. С. Кузнеця

науковий керівник: **ШИНКАРЬОВ Юрій,**

к.ю.н., доцент, завідувач кафедри правового регулювання економіки

ХНЕУ імені Семена Кузнеця

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Торгівля людьми є одним із найбільш серйозних порушень прав людини у світі, що охоплює нелегальну експлуатацію жертв у вигляді примусової праці, сексуального рабства, примушення до жебрацтва, використання у злочинних діях тощо. Ця проблема набуває глобального масштабу, вражаючи мільйони людей щороку та вимагає відповідного реагування з боку національного та міжнародного законодавства.

В Україні питання протидії торгівлі людьми має бути одним із пріоритетних напрямів у сфері захисту прав людини, особливо враховуючи військовий стан. Особливе значення має кримінальне законодавство, яке передбачає відповідальність за правопорушення такого характеру. Аналіз чинних норм законодавства України, зокрема статті 149 Кримінального кодексу України, дозволяє оцінити ефективність правових механізмів у боротьбі з торгівлею людьми. Подальше порівняння цих норм із законодавством інших країн відкриває можливості для вдосконалення української системи кримінальної юстиції.

Відповідно до частини 1 статті 149 Кримінального кодексу України ми можемо виокремити форми та мету даного кримінального протиправного діяння, а також механізми для досягнення експлуатації: «Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману,

шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.»[1]. Покарання за торгівлю людьми передбачає позбавлення волі строком від 3 до 15 років, залежно від тяжкості правопорушення та наявності обтяжуючих обставин. Законодавець передбачає низку кваліфікуючих ознак, які впливають на тяжкість покарання. Вчинення правопорушення: 1. щодо неповнолітнього; 2. щодо кількох осіб; 3. повторно; 4. за попередньою змовою групою осіб; 5. службовою особою з використанням службового становища; 6. поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства; 7. щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками; 8. щодо малолітнього; 9. організованою групою; 10. поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки[1]. В примітці цієї статті зазначений широкий перелік форм експлуатації, а саме: всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо[1]. Ми вважаємо, що перелічена деталізація дозволяє глобалізувати тлумачення терміну експлуатація та конкретизує це поняття, що зменшує ризики уникнення покарання.

На нашу думку, стаття 149 Кримінального кодексу України не є повною, вона потребує удосконалення та деталізації, задля дослідження можливих покращень розглянемо законодавство інших країн щодо торгівлі людьми.

Кримінальний кодекс Італії у статі 600 передбачає досить жорсткі, порівняно з українськими, санкції у вигляді позбавлення волі строком від 8 до 20 років. Цікавим та важливим уточненням у італійському законодавстві є обтяжуюча обставина у вигляді використання фізичної чи розумової неповноцінності особи[2]. Ми вважаємо, що було б доцільним доповнити частину 2 статті 149 Кримінального кодексу України вище зазначеною обтяжуючою обставиною. Окрім цього, маємо звернути увагу на суворість покарання за торгівлю людьми в Італії, звідси впливає питання: «Чи може бути в Україні

мінімальний термін позбавлення волі за торгівлю людьми лише 3 роки?».

Кримінальний кодекс Німеччини (Strafgesetzbuch, StGB) передбачає відповідальність за торгівлю людьми у статті 232. Покарання за торгівлю людьми варіюється залежно від тяжкості правопорушення, із мінімальним терміном ув'язнення від 6 місяців і максимальним – до 10 років. Відмінним від статті 149 Кримінального кодексу України можна визначити інші способи скоєння даного кримінального правопорушення, а саме, використовуючи: - скрутне особисте чи фінансове становище; - безпорадність, пов'язана із перебуванням у чужій державі; - вчинення щодо особи віком до двадцяти одного року[3]. На нашу думку, перші два твердження є актуальними, це означає що вище перелічені категорії людей є більш вразливими, відповідно правопорушникам буде простіше використати їх для здійснення своїх цілей у сфері торгівлі людьми. Ми вважаю, що було б доцільно додати до частини 2 статті 149 Кримінального кодексу України «використання скрутного особистого чи фінансового становища та безпорадності, яка пов'язана із перебуванням у чужій державі» як кваліфікуючі ознаки, що впливають на тяжкість покарання.

Кримінальний кодекс Іспанії (Código Penal) регулює питання торгівлі людьми у статті 177-біс. Покарання за торгівлю людьми в Іспанії варіюється від 5 до 8 років позбавлення волі, а за обтяжуючих обставин - до 12 років. Додатково застосовуються штрафи та конфіскація доходів, отриманих від злочинної діяльності[4]. У даному випадку, ми вважаємо доцільним додати до частини 3 статті 149 Кримінального кодексу України, а саме до її санкції, додаткове покарання у вигляді конфіскації майна. Це відповідатиме законодавству України, а саме частини 3 статті 59 Кримінального кодексу України, в якій зазначається, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу[1].

Торгівля людьми є глобальним викликом, що потребує скоординованих дій на міжнародному рівні. Міжнародні нормативно-правові акти закладають основи для боротьби з цим явищем і забезпечення прав жертв. Україна, як учасниця міжнародної спільноти, має можливість використовувати ці акти для вдосконалення власного законодавства, зокрема статті 149 Кримінального кодексу України. У даному випадку українське законодавство у власній еволюції може спиратися на Палермський протокол 2000 р.(протокол про попередження,

припинення і покарання за торгівлю людьми, особливо жінками та дітьми, є частиною Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності)[5] та Конвенцію Ради Європи про заходи щодо боротьби з торгівлею людьми 2005 року[6].

Торгівля людьми залишається актуальною проблемою для багатьох країн, включаючи Україну. Аналіз українського законодавства, зокрема статті 149 ККУ, вказує на його базову відповідність міжнародним стандартам, проте існує потреба у вдосконаленні. Порівняння із законодавством інших країн - Італії, Німеччини, Іспанії та ін. - демонструє низку ефективних практик, які можуть бути інтегровані в українське право.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, с.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Codice Penale. Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, № 1398. URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/10/28/dei-delitti-contro-lapersona>
3. Кримінальний Кодекс Федеративної Республіки Німеччини від 15 травня 1871 р. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_232.html
4. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>
5. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 № 995_791. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text
6. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 № 994_858. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text

ФУРСА Вікторія

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення підприємницької
діяльності та фінансової безпеки

Навчально-наукового інституту №5,
Харківський національний університет внутрішніх справ

АНДРІЄНКО Денис,

здобувач вищої освіти,

Харківський національний університет внутрішніх справ

**АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОЇ ВІЙНИ**

Економічна безпека – складна багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб населення і держави; протистояння дестабілізаційній дії чинників, які створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання. За функціональними напрямками розрізняють макроекономічну, фінансову, зовнішньо-економічну, інвестиційну, науково-технологічну, енергетичну, виробничу, демографічну, соціальну, продовольчу безпеку; за суб'єктом – економічна безпека особи, суб'єкта господарської діяльності (підприємства), регіону, держави, країни – інтеграл [3, с. 27] .

Складова частина національної безпеки, її фундамент і матеріальна основа. Об'єктом економічної безпеки виступає як економічна система узятя в цілому, так і її складові елементи: природні багатства, виробничі і невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, людські ресурси, господарські структури, сім'я, особа.

У перші місяці повномасштабної війни економічна безпека України значною мірою забезпечувалася накопиченими у довоєнний час резервами та запасом міцності, оперативною консолідацією зусиль суспільства на регіональному та місцевому рівнях, самоорганізацією та згуртованістю громадян України перед екзистенційною загрозою російської агресії, наданням безпрецедентної міжнародної підтримки.

З переходом російської агресії у форму затяжної війни на виснаження безпосередній вплив бойових дій на економіку посилюється цілеспрямованими атаками на критичну інфраструктуру країни, виснаженням фінансових резервів населення та бізнесу, наростанням економічних диспропорцій, що сформувалися у воєнний період, застосуванням з боку ворога потенціалу різноманітних гібридних інструментів впливу. **Це актуалізує потребу здійснення цілеспрямованої політики держави щодо протидії комплексу ризиків на основі оперативного моніторингу викликів і загроз економічній безпеці в умовах війни та аналітичного опрацювання його результатів.**

Перше, що потрібно знати про економіку під час війни: Україна витрачає на оборону все, що сама заробляє. Сьогодні Україна витрачає абсолютно весь внутрішній ресурс на війну. 100% податків, які платять бізнес і громадяни, ідуть на забезпечення потреб сил безпеки й оборони». Причому 2/3 оборонних витрат – зарплати військовим і 1/3 – оснащення армії (техніка, зброя, боєприпаси).

Збитки, завдані війною, продовжують збільшуватись. Згідно зі спільно підготовленою групою Світового банку, Єврокомісією та ООН (у період з 24.02.2022 р. по 31.12.2023 р.). Вартість післявоєнного відновлення в Україні за станом на кінець 2023 р. складала 486 млрд дол. США. Найбільш постраждалими є житловий сектор, транспорт, торгівля та промисловість, енергетика і сільське господарство. У регіональному вимірі найбільші руйнування зосереджені в Донецькій, Харківській, Луганській, Запорізькій, Херсонській та Київській областях. Пряма шкода від великої війни становить майже 152 млрд дол. США [1, с. 47-48] .

У цілому, в 2024 р. стан економічної безпеки держави стабілізувався, хоча затяжна війна й погіршила можливості економічного зростання та посилила залежність національної економіки від зовнішніх джерел розвитку. Збитки, завдані війною, не дозволили у 2023 р. досягти довоєнного рівня реального ВВП, останній склав 75 % показника 2021 р. Водночас економічне зростання України у 2024 р. склало 5,3 % (*Держстат*), що дещо перевищило попередні прогнози очікування й дозволило зафіксувати впевнену стабілізацію стану та послаблення більшості ризиків для економічної безпеки у період після повномасштабного вторгнення. Для досягнення довоєнних обсягів реального ВВП національній економіці знадобиться 6–7 років щорічного зростання на рівні 5 %. Зокрема, за базовими прогнозами МВФ, реальний ВВП у 2027 р. складатиме 90,5 % від його обсягів 2021 р. При цьому, у зазначених прогнозних темпах зростання

та за міжнародної допомоги держава здатна підтримувати певне «виживання», яке не орієнтоване на вирішення для економіки завдань стратегічного порядку. Відтак країна потребує суттєвішого збільшення інвестиційних вкладень, а також інших антикризових й довгострокових дій.

Джерелом надходження коштів у 2025 році має стати:

- Міжнародний валютний фонд (МВФ). У березні 2023-го він схвалив програму в межах Механізму розширеного фінансування (EFF). За нею Україна може розраховувати на 15,6 мільярда доларів протягом чотирьох років. Три транші на близько 4,5 мільярда доларів уже надійшли.

- Світовий банк. Він запустив проєкт «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE), завдяки якому фінансуються соціальні виплати, пенсії, зарплати лікарям і вчителям.

- Потенційне джерело фінансування для України – це заморожені російські активи [2].

Наразі йдеться не про те, щоб передавати нам усі ці заблоковані кошти. Найбільш реалістичним сценарієм є отримання Україною відсотків, які нараховуються на ці кошти.

Гострий брак ресурсів – фінансових, людських на тлі значних руйнувань соціальної та цивільної інфраструктури різко актуалізує завдання щодо модернізації системи соціального захисту з метою посилення її цільового характеру та ризикоорієнтованості. Отже, поряд із поточними завданнями, спрямованими на забезпечення збереження людського капіталу, виникає потреба вже зараз формувати засади нової соціальної політики, яка би враховувала сучасні глобальні тенденції та забезпечувала соціальну та економічну інклюзію всіх категорій населення.

Поки ми чекаємо новин із США й ЄС, можна самим робити внесок в економіку України. По-перше – це бути фізично в Україні, бо навіть якщо людина просто живе тут, вона харчується, витрачає кошти всередині країни, вона щось купує, з цього йдуть податки на оборону. По-друге – працювати та сплачувати податки з доходу. По-третє – намагатися купувати більше українського, а не іноземного як з погляду підтримки українських виробників, так і з погляду того, щоб гроші залишалися всередині країни.

Список використаних джерел:

1. Михаліцька Н. Я., Яцик М. Р. Розвиток малого підприємництва в Україні у період воєнного стану: інструменти фінансової та кадрової безпеки. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна: збірник наукових праць / головний редактор В.І. Франчук. Львів: ЛьвДУВС, 2023. Вип. 2. 45-54с

URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6696/1/8.pdf>

2. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11.08.2021 №347/2021.

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 21.11.2024).

3. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. К., 2017, с.25-27.

ХОМУТЕЦЬКИЙ Даниїл

аспірант кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національного юридичного університету імені Я. Мудрого,
науковий керівник – **ОВЧАРЕНКО Олена**,
д.ю.н., доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого

“RATIO DECIDENTI” ПОСТАНОВИ ВЕРХОВНОГО СУДУ: ЧИ НЕОБХІДНІ ЗМІНИ?

Тема єдності судової практики, поряд із реформуванням військово-мобілізаційного законодавства, станом на сьогодні залишається актуальною та обговорюваною серед представників юридичної професії – як теоретиків, так і практиків.

Пункт 6 Висновку № 20 (2017 року) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону чітко стверджує про те, що *неодноразове ухвалення судових рішень, які суперечать одне одному, може створити ситуацію правової невизначеності, що спричинить зменшення довіри до судової системи*, у той час, як ця довіра є важливим елементом держави, що керується принципом

верховенства права [1].

Як вбачається зі змісту ч. 1 ст. 36 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, забезпечення сталості та єдності судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом – це прямий обов’язок Верховного Суду.

Відповідь на питання про те, у який саме спосіб це повинно відбуватись, дає ч. 6 ст. 13 цього Закону, згідно якої висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні норм чинного законодавства.

В контексті забезпечення єдності судової практики виникає закономірне питання: що повинне вважатись таким висновком? Адже своєрідна “розмитість” цього поняття при середньостатистичному обсязі тексту постанови Верховного Суду дає підстави вважати ним майже будь-які твердження, викладене складом суду у мотивувальній частині постанови. У сукупності із величезним набором фактів та правових питань, які можуть підніматись при касаційному перегляді вказане означитиме практичну неможливість або, як мінімум, надмірну проблематичність забезпечення єдності “позиції” кожного складу суддів Верховного Суду у кожній справі стосовно кожного правового питання.

Таким чином, як висновок з постанови Верховного Суду повинна виступати чітко визначена логічно завершена думка (умовивід) складу суду щодо того, як саме повинна застосовуватись норма права, однак законодавчо визначені критерії для виокремлення такої – відсутні.

Підтримуємо з цього приводу ідею про те, щоб Верховний Суд (насамперед, його судові палати, об’єднані палати та ВП ВС) оприлюднював свої висновки щодо застосування норми права, які повинні бути враховані судами при розгляді інших подібних справ, лише у вигляді чітко та явно сформульованого висновку, в тому числі – думку щодо окремого підрозділу мотивувальної частини постанови [2].

Поряд з цим, зазначаємо про те, що відповідні критерії виокремлення існують стосовно прецеденту у правових системах загального права (Велика Британія, США, Канада, Австралія) та передбачають поділ судового рішення на частину, яка є обов’язковою до врахування у наступних подібних справах (*ratio decidentis (ratio)*, тобто “основа для вирішення”) та частину, яка не має такої обов’язковості (*obiter dictum (dicta)*, тобто “сказане мимохідь”). Правовими системами наведених держав встановлюються критерії виділення *ratio decidentis* з-

поміж *obiter dictum*, в основному за допомогою тесту на вплив висновку на результат вирішення справи [3; 4].

Попри відмінності між правовими системами загального права та правовою системою України, у юридичній науці знаходить підтримку думка про дещо нормативний характер висновків з постанов Верховного Суду та їх подібність до прецеденту [5, с. 127; 6; 7, с. 131]. Більше того, українські законодавці нерідко запозичують ті чи інші правові конструкції саме з правових систем загального права, як от, до прикладу, створення суду присяжних (Проект закону № 3843 було прийнято Верховною Радою України у першому читанні 05 грудня), які окремо від професійного судді вирішують питання факту, тоді як професійні судді вирішують питання права (аналогічний принцип роботи суду присяжних простежується, наприклад, у США).

Повертаючись до теми виокремлення обов'язкового до врахування висновку та проводячи певну відповідність між прецедентом та висновками з постанов Верховного Суду, варто звернути увагу на слушні позиції зарубіжних авторів про те, що виокремлення цього *ratio decidendi* в одному конкретному рішенні є лише наочним аспектом єдності судової практики (у системі загального права – *stare decisis*), тоді як “єдинообов'язковий” висновок повинен визначатись динамічно та на основі аналізу певної кількості судових рішень у подібних правовідносинах [8, с. 148-149].

Відтак, погоджуючись із необхідністю наведених вище законодавчих змін щодо потреби явного визначення Верховним Судом у своїх постановах обов'язкового до врахування висновку, вважаємо, що такі зміни самі по собі не будуть достатніми для належного забезпечення єдності судової практики.

Список використаних джерел:

1. Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону [Інтернет-джерело] // Посилання в мережі інтернет: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-20-2017-ukr/1680a54ba1> (дата звернення: 07.12.2024);

2. Нижний А., Скрипник С. (Не)врахування висновків щодо застосування норм права, викладених в постановах Верховного Суду: людський фактор чи структурний недолік Верховного Суду? Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/316695-nevrakhuvannya-visnovkiv-schodo-zastosuvannya-norm-prava-vikladenih-v-postanovakh-verhovnogo-sudu-ludskiy-faktor-chi-strukturniy-nedolik-verhovnogo-sudu>

[norm-prava-vikladenikh-v-postanovakh-verkhovnogo-sudu-lyudskiy-faktor-chi-strukturniy-nedolik-verkhovnogo-sudu](#) (дата звернення: 07.12.2024);

3. Singh, Amitpal C. The Highest Suggestion in the Land: Obiter Dicta and the Modern Supreme Court of Canada. *Osgoode Hall Law Journal*. 2024. Vol. 61.1: P. 9-61., Available at: <https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/ohlj/vol61/iss1/1/>

4. Roger J. Traynor. Quo Vadis, Prospective Overruling: A Question of Judicial Responsibility. 28 *Hastings L.J.* 533 (1977). Available at: https://repository.uclawsf.edu/hastings_law_journal/vol28/iss3/1

5. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01. К., 2006. 194 с.

6. Гудима Д. В. У законодавстві України не закріплено поняття прецедент, однак це не означає, що де-факто його не існує. 2019. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/659262> (дата звернення: 07.12.2024)

7. Скакун О.Ф. Судова правотворчість у країнах континентальної Європи. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2001. Випуск 1. С. 124—136.

Yin, K., Maio, C. D. Teaching stare decisis to first-year law students in higher education: A pedagogical blind alley?. *The Law Teacher*. 2024. Vol. 58(1). P. 131-149. Available at: <https://doi.org/10.1080/03069400.2024.2312030>.

ШАМСУТДІНОВ Олександр

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України

ПОШИРЕННЯ ІНФЕКЦІЙНИХ ТА МАСОВИХ НЕІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ ЯК КОНСТРУКТИВНА ОЗНАКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВопорушення (СТ. 325 КК УКРАЇНИ)

Національна система біологічної безпеки, як засвідчила нещодавня пандемія COVID-19, перебуває у досить занедбаному стані. Водночас із інституційною невпорядкованістю, недостатністю матеріально-технічних і кадрових ресурсів,

проблемним залишається нормативне врегулювання цієї сфери: відповідне вітчизняне законодавство є неповним, неузгодженим, несистематизованим.

На тлі активної фази російсько-української війни загрози санітарно-епідеміологічному благополуччю населення України набувають характер системних. Це обумовлено руйнуванням інфраструктури, зокрема медичної служби та служби протиепідемічного захисту, значними міграційними процесами, пов'язаними із внутрішньо переміщеними та евакуйованими особами, недостатньою доступністю медичної допомоги для частини хворих, відсутністю належного постачання води та їжі, психічним перенавантаженням, фінансовими труднощами тощо.

Протидія виникненню і поширенню небезпечних інфекційних та масових неінфекційних хвороб потребує вдосконалення і застосування не тільки медико-санітарних, але й правових заходів. Важливим запобіжником у цьому контексті є встановлення у ст. 325 КК України кримінальної відповідальності за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. Однак дані офіційної правозастосовної статистики свідчать, що ефективність зазначеної кримінально-правової норми є вочевидь низькою. Так, упродовж 2013-2023 років було обліковано 539 кримінальних правопорушень за ст. 325 КК України, а до суду з обвинувальним актом направлено всього 73 кримінальних провадження за цією кваліфікацією [1].

На думку автора, до причин таких диспропорцій у правозастосуванні слід віднести особливості формулювання законодавцем диспозиції цієї кримінально-правової норми, помилки правозастосувачів при кваліфікації порушення санітарних правил і норм, недостатню наукову розробленість цього питання кримінально-правовою доктриною. Тож дослідження змісту конструктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 325 КК України, та розв'язання проблемних питань кваліфікації цього злочину є актуальним і відповідає потребам сучасної правозастосовної практики.

Важливою конструктивною ознакою об'єктивної сторони основного складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 325 КК України, є наслідок у формі *поширення епідемічних або інших інфекційних хвороб, а також масових неінфекційних захворювань (отруєнь)*. Як не дивно, більшість дослідників залишили поза науковою увагою питання визначення змісту дефініції «поширення хвороби». Хоча А. В. Ландіна, висвітлюючи проблеми кваліфікації протиправних посягань на епідемічну безпеку, справедливо відзначає, що із змісту норми,

передбаченої ст. 325 КК України, незрозуміло, що законодавець передбачає під поширенням захворювання: зараження окремої людини цією хворобою чи лише поширення її у повітрі? [2, с. 82] Однак дослідниця залишає своє питання без відповіді. Чи не єдиною спробою тлумачення цього оціночного поняття є визначення, наведене в науково-практичному коментарі до КК України, виданому під редакцією М. О. Потебенька і В. Г. Гончаренка (2001). Під поширенням епідемічного та іншого заразного захворювання П. П. Андрушко зі співавторами пропонує розуміти «збільшення кількості випадків захворювання однією й тою ж інфекційною хворобою» [3, с. 633].

Відповідно до тлумачного словника української мови, поширюватися (про хворобу) – передаватися від одного до іншого, охоплюючи велику кількість людей [4, с. 1098]. Водночас очевидно, що за такого визначення термін «поширення» не можна застосувати до масових неінфекційних захворювань (отруєнь), адже контагіозність (заразність, тобто коли інфікована людина сама стає джерелом інфекції) є властивістю саме інфекційних хвороб.

Звернення до положень спеціального галузевого законодавства (законів України «Про систему громадського здоров'я» (2022), «Про захист населення від інфекційних хвороб» (2000), наказів МОЗ України «Про затвердження Порядку проведення епідеміологічного обстеження (розслідування) епідемій та спалахів інфекційних хвороб» (2021), «Про затвердження критеріїв, за якими визначаються випадки інфекційних та паразитарних захворювань, які підлягають реєстрації» (2015) тощо) дозволяє стверджувати, що поширення інфекційної або масової неінфекційної хвороби позначається такими дефініціями, як «спалахи» й «епідемії».

Спалах інфекційної хвороби Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» (2000) визначає як декілька захворювань на інфекційну хворобу, пов'язаних між собою спільним джерелом та (або) фактором передачі інфекції, а Закон України «Про систему громадського здоров'я» (2022) – як один або декілька випадків таких захворювань. Превалюючим є другий варіант визначення, адже, по-перше, другий закон залишив чинність першого лише в частині, що йому не суперечить (п. 4 Розділу IX «Прикінцеві та перехідні положення» [5]), а по-друге, відповідно до Порядку, затвердженого наказом МОЗ України від 18.08.2021 № 1742, навіть один випадок захворювання на особливо небезпечну інфекційну хворобу вимагає проведення епідеміологічного обстеження (розслідування) з метою, зокрема, виявлення осіб, винних у

виникненні епідемії чи спалаху інфекційної хвороби [6].

Проте на практиці під спалахом інфекційної хвороби розуміють принаймні декілька випадків захворювання на неї. Так, у щорічному звіті МОЗ України про стан здоров'я населення повідомляється, що у 2022 році в Україні було зареєстровано 63 спалахи інфекційних хвороб, внаслідок яких постраждало 556 осіб. Водночас до цієї статистики не включено зафіксовані «поодинокі випадки» захворювань на такі особливо небезпечні інфекційні хвороби, як бруцельоз (1), кліщовий вірусний енцефаліт (1), геморагічна гарячка з нирковим синдромом (1), сказ (2), туляремія (2) тощо [7, с. 16-19].

Епідемію визначено згаданим Законом (2022) як виникнення на певній території за певний проміжок часу випадків інфекційної або неінфекційної хвороби, специфічної поведінки, пов'язаної із здоров'ям, або інших подій, пов'язаних із здоров'ям, які перевищують середні багаторічні показники або достовірно перевищують нормальне очікування за відомими або невідомими раніше критеріями та впливають або мають тенденцію до одночасного впливу на непропорційно велику кількість людей у межах населення території. Кількість випадків, що свідчать про наявність епідемії, залежить від збудника, чисельності та типу населення, яке зазнало впливу, попереднього досвіду чи відсутності контакту з хворобою, часу та місця виникнення. Наприклад, епідемію грипу фіксують, коли показники захворюваності на грип і ГРВІ перевищують епідемічний поріг середнього рівня інтенсивності. Зокрема, цього року цей поріг становить 649,71 на 100 000 (в той час, як фактичний показник захворюваності на ГРВІ, включно із COVID-19, наразі становить 307,9 на 100 000 населення) [8].

Визначаючи термін «масові неінфекційні хвороби» як отруєння та інші ураження, зумовлені впливом біологічних, фізичних, хімічних чи соціальних чинників середовища життєдіяльності, означений закон взагалі не вказує конкретну кількість випадків таких захворювань для визнання останніх масовими. У цьому контексті певним орієнтиром, на нашу думку, можуть бути Класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій, затверджені наказом МВС України від 06.08.2018 № 658, де у розділі II «Надзвичайні ситуації природного характеру» пунктами 27–37 визначені порогові значення (кількість потерпілих осіб) щодо отруєнь і захворювань на небезпечні та особливо небезпечні інфекційні хвороби [9].

Зважаючи на викладене, пропонуємо під поширенням епідемічних або інших інфекційних хвороб, а також масових неінфекційних захворювань (отруєнь) як

об'єктивною ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 325 КК України, розуміти випадки захворювань на інфекційну / неінфекційну хворобу, кількість яких відповідає встановленим пороговим значенням та має тенденцію до збільшення, обумовлену видом інфекції, особливостями її осередку, джерела та факторів передачі.

Іншим проблемним моментом досліджуваного складу кримінального правопорушення є наявність в ч. 1 ст. 325 КК України такої об'єктивної ознаки, як *створення загрози* поширення епідемічних або інших інфекційних хвороб, а також масових неінфекційних захворювань (отруєнь) у вигляді завідомої можливості спричинення поширення зазначених захворювань. В. І. Борисов і Д. П. Євтеєва зазначають, що у правозастосувача мають виникнути труднощі при відмежуванні порушень адміністративно-правового характеру, передбачених ст. 44-3 КУпАП, від кримінальних правопорушень, що пов'язані зі створенням загрози спричинення шкоди, зазначеної у ч. 1 ст. 325 КК України [10, с. 82]. А. А. Вознюк і С. С. Чернявський вважають, що такий наслідок «фактично розмиває межі між відповідним злочином і адміністративним правопорушенням, адже більшість порушень правил щодо карантину людей (ст. 44-3 КУпАП) потенційно може сприяти поширенню вірусних інфекцій» [11, с. 12].

У цьому контексті зазначимо, що диспозиція вказаної адміністративно-правової норми не передбачає будь-яких наслідків порушення суб'єктом санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних правил і норм. Тож основною розмежувальною ознакою тут є не абстрактна (потенційна), а реальна можливість поширення інфекційних хвороб, а також масових неінфекційних захворювань (отруєнь), тобто створена суб'єктом правопорушення реальна біологічна загроза.

При кваліфікації кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки, які належать до складів небезпеки, пропонується застосовувати такі *критерії визначення реальності створюваної ними небезпеки*: 1) біологічний патогенний агент, яким маніпулює або носієм якого є суб'єкт правопорушення, має належати до особливо небезпечних або небезпечних патогенів відповідно до визначених чинним законодавством переліків та за своїми якісними та кількісними характеристиками; 2) між діянням суб'єкта та потраплянням біологічних патогенних агентів до організму людини, інших представників біоти чи до абіотичних об'єктів довкілля має простежуватися причинний зв'язок, обумовлений у тому числі обстановкою вчинення правопорушення; 3) біологічна

небезпека є реальною лише за наявності об'єкта інфікування/контамінації – потерпілого або предмету кримінального правопорушення, навіть якщо така ознака не передбачена диспозицією норми; 4) конкретні об'єктивні обставини мають перешкодити створеній суб'єктом біологічній небезпеці перетворитися на істотну шкоду для життя чи здоров'я людей, довкілля, інші тяжкі наслідки, тобто перервати відповідний причинний зв'язок між діями та наслідками. Такі об'єктивні перешкоди, що не дозволяють створеній суб'єктом можливості біологічно небезпечних наслідків перетворитися на дійсність, мають бути обумовлені втручанням інших осіб, випадковими подіями, що не охоплювалися умислом суб'єкта, обставинами непереборної сили, іншими об'єктивними факторами, що змінили хід подій, втрутилися у розвиток причинно-наслідкових зв'язків [12, с. 250-253].

Список використаних джерел:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Офіс Генерального прокурора : сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovo-go-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 04.11.2024).
2. Ландіна А. В. Проблеми кримінально-правового забезпечення епідемічної безпеки в умовах пандемії. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3-4 (75-76). С. 78-85. DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.75-76.8> (дата звернення: 04.11.2024).
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2-х ч. Особлива частина / П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Г. Атаманюк, О. Ф. Бантишев, О. О. Бахуринська та ін.; під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ: ФОРУМ, 2001. 942 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20> (дата звернення: 04.11.2024).
6. Про затвердження Порядку проведення епідеміологічного обстеження (розслідування) епідемій та спалахів інфекційних хвороб : наказ МОЗ України від 18.08.2021 № 1742 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1558-2> (дата звернення: 04.11.2024).

7. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2022 рік. Київ, 2023. 39 с. // МОЗ України : сайт. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%202024/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%2001-2024/29-01-2024/1/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B5%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%83%20%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E%20%D0%B7%D0%B0%202022%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf> (дата звернення: 04.11.2024).

8. Епідемії грипу в країні немає. Що треба знати про епідемічний поріг // МОЗ України : сайт. URL: <https://moz.gov.ua/uk/epidemii-gripu-v-kraini-nemaescho-treba-znati-pro-perevischennja-epidemichnogo-porogu> (дата звернення: 04.11.2024).

9. Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій : наказ МВС України від 06.08.2018 № 658 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18> (дата звернення: 04.11.2024).

10. Борисов В. І., Євтеєва Д. П. До питання протидії поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) засобами адміністративного та кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1 (15). С. 76-90. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.235702> (дата звернення: 04.11.2024).

11. Вознюк А. А., Чернявський С. С. Порушення правил і норм щодо запобігання COVID-19: актуальні проблеми кримінальної та адміністративної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 8-19. DOI: <https://doi.org/10.33270/04201901.8> (дата звернення: 04.11.2024).

12. Шамсутдінов О. В. Делікти створення біологічної небезпеки: від теоретичних засад до правозастосовних орієнтирів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 2. С. 234–260. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-2-234> (дата звернення: 04.11.2024).

ШЕВЦОВА Янакандидат юридичних наук, заступник директора
Харківського регіонального відділення
Національної школи суддів України**ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ:
ВІДКРИТІСТЬ, ДОСТУПНІСТЬ, ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ**

Повномасштабна війна 2022 року стала викликом для всіх державних інституцій, в тому числі судових установ. Навіть в умовах воєнного стану не може бути обмежено конституційне право людини на судовий захист. Тож, попри всі загрози та надзвичайний стан в країні, суди не припинили своєї роботи, а на допомогу у доступі до правосуддя стали сучасні інформаційні технології та запровадження нових онлайн-сервісів.

Ще у 2018 році Державна судова адміністрація України оголосила про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) - організаційно-технічної системи, що забезпечує функціонування електронного судочинства в Україні після прийняття нових процесуальних кодексів 2017 року. Підсистемами (модулями) ЄСІТС зокрема є **Електронний кабінет, Електронний суд, Відеоконференцзв'язок.**

У 2020 році набрав чинності Закон України “Про внесення зміни до статті 4 Закону України “Про виконавче провадження” щодо запровадження електронної форми **виконавчого документа**”. У 2023 році доопрацьована спільна електронно-інформаційна взаємодія між автоматизованою системою документообігу суду, Електронним судом та автоматизованою системою виконавчого провадження.

На сьогодні законодавством визначено, що адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють офіційні електронні адреси в ЄСІТС в обов'язковому порядку (ч. 6 статті 6 Господарського процесуального кодексу України, ч. 6 статті 14 Цивільного процесуального кодексу України, ч. 6 статті 6 Кодексу адміністративного судочинства України, ч. 1 статті 35 Кримінального процесуального кодексу України).

Окрім цього, у 2023 році Міністерство цифрової трансформації України

спільно із Державною судовою адміністрацією України впровадили новий функціонал застосунку «Дія», який дозволяє налаштувати сповіщення про судові засідання, ознайомлюватися з судовими рішеннями та сплачувати судові штрафи безпосередньо з власного мобільного телефону. Концепція “Суд у смартфоні” як частина програми “Держава у смартфоні” також є перспективним напрямком розвитку цифрового правосуддя. Це передбачає оптимізацію обміну інформацією, відкритість судових розглядів та мінімізацію корупційних ризиків [1].

Цифровізація правосуддя є актуальною науковою проблемою, яка включає в себе також і використання в судочинстві **штучного інтелекту**. В Україні це питання набуває особливої важливості через сучасні реформаційні тенденції цивільного законодавства та збільшення майнового обороту через Інтернет. Штучний інтелект може допомогти вирішити проблему зростаючої кількості судових процесів, пов’язаних з онлайн покупками та розрахунками, мінімізувати людський фактор. З’їзд суддів України 18 вересня цього року затвердив у новій редакції Кодекс суддівської етики, стаття 16 якого визначає: “Використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства” [2]. Тож, перший крок у впровадженні ШІ в суддівську діяльність зроблено.

Як бачимо, процес цифровізації не тільки не зупинився з початком війни в Україні, а навпаки, набирає обертів. Серед позитивних чинників електронного судочинства виокремимо: 1. **відкритість та доступність** через онлайнві сервіси; 2. **економічна доцільність** через значну економію паперу, поштових послуг та людських ресурсів; 3. **зниження корупційних ризиків** через автоматизацію процесів.

Але, поряд із перевагами цифровізації судових процесів слід акцентувати і на певних ризиках та необхідності поетапного, виваженого та системного впровадження цифрових послуг для громадян. 1. **Цифрова нерівність** в Україні, яка зумовлена двома головними чинниками: відсутністю швидкісного інтернету (дротового та мобільного) у низці населених пунктів, а також низьким рівнем цифрової грамотності частини населення. Згідно із дослідженням Міністерства цифрової трансформації України, у 2021 році частка українців віком від 18 до 70 років, цифрові навички яких нижче позначки “базовий рівень”, становить 47,8% населення. А кількість тих, що не мають жодних цифрових навичок, - 11,2% [3]. Повоєнних даних наразі автором не знайдено, проте є підстави вважати динаміку

незначною. 2. **Якість і безпека даних.** Важливо гарантувати захист персональних даних користувачів судових послуг та їх конфіденційність, а також забезпечити високу якість відомостей, що використовуються в системах цифрового правосуддя. 3. **Правове регулювання** процесуальних аспектів розгляду справ, що передбачає необхідність чіткої регламентації використання онлайн-сервісів у судочинстві.

Окремо виникає питання цифрової **освіти та практичної підготовки.** Необхідно забезпечити належне навчання не тільки суддів, працівників апарату суду, правоохоронних органів, адвокатів, решти правників, а і загальне підвищення цифрової грамотності населення. Цей чинник можливо віднести як до позитивних, в розрізі підвищення обізнаності суспільства, так і негативних – як додаткового фінансового та ресурсного навантаження (витрати на організацію та надання освітніх послуг).

Таким чином, питання цифровізації правосуддя є імперативом часу та потребує системного, багатопланового підходу і в першу чергу правового супроводження.

Список використаних джерел:

1. Чалабієва М. «Суд у смартфоні» як штучний інтелект у правосудді: реалії та перспективи» // Юридичний науковий електронний журнал №10/2021 с. 94-96
2. Офіційний сайт Ради суддів України // Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 року // Кодекс суддівської етики <https://rsu.gov.ua/ua/news/kodeks-suddivskoi-etiki>
3. Даниленко Ю. Миронович В. Скільки українців не мають доступу до інтернету і коли ми подолаємо цифровий розрив //speka.media/skilki-ukrayinciv-dosi-ne-mayut-dostupu-do-internetu-i-shho-robiti-z-cifrovim-rozrivom-plg4x9

ШИНКАРЬОВ Юрій

кандидат юридичних наук, доцент, з
авідувач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ**

Призначення покарання є одним із найскладніших етапів у здійсненні правосуддя, саме тому законодавець передбачив нормативні приписи відповідно до яких здійснюється діяльність такого роду. Для забезпечення дотримання принципів кримінального права та принципів призначення покарання зокрема законодавець передбачив інститут загальних засад призначення покарання. В літературі різними авторами пропонуються авторські поняття вказаних засад, оскільки у чинному законодавстві їх легальне визначення відсутнє.

В цілому, запропоновані визначення збігаються у тому, що вказані засади представляють собою комплекс правил, якими керується суд у всіх випадках призначення покарання. Саме це і робить засади такого роду загальними. З іншого боку, застосовуваність таких засад у всіх без виключення випадках дозволяє з одного боку забезпечити дотримання принципу рівності осіб перед законом, а з іншого максимально індивідуалізувати покарання кожній конкретній особі. Але, поряд із загальними засадами призначення покарання, як наголошується у сучасних джерелах, існують і спеціальні засади призначення покарання.

На відміну від загальних засад – вони не об'єднані ані однією статтею, ані навіть одним розділом чинного КК і є фактично розпорошеними за змістом Кримінального кодексу. Спеціальні засади призначення покарання встановлюють окремі додаткові правила призначення покарання, що застосовуються або у конкретних чітко визначених законом ситуаціях, або застосовуються виключно до певних категорій осіб.

У зв'язку із відсутністю чітко визначеного критерію завдяки якому можна було б сформулювати вичерпний перелік спеціальних засад призначення покарання – їх кількість у літературі певним чином різниться. Тим більш відсутність чітких методологічних критеріїв побудови сукупності спеціальних засад призначення покарання значно ускладнює проведення їх класифікації.

Але, аналіз правил призначення покарання, які в більшості літературних

джерел іменується як спеціальні, все ж таки може виступати відправною точкою для їх класифікації, хоча говорити про випрацювання остаточних критеріїв її проведення – явно передчасно.

В першу чергу, для здійснення класифікації спеціальних засад призначення покарання (чи хоча б для визначення класифікаційних критеріїв) необхідно все ж таки окреслити їх види. Дудоров О.О. до спеціальних засад призначення покарання відносить: призначення покарання особі, визнаній обмежено осудною (ч. 2 ст. 20 КК); призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК); призначення покарання особі, яка вчинила незакінчений злочин або злочин, вчинений у співучасті (ст. 68 КК); призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК); призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69–1); призначення покарання за сукупністю злочинів і сукупністю вироків (ст.ст. 70, 71 КК); призначення покарання неповнолітньому (ст. 103 КК) [1, с.122]. Ворона В.С. виділяв такі їх види: 1) призначення покарання особі, визнаній обмежено осудною (ч. 2 ст. 20 КК); 2) призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК); 3) призначення покарання за незакінчений злочин (ч. 1, 2, 3 ст. 68 КК); 4) призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті (ч. 4 ст. 68 КК); 5) призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК); 6) призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69–1); 7) призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК); 8) призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК); 9) призначення покарання неповнолітньому (ст. 103 КК); 10) призначення покарання, узгодженого сторонами угоди (ч. 5 ст. 65 КК) [2, с.132].

Якщо проаналізувати комплекс запропонованих видів спеціальних засад призначення покарання, то можна запропонувати декілька класифікаційних критеріїв. Але в даному випадку, пропонується класифікувати спеціальні засади в залежності від їх впливу на остаточне призначене покарання:

1. правила, застосування яких імперативно впливає на розмір покарання, що призначається – до цієї групи відносяться засади, за наявності яких суд зобов'язаний зменшити особі розмір покарання, що призначається. Наприклад, у разі виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально

протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації - покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене особі на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин чи наприклад при призначенні покарання за незакінчене кримінальне правопорушення чи за наявності обставин, що пом'якшують покарання.

2. правила, які виключають призначення певних видів покарання. Так, у разі виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації не може бути засуджена до довічного позбавлення волі.

3. правила що враховуються судом при призначенні покарання. Наприклад при вчиненні кримінального правопорушення обмежено осудною особою.

4. правила що обумовлюють призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Наприклад, у відповідності до ст. 69 КК України за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд з підстав, передбачених цією частиною, може призначити основне покарання у виді штрафу, розмір якого не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України.

5. правила призначення більш суворого покарання, ніж передбачено санкцією статті Особливої частини КК або більш суворого покарання, ніж максимально можливого для відповідного виду покарання, передбаченого у Загальній частині КК. Наприклад, у разі призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень або за сукупності вироків.

Але, в будь якому випадку, запропоновані критерії класифікації є відносно умовними, можна сміливо виділяти і інші критерії чи способи її проведення. Але в будь-кому випадку, субінститут спеціальних засад призначення покарання вимагає подальшого дослідження та аналізу.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О.О. Спеціальні засади призначення покарання. [Слово Національної школи суддів України](#). 2012. № 1. С. 121-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2012_1_15.

2. [Ворона В. С.](#) Щодо питання про види спеціальних засад призначення покарання. [Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного](#)

[університету імені Г. С. Сковороди. «Право». 2016. Вип. 24. С.128-133.
URL: : \[http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2016_24_17\]\(http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2016_24_17\).](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2016_24_17)

ШРАМКО Сабріс

кандидат юридичних наук,
старший дослідник, старший науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИЙ ТРАВМАТИЗМ І СМЕРТНІСТЬ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Безпека дорожнього руху, у першу чергу, полягає у забезпеченні збереження життя і здоров'я громадян. Світова практика організації дорожнього руху спрямована на докладання максимальних зусиль щодо мінімізації тяжких наслідків у виді заподіяння смерті і травм внаслідок дорожньо-транспортних пригод.

Дорожньо-транспортна смертність і травматизм в Україні відповідно до офіційних статистичних даних Патрульної поліції останніми роками має тенденцію до погіршення. Для порівняння: зниження кількості загиблих і травмованих внаслідок ДТП у 2019-2021 роки змінилося погіршенням цих показників у 2022-2023 роках в умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України. Зокрема, у 2023 році кількість ДТП із загиблими та/або травмованими лише на 9,5% менше, ніж у «довоєнному» 2020 році (показник за 2022й рік не розглядаємо, оскільки з 24 лютого 2022 року маємо масштабні зміни у загальній ситуації в державі, а тому порівнюємо повністю завершені статистичні періоди до початку повномасштабного воєнного вторгнення та після). Всього з 2019 по 2023 роки внаслідок ДТП загинуло 16 057 осіб, 137 700 осіб отримали травми різного ступеню тяжкості [1].

Дослідження соціально-економічних наслідків та реальна оцінка соціально-економічних втрат від ДТП є важливою умовою для впровадження ефективних запобіжних заходів. Зважаючи на те, що навіть приблизна загальна оцінка

соціально-економічних втрат внаслідок ДТП в Україні досягає величезних масштабів, то від інвестицій у безпеку дорожнього руху можна очікувати значних вигід, не говорячи вже про збережені життя [2, с. 67].

За результатами проведеного Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України опитування різних категорій респондентів у загальній кількості 8 305 осіб щодо проблеми дорожньо-транспортної безпеки на автошляхах України маємо певні висновки щодо шляхів запобігання дорожньо-транспортній смертності і травматизму в Україні. Статус опитування: всеукраїнський (представлені всі регіони держави, крім тимчасово окупованих російською федерацією територій) Опитування проводилося із грудня 2022 року по листопад 2023 р. за допомогою програмного забезпечення «Google Forms» [3].

Українська громадськість – найчисельніша група респондентів і найважливіша з позиції кількості серед неї учасників дорожнього руху (як водіїв, так і пішоходів), вважає, що найбільше зниженню аварійності на автошляхах сприятиме: створення безпечної дорожньої інфраструктури (підземні переходи, огорожі, мінімум перехресть, відсутність зустрічних смуг) – 52,3 %; дотримання принципу невідворотності покарання – 44,8 %; ознайомлення з ПДР починаючи з дошкільного віку – 41,8 %; збільшення розміру штрафів для порушників ПДР – 36,7 %; якісна підготовка водіїв у автошколах – 35,8 %; введення кримінальної відповідальності за більшу кількість порушень ПДР – 33,3 %; здійснення профілактичних заходів щодо порушників ПДР працівниками патрульної поліції – 19,9 %; збільшення присутності працівників патрульної поліції на автошляхах – 18,9 % [3].

Наступна категорія респондентів, думка яких відбиває специфічне бачення убезпечення дорожнього руху, є водії транспортних засобів. На запитання, що саме мотивує їх дотримуватися ПДР, нами отримано такі відповіді: 1) небажання сплачувати штраф – 5,9 %; 2) намагання уникнути інших негативних юридичних наслідків для себе – 5,8 %; 3) страх за безпеку свого життя, здоров'я і майна – 39,0 %; 4) переймання безпекою осіб, які перебувають поруч – 43,7 %; 5) інше – 5,6 % [3].

Щодо зниження аварійності на автошляхах, то на думку цієї групи респондентів, найефективнішим буде: 1) посилення відповідальності для порушників ПДР – 47,0 %; 2) посилення штрафних санкцій для порушників ПДР – 27,7 %; 3) дотримання принципу невідворотності покарання – 44,4 %; 4) якісна

підготовка водіїв в автошколах – 34,5 %; 5) введення окремої освітньої компоненти на всіх рівнях освіти щодо вивчення ПДР – 34,9 %; 6) підвищення ефективності діяльності патрульної поліції щодо виявлення порушників ПДР – 20,1 %; 7) створення безпечної дорожньої інфраструктури (підземні переходи, огорожі, мінімум перехресть, відсутність зустрічних смуг та ін.) – 51,6 %; 8) зменшення дозволеної швидкості руху ТЗ у містах з 50 км/год до 30 км/год – 6,2 %; 9) підвищення рівня правової культури – 5,6 %; 10) цифровізація безпеки дорожнього руху (встановлення камер для фіксації порушень ПДР, світлофорів нового покоління та ін.) – 3,2 % [3].

Натомість респонденти-офіцери поліції на запитання «Що сприятиме зниженню аварійності на автошляхах?» відзначили про необхідність:

- 1) створення безпечної дорожньої інфраструктури (підземні переходи, огорожі, мінімум перехресть, відсутність зустрічних смуг та ін.) – 51,6 %;
- 2) посилення відповідальності для порушників ПДР – 47,0 %;
- 3) дотримання принципу невідворотності покарання – 44,4 %;
- 4) якісна підготовка водіїв в автошколах – 34,5 %;
- 5) введення окремої освітньої компоненти на всіх рівнях освіти щодо вивчення ПДР – 34,9 %;
- 6) посилення штрафних санкцій для порушників ПДР – 27,7 %;
- 7) підвищення ефективності діяльності патрульної поліції щодо виявлення порушників ПДР – 20,1 %;
- 8) зменшення дозволеної швидкості руху ТЗ у містах з 50 км/год до 30 км/год – 6,2 %;
- 9) підвищення рівня правової культури – 5,6 %;
- 10) цифровізація безпеки дорожнього руху (встановлення камер для фіксації порушень ПДР, світлофорів нового покоління та ін.) – 3,2 % [3].

Вищенаведене свідчить, що для зниження дорожньо-транспортного травматизму та смертності на автошляхах України важливими є запобіжні заходи спрямовані на: формування правосвідомості учасників дорожнього руху, відповідальної поведінки на дорозі та поваги до інших учасників дорожнього руху; впровадження програм навчання водіїв та інших учасників дорожнього руху, що відповідають сучасній дійсності; створення єдиного реєстру злісних порушників ПДР із внесенням інформації про ДТП; забезпечення невідворотності юридичної відповідальності; посилення контролю за дотриманням правил безпеки дорожнього руху та технічним станом автомобілів; оцінку рівня безпеки наявної

дорожньої інфраструктури та запровадження інженерних рішень щодо поліпшення показників безпеки, проектування доріг із урахуванням швидкісних режимів; розширення мережи камер автоматичної фіксації перевищення швидкості руху, проїзду на заборонений сигнал світлофору; камер відеоспостереження за обстановкою проблемних ділянок дороги, вивчення інтенсивності дорожнього руху та ін.

Список використаних джерел:

1. Статистика ДТП в Україні. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>
2. Голіна В. В., Шрамко С. С. Культурологія безпеки дорожнього руху в Україні: теорія та практика запобігання автотранспортним правопорушенням: монографія. Харків: Право, 2023. 184 с.
3. Український барометр безпеки дорожнього руху : звіт про результати анкетування щодо стану безпеки дорожнього руху : електрон. наук. вид. / [Аліна Калініна, Максим Колодяжний, Сабріє Шрамко] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2023. 55 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178411558>.

ЩЕКУН Олексій

аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук,
Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського
Науковий керівник: ГОРСЛОВА Вероніка,
доцент, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук,
Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: САМОВИЗНАЧЕННЯ КОРІННИХ НАРОДІВ ЧЕРЕЗ АВТОНОМІЮ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ

Сучасний розвиток міжнародного права характеризується прагненням до балансу між принципами територіальної цілісності держав та правом народів на самовизначення. Досягнення такого балансу є важливою темою міжнародного права. Для України, з урахуванням історичного контексту, окупації Криму та прагнення забезпечити права корінних народів це питання має особливе значення.

Принцип рівноправності й самовизначення народів пов'язаний із принципами територіальної цілісності, суверенної рівності, непорушності кордонів, принципом незастосування сили або загрози силою, принципом невтручання, а також з іншими основними принципами й нормами міжнародного права [1, с. 695].

У міжнародному праві принцип самовизначення народів закріплений у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права (1970), Конвенція Міжнародної організації праці про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах (1989) і Декларації про права корінних народів ООН (2007). Він визначає право народів на вільний вибір політичного статусу та здійснення економічного, соціального і культурного розвитку [2, ст. 3]. Корінні народи при здійсненні своїх прав на самовизначення мають право на автономію або самоврядування у питаннях, які належать до їхніх внутрішніх та місцевих справ, а також і шляхів фінансування їхніх автономних функцій [2, ст. 4]. Однак це право не є абсолютним, воно обмежене необхідністю дотримання територіальної цілісності держав, які забезпечують рівноправність народів і поважають їхнє право на самовизначення в межах своїх кордонів [2, ст. 46].

Отже, міжнародне право встановлює обмеження для реалізації права на самовизначення. Це право може бути здійснено в межах існуючої держави через створення автономних структур управління, що підтверджено Декларацією ООН.

Міжнародне право не передбачає права на сецесію для народів, які мають можливість реалізувати свої права в межах існуючої держави. Це підтверджує позиція Конституційного Суду України щодо неконституційності «референдуму» в Криму (абзац 1 пп. 3.3 п. 3 рішення від 20.03.2014 № 1-15/2014).

Разом з тим, автономія створює передумови для кращого представництва інтересів територіальних спільнот та їх врахування при формуванні державної політики. За певних умов вона також здатна задовольнити базові національно-культурні потреби етнічної спільноти [3].

Що ж до національного законодавства України то Закон України «Про корінні народи» закріплює права кримських татар, караїмів та кримчаків як корінних народів України [4, ст. 1]. Корінні народи України мають право на самовизначення у складі України, встановлюють свій політичний статус у межах Конституції та законів України, вільно здійснюють свій економічний, соціальний та культурний розвиток. Корінні народи України, реалізуючи своє право на самовизначення, мають право на самоврядування в питаннях, що

належать до їхніх внутрішніх справ, у тому числі щодо шляхів створення їх представницьких органів, що утворюються та діють у межах Конституції та законів України [4, ст. 2]. Держава реалізує заходи посиленої підтримки корінних народів України - тимчасові заходи, що вживаються державою для подолання негативних для корінних народів явищ соціального, правового чи культурного характеру через створення спеціальних сприятливих механізмів реалізації прав, свобод і потреб корінних народів [4, ст. 3].

Зазначений Закон відповідає міжнародним стандартам, зокрема Декларації ООН про права корінних народів, яка наголошує на праві корінних народів на автономію в питаннях, що стосуються їхніх внутрішніх справ.

Проте, необхідним залишається для законодавців розробити механізми фінансування та самоврядування корінних народів, які б відповідали їхнім національно-культурним потребам. Культурна автономія, як один з різновидів таких утворень, може стати певного роду інструментом для інтеграції корінних народів у систему державного управління, одночасно зменшуючи ризик конфліктів та зміцнюючи державний суверенітет.

Автономія передбачає передачу частини владних повноважень на місцевий рівень. Досвід автономій у Швеції (саамі) та Канаді (індіанські народи) демонструє, що автономія сприяє збереженню культури, мови та традицій, не порушуючи територіальної цілісності держави.

При цьому, можна сказати, що право корінних народів на самовизначення є саме правом, а не обов'язком. Його реалізація не повинна суперечити територіальній цілісності, національній безпеці чи політичній єдності суверенних держав, а також загальній єдності громадян країни. Право на самовизначення не обов'язково передбачає створення автономії, але надає можливість формувати органи самоврядування корінних народів, через які за підтримки держави та міжнародної спільноти можна забезпечувати ресурси для їх розвитку.

Однозначним є те, що корінні народи України мають право на самовизначення у складі України, встановлювати свій політичний статус у межах Конституції та законів України, вільно здійснювати свій соціальний та культурний розвиток.

Таким чином, принцип права на рівноправність і самовизначення народів не передбачає сецесію як обов'язкову форму самовизначення, навпаки, право на сецесію прямо обмежено особливими випадками, до яких належать деколонізація, боротьба з окупацією й расистським режимом. Пріоритет же під час реалізації

права на самовизначення віддається територіальній цілісності держави. І тут, очевидно, що населення ні АР Крим, ні окремих районів Донецької, ані Луганської областей не відповідають критеріям колоніальних, пригноблених або репресованих народів [5, с. 447].

Отже, збалансоване дотримання принципів самовизначення народів та територіальної цілісності є важливим для сучасної України, необхідно запровадити ефективні правові механізми, які б забезпечили самоврядування корінних народів в межах держави. Україна повинна використовувати досвід зарубіжних країн, адаптуючи його до національного контексту. Інтеграція міжнародних стандартів, спрямованих на захист корінних народів, у національне законодавство може стати ключем до збереження єдності держави та забезпечення прав корінних народів.

Список використаних джерел:

1. Короткий Т.Р., Мережко О.О., Плешко Е.А. Проголошення «ДНР» і «ЛНР» і право народів на самовизначення: ілюзорний суверенітет чи суверенітет ілюзій // Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право. – Київ, 2014. – 1016 с.
2. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів: Резолюція № 61/295, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 вересня 2007 р. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_156.
3. Бориславська О.М. Територіальна автономія, регіоналізація та проблеми політичної сецесії в Європі // Наукова стаття. – 2017. – Режим доступу: <https://www.constjournal.com/pub/4-2017/terytorialna-avtonomiia-rehionalizatsiia-problemy-politychnoi-setsesii-yevropi/>.
4. Закон України «Про корінні народи України» від 01.07.2021 № 1616-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>.
5. Клименко К.О. Співвідношення принципів територіальної цілісності держав і самовизначення народів у міжнародному праві // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2022. – Вип. 69. – 480 с. – Режим доступу: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254985>.

ЩЕРБИНІНА Єлизавета

Здобувач вищої освіти

Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди

Науковий керівник: **ПЛОТНІКОВА Аліна,**

к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін,

кримінального права і процесу

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Встановлення гендерної рівності, що передбачає рівні права та можливості для жінок і чоловіків, є одним із основоположних принципів демократії в державі. Саме рівність чоловіків і жінок є важливою умовою інноваційного розвитку та ресурсом для модернізації суспільства. Це також впливає на розвиток людського потенціалу [1, с.92].

Сучасні міжнародно-правові норми в області прав людини, одна з обов'язкових демократичних вимог, рівні права чоловіків і жінок у всіх сферах життя і дискримінація щодо жінок заборонені під загрозою відповідальності, в тому числі кримінальної відповідальності. З прийняттям Конституції України в 1996 році були закріплені основні норми демократії, основні права людини, а також громадянські права і свободи [2, с. 66].

Гендерна рівність є одним з компонентів всеосяжного принципу рівності людей, який належить до основоположних принципів демократичного суспільства. Питання рівності в усіх сферах обов'язково розглядається через призму Закону. У той же час закон все частіше розуміється як акт, що захищає свободу всіх людей, включаючи чоловіків і жінок. Одне з важливих завдань-забезпечити рівність можливостей і рівність людей. Принцип гендерної рівності є одним із компонентів принципу рівності [3, с. 47].

Зміст поняття «Гендерна рівність» дуже довгий час був причиною дискусій науковців і юристів. На даний момент, під гендерною рівністю прийнято вважати «рівні можливості самореалізації жінок і чоловіків, гарантії дотримання прав і свобод з урахуванням особливостей статей, взаємні обов'язки та спільну відповідальність у процесі життєдіяльності». Генсек ООН Пан Гі Мун у своїй вступній промові під час проведення круглого столу з питань гендерної рівності та демократії, що проходив 4.05.2011 р., наголосив, що до гендерної рівності слід

ставитися як до чітко визначеної мети процесу демократизації, а не як до «додатку» до неї, особливо коли досвід показує, що демократичні ідеали всеосяжного підходу, підзвітності і прозорості не можуть бути досягнуті без прийняття законів, політики, заходів та практики, спрямованих на вирішення проблем нерівності. Виконавчий директор структури «ООН-жінки» Мішель Бачелет заявила, що «...якщо демократія нехтує питанням участі жінок, не хоче прислухатися до голосу жінок, якщо вона знімає із себе відповідальність за забезпечення дотримання прав жінок, то це демократія лише для половини суспільства» [2, с. 66].

У частині 3 статті 24 Конституції України зазначено «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.» [4], а у частині 3 статті 51 Конституції України «Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.», тобто, материнство і батьківство однаково охороняється державою [4].

У 2005 р. було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [5], який був спрямований на практичну реалізацію принципу про рівність жінок і чоловіків. Метою даного Закону України є: «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України» [5].

У нашому суспільстві жінки інколи користуються певними перевагами порівняно з чоловіками, зумовленими, передусім, їхньою незамінною роллю у збереженні людства як біологічного виду, а також відповідними положеннями міжнародного права:

- права жінок є правами людини (ст. 14 Пекінської декларації);

- родина є природною основою суспільства й має право на захист з боку суспільства й держави (ст. 16 Загальної декларації прав людини);
- особлива охорона має надаватися матерям протягом розумного періоду до й після пологів (ст. 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права);
- держави зобов'язані забезпечити будь-якій дитині захист і турботу, необхідні для її благополуччя (ст. 3 Конвенції про права дитини);
- держава має втримуватися від застосування насильства стосовно жінок (ст. 4 Декларації про викорінювання насильства стосовно жінок);
- жінка нарівні з чоловіком має однакові права вільно та відповідально вирішувати питання про кількість дітей та інтервали між їхніми народженнями (ст. 16 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок) [3, с. 50].

Гендерна рівність останнім часом є дуже актуальним питанням. Багато держав, міжнародних організацій, громадських організацій звертають увагу на права жінок і права чоловіків. Саме на національному і міжнародному рівні формуються стандарти недискримінації, гендерної рівності. Але важливим є не лише законодавче закріплення, а й створення механізмів реалізації цих принципів. При чому, дане закріплення важливе на всіх рівнях життєдіяльності.

На сьогоднішній день, багато міжнародних організацій почали брати активну участь у сфері забезпечення гендерної рівності. Також, прийнято багато нормативних актів, таких як Загальна декларація прав людини ООН, Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок тощо.

Думається, що для досягнення гендерної рівності в країні необхідний комплексний підхід. По-перше, слід посилити заходи боротьби з дискримінацією, включаючи гендерне насильство та харасмент на роботі й у суспільстві загалом. По-друге, важливо забезпечити рівні можливості для жінок і чоловіків у процесі найму, просування по службі та оплаті праці. Це включає контроль за дотриманням рівних умов праці, рівної оплати за однакову роботу, а також заборону гендерних стереотипів на робочому місці. У школах і університетах слід запровадити курси, які навчають гендерній рівності, протидії стереотипам і дискримінації. Це допоможе формувати у молоді здорові погляди на гендерні ролі та рівність. Крім того, необхідно активно працювати над подоланням усталених гендерних стереотипів, які обмежують можливості жінок і чоловіків у різних сферах. Для успішної реалізації цих заходів важливо не лише розробити

відповідні стратегії, а й забезпечити їх ефективне виконання на всіх рівнях — від державного до місцевого. Ключову роль у цьому відіграють підтримка держави, громадянського суспільства та міжнародних організацій.

Список використаних джерел:

1. Саєнко М., Малярєнко С., Тищенко М. Паритетна демократія і гендерна рівність у діяльності національної поліції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. №2. С. 92–96. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/%D0%9D%D0%92_2-2021_23.10.21-92-97.pdf (дата звернення: 02.12.2024)
2. Заїка А. А. Гендерна рівність як принцип правового статусу особи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія Право. Випуск 41. Том 1. С. 65-70. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2020/12/No.41-1.pdf#page=65> (дата звернення 02.12.2024)
3. Васильченко О. П. Гендерна рівність в Україні. *Вісник АМСУ*. Серія «Право». №2 (13). 2014. С. 46-53. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/111/1/7.pdf> (дата звернення 02.12.2024)
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.12.2024)
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. Відомості Верховної Ради України, 2005, № 52, ст.561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

ЮСУПОВА Ельміра

курсант ННІ 4-21-401

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **ЛИЗОГУБ Ярослав,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології ННІ №1

Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЛЬ І ЗМІСТ ОБТЯЖУЮЧИХ І ПОМ'ЯКШУЮЧИХ ОБСТАВИН У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

На стадії визначення виду й розміру покарання значну роль відіграють обставини, які можуть пом'якшувати або обтяжувати відповідальність. Ці фактори впливають на оцінку рівня суспільної небезпечності як самого діяння, так і особи, яка його вчинила. Суд у процесі винесення вироку керується положеннями статей 65-67 Кримінального кодексу України, враховуючи всі суттєві обставини.

Пом'якшуючі обставини зменшують ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення або свідчать про менший рівень вини особи, яка його вчинила. Вони створюють підстави для застосування більш м'якого покарання. У статті 66 КК України перелічені такі обставини [1]:

– щире каяття винного та сприяння розкриттю кримінальних правопорушень. Якщо особа визнає свою провину, активно допомагає слідству та суду, це свідчить про її намагання виправити ситуацію.

– добровільне усунення шкоди або відшкодування збитків. Така поведінка демонструє відповідальність і бажання компенсувати завдану шкоду.

– вчинення кримінального правопорушення через важкі життєві обставини або під впливом примусу. Якщо особа діяла під впливом обставин, що об'єктивно ускладнили її вибір, це може зменшити ступінь відповідальності.

– неповноліття винного. Через незрілість психіки та обмежену здатність критично оцінювати свої дії, відповідальність таких осіб зазвичай є менш суворою.

– виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення. Дії винної особи були необхідними для досягнення мети завдання, але порушили закон.

– перевищення меж крайньої необхідності. Якщо правопорушення стало наслідком дій у критичних обставинах, але з перевищенням необхідного, це може бути підставою для пом'якшення відповідальності.

– вчинення кримінального правопорушення жінкою під час вагітності. Цей стан може істотно впливати на емоційний і психічний стан жінки, що враховується при оцінці її дій.

– вчинення кримінального правопорушення під впливом погроз, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність. У таких випадках можливість винної особи діяти вільно була істотно обмежена зазначеними факторами.

– надання медичної чи іншої допомоги потерпілому одразу після вчинення кримінального правопорушення. Така поведінка може свідчити про прагнення винного зменшити негативні наслідки своїх дій.

– вчинення кримінального правопорушення у стані сильного душевного хвилювання, спричиненого жорстоким поводженням чи діями, що принижують честь і гідність особи, або систематичним характером такого ставлення з боку потерпілого. Такий стан вважається виправданим, якщо хвилювання виникло одразу після відповідних дій потерпілого, а не через тривалий час.

Перелік обставин у статті 66 КК України не є вичерпним, що дозволяє суду враховувати й інші обставини, які свідчать про меншу небезпеку діяння або позитивні характеристики особи винного.

Обтяжуючі ж обставини, навпаки, свідчать про підвищену суспільну небезпечність діяння та ступінь вини особи. Стаття 67 КК України визначає такі обставини: [3]:

– вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів. Це свідчить про стійкий характер протиправної поведінки.

– вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою. Узгодженість дій між кількома винними збільшує небезпечність діяння.

– вчинення кримінального правопорушення щодо вразливих осіб (малолітніх, осіб похилого віку чи інвалідів). Це вказує на аморальність або цинізм винного.

– особлива жорстокість у скоєнні злочину. Наприклад, завдання жертві сильних страждань свідчить про зниження моральних бар'єрів винного.

– вчинення кримінального правопорушення у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Такий стан знижує здатність контролювати власні дії, збільшуючи ризики для суспільства.

– вчинення кримінального правопорушення мотивоване расовою, релігійною чи іншою ворожнечею. Такі дії підривають основи рівності й толерантності у суспільстві.

– вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службових або громадських обов'язків. Це діяння відзначається підвищеною суспільною небезпекою, оскільки підриває довіру до державних і громадських інституцій.

– тяжкі наслідки, спричинені злочином. Ця обставина відображає суспільно небезпечні наслідки, що виникли внаслідок злочину та виходять за межі його основного складу.

– вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя, колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких стосунках. У таких випадках підвищена суспільна небезпечність діяння пояснюється тим, що винний використовує довіру, матеріальну чи емоційну залежність, характерну для сімейних відносин.

– вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка була вагітною, що було відомо винному. Такі дії, спрямовані на завдання шкоди вагітній жінці, можуть призвести до негативних наслідків для плода.

– вчинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного. Винний усвідомлює залежність потерпілого та використовує її для вчинення кримінального правопорушення.

– вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього або особи, яка страждає на психічне захворювання чи недоумство. Така обставина свідчить про намір винного уникнути покарання та полегшити вчинення кримінального правопорушення.

– вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також під час інших надзвичайних подій. У таких ситуаціях винний використовує найскладніші для суспільства умови та обставини, щоб полегшити скоєння кримінального правопорушення.

– вчинення злочину загальнонебезпечним способом. У цьому випадку винний створює небезпеку для кількох об'єктів, як основних, так і додаткових.

На відміну від пом'якшуючих, перелік обтяжуючих обставин є вичерпним. Це забезпечує верховенство права та запобігає суб'єктивному підходу під час визначення відповідальності

Обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, допомагають суду знайти баланс між суспільною небезпечністю злочину та ступенем суворості покарання. Суд має враховувати всі фактори, особливо якщо одночасно присутні обтяжуючі та пом'якшуючі обставини.

Таким чином, розгляд цих факторів дозволяє індивідуалізувати відповідальність і забезпечити справедливість правосуддя, дотримуючись принципів гуманізму, пропорційності та законності. [2].

Особливість таких обставин полягає в тому, що вони не змінюють основну кваліфікацію діяння (не впливають на статтю КК України, за якою здійснюється кваліфікація), але мають вирішальне значення при визначенні виду, розміру та тривалості покарання.

Пом'якшуючі обставини мають на меті знизити рівень суспільної небезпечності кримінального правопорушення. Вони враховують фактори, що зменшують вину, або свідчать про позитивні характеристики особи, чи обставини, які частково виправдовують її поведінку. Наприклад, добровільне відшкодування збитків або сприяння у розкритті кримінального правопорушення показують, що особа визнає свою провину та прагне мінімізувати негативні наслідки своїх дій. Суд має право оцінювати будь-які додаткові обставини, які можуть свідчити про менший рівень небезпеки діяння чи особи, навіть якщо вони не зазначені безпосередньо в статті 66 КК України.

Обтяжуючі обставини, навпаки, вказують на підвищену суспільну небезпечність кримінального правопорушення. Вони враховуються судом при призначенні суворішого покарання, оскільки вчинення кримінального правопорушення за певних умов свідчить про вищий рівень аморальності, небезпеки або цинізму з боку винного. Наприклад, повторне вчинення кримінального правопорушення, злочин, скоєний щодо вразливих осіб або із застосуванням особливо жорстоких методів, вказує на більшу небезпеку як самого діяння, так і особи, що його скоїла.

Підсумовуючи, можна сказати, що обтяжуючі та пом'якшуючі обставини є важливою матерією для індивідуалізації покарання в кожному конкретному

випадку кримінального правопорушення, враховуючи як характер злочину, так і особу винного. Це дає змогу суду здійснювати правосуддя справедливо та ефективно, сприяючи досягненню мети покарання — виправлення особи та попередження нових правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальні проступки: науково-практичний коментар статей Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. Київ : ВД «Дакор», 2020. 266 с.
2. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [А. О. Байда та ін.] ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 765 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / В. В. Сухонос, Р. М. Білоконь, В. В. Сухонос (мол.) ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Сухоноса. Суми : ПФ "Видавництво "Університетська книга", 2020. 672 с.